

Göç-Mekan-Siyaset

Toplumsal-Mekansal Hareketlilikler ve
Planlanma

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

“Göç - Mekan - Siyaset”

Toplumsal-Mekansal Hareketlilikler ve Planlama

Bu Tematik Kitap 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 42. Kolokyum'nda sunulan bildiriler arasından Yayın Kurulu tarafından hakemliği yapılarak seçilen bildirilerden oluşmaktadır.

İletişim:

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi

Remzi Oğuz Arık Mah. Atatürk Bulvarı 219/7

Kavaklıdere-Çankaya/Ankara

Tel: (+90) 312 418 30 75 Faks:(+90) 312 417 90 55

e-Posta: spo@spo.org.tr

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Melek GÖREGENLİ

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ali Cenap YOLOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Hüseyin ERKAN

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun KAHRAMAN

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Can SEVERCAN

Dr. Erhan KURTARIR

Dr. Gencay SERTER

Dilek KARABULUT

Pınar YURDADÖN ASLAN

Yayına hazırlık ve kapak tasarımı: Ayşecan AKŞİT

Baskı

Berk Matbaacılık

Kazım Karabekir Cad. Özer Han No:31/104

İskitler/ANKARA

ISBN: 978-605-01-1303-7

Ankara, Ekim 2019

İÇİNDEKİLER

<i>Küresel Göç Hareketlerinin Kültürel, Sosyo-Ekonomik ve Mekansal Etkilerini Yerel Ölçekten Okumak: Bir Planlama Sorunu Olarak Suriyeli Mülteci Krizi</i> Feriha Nazda Güngördü	1
<i>İstanbul'da Yaşayan Suriyeli Göçmenlerin Kültürleşme ve Uyum Süreci ile Kentsel Yaşam Memnuniyeti İlişkisi</i> Arzu Taylan Susan - Nadin Ballany	28
<i>Alışlagelmiş Getto Kavramına Türkiye Üzerinden Bakmak</i> Asmin Kavas Bilgiç - Eren Çağdaş Bilgiç	55
<i>Berlin'de "Türk Gettoları" ve Sosyal Şehir Programı</i> Arzu Başaran Uysal	96
<i>Süreksiz Şehircilik ve Mülteciler: İstanbul'da Kent-Kamp-Kent</i> Gülşah Eker - Zeynep Günay	127
<i>Kırdan Kente Göç Kapsamında Kırsalın Rolü: Sistemik Literatür Analizi</i> Aliye Ahu Akgün - Nur Kardelen Öztürk	151
<i>Türkiye'de Bölgesel Gelir Eşitsizliği, Yakınsama ve İç Göç</i> Seda Senem Alpaykut Bayrak	175
<i>İngiltere'de Sanayisizleşme ve Türkiyeli Göçmenler: Aidiyet, Dayanışma, Toplumsal Cinsiyet</i> Olgu Karan	204
<i>Kitlesele Göç Hareketleri ve Kültürel Miras İlişkisinin Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Kapsamında Değerlendirilmesi</i> Hicran Topçu Campagna - Mehmet Gökhan Berk	228
<i>Sermayenin Yeni Mekân Arayışları: İzmir İnşaat Sektörü Örneği</i> Dalya Hazar - S. Pelin Özkan - Mehmet Özyiğit - Arben Aktaş - Ali Çelik	256

SUNUŞ

Göç alanında yapılan akademik çalışmalar, Türkiye gibi yoğun göçe maruz kalan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan 42. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu-2018'in ana teması, bu yüzyılın en büyük göçünü kabul eden ülkemizi ve mültecilere ev sahipliği yapan kentlerimizi derinden etkileyen/zorlayan insan hareketlerinin etkilerinin tüm boyutlarıyla tartışılmasını sağlamak üzere *"GÖÇ-MEKAN-SİYASET:Toplumsal-Mekansal Hareketlilikler ve Planlama"* olarak belirlenmiştir. Siyasi karar çevresinin ürettiği politikalar ile şekillenen, kentsel alanlarda çok boyutlu etkileri olan ve ülkemizde en önemli gündem başlıklarından biri haline gelen göç olgusunu tartışmak üzere, sunulacak bildirilerin "Göç, Mekan ve Siyaset" kavramlarının ara kesitlerinde konumlanması ve bu üçlü ilişkiyi ele alan, çözümleyen, açıklayan, eleştiren ve çözüm öneren içeriklere sahip olması üzerinde uzlaşılmış; "nüfus hareketliliği, yer değiştirme nedenleri, emek piyasaları ve planlama, sermaye hareketliliği, iktisadi siyasalar ve krizler, toplumsal refleksler ve mekansal sonuçlar, bölge, sınır ve mekan sorunu, iklim değişikliği, doğa olayları, ekolojik krizler ve planlama, yasal düzenlemeler, merkezi/yerel yönetimler ve göç, ötekiler ve mekansal adalet, sosyal, kültürel ve mekansal bütünleşme, kimlik ve aidiyet, kent mülteciliği, mültecilerin-göçmenlerin yaşam-kent hakkı, birlikte yaşam sorunları, dayanışma ağları, toplumsal-mekansal hareketlilik, kalıcılık, yerinden edilme, mülksüzleşme ve zorunlu göçler, göçün değişen niteliği, edebiyatta ve sanatta göç-mekan" konuları sempozyumun öncelikli çalışma/tartışma alanları olarak öne çıkmıştır.

Tarih boyunca insanlar, küresel ölçekteki paylaşım savaşları, ulusal ölçekte gerçekleşen çatışma durumları ve deneyimlenen ekolojik krizler gibi sebeplerle yaşadıkları yerlerden ayrılarak farklı coğrafyalara göç etmek zorunda kalmıştır. Sanayi Devrimi sonrasındaki gelişmelerle göç olgusu yeniden biçimlenmiş ve kırsal alandan kentsel alanlara yaşanan göç, kentleşme ve planlama süreçlerini etkileyen başlıca unsur olmuştur. Kırdan kente göç, gelişmekte olan ülkeler için günümüzde neoliberal süreçler ve tarım politikaları aracılığıyla önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. Siyasi ve iktisadi tercihler, sermayenin talepleri eşitsiz mekansal gelişime neden olarak, sermaye birikiminin mekansal odağı kent merkezlerini ve özellikle metropollerini öne çıkarmakta, göçün yalnızca kırdan kente değil aynı zamanda farklı gelişmişlik düzeyine sahip coğrafi bölgeler arasında da gerçekleşmesine neden olmaktadır. Doğal alanların tahribatı ve ekolojik dengenin bozulması ise bu sürecin hem sonucu hem de yaşam alanları yok edilen nüfusun göçünün temel nedenlerinden birisidir. Bu süreçte sermayenin alanların özgünlüklerini ve alan kullanıcılarını dikkate almayan

talepleri, toplumsal grup ve sınıfların kent içinde yer değiştirmesine neden olmakta, yeni kentsel sorunlar/dinamikler ortaya çıkarmaktadır. Siyasetin plan bütünlüğünden kopuk, rasyonel olmayan, dengesiz ve eğitsiz büyümeye neden olan yeni birikim alanları yaratma çabaları, “yer”lerin özgün niteliklerinin-olanaklarının tek tipleşmesine, farklı toplumsal grupların ihtiyaçlarına cevap veremeyecek şekilde dönüşmesine neden olmaktadır. Ulusal ya da uluslararası ekonomik ve siyasi politikalarda meydana gelen değişimler, kimi zaman krizleri aşmaya yönelik önlemler içe-rir, kimi zaman da krizleri oluşturan faktörlerin kendisi olurlar. Bu gibi dönemlerde, karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, zorunlu hareketliliklerdir. Son yıllarda Orta ve Yakın Doğu coğrafyasında yaşanan siyasi istikrarsızlıklar; savaş, açlık, güvenlik vb. sorunlar nedeniyle, artık kendi ülkelerinde barınamayan insanların sınırlar aşarak başka ülkelere göç etmesi bunun en yakın örneklerinden birisidir. Türkiye, Avrupa’ya açılan bir geçiş ülkesi olarak mülteci sorunundan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Yine ulusal ve uluslararası politikalar nedeniyle, Türkiye aynı zamanda kalıcı iskanın da olanaklı olduğu bir ev sahibi ülke olarak kentlerini ve kentsel yaşamını göç eden yabancılara açmıştır. Özellikle Suriye’de yaşanan savaş ve çatışma ortamı nedeniyle ülkemize sığınan mültecilerin yarattığı hareketlilik, ülkemizin en önemli gündem maddelerinden ve çözüm üretilmesi gereken sorun alanlarından birisi haline gelmiştir. Göçün neden olduğu bu zorunlu bir arada yaşam pratikleri, çok boyutlu yaklaşıması gereken sosyo-ekonomik-mekansal bir değişim-etkileşim ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve siyasi krizlerin yanı sıra doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi ve bunun sonucunda yaşanan iklim değişikleri de göç olgusunu tetikleyen önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin artarak hissedildiği coğrafyalarda siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar baş göstermekte, kitlelerin toplu biçimde yer değiştirmesine neden olmaktadır. Dönemsel ya da coğrafi olarak farklılaşan karmaşık toplumsal, ekonomik, kültürel birikimlere sahip kentsel mekanlarda değişen dinamikler içerisinde oluşan kriz ortamlarında, kentsel ve bölgesel planlama gibi araçların sorunlara çözüm üretme ya da krizleri yönetebilme kabiliyetine sahip oldukları söylenebilir. İktisadi, sosyal, mekansal, ekolojik kriz süreçlerinde ülkeler, kentler ve toplumlar kapitalist düzenin ortaya koyduğu tek taraflı çözüm reçetelerinden ciddi biçimde etkilenmektedirler.

Bu yazıyı ele alırken Kolokyum’un ana temasını oluşturan mültecilerin ülkemizdeki durumunda nelerin değiştiğini bir gözden geçirmenin yararlı olacağı açıktır. Türkiye’de sığınmacı olarak yaşayan Suriyeli sayısı Eylül 2019’da 3 milyon 666 bin 59 kişi olmuş, kayıt altındaki sayı, 31 Aralık 2018 tarihinden bu yana 42 bin 867 kişi artmıştır. Kamp olarak adlandırılan geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyeliler’in sayısı 63 bin 187 kişi olarak açıklanmıştır. Kayıtlı ve geçici koruma statüsündeki yaklaşık 4 milyon Suriyeli mülteci-den çok küçük bir bölümü (%1,7) kamplarda yaşamayı tercih ederken, kamplarda yaşayan Suriyeli sayısı 2019’un ilk 9 ayı içerisinde 80 bin 371 kişi azalmıştır. Kalan bölümü (%98,3) Türkiye geneline, sınır kentleri ve metropoliten kentlere dağılmış, şehirlerde yaşayan kayıtlı Suriyeli sayısı bir önceki aya

göre yaklaşık 18 bin kişi artarak 3 milyon 602 bin 872 kişi olmuştur (<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/-erişim:> Ekim 2019). Türkiye’ye gelen kayıt dışı yollarla gelen sayı bilinmemekle beraber yaklaşık 1,5 milyon olarak tahmin edilmektedir. Göçün Türkiye içindeki dağılımı incelendiğinde, en çok Suriyeli barındıran şehir 548 bin 926 kişi ile İstanbul olurken, nüfusunun büyük bölümü Suriyeli olan sınır kentlerimiz vardır. Mültecilerin yaş gruplarına dağılımı da konunun öneminin göstergesidir. Daha iyi bir yaşam için göç eden Suriyelilerin %50’si 24 yaş altı genç nüfustan oluşmaktadır.

Ekonomik az gelişmişlik-siyasal istikrarsızlık-daha iyi yaşam koşulları ve gelecek arayışı sadece savaş dönemlerinde değil, her zaman insan hareketlerine yol açmış, yeni mekanların arayışına gerekçe oluşturmuştur. Türkiye çok sayıda ülke için kabul edilemez ve finanse edilemez büyüklükte olan, toplumsal yaşamın ekonomik, mekansal ve psikolojik alanlar başta olmak üzere her alanında kriz oluşturan büyük ölçekli insan hareketlerini ve bunların neden olduğu sorunları yönetmeye çalışmakta, bu alanda yeni çalışmalara ve yeni politikaların üretilmesine ihtiyaç duymaktadır. Göç alanındaki deneyimlerin akademik çalışmalara dönüştürülmesi, göç yazınının gelişmesine katkı sağlama ve geleceğin daha iyi planlanmasında büyük önem taşımaktadır. Bunun örneklerinden birisi olan ve elinizde bulunan **“GÖÇ-MEKAN-SİYASET: Toplumsal-Mekansal Hareketlilikler ve Planlama”** başlıklı bu tematik kitap, Bilim Kurulunca değerlendirilerek seçilen bildirilerden ve üç grup altında okunabilecek on çalışmadan oluşmaktadır. Göç hareketlerine Suriyeli mülteciler penceresinden bakarak kültürel, sosyo-ekonomik ve mekansal etkiler ile kentsel yaşam memnuniyetini farklı ölçeklerde değerlendiren çalışmalar ilk grubu oluştururken, ikinci grupta uluslararası getto kavramı üzerinden göçü inceleyen çalışmalar Türkiye, Almanya ve İngiltere örnekleri üzerinden ele alınmaktadır. Bölgelerarası eşitsizlikler, kırdan kente göç ve sermaye hareketlerinin inşaat sektörü eliyle neden olduğu sosyo-mekansal eşitsizliklerin analizi ile kültürel miras-göç hareketlerinin etkileşimi son gruba dahil çalışmalardır.

Genelde insan hareketliliğinin, özelde göç-mülteciliğin kavramsal, kuramsal, yöntemsel ve deneyim boyutları üzerine yapılan yeni araştırmaları literatüre katarak, akademik ve uygulamaya dönük birikimin büyümesini/paylaşılmasını hedefleyen bu tematik kitabın, üyelerimize, akademik çalışmalara ve merkezi-yerel karar alma mekanizmalarında yer alan siyasetçiler başta olmak üzere tüm okurlarımıza katkı sağlaması dileğimizle...

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Şehir Plancıları Odası

Dünya Şehircilik Günü

42. Kolokyum/2018 Düzenleme ve Bilim Kurulu Adına

22 Ekim 2019

KÜRESEL GÖÇ HAREKETLERİNİN KÜLTÜREL, SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL ETKİLERİNİ YEREL ÖLÇEKTEN OKUMAK: BİR PLANLAMA SORUNU OLARAK SURİYELİ MÜLTECİ KRİZİ

Araş. Gör. **Feriha Nazda GÜNGÖRDÜ**

Çankaya Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

2011 yılında patlak veren Suriyeli Mülteci Krizi ile birlikte yaklaşık 13 milyon Suriyelinin yerinden edildiği bilinmektedir. Türkiye ağırladığı yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli (kayıtlı) ile beraber, söz konusu krizin neden olduğu hareketlilikte merkezi konuma gelmiştir. Çalışmanın amacı, Suriyelilerin Türkiye içindeki hareketliliğine ve ülke/kent ekonomisi ile kültürel, sosyal ilişkilere dahil olma biçimlerine odaklanarak, çok-aktörlü, çok-boyutlu ve çok-ölçekli bir yaklaşım adapte ederek, krizin planlama ve kentsel politika alanına giren boyutlarını tartışmaktır. Tartışma, mevcut yazın ve İstanbul Tarlabası'nda 2011 ve 2016 yıllarında tarafımda gerçekleştirilen saha çalışmalarının bulgularından faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Mülteci krizinin yerel/kentsel boyutları "kaynak, hizmet ve olanaklara erişim sorunu" ile "kültürel, sosyal ve sosyo-mekansal sorunlar" olarak 2 temel başlıkta ele alınmıştır. Çalışma, belirli bir kent veya bölgeye odaklanmayarak, krizin devam etmesi halinde, uzun erimde kentlerimizi bekleyen planlama sorunlarını genel hatlarıyla tarif etmektedir.

Anahtar sözcükler: Suriyeli Mülteci Krizi, planlama, kentsel politika

Abstract

It is known that approximately 13 million Syrians were displaced along with the Syrian Refugee Crisis that broke out in 2011. Through hosting 3.5 million Syrians Turkey has gained a central position in global refugee mobility. The aim of this study is to put forward the crisis' various dimensions that (in)directly concern planning and urban policy discourses in Turkey. The discussion was made through adapting a multi-actor, multi-dimensional and multi-scalar approach that takes into account the internal mobility of Syrians in Turkey and their engagement/disengagement with urban economy and urban social relations. To carry out the discussion, existing literature and the findings of field works made in Istanbul Tarlabaşı in 2011 and 2016 (by the author) were used. The local / urban dimension of the refugee crisis were discussed in 2 headings as "access problem to resources, services and opportunities" and "cultural, social and socio-spatial issues". The study does not focus on a specific city or region, instead, it aims to describe the potential problem areas that concern planning practices and urban policies in Turkey, as if the crisis continues.

Keywords: Syrian Refugee Crisis, planning, urban policy

Giriş

Günümüzde işgücü, ürün ve sermaye hareketlerinin yanı sıra farklı motivasyonlarla (zorunlu göç, sığınma, beyin göçü, mevsimlik işçilik vs.) gerçekleşen insan hareketliliği de küresel bir nitelik kazanmıştır. Ekonomik krizler, iç savaşlar, uluslararası politik/ekonomik gerilimler, daha iyi yaşam koşullarına erişim gibi pek çok faktörün etkisiyle, özellikle de göçmen/mülteci hareketliliğinde küresel ölçekte ciddi gelişmeler yaşanmış ve 2013 yılı itibariyle savaş, işkence ve kötü muamele nedeniyle küresel ölçekte zorla yerinden edilenlerin sayısı 51.2 milyonu bulmuştur (2. Dünya Savaşı sonrası ilk kez 50 milyon sınırı aşılmıştır) (BMMYK, 2014). *Uluslararası Göç Raporu'nda* (2018) ise 2010 yılında dünya genelinde 220 milyon olarak belirtilen uluslararası göçmen sayısının 2017 yılı itibariyle 258 milyona ulaştığı ve göçmenlerin Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere belli coğrafyalarda yoğunlaştığı belirtilmiştir (IOM, 2018). 2010 yılından bu yana sürekli artış gösteren küresel insan hareketliliğinde 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı ve beraberinde gelen “zorunlu göç” sürecinin etkisi yadsınamaz boyuttadır. IOM (2018) verilerine göre son 7 yıllık dönemde en az 13 milyon Suriye vatandaşının yerinden edildiği düşünülmektedir. Söz konusu 13 milyon Suriyelinin yaklaşık 6 milyonunun Suriye ulusal sınırları içerisinde yer değiştirdiği; 7 milyon Suriyelinin ise ülke dışına çıktığı ve sığınma aradığı tahmin edilmektedir. Ülkelerini terk etmek durumunda kalan Suriyeliler, can güvenliklerini sağlamak ve insani yaşam koşullarına kavuşmak adına başta Türkiye olmak üzere, Lübnan, Ürdün, Mısır gibi ülkelerin yanı sıra Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) verilerine göre Türkiye, Ekim 2018 itibariyle 3.577.752 Suriye vatandaşına ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu rakamlar ilgili kurumlarca kayıt altına alınan Suriyelileri yansıtırken, kayıt dışı yollarda Türkiye'ye gelen Suriyelilerin ise kesin sayısı bilinmemekle beraber yaklaşık 1,5 milyon olarak tahmin edilmektedir.

Suriyeliler krizin ilk yıllarında ülkelerine geri dönecekleri beklentisiyle, bireysel tercihleri doğrultusunda ve devlet kurumları ve/veya ilgili sivil toplum örgütlerinin yönlendirmesi ile Suriye sınırına yakın kentlerde (Kilis, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Gaziantep) kurulan çadır kamplar ve konteyner kentlerde ikamet etmeyi tercih etmişlerdir (İnan ve Korgavuş, 2015). Ancak Suriye politik krizinin çözülmemesiyle birlikte göçmenlerin Türkiye'de kalış süreleri uzamış, bu durum Suriyeli mültecilerin barınma, hizmetlere ve

fırsatlara erişme noktasındaki yer seçimi kararlarını ve dolayısıyla da ülke içi dağılımlarını doğrudan etkilemiştir. 2013 Eylül ayında Suriyelilerin 18%'i kamplarda ikamet ederken, bu rakam Ekim 2018'de 5%'e kadar gerilemiş; Suriyeliler zaman içinde kamplar ve sınır kentlerinden, doğuda Gaziantep, Adana batıda ise İstanbul, Ankara ve İzmir'e doğru göç etmeye başlamıştır (gigm.gov.tr). Başka bir deyişle Suriyeli mültecilerin, Türkiye'de kalış süreleri uzadıkça hayatta kalma şanslarının görece daha yüksek olduğu kentlere doğru göç etme eğilimde oldukları görülmektedir. Bu süreç özellikle metropoliten kentlerin altyapı yeterliliği, konut stoğu, istihdam kapasitesi gibi pek çok kentsel konuyu yeniden tartışmaya açmaktadır. Bir sosyo-kültürel kriz - güvenlik krizi olarak uluslararası ve ulusal politika gündeminde kendine yer bulan Suriyeli Mülteci Krizi, Suriyelilerin kent ekonomisine ve yeniden dağıtım mekanizmalarına olan etkisi ve toplumsal ilişkilerdeki belirleyici ve değiştirici rolüyle bir planlama sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye'de giderek artan mülteci hareketliliğinin kent ölçeğindeki yansımalarını ve planlama alanına giren boyutlarını tartışarak, planlama disiplini açısından yeni soru ve sorun alanlarını ortaya koymaktır. Bir planlama sorunu olarak Suriyeli Mülteci Krizi tartışması yazındaki çalışmalardan ve İstanbul Tarlabası'nda 2016 yılında tarafımca gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış mülakat (40 mülakat) sonuçları üzerinden yapılacaktır. Çalışma, belirli bir kent veya bölgeye odaklanmayarak, krizin devam etmesi halinde, kentlerimizi bekleyen planlama sorunlarını genel hatlarıyla tarif etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple çalışma Tarlabası örneği özelinde şekillenmemiş, Tarlabası'ndaki bulgular teorik argümanları desteklemek amacıyla çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın izlencesine göre ilk etapta, Suriyeli Mülteci Krizi'nin mevcut mülteci çalışmaları yazınında, Avrupa Birliği & Türkiye politika ve uygulamalarında hangi boyutlarıyla, nasıl ele alındığı eleştirel bir biçimde tartışılacaktır. Ardından, mülteci krizinin mekânsal, ekonomik ve sosyal etkileri çok-ölçekli bir bakış açısıyla ele alınarak, krizin planlama açısından öne çıkardığı sorun alanları mevcut yazın ve gerçekleştirilen saha çalışması bulgularına referansla irdelenecektir. Son bölümde ise Suriyeli mülteci krizinin yerel/kentsel etkilerine yönelik ne tür bir kavramsallaştırmaya ve politika üretimine ihtiyaç duyulduğu tartışılacaktır.

1. Mülteci Çalışmaları, Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Politikaları Bağlamında Suriyeli Mülteci Krizi

Suriyeli mülteci krizinin patlak vermesiyle birlikte uluslararası yazında yeniden gündeme gelen mülteci çalışmaları, son dönemde zorunlu kitlesel göçün politik ve sosyal etkilerine odaklanmış ve ulus-devlet ölçeğinde krizin yönetişimine yönelik tartışmalar hız kazanmıştır. Bu bağlamda, kitlesel mülteci akınına karşı en başat politika gündemi “ulusal sınırların güvenliğinin sağlanması” esasıyla kitlesel göçün kontrol altına alınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal sınır güvenliğini sağlayamaya yönelik politikalar, menşe ülkede göç akımını engelleyecek süreçlerin ve geri gönderme süreçlerinin işletilmesi, sınırların mülteci geçişine kapatılması, insan kaçakçılığıyla mücadele, sıkı belge kontrolü gibi alt başlıklarda ele alınmakta ve devlet ve ulusal sınır güvenliğini insan güvenliğinden önde tutmaları sebebiyle de eleştirilmektedir. Uluslararası ölçekte ulusal sınırların güvenliği bağlamında öne çıkarılan “güvenlik sorunu” ulusal ölçekte devlet bütünlüğünün, ulusal kimlik ve değerlerin güvenliği olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, ulus-devlet sınırlarını geçmeyi başarıp, ülkedeki toplumsal ve ekonomik süreçlere dahil olmayı başaran mülteciler için “güvenlik” odaklı içerme-dışlama sürecinin devam ettiği görülmektedir. Gördükleri toplumsal baskıya ve dışlayıcı politikalara rağmen, gittikleri ülkede tutunmayı başaran, işgücüne dahil olarak ekonomik büyüme, yenilikçilik ve bilgi üretimine olumlu katkı sağlayan, aile birliği kuran ve ülkede giderek kalıcı hale gelen mülteciler/göçmenlere yönelik ayrımcılık ve sosyal dışlanma süreçlerinin önüne geçilebilmesi açısından “entegrasyon” politikaları ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda, mültecilerin gittikleri ülkenin norm ve değerlerini benimsemesi, dili ve tarihini öğrenmesi, kurumsal yapısı ve kurallarına aşina olması, başka bir deyişle de “entegre olması” beklenmektedir. Entegrasyon süreci ile birlikte, mültecilerin barınma, eğitim, sağlık, temsiliyet hakkı gibi temel haklarında kademeli olarak iyileştirilmeye gidilmektedir. Ancak entegrasyon süreci, ülkeden ülkeye değişim göstermekle beraber, asimilasyon süreci olarak da işleyebilmektedir. Ülkeye tehdit olarak görülen, toplumsal kabul görmeyen ve ülkenin entegrasyon politikalarının gerekliliklerini “başarıyla” yerine getirmeyen mülteci ve sığınmacılar asimilasyon ve dışlanma süreci ile karşı karşıya kalmaktadır. Entegrasyon sürecini başarıyla tamamlayanlar için ise vatandaşlığa geçiş süreci başlatılabilmektedir.

Tüm bu süreçler genel hatlarıyla değerlendirilirse, uluslararası mülteci çalışmalarının, ulusal güvenlik (Şimşek, 2017), mültecilerin temel haklara erişimi (konut, sağlık, eğitim, sosyal yardımlar vs.) (Carlson ve diğerleri, 2018; Torun ve diğerleri, 2018), entegrasyon (Bucken-Knapp ve diğerleri, 2018; İçduygu & Şimşek, 2016) kavramları etrafında şekillendiği söylenebilir.

Mülteci çalışmaları literatürüne önemli katkılar sağlayan Avrupa Birliği politika ve uygulamalarının da büyük ölçüde “güvenlik” üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Özellikle de yerinden edilen Suriyelilerin insanca yaşam hakkına kavuşmak üzere Avrupa sınırlarına hücum etmesiyle beraber, Avrupa ülkelerinde mülteciler ulusal güvenliğe, kimliğe ve değerlere tehdit olarak algılanmış; ulusal güvenliğin sağlanması en temel politika başlığı olmuştur (Leiserson, 2016; Savun ve Gineste, 2018). Bu bağlamda, sınır ötesi ve sınırlardaki hareketliliğin izlenmesi, kontrol edilmesi ve imkan dahilinde engellenmesi Avrupa Birliği’nin mülteci krizine yönelik geliştirdiği ilk politikalar olarak göze çarpmaktadır. Kimlerin Avrupa Birliği sınırlarına girebileceği hususunda ise yarı-geçirgen (semi-permable) bir yaklaşımın benimsendiğini söylemek mümkündür. Sermaye sahipleri, yatırımcılar ve yüksek vasıflı mülteciler ciddi bürokratik engellere takılmadan sınırlardan geçebilirken; ekonomik -sosyal sermayesi kısıtlı olanlar, ciddi fiziksel ve yasal engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Güvenlik sorununun yanı sıra, Avrupa Birliği Suriyeli Mülteci Krizi’ni ulusal ölçekte bir “kültür” ve “ekonomi” krizi olarak da tanımlamaktadır. Göçmenlerin/ mültecilerin misafir toplumların kültürlerine, dini eğilimlerine, değerlerine, geleneklerine ve yaşam biçimlerine uyum sağlayabilmesi veya baskın olan toplum düzeni ile saygı ve güven çerçevesinde ilişki kurabilmesi sürecin kültürel yönünü belirlerken (Kay ve Morrison, 2013); göçmenlerin/ mültecilerin iş gücüne katılımı, çalıştıkları işler ve koşullar, iş bulma sürecindeki rekabet ve fırsatlardan yararlanma, göçmenlere ayrılan bütçe ve sosyal yardımlar gibi süreçler de sürecin ekonomik boyutunu ortaya koymaktadır (Roodman, 2014; Boustan ve diğerleri, 2010). Yerel ölçekte ise etnik enklavlar (*ethnic enclaves*) ve etnik mahallelerin (*ethnic neighborhoods*) oluşumu, sosyal dayanışma ağları ve entegrasyon, karşılaşma mekanlarının yaratılması (*spaces of encounter*) gibi mültecileri belli idari sınırlar içerisine yerleşmiş, kendi içerisinde homojen ve toplumun geri kalanından ayrı hareket eden bir grup olarak ele alan politika ve söylemler

ön plana çıkmıştır (Barberis and Pavolini, 2015; Çağlar & Glick-Schiller, 2015).

Türkiye’de ise, uluslararası göçün yönetimi ile ilgili en önemli adımlar Suriyeli Mülteci Krizi ile atılmıştır. “Güvenlik” odaklı Avrupa Birliği göç ve mülteci politikalarının aksine Türkiye Suriyeli Mülteci Krizi’ni bir “ulusal güvenlik sorunu” olarak ele almamıştır. Nisan 2011 yılından 2015 yılının sonuna kadar kesintisiz bir şekilde uygulanan “açık kapı politikası” kapsamında Türkiye sınırına gelen Suriyeliler geri çevrilmemiş, kayıt altına alınarak ülke sınırları içerisinde misafir edilmiştir. Söz konusu süreci destekler nitelikte olan ve etkili bir iltica sistemi kurmayı hedefleyen “6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” ve yasanın uygulamaya yönelik hususlarını kapsayan “Geçici Koruma Yönetmeliği” 2014’te yürürlüğe girmiştir. 6458 sayılı yasada, Suriyelilere “geçici koruma statüsü” verilmesi gündeme gelmiş ve bu kapsamda sahip olacakları temel haklara değinilmiştir. Geçici koruma belgesinin temini ile, Suriyelilerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminin, çalışma izni ve yardım fonlarından yararlanmak üzere sosyal yardım kuruluşlarına başvurmalarının önü yasal olarak açılmıştır. Suriyelilerin, genel usullere bağlı olarak Türk vatandaşlığına başvuruları ise yönetmelik çerçevesinde engellenmiştir (harici durumlar ise aile bağı kurma, evlat edinme, Türkiye’de bulunduğu süre içinde doğmaya yönelik özel koşulların sağlanması olarak belirtilmiştir). Suriyelilerin işgücüne dahil olması ve çalışma izni almaları hususu ise, sıcak gündem olmaya devam etmektedir. Konuyla ilgili olarak bugüne kadar iki düzenleme yapılmış ve bu bağlamda geçici koruma statüsünde 6. ayını doldurmuş Suriyelilerin çalışabileceği sektörler (işler) belirlenmiş (sadece Türk vatandaşları tarafından icrasına izin verilen işler hariç ilgili bakanlıkça belirlenir) ve bir işyerinde çalışan Suriyeli personel sayısının toplam sayının 10%’unu geçemeyeceği karara bağlanmıştır. Ancak denetim eksikliği ve Suriyelilerin hayatta kalma refleksiyle kendilerine maddi girdi sağlayabilecek bir imkan sağlayan enformel ekonomiye entegre olmasıyla birlikte iş piyasasındaki rekabet artmış, işten çıkarılma, güvencesiz ve düşük ücretle çalışmaya mecbur bırakılma gibi emeği sömürücü uygulamalar yaygınlaşmıştır. Bu süreç Suriyelilere bakış açısını olumsuz yönde etkilemiş ve toplumda giderek artan dışlama ve ötekileştirme pratiklerine zemin hazırlamıştır.

Yerel yönetimler ise, maddi imkanları ve kapasiteleri dahilinde, Suriyelilere psikolojik, hukuki destek, sosyal yardım, kira, giyecek ve yiyecek yardımı sunmanın ötesine geçememiş; Suriyelilerin “misafirliğinin” her an bitebileceği varsayımıyla soruna “geçici” çözümler üretmiş ve artan nüfus yükü ve talepler karşısında kentsel altyapıyı ve dağıtım mekanizmalarını yeniden düzenleyen adımlar atmakta çekingen kalmışlardır.

Politika, söylem ve uygulama süreçleri birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği’nin Suriyeli Mültecî Krizi’ni uluslararası ve ulusal ölçekte tanımlanabilen bir “güvenlik krizi” ile ulusal kimlik ve değerlere tehdit oluşturan bir “sosyo-kültürel kriz” olarak tanımladığı; Türkiye’nin ise mültecî sorununu geçici bir süreç olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği, Türkiye politikaları ile mültecî çalışmalarındaki genel eğilime yönelik eleştiriler iki başlıkta irdelenebilir.

1.1 Çok-boyutluluk Sorunsalı

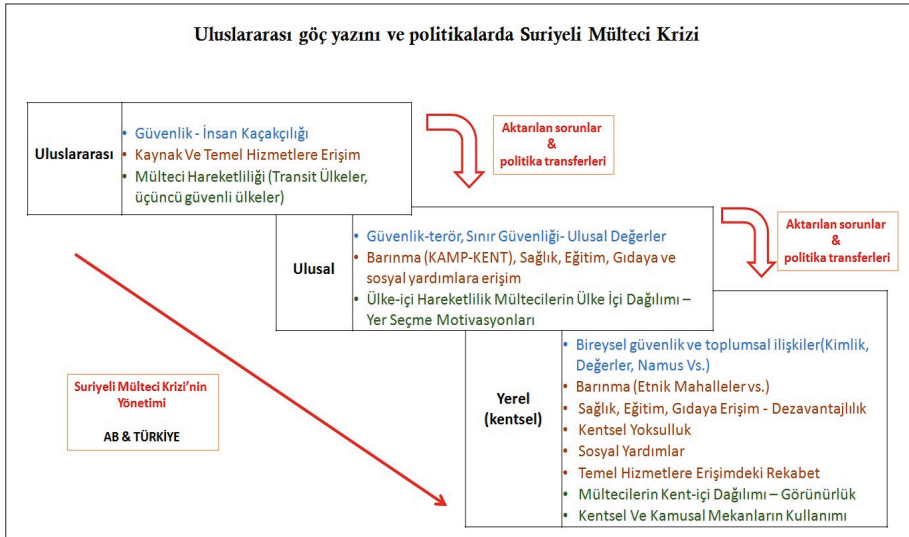
Suriyeli Mültecî Krizi AB politikalarında tarif edildiği şekliyle küresel ve ulusal ölçekte tanımlanan, toplumsal etkilerinin entegrasyon ve asimilasyon ikileminde tartışıldığı “salt” bir sosyo-kültürel güvenlik kriz değildir. Aksine, mültecî krizinin farklı ölçeklerde tanımlanabilen ve birbiriyle ilişkili olarak ele alınabilen farklı boyutlarından bahsetmek mümkündür ve bu boyutlar 4 temel idari ve coğrafi ölçekte tartışılabilir: uluslararası, ulus-devlet, kent, mahalle (Güngördü & Bayırbağ, 2019). Uluslararası ölçekte öne çıkan sorun alanları yasadışı göçle mücadele, sınır geçme, sınır güvenliği, uluslararası anlaşmalar, kitlesel göçün yönetimi olarak ön plana çıkarken, ulus-devlet ölçeğinde ise ulusal kimliğin – değerlerin korunması, mültecî entegrasyon süreci, sosyal içirme politikaları, ulusal barınma ve çalışma politikaları gibi başlıklar gündeme gelmektedir. Kent ölçeğinde gelindiğinde de üst ölçeklerdeki sorun alanlarının yansımalarının çeşitlendiği görülmektedir.

Kent ölçeğinde, kentsel yoksulluk, etnik mahallelerin oluşumu, güvenlik, barınma, istihdam, sosyal dışlanma, kamusal/kentsel alanların kullanımı, yerel ekonomi, yerel temsil mekanizmaları gibi başlıklar üzerinden mültecî krizinin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik etkilerini okumak mümkündür. Sosyo-kültürel bağlamda ise, mültecîler ile yerel halk arasındaki dil bariyeri, kültürel farklılıklar gibi günlük sosyal ilişkileri belirleyen faktörler karşımıza

çıkmaktadır. Bu sebeple mülteci krizinin, yerel ölçekteki karar vericileri ve kentsel siyaseti etkileyen, sosyo-kültürel etmenler (ortak ulusal ve kültürel değerler, güvenlik, aidiyet vs.) kadar, işgücüne dahil olma, rekabet, kamusal hizmetlerden yararlanma, barınma gibi pek çok sosyo-ekonomik ve sosyo-mekansal etmeni de içinde barındıran çok-ölçekli ve çok-boyutlu bir kriz olarak ele alınması gerekmektedir.

1.2 Çok-ölçeklilik Sorunsalı ve Metodolojik Milliyetçilik

Uluslararası göç literatüründe, ulus-ötesi kuruluşların (BM, DB vb.) uluslararası insan hareketliliği izleme ve ölçme yöntem ve politikaları ile ve ulusal göç politikalarında insan hareketliliği (sığınma, mevsimlik göç vb.) ülkeler arası bir hareketlilik olarak ele alınmış ve göç politikaları büyük ölçüde ulus-devlet ölçeğinde şekillenmiştir (Wimmer ve Glick-Schiller, 2002). Ancak bireyleri hareket etmeye iten sebepler ile hareketin biteceği yere yönelik yaptığı seçimler, varış noktasında kurulan toplumsal ilişkiler, hayatta kalma stratejileri, yerel ekonomiye dahil olma gibi hususlar sadece ulus-devlet ölçeğinde açıklanamaz. İnsan (özellikle de mülteci) hareketliliğinin çok-ölçekli ve çok-boyutlu dokusu ile farklı ölçeklerdeki sorun ve politika alanları arasındaki ilişkinin ortaya konması (Şekil 1), mülteci hareketliliğinin takibi ve yönetimi için oldukça gerekli görünmektedir.

Şekil 1: Mülteci krizinin ölçekler-arası çok boyutlu ilişkisi

Mültecî hareketliliğin çok ölçekli mekansal hikayesine ilişkin bir çerçeve önerisinde ise 5 aşama ön plana çıkmaktadır (Güngördü & Bayırbağ, 2019): yerdeğişim/yerinden edilme (displacement), başka bir ülkeye doğru yola çıkma/ulusal sınırları aşma, bir ülkeye varma/yerleşecek bir yer arama, bir kente varma ve yerleşme (emplacement). Bu çerçevede her bir aşamaya geçiş bir önceki aşamadaki “başarıya” bağlıdır. Mültecî hareketliliğinin farklı ölçeklerinde vuku bulan sorunlar ve geliştirilen politikalar, mültecî çalışmalarında çok-ölçekli ve çok-aktörlü bir bakış açısının benimsenmesini ve özellikle de yereldeki problem alanlarının tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, Türkiye örneğinde olduğu gibi ulusal sınırlardaki açık kapı uygulaması ile sınır güvenliği tartışmalarını bir kenara bırakan göç politikalarının yerel ölçekteki yansıması, yerleşik halkın “güvenlik kaygısı” ile hareket ederek Suriyelilere karşı ayrımcı tutumlar içinde olması, “özel güvenli sitede” yaşama eğilimlerinin artması ve kendi bireysel güvenlik önlemlerini alması ile şeklinde olabilir. Benzer şekilde, geçici koruma altındaki Suriyelilerin çalışma izni ve çalışma koşulları açısından yaşanan politika belirsizlikler sonucunda Suriyeliler çoğunlukla güvencesiz, esnek ve kayıt dışı çalışma koşullarına maruz kalırken; yerli halk da Suriyeli işçilerin oldukça düşük ücretlerle çalışmayı kabul ederek haksız rekabete neden olduklarını öne sürebilmektedir. Bu gerilimin yerel ölçekteki yansıması da Suriyelilerin iş yerlerinin taşlanması, Suriyeli işçilerin fiziksel şiddete maruz kalması gibi toplumsal sıkıntılardır. Özetle, üst ölçek politika ve uygulamalarında hesaba katılmayan ya da göz ardı edilen sorun alanları yerel ekonomiye, sosyal ilişkilere doğrudan ve dolaylı şekilde etki ederek gündelik hayat dinamiklerini değiştirebilir.

Yukarıdaki tartışmaya paralel olarak, Skeldon (2017) da insan hareketliliğinin ülkeler arası değil, yerellikler (*localities*) arasında gerçekleştiğini öne sürmüştür. Bu bağlamdan hareketle, uluslararası göçün ulus-devlet sınırları içerisindeki hareketliliği izlendiğinde, bireylerin/grupların belli yerelliklerde (kent, mahalle) yoğunlaştığı ve etnik mahalle, göçmen mahallesi gibi belirli mekansal konsantrasyonların oluşmasının tesadüfi olmadığı anlaşılmaktadır. Bireylerin harekete başlama ve sonlandırma motivasyonlarına göre belirli yerellikler arasında hareket halinde olduğu ve bu hareketliliği yönlendiren etmenler olarak da kamusal/kentsel hizmetlere erişim, barınma, iş bulma, sosyo-kültürel ilişkilerin varlığı ile dayanışma ağlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Jayet ve diğerleri, 2016;

Simich ve diğerleri, 2003; Terance ve Coomaren, 1999). Mültecilerin/göçmenlerin kentsel hayata, ekonomiye, toplumsal ilişkilere nasıl dahil olduklarını anlamak ve ayrımcılık/dışlanma süreçlerinin önüne geçebilmek için uluslararası insan hareketliliğinin idari sınırlardan bağımsız olarak yerel/mekansal etkilerinin okunması ve yerellikler arası bir göç izleme mekanizmasının kurulması elzemdir. İdari sınırların ötesine geçen bir mekansal okuma ile mültecileri belli mekansal sınırlar (etnik mahalle, etnik enklav, etnik getto) içerisine hapseden, belli teorik bağlamlarda (entegrasyon, sosyal dışlanma vs.) ele alan, mülteci grupları kendi içinde homojen gruplar olarak tanımlayan “metodolojik milliyetçi” yaklaşımların önüne geçilebilir (Barberis ve Pavolini, 2015; Çağlar ve Glick-Schiller, 2015).

Yukarıda kısaca özetlendiği üzere, mülteci/göç sorununa yönelik politikaları ulus-devlet ölçeğinde tanımlayarak alt ölçeklere transfer eden, mülteci grupları/bireyleri belli idari, sosyal ve sınıfsal sınırlar içerisine hapsederek kategorize eden, mülteci hareketliliğinin sosyal, politik, ekonomik ve mekansal etkileri arasında organik bir bağ kurmayan, mültecileri toplumun geri kalanın ayrı duran, izole ve kendi içinde homojen gruplar olarak ele alan politika yaklaşımlarına karşı kayda değer eleştiriler “new mobility paradigm” (Sheller and Urry, 2006) cephesinden gelmiştir. New mobility paradigm ve eksenindeki tartışmalar (Çağlar and Glick-Schiller 2015), mevcuttaki göç ve mülteci politikalarına 3 temel eleştiri getirmektedir:

- Mevcut yaklaşımlar yereli ve yerellikler arasındaki sosyo-ekonomik ve coğrafi farklılıkları (kır-kent; merkez-çeper) toplumsal ilişkilerin üretiminde merkezi bir konuma almamakta; analiz ölçeği olarak ulus-devleti ön plana çıkarmaktadır.
- Mevcut yaklaşımlar mülteci/göçmen hareketliliklerini ve bu hareketliliği yaratan sermaye birikim süreçlerini ve eşitsiz güç ilişkilerini (sermaye ve kaynak dağıtımındaki eşitsizlikler) ve bu ilişkilerin sonuçlarını (sosyal dışlanma, yoksulluk) tartışmakta yetersiz kalmaktadır.
- Mevcut yaklaşımlar, mülteci/göçmenleri sosyal, sınıfsal ve mekansal olarak yerli halktan ayrı tutmakta ve tıpkı yerli halk gibi toplumsal, mekansal ve ekonomik ilişkilerin yanında üretiminde etkin aktörler olduklarını tartışmakta yetersiz kalmaktadır.

Tüm bu eleştiriler ışığında, Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki hareketliliğini, mekansal tercihlerini ve bu tercihlerin sosyal, ekonomik ve mekansal

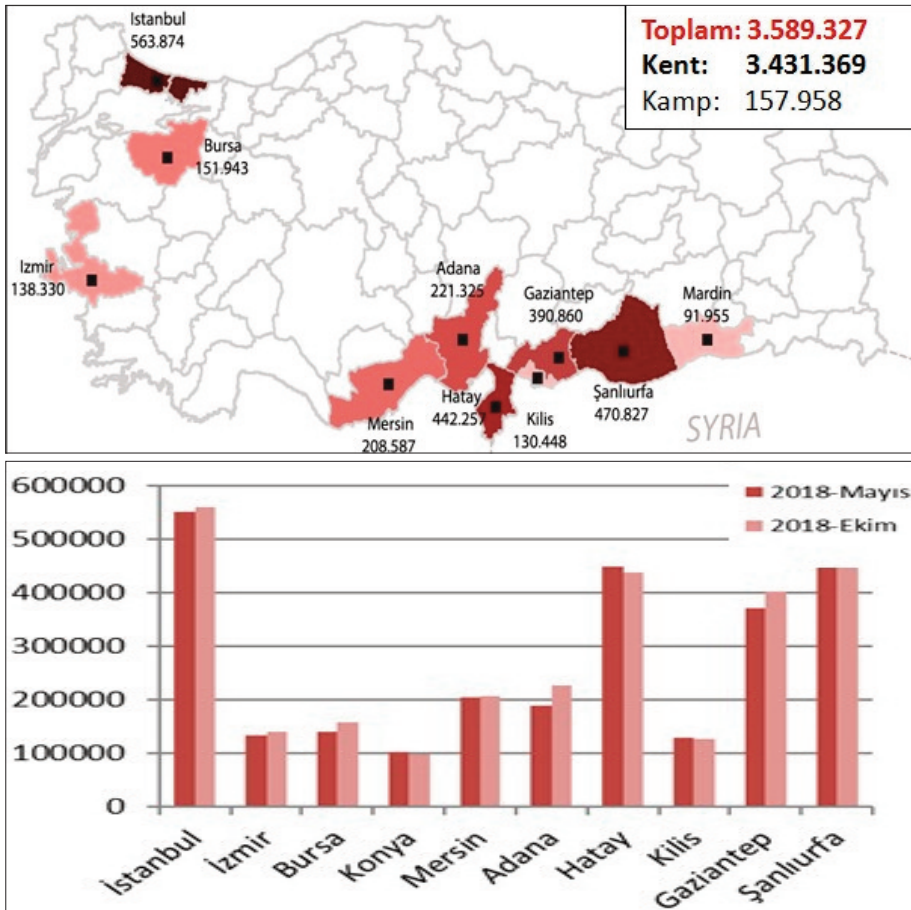
boyutlarını bir planlama sorunu olarak tarif etmek mümkün görünmektedir. İlk etapta, Suriyeli mülteciler uluslararası sınırları geçerek varış ülkesine giriş yapmakta, ülke sınırları içerisinde bürokratik süreçlere maruz kalmakta, kamplarda veya seçilen pilot kentlerde ikamet etme konusunda tercihte bulunmakta ya da (çoğunlukla) kayıt dışı yollarla ülkenin çeşitli kentlerine dağılmaktadırlar. Bu noktada, barınma, çalışma, yiyecek bulma, hizmetlere ve dayanışma ağlarına erişme noktasında geliştirdikleri stratejiler sorunun kentsel boyutunu anlama açısından önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, kent planlama farklı sosyal gruplar arasında mekansal ve mekansal olmayan (sektörel) politikaların maliyetlerinin ve faydalarının (yeniden) dağılımını etkileyen bir politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayırbağ, 2017).

2. Suriyeli Mültecilerin Kentlerde Yer Seçmesiyle Beraber Kentlerde/ Yerelde Öne Çıkan Sorun Alanları: Planlama ve Kentsel Politika Çerçevesinde Bir İnceleme

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye, Ekim 2018 itibarıyla 3.577.752 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Kayıt altında ve geçici koruma statüsünde olan yaklaşık 3.5 milyon Suriyelinin büyük bir çoğunluğu (95%) başta Suriye sınırındaki kentler ile metropoliten kentler olmak üzere Türkiye geneline dağılırken, sadece %5'lük kesim geçici barınma merkezi/kamplarda ikamet etmeyi tercih etmiştir (gigm.gov.tr). Söz konusu rakamlar ilgili kurumlarca kayıt altına alınan Suriyelileri yansıtırken, kayıt dışı yollarda Türkiye'ye gelen Suriyelilerin ise kesin sayısı bilinmemekle beraber yaklaşık 1,5 milyon olarak tahmin edilmektedir.

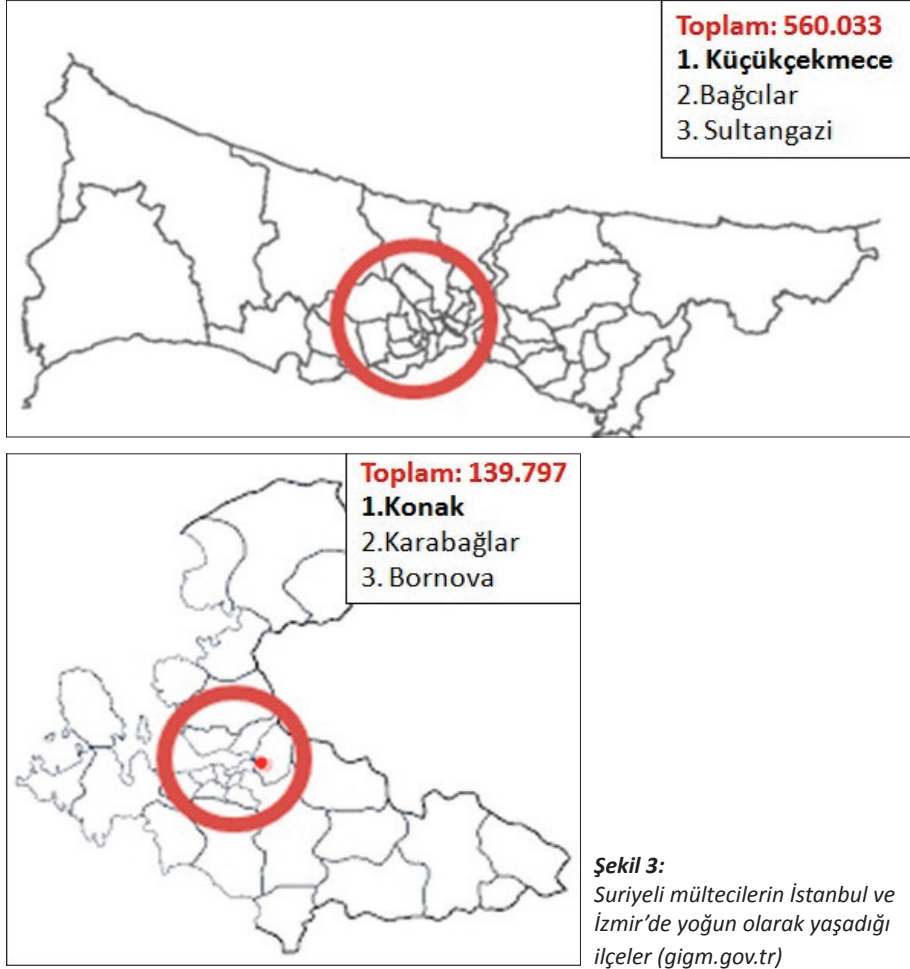
Suriyelilerin Türkiye içindeki dağılımı il bazında incelendiğinde (Şekil 2), Suriyelilerin Suriye sınır kentleri ile İstanbul, Bursa, İzmir gibi metropoliten kentlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sınır kentlerde ikamet etme tercihi, krizin çözümüyle beraber Suriye'ye geri dönme isteği ile bu kentlere geçici olarak sunulan kamusal hizmetler ve yardımlar ile birlikte ele alındığında anlamlı görülürken (misafirlik durumu); metropoliten kentlerdeki yoğunlaşma bu kentlerin sunduğu barınma, istihdam, kamusal ve kentsel hizmetlerin sunumu ile sosyal ağlar ve politik temsiliyet olanakları ile açıklanabilir (kalıcı olma durumu).

2013'ten bu yana, Türkiye'de kayıt altında bulunan Suriyeli sayısı artarken, kamplarda ve sınır kentlerinde ikamet eden Suriyelilerin sayısında kademeli olarak düşüş görülmüştür (gigm.gov.tr). Mayıs 2018-Ekim 2018 aylarını kapsayan dağılıma baktığımızda (Şekil 2), sınır kentleri olan Hatay, Kilis ve Şanlıurfa'da ikamet eden Suriyeli sayısında düşüş görülürken buna karşın, İstanbul, İzmir, Bursa, Mersin, Adana ve Gaziantep gibi metropoliten kentlerde Suriyelilerin sayısının arttığı görülmektedir. Bu gelişmelerden hareketle, metropoliten kentlerde Suriyeli nüfusu artışının görülmesi, zaman içinde Suriyelilerin "misafir" statüsünden çıkmaya başladığını ve Türkiye'de "kalıcı" olmalarıyla beraber kendileri için uygun yaşam standartlarına ulaşabilecekleri metropoliten kentlere göç ettiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Suriyeli mültecilerin illere dağılımı – ilk 10 il (gigm.gov.tr)

Metropoliten kentlerde Suriyeli nüfusunun artması, bu kentlerin sunduğu iş olanakları, daha gelişmiş ve yaygın kamusal ve özel hizmetlerin varlığı, sosyal dayanışma ağlarının fazlalığı ve etkinliği ile açıklanabilir. Benzer şekilde, Suriyelilerin gittikleri kentlerdeki dağılımları da kamusal hizmet sunumu, barınma-istihdam olanakları, sosyal-kültürel ağların varlığına göre şekilleniyor gibi görünmektedir.

İzmir'de Mayıs 2017 itibariyle en fazla Suriyeli ağırlayan ilçeler sırasıyla Konak (27.555), Karabağlar (23.221), Bornova (20.458) ve Buca(10.491) olurken, İstanbul'da ise Küçükçekmece (38.278), Bağcılar (37.643),

Sultangazi (31.426) ve Fatih (30.747) gibi merkez ilçeler Suriyeli nüfusunun yoğunlaştığı ilçeler olmuştur (gigm.gov.tr) (Şekil 3).

Kent merkezlerinin sunduğu farklı konut seçenekleri, istihdam olanaklarının çeşitliliği, kozmopolit sosyal yapı (etnik, kültürel çeşitlilik) eğitim, sağlık hizmetlerinin yaygınlığı/erişilebilirliği, sosyal ağ ilişkilerinin varlığı (hemşehri dernekleri gibi dayanışma platformları olan mülteci insiyatifleri), sivil toplum örgütlerinin ve yardım kuruluşlarının varlığı gibi faktörler, Suriyelileri kent merkezine çeken faktörler arasında sıralanabilir.

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, özellikle metropoliten kentlerin merkezlerinde giderek yoğunlaşan Suriyeli nüfusu kentlerin ekonomisini, sosyo-kültürel ve mekansal yapısını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. İlk etapta bu etkiler mülteci akınına bağlı bir nüfus yığılması problemi olarak ele alınarak kentlerin altyapı yeterliliği ve konut stoğu konuları açısından değerlendirilebilirse de, uzun erimde yeni gelenlerle birlikte değişen ekonomik, sosyal ve kültürel değerler/ilişkiler (hizmet ve kaynakların yeniden dağıtımı, istihdam, kültürel ayrımcılık, sosyal ve mekansal dışlanma süreçleri vs.) ile bu bağlamda yeniden üretilen/şekillenen kent mekanı, kentsel politika ve planlama açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü bir politika aracı olarak planlama, sadece kent mekanının değişim değeri-kullanım değeri ikileminde, kimler tarafından nasıl ve ne amaçla kullanılacağı, değişeceği ve dönüşeceği ile ilgilenmez; politikalar ve uygulamaların fayda ve maliyetlerini farklı sosyal gruplar arasında (yeniden) dağıtır (Bayırbağ, 2017).

Yukarıdaki tartışmadan hareketle bu bölümde mülteci krizinin kentlerdeki mekânsal, ekonomik ve sosyal etkileri çok-ölçekli bir bakış açısıyla ele alınarak, kentsel politika ve planlamayı doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren boyutları mevcut yazın ve gerçekleştirilen saha çalışması bulgularına referansla irdelenecektir. Söz konusu boyutlar 2 temel başlıkta tartışılmıştır:

- a. Kaynak, hizmet ve olanaklara erişim sorunu (kamusal/kentsel hizmetler, konut ve iş piyasasına erişim vs.)
- b. Kültürel, sosyal ve sosyo-mekansal sorunlar (dil bariyeri, mülteci mahallelerinin oluşumu vs.).

2.1. Kaynak, Hizmet ve Olanaklara Erişim Sorunu

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün paylaştığı il nüfusu ile karşılaştırma yüzdesine göre, kimi kentlerde (Adana, Mersin, Mardin) Suriyeli mültecilerin yüzdesi 10-12% arasında seyrederken, kimi kentlerde (Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa) 20-27% seviyelerine çıkmıştır. En ekstrem oran 92,64% ile Kilis'e aittir (Ekim 2018 rakamlarıyla). 2011'den bu yana adeta bir akın halinde Türkiye illerine dağılan Suriyeli mültecilerin, kentsel altyapı, kamusal/kentsel hizmet sunumu üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğunu iddia etmek yerinde olacaktır. İlk etapta barınma sorununu ele alırsak, kentlerdeki "uygun fiyatlı" konutların, ani nüfus artışı ile birlikte tükenmeye başladığı; talep karşısında yetersiz kalan konut arzının bir sonucu olarak konut fiyatlarının ve kiralara yükselmeye başladığı görülmektedir. Bu süreç, 9 mahalleden oluşan, yaklaşık 25.000 nüfusa sahip ve mahalle muhtarlarının paylaştığı resmi olmayan rakamlara göre 3000-5000 Suriyeli'nin ikamet ettiği Tarlabası'nda da mülteci krizinin ilk yıllarından beri hissedilen bir durum olmuştur. Tarlabası sakinlerine göre, kiralara başta olmak üzere konut fiyatları özellikle 2013'ten bu yana ciddi artış göstermiş; bu durum Tarlabası'nın eski sakinlerini yerinden etmeye başlamış ve alandaki sosyal dönüşümü hızlandırmıştır. Normal şartlarda barınmanın mümkün olmadığı derme çatma, güvensiz yapıların bile kiralanarak değişim değeri kazandığı belirtilmiştir. Bir devlet politikası olarak Suriyelilere kamplarda ikamet etme seçeneği sunulmuş; sosyal konut ya da medyada yer bulduğu haliyle "kalıcı konut" uygulamaları hayata geçmemiştir. Bu durum, kamplarda yaşamak istemeyen ve Türkiye'nin dört bir yanına dağılan Suriyelileri konut piyasasına dahil etmiştir. Suriyeliler açısından bakıldığında ise, kirayı ödemek ve diğer temel ihtiyaçları karşılayabilmek için çocukların dahi iş piyasasına dahil olması gibi aile yapısını doğrudan etkileyen sonuçlar ortaya çıkmıştır (Erdoğan ve Tarlan, 2016). Aşağıdaki alıntılar bu çıkarımları desteklemektedir.

"2008'de taşındık buraya, İstanbul'da merkezde yaşamak istersen anca burada uygun kiraya ev bulursun. Yoksa merkeze bir saatlik yerde yaşamak zorundasın. Suriyeliler gelene kadar kiramız hiç artmamıştı. Her ay 350 lira ödüyorduk bu iki göz eve. (Suriyeliler) bir geldiler, ev sahibi ya 600 ödersiniz ya gidersiniz dedi. Bir iki aya kalmaz gideceğiz, para yok. Nereye gideceğimizi bile bilmeden gideceğiz." (Erkek, 52 yaşında, işçi emekli, kiracı)

“Kimse dönüp şu evin yüzüne bakmaz, şu yandakinin de. Penceresi yok evin, kapısının kilidi yok ama bunlar bile değer kazandı. Yıllardır mahalleye gelmeyen ev sahipleri geldi, Suriyeli kiracı seçiyorlar kendilerine. 200 lira etmeyen evi 1000 liraya kiraya verdiklerini bile gördük. Böyle giderse küçük Suriye olacak burası.” (Erkek, 44 yaşında, emlakçı)

“Suriyeliler ya kamplarda yaşamalı ya da geri gitmeli. Kamp dışına çıkınca ülkenin tüm dengesi değişti. Kiralar arttı, mahalleler bozuldu. Belediyeye gidip bu sorunu çözün diyoruz ama değişen bir şey yok.” (Kadın, 33 yaşında, ev hanımı)

Ani nüfus yığılması ile birlikte, kentlerde kamusal/kentsel hizmetlere yönelik baskı artmış; merkez ve yerel otoritelerin kaynak ve hizmetlerinin nüfus artışı karşısında yetersiz kaldığı inancı toplumda yaygınlaşmıştır. HUGO tarafından “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Çalışması” kapsamında 114 kişi ile Gaziantep, Kilis Hatay, İstanbul, İzmir ve Mersin illerinde gerçekleştirilen derinlemesine mülakatların sonuçlarına göre katılımcıların, Suriyelilerin varlığı ile sağlık hizmetleri başta olmak üzere, kamu hizmetlerinin kalitesinin düştüğünü ve sunumda ciddi aksamalar olduğunu öne sürdüğü anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2015). Ancak raporda belirtildiği gibi söz konusu düşüncelerin algısal boyutu da mevcuttur ve hastanelerde/sağlık ocaklarında kalabalık gruplar halinde görünür hale gelen Suriyelilere yönelik genel olumsuz tutumun, kamu hizmetlerinin aksadığına yönelik kanının oluşmasında etkili olabileceği de vurgulanmıştır.

Benzer bir tartışma Siverekli ve Ertuğrul’un (2016), vergi yükümlüleri ile gerçekleştirdikleri çalışma da karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere, kamu harcamaları ve kamu hizmetlerinin temel finansman kaynağı vergilerdir. Bu noktadan yola çıkarak, Suriyelilerin vergi yükümlülerinin vergi algısı üzerinde yapılan anket çalışmasında, “Suriyeli sığınmacıların (özellikle istihdam açısından) haksız rekabete sebep olacağı (%71,6)”, “sığınmacılara yapılan harcamaların toplumun ödediği vergilerle finanse edildiğinden toplumsal barışı zedeleyeceği (%52,4)” ve “Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımların vergi yükünü artıracacağı (%75,6)” yönünde olumsuz kanıların olduğu görülmektedir. Benzer bir eğilim Tarlabası’nda da görülmüş, mülakat yapılan kişilerin 80%’i bir kamu hizmeti olarak belediye hizmetlerinin (temizlik, sosyal yardım vs.) arzının ve kalitesinin Suriyelilerin gelişi ile birlikte giderek düştüğünü iddia etmiştir. Ayrıca Tarlabası

sakinlerinin ilerleyen dönemlerde mültecilere sağlanabilecek yardımlar ve hizmetler ile mevcut sosyal yardım mekanizmalarından yararlanamama, hizmetlerin kalitesinin düşmesi veya ücretlendirilmesi yönündeki endişeleri görüşmelerde ön plana çıkmıştır. Beyoğlu belediyesinin sosyal yardım hizmetlerinden yararlandığını ifade eden 17 kişinin 13'ü mültecilerin gelişi ile birlikte sosyal yardım haklarını kaybedeceklerine yönelik korkularını ifade etmiştir. Benzer şekilde, mültecilerin kamplarda barınması, temel ihtiyaçlarının karşılanması, kentlere yerleşmeleri sürecinde verilen /verilebilecek devlet kaynaklı maddi desteklerin ülke ekonomisine ve bütçesine olumsuz etki edeceğini düşünen kişilerin sayısı da azımsanmayacak durumdadır (60%).

Tarlabası özelinde iş piyasasına erişim ve istihdam edilme süreçlerine bakıldığında, iş imkanlarının giderek artan işgücü arzı karşında oldukça kısıtlı kaldığı; enformel, güvencesiz, esnek çalışma koşullarının yaygınlaştığı görülmektedir. Tüm bu süreçler, toplumsal huzursuzluğa neden olmakta ve toplumdaki göçmen/mültecî algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Tarlabası'nda en çok üzerinde durulan konu, Suriyeli mültecilerin giderek kalıcılaşması ve işgücü piyasasına dahil olmaları sonucunda artan işsizlik ve beraberinde gelen yoksulluk olmuştur. 40 kişiden 33'ü (82.5%), hayat şartlarının kötüleştiğini, iş imkanlarının, giderek azaldığını ve bunun sonucunda da yoksullaştıklarını iddia etmiştir. Söz konusu 33 kişiden 24'ü (73%) kötüleşen hayat şartlarından doğrudan mültecileri sorumlu tutmuşlardır. Çalışan 17 kişinin 13'ü (76%) mevcutta çalıştıkları işlerini kaybetmekten korktuklarını belirtirken; kendini işsiz olarak tanımlayan 15 kişinin 6'sı (40%) da yakın zamanda işverenlerinin kendilerini işten çıkararak, Suriyeli personel çalıştırmayı tercih ettiklerini söylemişlerdir. Burada ilginç olan durum işsizlik temelinde yoğunlaşan toplumsal huzursuzluğun faturasının, derinleşen rekabet sistemine ya da iş piyasasının giderek güvencesiz ve enformel hale gelmesine kesilmemesidir. İşten çıkarıldığını ve kendi pozisyonlarına Suriyelilerin alındığını ifade eden 6 kişinin tamamının, söz konusu kayıplarından ötürü doğrudan Suriyelileri suçladığı görülmektedir. Bu durum toplumsal ilişkileri belirleyen faktörler adına çok önemli bir tespit olmakla beraber, mülteciler ile yerel halkın arasını giderek açmakta ve ayrımcı pratiklere zemin hazırlamaktadır. Burada göz ardı edilen nokta, mültecî emeğinin de en az yerli işçilerin emeği kadar suistimale uğradığı gerçeğidir.

Hayatta kalma mücadelesi veren, barınma, beslenme, ısınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında maddi gelire ihtiyaç duyan mültecilerin büyük çoğunluğu, düşük vasıflı, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çoğunlukla enformel olarak çalışmakta ve hayatlarını devam ettirebilmek için bu işlere tutunmak zorundadırlar. Bu durum işverenler tarafından ücret kırma ya da bireysel emekten daha çok faydalanmak adına bir pazarlık aracı olarak kullanılabilmekte ve sömürü düzenini derinleştirmektedir. İşgücü piyasasında rekabet ve toplumsal huzursuzluklar da, aşağıdaki alıntılarda göze çarptığı üzere kaçınılmaz olarak dışlama süreçlerine doğru evrilmektedir.

“...yıllardır yoksulluğun pençesindeyiz, ev kirası nasıl ödenecek, çocuklar tok yatacak mı bir sürü dert. İş desen bir var bir yok. Olanı da yok ediyorlar...Suriyeli de insan, (onlar da) çalışsınlar eyvallah ama onlar bizim işlere göz koydukça biz daha da aç kalıyoruz. İki kuruşa zor doyarken, bir kuruşa razı olmaya başladık” (Erkek, 42 yaşında, evli)

“Eskiden 8 saat çalışıyordum şimdi 12. Suriyeliler piyasayı berbat etti.” (Erkek, 52 yaşında, işçi)

“...bir eve yirmi kişi giriyorlar, ne iş var ne güç, mecbur bizim elimizde olmayanlara bile muhtaçlar. Kocamı işten çıkardılar, sen çok para istiyorsun, yarı fiyatına Suriyeli çalıştırıyoruz diye. Hem ona hem bize yazık, yoksullaştıkça, yoksullaşıyoruz.” (Kadın, 24 yaşında, evli)

“Patron beni işten çıkardı, ben de evimde kirada oturan Suriyelileri çıkardım.” (Erkek, 44 yaşında, işsiz)

2.2 Kültürel Sosyal ve Sosyo-Mekansal Sorunlar

Mültecilere karşı artan dışlama pratiklerinin temel unsurlarından biri de sosyal ve kültürel etmenlerdir. Tarihsel süreçlerden gelen etnik gerilimler ve kültürel farklar kadar, namus, güvenlik, terör endişesi, yerel kültürün korunması konularındaki hassasiyetler de kişilerin mülteci algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumsal ilişkiler açısından Suriyeliler ile yerel halk arasındaki diyalogu etkileyen en önemli faktörlerden biri dil bariyeridir (Çebi, 2018; Karipek, 2017). Dil bariyeri, benzer süreçleri deneyimleseler bile yerel halkın mültecilere olan bakışını olumsuz etkilemekte; gruplar arası iletişim kanallarını tıkamaktadır. Dil bariyerinin yanı sıra, dini, kültürel farklılıklar ile kültüre bağlı olarak kent mekanını kullanma alışkanlıkları,

yerel halkın mültecilere karşı mesafeli tutumlarında belirleyici faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu problemler Tarlabası'nda da gözlemlenmiş; ilk etapta din kardeşliği, komşuluk ve dayanışma ekseninde toplumun belli kesimlerinde etkili olan “tolerans” ve “hoşgörü” söylemleri, zaman içerisinde özellikle de kıt kaynaklara ve hizmetlere erişim sürecindeki rekabet ve kültürel farklılıklar sebebiyle sosyal dışlama pratiklerine dönüşmüştür (Güngördü, 2018). Yerel halk-mülteciler arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörler arasında güvenlik kaygısı ve ulusal/kültürel kimliği yitirme korkusu kayda değer öneme sahiptir (De Mello, 2018; Schmidbaur, 2017).

Yukarıda kısaca değinilen sosyo-kültürel etmenleri etraflica incelemeden önce, Tarlabası sakinlerinin mülteci algısının, krizin ilk patlak verdiği yıldan bugüne kadar nasıl şekillendiğine kısaca değinmek önem arz etmektedir. Suriyeli mültecilerin İstanbul'da ilk yerleştikleri bölgelerden biri olan Tarlabası'nda, kültürel kardeşlik, din kardeşliği, komşuluk temelinde şekillenen “kısmen” kucaklayıcı tavrın, 7 yıllık birlikte yaşama deneyimi ile birlikte dışlama ve ayrımcılığa varan pratiklere dönüştüğü gözlemlenmektedir. Krizin ilk yıllarında, “Bu insanlık dramına karşı tepkisiz olmayacağız” düşüncesiyle hareket ettiklerini belirten Tarlabası sakinleri (görüşülen kişilerin 40%'ı), din kardeşliği, insanlık görevi bir söylemlerin yanında, benzer gelir durumu ve sosyo-ekonomik statüye sahip oldukları gerekçesi ile Suriyelilere kapılarını açtıklarını; bir nevi “yoksulluk dayanışması” gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan Tarlabası'nda yıllardır süregelen etnisite temelli gerginlikler (Türk, Kürt ve Roman nüfusu arasındaki anlaşmazlıklar), Suriyeli mültecilere yönelik düşünce ve davranışları olumsuz yönde şekillendiren etmenlerden olmuştur. Bu bağlamda, “Biz onları çağırmadık ki” “Başka mahalle mi yok”, “Onların yaşamı bize uymaz”, “Bizim husumet tarihe dayanır” gibi söylemler eşliğinde, Suriyelileri doğrudan etnik ve kültürel kimlikleri üzerinden değerlendiren ve dışlayan tutumlar dikkat çekmiştir.

Tarlabası'nda Suriyelilerin zaman içerisinde kendi aralarında kurduğu dayanışma ağı, maddi imkansızlıklardan dolayı birlikte yaşama durumu ve özellikle de başka bir dil konuşmalarından dolayı mahalleli ile iletişim kuramamaları da bireylerin güvenlikleriyle ilgili kaygılarını tetiklemektedir. Mahalle sakinlerinin önemli bir kısmı da Suriyeli mültecileri kapalı kutu olarak nitelendirmektedir (40 kişinin 11'i).

"...geldiklerinden beri kapıları kilitler olduk. Kalmadı eski mahalle düzeni, çarlar mı çırpırlar mı belli değil, dillerini de anlamıyoruz mecbur içimize kapandık." (Kadın, 44 yaşında, evli)

Suriyeli mültecilerin gelişi ile birlikte Tarlabası'nda değişen mahalle kültüründen ve sosyal ilişkilerden dem vurulmuş; görüşülen kişiler güvenlik ve namus yönünden duydukları kaygıları dile getirmişlerdir (75%). Bu noktada, namus koruma içgüdüsünün ve ülke genelinde artan şiddet olaylarının güvensizlik hissiyatının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Görüşülen evli/çocuk sahibi erkeklerin (16 kişi) 13'ü eşlerinin/kız çocuklarının yalnız başlarına sokağa çıkmasından ya da yanlarında tanıdık biri olmadan eşlerini/kız çocuklarını evde yalnız bırakmaktan korktuklarını ifade etmişlerdir.

"Bir sürü yabancı doldu mahalleye, eşimizi bacımızı evden çıkaramaz olduk. Sokaklarda kim dolaşıyor belli değil. Nasıl güvenle dolaşsın mahalleli. Komşuya bile anahtar bırakamaz, güvenemez olduk, herkes evine kapandı." (Erkek, 48 yaşında, evli)

"... 20 kişi (Suriyeli) bir evde kalıyor. Nasıl yaşıyorlar, nasıl huyları var bilmiyoruz, güvenmiyoruz" (Kadın, 36 yaşında, evli)

"...ben sabah işe gidiyorum, eşime tembih ediyorum, kapıyı bacayı kitle, ben gelmeden kız da oğlan da evden çıkmasın diye. Eskiden böyle demezdim, şimdi mecbur hissediyorum." (Erkek, 38 yaşında, evli)

Benzer şekilde, görüşülen 17 kadının 8'i de kendilerini güvende hissetmediklerini, başlarına bir şey geleceği korkusuyla mahalledeki günlük alışkanlıklarını özgürce gerçekleştiremediklerini ve eve kapanmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

"Valla yıllardır sokakta otururuz. Gündüzler uyunur bizde, gece çıkarız dışarı. Kadın kadın otururduk valla ama şimdi değil oturmak camdan dışarı bakmaya korkuyoruz. Tanımadık bir sürü adam..." (Kadın, 42 yaşında, evli)

"..Arada yemek vermeye kapılarına gidiyorum. Evin içinde sürekli başka birileri, kimdir nedir bilinmez, yardım ediyorum ama korkuyorum da. Yemeği bırakıp hemen gidiyorum, eşim yeter artık gitme diyor. Bir yanlışları olur diye korkuyor, yalan yok ben de korkuyorum, artık gitmeyeceğim." (Kadın, 48 yaşında, evli)

Yukarıdaki tartışmalardan görüleceği üzere Suriyeliler, yerleştikleri kentlerin kurumsal ve günlük işleyişine dahil olmakta; kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerini/ilişkilerini yeniden üretmektedir. Bu sebeple, Suriyelilerin belli kentlerde ve mahallelerde yoğunlaşması sadece nüfus artışı ve beraberinde gelen teknik ve altyapısal sorunlar üzerinden değil; Suriyelilerin kentteki ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilere nasıl dahil oldukları ya da olmadıkları üzerinden neoliberal kentlerin inşasındaki rolü üzerinden de okunmalıdır. Mülteciler/göçmenler bir kente–mahalleye yerleştikleri zaman, tıpkı yerel halk gibi yoksulluk, sosyal dışlanma, mülksüzleştirme ve eşitsiz kaynak dağılımı süreçlerinin bir parçası haline gelmektedirler. Yerel halk gibi mülteciler de kent ekonomisine dahil olmaya (iş bulma, iş yeri açma), eğitim, sağlık hizmetlerine ve sosyal yardımlara erişmeye, kısıtlı imkan ve fırsatlar için rekabet etmeye, sağlıklı, güvenli bir yaşam alanları oluşturmaya, kendi kimliklerini kaybetmeden sosyal ilişkilere, komşuluk ilişkilerine dahil olmaya çalışmaktadır ve tüm bu süreçler toplumsal ve ekonomik ilişkileri yeniden üretmekte, değiştirmekte de dönüştürmektedir. (Çağlar ve Glick-Schiller, 2015). Başka bir deyişle, mülteciler/göçmenler, kendini mülksüzleştirme süreci ile devam ettiren sermaye birikimi sürecinin bir parçası olmakta (Harvey, 2004) ve yoksulluk, marjinalleşme ve sosyal dışlanma tehdidi ile yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar.

3. Sonuç yerine

Bu çalışmada Suriyeli mülteci krizinin literatür ve politikalarda genel olarak ele alındığı şekilde salt bir güvenlik ya da kültür krizi olmadığı vurgulanmış; krizin ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal açıdan çok-boyutluluğu ile uluslararası, ulusal ve kentsel bağlamda çok-ölçekliliği tartışılmıştır. Çalışmada mülteci krizinin giderek yerel/kentsel ölçeği ilgilendiren bir politika alanına dönüşmesi, hem mülteci hareketliliği ve mültecilerin yer seçim kriterleri hem de üst ölçek politikaların (ya da politikasızlık durumunun) yerel ölçekteki yansımaları noktasında ortaya konmuştur (bkz. güvenlik politikaları tartışması). Mültecilerin sınır kentleri ve metropol kentlerde yoğun olarak yaşama eğilimlerinin tesadüfi olmadığı, kaynak, hizmet ve sosyal ağlara erişim motivasyonun mülteci hareketliliğini belirleyen ana unsurlardan biri olduğu tartışılmış ve bir kaynak ve hizmet dağıtım aracı olarak “planlama” ve “kentsel politika”nın önemi

vurgulanmıştır. Mülteci krizinin planlama ve kentsel politika alanına giren boyutları, literatürdeki saha çalışmaları ve 2016 yılında Tarlaşbaşı'nda tarafımda gerçekleştirilen mülakatların bulguları birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

Mülteci krizinin yerel/kentsel boyutları “kaynak, hizmet ve olanaklara erişim sorunu” ile “kültürel, sosyal ve sosyo-mekansal sorunlar” olarak 2 temel başlıkta ele alınmıştır. Kaynak, hizmet ve olanaklara erişim problemi tartışmada ön plana çıkarılmış ve bu tartışma literatüre 2 noktada katkı sunmayı hedeflemiştir. Bu hedeflerden ilki AB'nin (ve Türkiye'nin de) “kültür” ve “güvenlik” odaklı politikalarının “sosyal dışlanma” “ayrımcılık” “ırkçılık” gibi problemlerin çözümünde son derece yetersiz kaldığı, neoliberal ekonomi politikalarının sosyal politikalar, kentleşme politikaları gibi pek çok alana nüfuz etmesiyle derinleşen eşitsizlik, rekabet, mülksüzleşme ve güvencesizlik sorunları gibi ekonomi temelli sorunlara yönelik çözüm sunmadığının ortaya konmasıdır. İkinci hedef ise, erişim odaklı bir sorun tanımı ile, mültecileri belli idari sınırlara hapseden, mültecileri toplumdan ayrı ele alan metodolojik milliyetçi yaklaşımların dışında; mültecilerin mevcut ekonomik, sosyal, kültürel ve politika ilişkiler ekseninde düzene nasıl dahil oldukları ya da olamadıklarına yönelik tartışmaların yapılması gerekliliğine dikkat çekmektir.

Mülteciler, yerel halk gibi aynı düzenin bir parçası olmalarına rağmen, hem politika yapıcılar hem de yerel halk tarafından genellikle toplumun geri kalanından ayrı, izole ve kapalı bir grup olarak ele alınmakta ve sosyal, mekansal ve ekonomik olarak dışlanmaktadır. Mülteciler çoğu zaman “dezavantajlı” grup kategorisine bile dahil edilmemekte, sosyal devlet uygulamaları ve sosyal yardımlardan yararlanamamaktadır. Türkiye gibi ulusal politika kentsel politika ilişkisinin güçlü olduğu ülkelerde, mülteci sorununun ele alınışı da yukarıdan aşağıya bir nitelik taşımaktadır. Türkiye’de Suriyeli mülteciler geçici koruma statüsü kapsamında “misafirler” olarak görülmektedir ve ilgili yasa ve yönetmeliklerde tanımlanan hizmet ve yardımlar dışında mevcuttaki sosyal yardım mekanizmalarına dahil olduklarını iddia etmek oldukça güçtür. Entegrasyon, mülteci-yerel halk ilişkisinin sağlıklı bir biçimde kurulmasına yönelik tartışmalar da henüz resmi bir zemine oturmamıştır. Benzer şekilde, Suriyelilerin barınma ve çalışma sorunlarına yönelik politika ve düzenlemelerde de uzun erimli bir anlayış bulunmamaktadır. Kültürel sorunlar ve toplumsal ilişkiler bazında dil bariyeri

kültürel farklar, gettolaşma ve mekansal ayrışma eğilimleri kadar belirsizlik ortamı da giderek artan dışlayıcı pratiklerde pay sahibidir.

Suriyelileri “geçici” misafirler olarak tanımlayan üst ölçek kararların yerel yansımaları ise kent planları ve kentsel politikalarda görülmektedir. Örneğin Kilis, Hatay gibi mülteci nüfusunun toplam nüfus içerisinde ciddi bir paya sahip olduğu kentlerin son dönem planlarında/plan kararlarında bile ani nüfus artışına dayalı barınma, ulaşım, kamusal alanların dağılımı ve kullanımı gibi hususlar mülteci krizinden bağımsız olarak ele alınmış; mültecilerin yoğun olarak yaşadığı kentsel alanlara yönelik politikalar da geliştirilmemiştir. İstanbul, İzmir ve Ankara dahil pek çok kentte mültecilere yönelik politikalar gıda, kömür ve battaniye yardımlarının ötesine geçememiştir. Ancak bu çalışmada etraflıca tartışıldığı üzere mülteci krizinin yerel/kentsel etkileri iç içe geçmiş farklı sorun/politika alanlarını kapsamaktadır.

Suriyeli mülteci krizinin yerel/kentsel ölçekte hissedilen ve derinleşen problemler, kıt kaynaklara erişim ve rekabet süreci, nüfus yığılmasının teknik altyapı ve hizmetler üzerindeki baskısı, kentsel yoksulluk, mülksüzleştirme, sömürü, sosyal dışlanma süreçleri, güvenlik ve dil bariyeri ve rekabet üzerinden şekillenen toplumsal ilişkiler – gerilimler, etnik mahallelerin oluşumu, mahallelerin değişen sosyal yapısı, kent mekanının kullanımındaki değişimler gibi farklı boyutlarda ele alınabilir. Bunun için de, mülteci krizini yerel ölçekten okuyan/tanımlayan, aktör merkezli, çok-ölçekli ve çok-boyutlu bir politika ve planlama anlayışına ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, yerel ölçeği merkeze alan, sorunun farklı boyutlarını birbiri ile ilişkilendiren, ölçekler arası politika akışını ve yansımalarını irdeleyen, mültecileri toplumun geri kalanından izole, kendi içinde homojen gruplar olarak görmeyen, mültecileri belirli mekânsal sınırlara hapsedip kentteki sosyo-mekânsal ilişkilerden bağımsız tutmayan, mültecilerin yereldeki ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilere nasıl dahil olduğunu / olamadığını irdeleyen, aktör-merkezli bir politika üretim süreci dünyada giderek artan toplumsal huzursuzluklar, ayrımcılık, ötekileştirme ve dışlama pratiklerinin önüne geçilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda planlama ve kentsel politika, mülteci ve göç politikalarının oluşumu ve uygulamasında daha merkezi bir yere sahip olacaktır. Kent ölçeğinin merkezi rolü ile beraber, üst ölçek (mekânsal) planlama süreçleri ile kent planlama arasında bir ilişki kurulabilecek ve çok-ölçekli bütüncül bir planlama sistemi ile ekonomi determinist ulusal planlama anlayışının ötesine de geçilebilecektir.

Kaynakça

- Barberis, E. & Pavolini E. (2015). Setting outside gateways: The state of the art and the issues at stake. *Sociologica* 2. <https://doi.org/10.2383/81426>
- Bayırbağ, M.K. (2017). Kentsel politika planlaması (Urban Policy Planning). In: Özdemir SS, Özdemir Sarı B, Uzun N (ed) Kent planlamaya giriş (Introduction to Urban Planning). Imge, Ankara, 427-452.
- BYMYK. (2014). Küresel Eğilimler Raporu. <https://www.unhcr.org/tr/13002-unhcr-kuresel-egilimler-raporu-basin-aciklamasi.html>
- Boustan, L.P., Fishback, V., Kantor, S. (2010). The Effect of Internal Migration on Local Labor Markets: American Cities during the Great Depression, *Journal of Labor Economics*, 28(4). 719-746.
- Bucken-Knapp, G., Fakihi, Z., & Spehar, A. (2018). Talking about Integration: The Voices of Syrian Refugees Taking Part in Introduction Programmes for Integration into Swedish Society. *International Migration*. doi:10.1111/imig.12440.
- Carlson, M., Jakli, L., Linos, K. (2018). Refugees Misdirected. How information, misinformation and rumors shape refugees' access to fundamental rights. *Virginia Journal of International Law*. 57(3).
- Çağlar A, Glick-Schiller N. G. (2015). A multiscalar perspective on cities and migration: A comment on the symposium. *Sociologica*, 2. Doi:10.2383/81432
- Çebi, E. (2018). The Role of Turkish NGOs in Social Cohesion of Syrians. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. https://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_1370.pdf
- De Mello, S. (2018). Digesting the Disaster: Understanding the Boom of Refugee Food Entrepreneurship in the Face of Increasing Xenophobia. *Scripps Senior Theses*. 1121.
- Erdoğan, E. & Tarlan, K.V. (2016). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Sivil Hayata İntibakına Yönelik Envanter Çalışması. <https://www.hyd.org.tr/attachments/article/219/suriyeli-multecilerin-turkiyedeki-sivil-hayata-intibakina-yonelik-envanter-calismasi.pdf>.
- Erdoğan, M. (2015). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi- HUGO Yayınları. Ankara
- GIGM (2018). Geçice Koruma İstatistikleri. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik
- Güngördü F.N., Bayırbağ M.K. (2019) Policy and Planning in the Age of Mobilities: Refugees and Urban Planning in Turkey. In: Özdemir Sarı Ö., Özdemir S., Uzun N. (eds) Urban and Regional Planning in Turkey. The Urban Book Series. Springer, Cham.
- Güngördü, F. N. (2018). Processes and Factors of Social Exclusion in Arrival Cities: Attitudes towards Syrians under Temporary Protection in Tarlabası, İstanbul. *Grid Journal*. 1(2). 177-198.

Harvey, D. (2004). The 'New' Imperialism: Accumulation by Dispossession. *Socialist Register* 40.63-87

IOM. (2018). World Migration Report 2018.
http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

İçduygu, A. & Şimşek, D. (2016). Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies. *Turkish Policy Quarterly*. 15(3). 59-69.

İnan, Z. & Korgavuş, B. (2015). Mültecî Kampları ve Yerleşim Alanlarında Sürdürülebilir Tasarım. *Contemporary Research in Economics And Social Sciences*. 1(2). 103-122.

Jayet, H., Rayp, G., Ruysen, I., Ukrayinchuk, N. (2016). Immigrants' location choice in Belgium. *The Annals of Regional Science*. 57(1). 63-89.

Karipek, Y. Z. (2017). Asylum-Seekers Experience and Acculturation: A Study of Syrian University Students in Turkey. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*. Special Issue. 105-133.

Kay R, Morrison A (2013) Evidencing The Social and Cultural Benefits and Costs of Migration in Scotland. <http://www.migrationscotland.org.uk/our-research/social-and-cultural-impacts-of-migration>.

Leiserson, E. (2016). Securing the Borders Against Syrian Refugees: When non-admission means return. *Yale Journal of International Law*. 42(185).

Roodman, D. (2014). The domestic effects of migration,
<http://davidroodman.com/blog/2014/09/03/the-domestic-economic-impacts-of-immigration/>

Savun, B. & Gineste, C. (2018). From protection to persecution: Threat environment and refugee scapegoating. *Journal of Peace Research*.
doi:10.1177/0022343318811432

Schmidbaur, J. (2017). The Construction of Refugees and Asylum Seekers in German Print Media A critical discourse analysis of the "refugee crisis" in Germany from 2015-2017. Master Thesis. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.

Sheller, M. & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and Planning*, 38. 207-226. doi:10.1068/a37268

Simich, L., Beiser, M., Mawani, F. N. (2003). Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement. *Western Journal of Nursing Research*. doi: 10.1177/0193945903256705

Siverekli, E. & Ertuğrul H. G. (2016). Misafirlikten Diasporaya Doğru: Suriyeli Sığınmacıların Vergi Algısı Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir İnceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 14(27). 491-518.

Skeldon, R. (2017) International migration, internal migration, mobility and urbanization: Towards more integrated approaches. Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations Secretariat, New York

Terance, R. & Coomaren, V. (1999). Determinants of the Spatial Mobility of Immigrants in Sweden. 39th Congress of the European Regional Science Association: "Regional Cohesion and Competitiveness in 21st Century Europe", August 23 - 27, 1999, Dublin, Ireland.

Torun, P., Mücaz Karaaslan, M., Sandıklı, B., Acar, C., Shurtleff, E., Dhrolia, S., Herek, B. (2018). *International Journal of Public Health*. 63(5). 601-608.

Wimmer, A. & Glick-Schiller, N. (2002). Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks*. 2(4). 301-334.

İSTANBUL'DA YAŞAYAN SURIYELİ GÖÇMENLERİN KÜLTÜRLEŞME VE UYUM SÜRECİ İLE KENTSEL YAŞAM MEMNUNİYETİ İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi **Arzu TAYLAN SUSAN**

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Nadin BALLANY

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Doktora Öğrencisi

Özet

Hızlı kentleşme süreci nedeniyle ciddi kentsel sorunla karşılaşan Türkiye, son yıllarda Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle kentsel alanlarına büyük bir Suriyeli sığınmacı göçü deneyimlemektedir. Bu çalışma, sürdürülebilir kentsel göç politikası geliştirilmesine katkıda bulunmak için, yaşanan bu göçün etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kent planlama araştırmaları, göç ve mekan ilişkisine genelde kırdan kente göç sürecindeki toplumsal davranış ve değerlerin değişime uğradığı kentlileşme sorunları olarak yer vermiştir. Ancak, günümüzde iç göçlerin yerini beyin göçü ve mülteci göçü gibi sınır ötesi dış-göçler almaktadır. Bu bağlamda, çalışma kentsel alanlarda dış-göçü değerlendirmek üzere -kırdan kente göç yaklaşımlarının ötesinde- bir kavramsal çerçeve önermektedir. Bu çerçeve, uluslararası politikanın toplumsal sürdürülebilirlik yaklaşımının önerileri doğrultusunda, göçmenlerin uyumu ve kentsel alanlarda yaşam kalitelerini iyileştirilmesi gereğini göz önüne almaktadır. Önerilen kavramsal çerçeveyi kullanan bu çalışma, İstanbul’da yaşayan Suriyeli göçmenlerin kentsel ve

yerel topluluk düzeylerindeki uyumu ile konut, mahalle, kent ve ülke ölçeklerindeki memnuniyetlerini fiziksel ve toplumsal açılardan değerlendirmektedir. Araştırmanın temel bulgularına göre, eğitim ve gelir düzeyi yüksek, yaşça genç olan, yakın aile bireyleri Türkiye’de olan Suriyeli mültecilerin, İstanbul’daki yaşam kalitesini ve imkanları yüksek bulmaları, Türkçe öğrenme gibi bilişsel becerileri ve devletin bütünleştirici politikasını algılamaları nedeniyle kültürleşme stratejileri arasından marjinalleşme ve bütünleşme eğilimindedirler.

Anahtar sözcükler: Kentli Mülteciler, Göçmen Politikası, Kültürleşme, Uyum, Kentsel Yaşam Memnuniyeti

Abstract

Turkey, which has countered serious urban problems arising from its rapid urbanization process, has also experienced a huge Syrian refugee migration recently. This study aimed to contribute into the development of a sustainable urban migration policy through evaluating the impacts of this migration. Urban planning research has dealt with the space-migration relationship as urbanization problems that transforms behavior and values during rural-to-urban migration. However, the trans-national population mobility, i.e. brain and/or refugee migration, replaces the internal migration recently. To evaluate trans-national migration into urban areas, this study proposes a conceptual framework beyond the rural-to-urban approaches. This framework considers the adaptation of immigrants and improvement of their quality of life along with the social sustainability approach of the international policy. Utilizing this framework, this study evaluates the adaptation of Syrian refugees at the urban and community level and their satisfaction at the housing, neighborhood and urban levels. Based on findings, younger refugees with higher education and income level, whose close family members live in Turkey, have tendency for marginalization and integration among acculturation strategies due to their higher perception of the quality of life in Istanbul, their cognitive skills as learning Turkish and perceiving the State’s immigrant policy as integration.

Keywords: Urban Refugees, Immigrant Policy, Acculturation, Adaptation, Urban Quality of Life

GİRİŞ:

Günümüz Dünyasında Kentlere Göçler

Göç, insanların siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle yaşadıkları yerden ayrılarak başka bir yere (iç-göç) ya da ülkeye (dış-göç) gitme eylemidir. Tarih boyunca insanlar daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak için, kimi zaman kendi istekleriyle, kimi zaman ise savaş ve doğal afetler gibi nedenlerle zorunlu olarak göç etmişlerdir (Ekici ve Tuncel, 2015). Kentsel planlama yazınındaki göç ve uyum konusunda tartışmaların odağında genellikle sanayileşme ile önce Batı ülkelerinin daha sonra Türkiye gibi Batı-dışı ülkelerin deneyimlediği kentleşme sürecindeki kırdan kente göç yer almıştır. İlgili yazında kentsel alanlar, kırsaldan gelen kişilerin yabancılaşmanın ve yalnızlaşma ile karşı karşıya kalmaları nedeniyle sosyal ilişkilerinin ve değerlerinin değiştiği yerler olarak görülürken, kırsal yaşamdan sonra kentsel mekana ve yeni kentsel yaşam tarzına uyum sağlama süreci ise “kentlileşme” çerçevesinde tartışılmıştır.

Ancak, günümüz dünyasında sadece göçün nedenleri ve boyutları değil, sosyal ve fiziksel mekanla kurulan ilişki de ulus-devlet sınırlarını aşarak ulus-aşırı boyuta taşınmıştır. Diğer bir deyişle, kırdan-kente olan iç-göçün yerini artık, başka ülkelerden iş bulma, yaşama ve sığınma gibi farklı amaçlarla gerçekleşen ulus-aşırı göçmen hareketleri almaya başlamıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan bu yeni göç hareketleri iki şekilde sınıflandırılabilir. İlki, eğitilmiş kişi ve/veya grupların yaşam kalitesini yükseltmek için, daha gelişmiş ülkelere isteğe bağlı gerçekleşen beyin göçüdür. İkinci tür ulus-aşırı göçmenler ise, genelde iklim değişimi ve teröre bağlı iç-dış savaşlar gibi yeni küresel risklerle baş edemedikleri için göç etmek zorunda kalan genellikle yoksul ve dar gelirli kişilerdir. Bu nedenle, göçü gerçekleştiren kişilerin, kentsel mekanla kurdukları ilişkinin ve göçle birlikte uyum sağlama sürecinin, kentlileşmenin ötesinde bir çerçeve ile incelenmesine gereksinim bulunmaktadır.

Bu çalışmada, farklı bir ülkeye giden göçmenlerin uyumundan söz edebilmek için, göç çalışmalarında sıklıkla kullanılan “kültürleşme” (acculturation) kuramından (Berry, 2005; Berry ve Sam, 1997) yararlanılmıştır. Bu bakış açısına göre, iç veya ulus-aşırı göç sonucunda, göç eden kişi ve/veya toplumlar sadece mekânsal bir değişiklik yaşamakla kalmayıp (Ekici ve Tuncel, 2015), baskın-ev sahibi toplum ile “kültürleşme”

denilen karşılıklı bir etkileşim sürecine girmektedirler. Bu süreç, her iki toplumun da gerek dilinde gerekse değerlerinde ve davranışlarında değişikliklere neden olmaktadır (Flaskerud, 2007). Uyum ise, yaşanan kültürleşme sürecindeki değişimlerle başa çıkmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Berry, 2006, 2007; Berry ve Sam, 1997).

Bu çerçevede, çalışmanın inceleme konusunu, 2011 yılından itibaren Suriye’de başlayan iç savaşın neden olduğu kitlesel göç ile Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenlerin kentlerdeki uyum süreci ve yaşam memnuniyeti oluşturmaktadır. En fazla Suriyeli mültecinin akınına uğrayan Türkiye’de, göçmenler önceleri kamplara yerleştirilmiş; ancak, gelen göçmenlerin sayısının fazla olması nedeniyle kamplar yetersiz kalınca kentlere dağılmışlardır. Göçmenlerin gittikleri kentlerde iş bulma, barınma ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaları ülkenin tamamını ilgilendiren bir durum haline gelirken, bu süreçte, çeşitli kentlerde yerel halk ile gerginlikler yaşanması göçmenlerin uyumunu önemli bir sorun haline getirmiştir. Diğer yandan, toplumsal sürdürülebilirlik açısından bakıldığında, göçmenler tüm dünyada en yoksul ve kırılgan kesimler olarak kabul edilirken, göçmenlerin yaşadıkları kentle ve yerel halkla bütünleşmesini hedefleyen “sürdürülebilir” bir göç ve göçmen politikası geliştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Bu makalede, sürdürülebilir göç ve göçmen politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamak üzere, İstanbul’da yaşayan Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları kentsel alanlarda kentle ve yerel halkla uyum sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, göçmenlerin kültürleşme deneyimleri ve uyum süreçleri, kentsel yaşam memnuniyeti ekseninde irdelenmiştir. ‘Kültürleşme sürecini sadece göçmen deneyimleri ile belirlemek yeterli olmadığı, baskın grubun da kültürleşme yönelimlerinde belirleyici olduğu bilinmektedir. Ancak, göç ve uyum sürecinden en çok etkilenen ve uyum sağlaması gereken grup genel olarak göçmenlerdir (Saygın ve Hasta, 2018). Ayrıca, Türkiye’de yaşayan göçmenlerin, kültürleşme yönelimleri ve uyumları konusunda az sayıda çalışma bulunmaktadır (Şeker, 2015).

Bu çerçevede, çalışmanın bir sonraki bölümünde göç ve mekanla ilgili kuramsal yaklaşımlar ele alınmakta, ikinci bölümde ise Türkiye’nin karşılaştığı dış-göçlerle ilgili sorunları kentsel mekanla ilişkili bir şekilde değerlendirebilmek için yeni bir kavramsal çerçeve geliştirilmektedir.

Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi açıklanırken, araştırma bulguları dördüncü bölümde tartışılmakta ve sonuç bölümünde öneriler getirilmektedir.

1. Göç ve Mekan İlişkisinde Kuramsal Yaklaşımlar

Göç kavramı, insanların sürekli olarak yaşadıkları yerden ayrılımları ve başka bir yere taşınması olarak ifade edilmektedir. Göçün türleri incelendiğinde, ülke sınırları içinde gerçekleşen nüfus hareketleri iç-göç olarak, ülkeler arasında sınır ötesi gerçekleşen nüfus hareketleri ise dış-göç olarak adlandırılmaktadır (Sağlam, 2006). İrade açısından, gönüllü göçler ekonomik anlamda daha iyi bir yaşama kavuşmak için yapılırken, zorunlu göçler doğal afet, savaş, terör gibi nedenlerle sığınacak bir yer arayışından kaynaklanmaktadır. Yanı sıra, göçmenlerin niteliğine göre, işgücü ve beyin göçü ile yasal ve yasadışı göç gibi sınıflandırmalar da bulunmaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015). Ekonomik yönden daha iyi iş bulmak ve hayat standartlarını yükseltmek amacıyla yapılan sınır içi veya sınır dışı hareketler, işgücü göçleri olarak adlandırılmaktadır. İşgücü göçü çerçevesinde tanımlanan beyin göçü ise, üst seviyedeki meslek ve bilim insanların daha gelişmiş bir ülkede yerleşmek ve çalışmak için kendi ülkelerinden ayrılımlarına denmektedir (Yalçınkaya ve Dülger, 2017).

Ayrıca, göç eden kişilerin, gerçekleşen göçün türüne göre yasal statüleri değişmektedir. Göçü gönüllü gerçekleştiren kişiler – yasal veya yasal olmasa da- genellikle ekonomik olarak daha iyi koşullara sahip bir ülkeye gittikleri için “göçmen” olarak nitelendirilirken, mülteci statü ve haklarından faydalanamazlar. Mülteciler ise, zorunlu gerçekleştirdikleri göçleri esnasında bir takım tehditlerden kaçtıkları için daha güvenli bir ülkeye iltica etmeleri nedeniyle mal varlıklarını da geride bırakmakta ve çoğunlukla zor şartlarda yolculuk etmektedirler (Olca, 2012). Hangi türde olursa olsun, göç konusu insanın yaşadığı yerden ayrılarak başka bir mekana gitmesi anlamında olduğu için, mekanla doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki, hem terkedilen mekanı etkilemekte hem de gidilen yeni mekana alışmaya çalışan göçmenleri ve bu yeni mekanın fiziksel ve toplumsal özelliklerini de etkilemektedir (Ekici ve Tuncel, 2015).

1.1. Kırdan Kente Göç: Kentleşme ve Kentlileşme

Göç kavramı sosyal mekânı irdeleyen kent planlama yazınında genel olarak -sanayileşme sonrasında gerçekleşen kentleşme sürecinde- kırdan kente göç kapsamında ve ülke içinde yer değiştirme yani iç-göç olarak irdelenmiştir. Batı ülkelerinde 19.-20.yy'da başlayan kentleşme sürecinde ortaya çıkan büyük kentlerde, ekonomik ve toplumsal yapı kırsal alanlardan tamamen farklılaşmıştır. Bu süreçte, kırsaldan kente gelenlerin kentle bütünleşmesi kentlileşme olarak görülürken, bu bütünleşme genelde, bir nüfus grubunun daha büyük bir nüfus grubuyla kaynaşması şeklinde yorumlanmaktadır. Kente gelen kişilerin kentlileşmesi için, bir yandan geçimlerini tamamen kentteki işlerden sağlamaları, diğer yandan ise toplumsal açıdan kente özgü tavır ve davranış biçimleri ile değer yargılarını benimsemeleri gerekmektedir (Muharrem ve Hamza, 2004). Ancak, büyük kentlerin sadece -ekonomik refahın iyileşmesi gibi- yararları değil, aynı zamanda pek çok toplumsal değişimle birlikte kentsel sorunları da ortaya çıkardığı öne sürülmüştür. Örneğin, Louis Wirth'e göre (1938), büyük kentler, yüksek yoğunluklar ve heterojenlik sonucunda artan bireysel etkileşimler nedeniyle, toplumda anomi ve yalnızlaşma gibi sorunlara neden olmaktadır.

Türkiye'deki kentleşme sürecinin ise, II. Dünya Savaşı sonrasında tarımda makineleşme nedeniyle kırdan kente göçlerin artması sonucunda hızlı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bu süreçte, kırdan kente gelenlerin işsizlik ve barınma gibi sorunların yanı sıra kentlileşme – yani kente uyum sağlayamama- önemli bir toplumsal sorun olarak değerlendirilmiştir. Kırsaldan göç edenlerin kendi kültür ve değerlerinin kentteki değerlerle çatışması aynı kökene sahip kişilerin –hemşerilerin - kentte birbirine yakın yerler seçmeleri, geçim sıkıntısı ve ekonomik yetersizlikler ile eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklanan eziklik duygusu bir çeşit yoksulluk kültürünü ortaya çıkarmıştır (Muharrem ve Hamza, 2004).

Kentlileşme sürecinde, kentteki koşullara uyum sağlayamamak ve kamusal hizmetlerin düşük olması nedeniyle, gecekondu tipi yapılaşma ve dolmuş tipi toplu taşıma araçları kendine özgü çözümler olarak ortaya çıkarken, kendilerine ait olanı sürdürememek ve yoksulluk kültürü nedeniyle arabesk tarzı bir kültürü doğurmuştur. Göçmenlerin dönüşmesine ilaveten, iktidara gelme ve iktidarda yer bulma ile kendileri de toplumu dönüştürmüşlerdir. Diğer yandan, kente göç edenlerin geride bıraktıkları kırsal alana

götürdükleri yenilikler de kırsalı değiştirmiştir. Bir başka deyişle, kentleşme ve kentlileşme yaşanan sorunlar ülke genelinde mekânsal (fiziksel), ekonomik ve toplumsal yapıyı değiştirmiştir (Ekici ve Tuncel, 2015).

1.2 Dış Göçleri Değerlendiren Yaklaşımlar

Günümüz dünyasında kimi zaman beyin göçü kimi zaman ise mülteci ve sığınmacılar nedeniyle sınırlar ötesi göçler artmıştır. Tüm dünyada sürekli artan kentleşme nedeniyle, yeni göçler de kentsel alanlara gerçekleştiği için kentler hala önemini korumaktadır. Ancak, kırdan kente göç konusunu kentleşme ve kentlileşme üzerinden ele alan kent planlama yazını dış göçleri değerlendirmek açısından yeni bakış açılarına gereksinim bulunmaktadır. Bu gereksinimi karşılamak üzere bu çalışmada, öncelikle göç çalışmalarında kullanılan “kültürleşme” (acculturation) ve uyum kavramlarına değinilmiştir. Daha sonra, uluslararası politikada yer alan toplumsal sürdürülebilirlik yaklaşımının önerdiği göçmen politikası doğrultusunda ve mültecilerin kentsel alanlarda olmaları nedeniyle, kentsel alanlara uyum ve kentsel yaşam kalitesi kavramlarından yararlanarak çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

1.2.1. Kültürleşme Kuramı ve Uyum

Kültürleşme ve uyum sürecinin incelenmesinde genelde Berry'nin (1970, 2005) “İki Boyutlu Kültürleşme Modeli” kullanılmaktadır. Bu modele göre, göçmenler köken ve baskın kültür eğilimlerine göre “bütünleşme, ayrılma, asimilasyon ve marjinallik” olarak dört kültürleşme yönelimi (stratejisi) göstermektedir. Bütünleşme stratejisi en yüksek düzeyde uyumu sağlayan kültürleşme stratejisi iken, daha sonra ayrılma ve marjinalleşme gelmektedir (Şeker, 2015). Bütünleşmede, göçmen birey/grup kendi kültürel kimliğini sürdürürken aynı zamanda baskın grupla etkileşime geçebilirse, sağlıklı bir kültürleşme süreci yaşanabilmektedir. Göçmen birey/grup, baskın kültürü benimsiyor ve kendi kültürel kimliğini sürdürmüyorsa, asimilasyon yönelimi yaşamaktadır. Tam tersine, göçmen birey/grup, ev sahibi baskın kültürle etkileşmek yerine kendi kültürel kimliğini sürdürüyorsa, ayrılma yönelimindedir. Marjinalleşme ise, göçmen birey/grubun hem kendi kültürel kimliğini sürdürme hem de ev sahibi grupla etkileşme düzeyi düşük olduğunda ortaya çıkmaktadır (Berry, 2005, 2006, 2007; Sam ve Berry, 2010).

Uyum sadece göçmenlerin tutumu ile değil, baskın toplumun tutumu (kültürleşme stratejisi) ve uyguladığı politikalar ile de yakından ilgilidir. Baskın toplumun tutumu –bütünleşme (çok kültürlülük), asimilasyon (eritme potası), ayrımcılık ve dışlama gibi kültürleşme yönelimleri- göçmenlerin kültürleşme yönelimini de etkilemektedir. Karşılıklı uzlaşma gerektiren bütünleşme stratejisinde göçmenlerin baskın toplumun temel özelliklerini benimsemesi, baskın toplumun da göçmenlerin yararına düzenlemelerde bulunması süreci olumlu etkilemektedir (Berry ve Sam, 1997). Örneğin, baskın toplumun ayrımcılığını algılayan göçmen gruplar, ayrılma veya marjinalliği seçebilmekte; bütünleşme algıladıklarında ise uyum sağlamaya daha istekli olmaktadır (Saygın ve Hasta, 2018).

Göçmenlerin uyum süreci, -kendilerinin ve baskın toplumun tutumları ve kültürleşme eğilimlerinin yanı sıra- yaşadıkları stresten de etkilenmektedir (Berry, 2006; Berry ve Sam, 1997; Sam ve Berry, 2010). Kültürleşme stresi, kültürleşme sürecinde yaşanan olumsuz deneyimler nedeniyle ortaya çıkabildiği gibi sosyo-demografik özelliklerle (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, dil yeterliliği, bilişsel stiller gibi) de ilgili olabilmektedir. Stres, göçmenlerin fiziksel ve psikolojik sağlığını ve uyum sürecini olumsuz etkilemektedir (Berry, 2005).

Kültürleşme stresiyle baş etme, uyumun duygusal yönüne işaret etmekte ve *psikolojik uyum* olarak ele alınmaktadır. *Sosyo-kültürel uyum*, uyumun davranışsal yönüyle ilgili olarak kültürel öğrenme kuramına dayanmaktadır. Sosyo-kültürel uyumun sağlanmasında, gruplar arasındaki kültürel farklılıkların daha fazla olması uyum sorununa neden olmakta; baskın grupla göçmen grup arasındaki kültürel benzerlik ise bağlamsal olarak uyumu arttırmaktadır. Ekonomik uyum ise, göç edilen yerde bireyin işini etkili ve doyumlu şekilde yaşaması ile ifade edilmektedir (Şeker, 2015).

1.2.2. Toplumsal Sürdürülebilirlik, Göç ve Göçmenler

Sürdürülebilirlik, yoksulluk ve kırılganlığın azaltılması için sosyal ve çevresel eşitlik ve adaletin (olanaklara ve hizmetlere erişimde fırsat eşitliği) gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, zorunlu göçler nedeniyle göçmenlerin ve göç edilen ülkelerin yaşadıkları zorluklar da ilk defa uluslararası politikaya da yansımıştır. Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi, insani gelişmenin ve toplumsal sürdürülebilirliğin sağlanması için

toplumun yoksul ve kırılgan kesimlerine ulaşılmasını hedeflerken, göçmenler, sığınmacılar ve mültecileri, tüm dünyadaki en kırılgan kesimler arasında değerlendirmiştir (BM, 2018). Bu kişilerin kırılganlıklarının nedeni, yerinden olma, şiddet, ailenin kaybedilmesi gibi pek çok nedenden dolayı yaşadıkları travmadır (Ziersch, Walsh, Due, ve Duivesteyn, 2017).

Bu bağlamda, uluslararası politikada yer alan toplumsal sürdürülebilirliğin, göçle ilgili bir başka değindiği konu “kültürleşme” yönelimleridir. Toplumsal sürdürülebilirliğin, farklı gruplar arasında ayrışma ve çatışma yerine “uzlaşma, sosyal içermeye ve bütünleşmeye” önem vermekte ve uyumu desteklemektedir. Bunun başarılması için sosyal bağların kurulması ve iletişimin sağlanması yanı sıra sosyal sermayenin geliştirilmesi de önemsenmektedir (Bramley, Dempsey, Power, ve Brown, 2006; Dempsey, Bramley, Power, ve Brown, 2011).

Toplumsal sürdürülebilirliğin işaret ettiği bir başka konu insani gelişmişlik, yoksulluk ve kırılganlığın azaltılması için insanların ihtiyaçlarının karşılanması ve iyi olmalarının sağlanmasına yani yaşam kalitesinin yükseltilmesine de vurgu yapmaktadır (Diesendorf, 2000). Habitat III, Yeni Kentsel Gündem ve Yeni Milenyum Hedeflerinde, tüm dünyada artan kentleşme nedeniyle kentsel alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gereğine dikkat çekilmektedir. Bir başka deyişle, günümüzde artık mültecilerin de kentsel alanlarda yaşadıkları için, mültecilerin kırılganlıklarını azaltmak üzere, yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Bu nedenle bir sonraki bölümde kentsel yaşam memnuniyeti ve uyum konusuna değinilmiştir.

1.3. Kentsel Alanlarda Uyum ve Kentsel Yaşam Memnuniyeti

Öznel bir yaşam kalitesi ölçütü olan, yaşam memnuniyetinden, sadece kamu politikaları tasarlamak için değil, uygulanan politikaların başarısını ölçmek için de faydalanılmaktadır. Öznel yaşam kalitesinin ölçülmesinde önemli bir gösterge olan yaşam memnuniyeti duygusal ve bilişsel olarak ölçülebilmektedir. Duygusal olarak bakıldığında, mutluluk ve genel yaşam memnuniyeti ölçütü olarak kullanılmaktadır. Diğer yandan, yaşam memnuniyeti bilişsel ölçütler ile ölçüldüğünde, farklı yaşam konularında (konut, sağlık, iş, vb.) politika geliştirilebilmektedir (Eger ve Maridal, 2015).

Marans ve Stimson'a göre (2011), konut ve çevresinin nesnel özelliklerinden duyulan memnuniyet sonucunda kentsel yaşam kalitesinde artış olmaktadır. Amérigo ve Aragonés (1997) ise, kişisel ve çevreye ilişkin nesnel özelliklerin birlikte etkileşiminin konut memnuniyetini ortaya çıkardığını ve davranışları etkileyerek aidiyeti arttırdığını, bunun sonucunda ikamet ve uyumun gerçekleşmesiyle birlikte çevreye ilişkin özelliklerin olumlu yönde değiştiğini savunmuştur. Benzer biçimde, Kentsel Stresle Baş Etme ve Uyum modeline göre (Bell, Greene, Fisher, ve Baum, 1996), kişilerin yaşadıkları nesnel-çevreye ilişkin koşulların algılanması ve bireylerin kişisel özelliklerinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkana stresli durumla baş etmek için kişilerin başvurduğu uyum stratejileri başarılı ise uyum ve yerleşme/iskan gerçekleşmektedir.

İkamet süresini uzatmak ve stresle baş etmek için önemli olan bir diğer konu, kişilerin yaşam çevresinde geliştirdikleri sosyal ağlar/ilişkilerden memnuniyettir. Bu sosyal ağlar, yakın akraba, arkadaş ve hemşeriler ve hatta etnik kökeni yakın gruplara olan erişim/ ikamet yakınlığını içerdiği gibi (Dökmeci ve Berköz, 2000), komşuluk ilişkileri de önemli bir yer tutmaktadır (Erdönmez, 2005). Fiziksel kalitenin yanı sıra konut-çevresinde kurulan komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri de insan yaşamının -sağlık, eğitim, iş, güvenlik gibi- pek çok farklı yaşam boyutunu etkilemekte (Coates, Anand, ve Norris, 2015), yaşam çevresindeki nesnel yaşam kalitesini de arttırmaktadır (Amérigo ve Aragonés, 1997).

Bu bölümde, göçle ilgili kavramlar, göç ve mekan ilişkisini irdeleyen kentleşme yazınındaki kuramsal yaklaşımlar incelenmiştir. Dış göçleri incelemek için kentlileşme yaklaşımının kısıtları ortaya konmuştur. Dış göçle ilgili sosyal bilimlerdeki kültürleşme ve uyum kuramları incelendiğinde ise, kentsel alanlar ve mekan açısından yeterli bir irdeleme yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, uluslar arası politikanın toplumsal sürdürülebilirlik yaklaşımının göç ve göçmenlerle ilgili bakış açısı incelendiğinde, kentsel yaşam kalitesinin bu konuda önemli bir çerçeve sunduğu görülmektedir.

Ancak, birbiriyle ilişkili olsa da bağımsız gelişen bu iki yaklaşımın bir arada ele alınması için yeni bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bir sonraki bölümde, bu çalışmanın amacı doğrultusunda yeni bir kavramsal çerçeve önerilmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

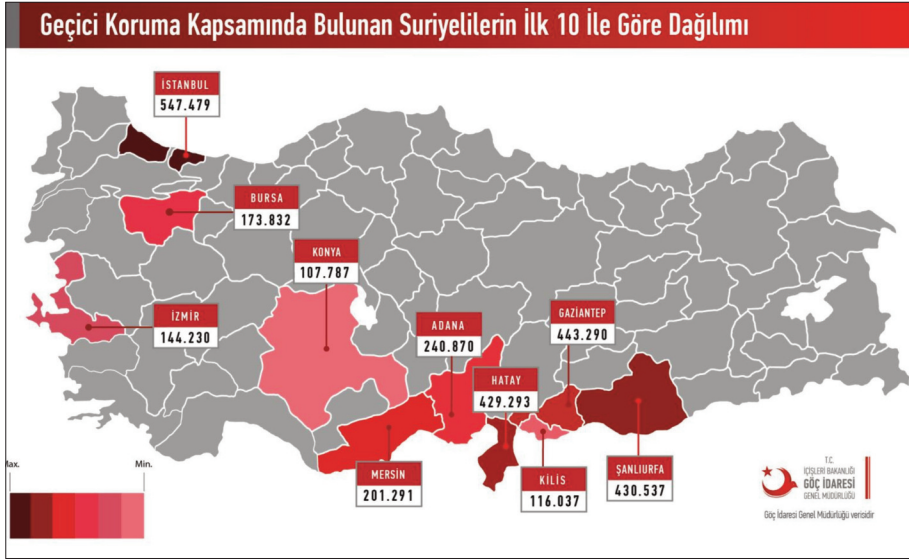
Bu çalışmanın amacı, ülkemizin gereksinim duyduğu üzere son yıllarda kentsel alanlarda çeşitli toplumsal gerilimlere yol açan dış-göçlere yönelik sürdürülebilir bir göç politikası geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. Uzun yıllar iç-göçleri yönetemediği için dengeli gelişme ve sağlıklı kentleşme konusunda sorunlar yaşayan Türkiye, komşu ülkelerdeki istikrarsızlıklardan kaynaklanan dış-göçlerle ilgili de pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Türklerin kitleler halinde Türkiye'ye dönüşü 1. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış, Cumhuriyetin kurulmasından sonra devam etmiş; Büyük Mübadele'de ise ülkeler arası karşılıklı nüfus değişimi olmuş; hatta 1980'lerde Bulgaristan'dan Türkiye'ye önemli bir göç yaşanmıştır. İkinci büyük dış göç hareketi, Körfez krizi ve ABD'nin Irak'a müdahalesi sonucunda Irak'tan ülkemize çok sayıda sığınmacının gelmesiyle yaşanmıştır. Son yıllarda Suriye'de yaşanan iç savaş ise, büyük bir göç dalgası şeklinde Suriye'den ülkemize sığınmacıların gelmesine neden olmuştur (Ertan ve Ertan, 2016).

2.1. Suriyeli Kent Mültecileri ve Uyum Sorunu

Suriye'deki zorunlu göç, aslında yaklaşık beş milyon Suriyeli'nin ülkesini terk ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi komşu ülkelere gitmesi nedeniyle son yıllarda yaşanan en büyük göç dalgası olarak karşımıza çıkmaktadır. Komşusunda yaşanan bu drama insani bir yanıt vermek isteyen Türkiye açık sınır politikası uygulamıştır. Ancak, Suriye'deki iç savaşın uzaması nedeniyle Türkiye'ye gelen göçmen sayısı giderek artmıştır. En fazla Suriyeli göçmenin - özellikle Halep bölgesinden gelenlerin- akınına uğrayan Türkiye'de, 2018 yılında kayıt altına alınan Suriyeli mülteci sayısı yaklaşık 3.5 milyon olarak tespit edilmiştir (İB/Gİ, 2018).

Göçmenler için Türkiye, Ortadoğu'daki savaş, çatışma ve huzursuzluktan kaçarak sığınmak için güvenli bir bölge olurken, aynı zamanda Avrupa kıtasına geçmek için transit bir ülke de olmuştur. Daha önce bu ölçekte bir göçle karşılaşmadığı için, hazırlıksız yakalanan ülkemizde göçmen kampları yetersiz kalmıştır. Denetimsiz ve yığınlar halinde göç dalgası olarak gelen sığınmacıların bir kısmı geçici barınma merkezlerinde yaşarken, büyük bir kısmı ise ülke içinde farklı kentlere dağılmıştır. Suriye ile sınırı olan kentler başta olmak üzere, büyük şehirlere hızlı bir sığınmacı akını yaşanmıştır.

Bunların yaklaşık 560 bini ise İstanbul'da yaşamaktadır (Şekil 1). Önceleri misafir kabul edilen sığınmacılara daha sonra geçici korunma verilmiş ancak kentlere denetimli bir yerleştirme yapılmamıştır.

Şekil 1: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'deki İlk 10 İle Dağılımı (T.C. İçişleri Bakanlığı (İB/Gİ, 2018))

Ülkemizde daha önce bu ölçekte bir göç yaşanmadığı gibi, Suriye'den gelen göçün ülkemizin geçmişte aldığı göçlerden farklı özellikleri bulunmaktadır. Örneğin, daha önceleri Balkan ülkelerinde yaşayan Türklerin göç hareketi ile ilgili yeterli düzeyde çalışma yapılmasa da, Balkan ülkelerinden gelenlerin Türk kökenli olmaları, aynı dili konuşmaları ve aynı kültürel özelliklere sahip olmaları gibi nedenlerle bu kişiler Türk toplumu içinde uyumlu yaşadıkları için göçmen statüleri dahi kalmamıştır. Suriyeli göçmenlerin ise, farklı kökenleri ve kültürel farklılıkları olması, farklı bir dil (Arapça) konuşmaları, sayıca çok olmaları, kentlere düzensiz dağılımları, yetersiz istihdam olanakları ve düşük ücretlerle ve sigortasız çalıştırılmaları gibi nedenlerle yerel halkla uyum sağlama ve kültürleşme sürecinde sorunlar yaşanmıştır. Bu nedenle, "kent mültecileri" haline gelen Suriyelilerin kentlerde terk edilmiş sağlıksız bölgelerde yaşadıkları bilinmektedir (Ertan ve Ertan, 2016).

Daha iyi bir yaşam için ülkemize gelen Suriyelilerin güvenlik, beslenme, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılama konusu, neredeyse ülkenin tamamını özellikle kentsel alanlarını etkileyen bir sorun olmuştur. Merkezi idare bu kitlesel göçün maliyet hesabında kamplarda yerleştirilenler için yapılan harcamaları dikkate alırken, kentlere dağılan Suriyeliler için yerel yönetimlere yeterli düzeyde bütçe ayrılmamıştır. Göçün ve uyumsuzluğun neden olduğu bir başka sorun ise, kentlerde yeni toplumsal gerilimlerin ortaya çıkmasıdır. Kadın ve çocukların sayıca fazla olması nedeniyle, Suriyeli kadınlarla evliliklerin artması ve buna bağlı olarak boşanmalarda yaşanan artış nedeniyle, komşuluk ve evliliklerde gerilimler gözlenmiştir.

Diğer yandan, yoksulluk ve düşük ücretler nedeniyle, Suriyelilerin suçla karışma oranı artacağından endişe edilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015). Nitekim, yaşanan gerginliklerin bir kısmı, Suriyeli göçmenlerden kaynaklı suç olayları, hırsızlık, darp ve ticari ilişkilerle ilgili olmuştur. Toplumsal uyumu güçleştiren bu durum nedeniyle, Suriyelilerin belirli bölgelerde toplu olarak yaşamak ve hareket etmeye eğilimi olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, Suriyeli göçmenlere tanınan üniversitelere sınavsız kabul edilme, sağlık hizmetlerinden ve yardımlardan ücretsiz yararlanma gibi pozitif ayrımcılıklar ise Türk vatandaşları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Üniversite öğrencilerinin, başka bir ülkeye gitme isteği nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını tercih etmemesi ve istihdam edilemeyen akademisyenlerin, Türkiye'den başka ülkelere gitme eğilimi beyin göçüne işaret etmektedir (Ertan ve Ertan, 2016).

Bu sorunların temelinde, kentlere denetimsiz bir biçimde dağılan Suriyeli göçmenlerin ve/veya kentli mültecilerin uyum sağlayamama sorunu bulunmaktadır. Göçmenlerin, topluma kazandırılması için mevcut gerilimlerinin ortadan kaldırılması yani baskın toplum/yerel halk ile uyumunun sağlanması gerekmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde göç kavramları ve kuramları incelendiğinde, kentlileşme yaklaşımının kentlere akın eden sınır ötesi mültecilerle ilgilenmek için yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu nedenle, kültürleşme ve uyum kuramları ile toplumsal sürdürülebilirlik politikası incelendiğinde, kentsel yaşam kalitesi ve bunun öznel değerlendirmesinin kullanıldığı bir kavramsal çerçeve geliştirilmiştir.

2.2. Kültürleşme, Yaşam Kalitesi ve Uyum

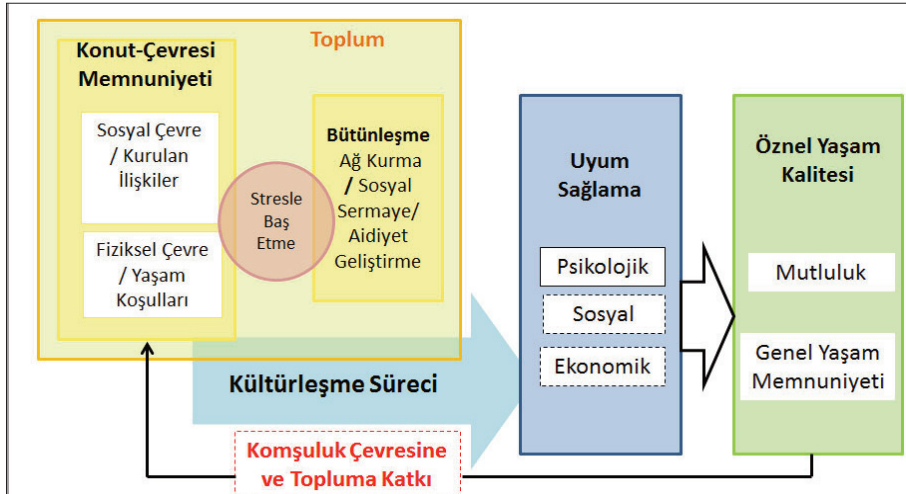
Makalenin bu bölümünde, –kırdan kente göç çalışmalarını ele alan kentlileşme yaklaşımı yerine- dış-göçlerin ve kentli mültecilerin kentsel mekandaki etkisini değerlendirmek üzere yeni bir kavramsal çerçeve önerilmiştir. Bu kavramsal çerçeve, kültürleşme ve uyum kuramı ile kentsel yaşam kalitesi yaklaşımlarını, özellikle stresle başa çıkma ve uyuma olan yaklaşımlarının örtüşen konuları üzerinden birleştirmektedir. Nitekim, göçmenlerin yaşam memnuniyetini, fiziksel yaşam kalitesini nasıl algıladıklarının bir ölçütü olarak gören ve buna stresin önemli bir göstergesi olarak değinen çalışmalar da bulunmaktadır (Aziz, Hutchinson, ve Maltby, 2014). Ancak, bu makalede önerilen kavramsal çerçeve, kentli mültecilere kültürleşme kuramı ve yaşam kalitesi üzerinden yaklaşması nedeniyle özgün bir model içermektedir.

Kültürleşme kuramına göre, yaşam memnuniyeti düzeyi duygusal açıdan değerlendirildiğinde, kişinin kişisel ve kültürel kimliğini ortaya koyabilmesi ile bağlantılı olarak psikolojik uyum düzeyini göstermektedir (Searle ve Ward, 1990). Benzer biçimde, yaşam kalitesi yazınında kullanılan duygusal yaşam memnuniyetinin artması ile kişilerin uyumunun artacağı belirtilmektedir. Kültürleşme yaklaşımı, baskın toplum, göçmenlerin sosyo-kültürel uyum sürecinde eksikler tespit edilebilirse, - bütünleşme stratejisi olarak- politika geliştirebileceğini savunmaktadır. Örneğin, göçmenlerin günlük yaşamda yeni kültürel çevre ile uzlaşma becerilerine/bilişsel yetkinliklere (dil öğrenme gibi) sahip olması için, baskın toplumun politika geliştirmesi beklenir (Berry, 2005; Sam ve Berry, 2010). Bu durum, öznel yaşam kalitesinin bilişsel ölçümüne benzemektedir. Bu nedenle, bu çalışmada göçmenlerin sosyo-kültürel uyum sürecindeki eksikleri tespit etmek ve/veya uygulanan politikaların başarısını ölçmek için, göçmenlerin farklı yaşam konularındaki doyum/ memnuniyeti sorulabileceği düşünülmüştür.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre (BM, 1948), tüm insanlar eşittir; temel hak ve özgürlüklerden tüm bireyler, dil, din ve milliyet farkı gözetmeksizin faydalanabilir. Bu nedenle, mültecilerin de bu temel haklardan faydalanması gerekmektedir. Ancak bu temel haklar arasında yer alan göçmenlere konut sağlanması en temel gereksinim olan barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Konut-çevresindeki yaşam kalitesi aynı zamanda bedensel ve ruhsal sağlık yani iyi-oluş (well-being) açısından da önemli bir göstergedir. Yeni bir ülkeye gelerek psikolojik ve sosyo-kültürel

uyum sağlamaya çalışan göçmen gruplar açısından bakıldığında, konut ve yaşam çevresinin kalitesi, iş bulmak, sosyal ağlar oluşturmak ve hizmetlere erişimde belirleyici özelliğe sahiptir (WHO, 2011). Kültürleşme sürecinde değer ve kuralların öğrenilmesi için baskın kültürü tanımak, bunun için de etkileşim ve iletişim halinde olmak kültürel öğrenmeyi sağlamaktadır (Masgoret ve Ward, 2006). Bu nedenle, konut-çevresinden memnuniyet göçmenlerin baskın toplumla bütünleşmesi ve uyum sağlaması için ayrı bir öneme sahiptir (Ager ve Strang, 2008; Ziersch et al., 2017).

Bu bağlamda kurguladığımız modele göre (Şekil 2), kültürleşme sürecinin bütünleşme stratejisine yönelmeyi sağlaması için göçmenlerin yaşadığı konut ve çevresinden memnuniyetin yüksek olması gerekmektedir. Konut-çevresinden memnuniyet ise, sosyal ve fiziksel çevre ile kurulan ilişkilerden etkilenmektedir. Fiziksel çevrenin algılanması ve kişisel özelliklerin kıyaslanması sonucunda ortaya çıkan stresle baş edildiği takdirde uyum gerçekleşecektir. Stresle baş etmede ve uyumun sağlanmasında, yakın çevre ile ağ kurma, sosyal sermaye ve aidiyet gibi faktörler etkili olabilir. Uyum ise, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak farklı düzeylerde gerçekleşirken, bunların sağlanması ile kişilerin mutluluk düzeyi ve genel yaşam memnuniyeti artacaktır. Bu şekilde, göçmenler öncelikle yaşadıkları komşuluk çevresine fiziksel ve toplumsal açıdan katkı sağlayacaktır.

Şekil 2: Çalışmanın Önerdiği Kavramsal Modeli: Kültürleşme Kuramı ve Kentsel Yaşam Memnuniyeti ile Bütünleşme ve Uyumun Sağlanması (Yazarların kendisi tarafından geliştirilmiştir)

Makalenin özgün yanını oluşturan bu kavramsal çerçeve bir sonraki bölümde açıklanan alan araştırılmasıyla sınanmıştır. Elde edilen bulguların, ülkemizde sürdürülebilir bir kentsel dış-göç politikası geliştirilmesine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Araştırma Yöntemi

Yukarıda tanımlanan kavramsal çerçevede çalışmanın amaçlarını gerçekleştirmek üzere, İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin kültürleşme ve uyum süreçlerine dair fikirlerine başvurmak için anket görüşmesi ve yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmıştır. İstanbul'un farklı ilçelerinde yaşayan otuz kişi ile yapılan araştırmada kullanılan anket yöntemi açık ve kapalı sorulardan oluşmaktadır. Kullanılan değişkenler arasında göçmenlerin sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri, İstanbul'a geliş süreçleri ve İstanbul'da yerleşmeye karar verme nedenleri bulunmaktadır. Ankete katılanlardan, İstanbul'a uyum sağlama ve mutluluk düzeylerini hem kendileri hem de aileleri ve diğer sığınmacılar için (Evet ve Hayır şeklinde) değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca, uyum ve mutluluk nedenleri açık uçlu sorularla irdelenmiştir.

Göçmenlerin karşılaştığı genel sorunlar ve kentsel yaşam memnuniyet düzeyleri -5'li Likert ölçeği- ile yarı açık sorularla irdelenmiştir. Aidiyet düzeyi mahalle, kent ve ülke ölçeğinde —5'li Likert ölçeği ile- sorulmuştur. Kentsel yaşam memnuniyeti, mahalle ve konut-çevresi ile konuttan memnuniyet olarak fiziksel özelliklerin yanı sıra akraba ve komşuluk ilişkileri ile bunlardan memnuniyet düzeyleri şeklinde -5'li Likert ölçeği ile - sorulmuştur. Göçmenlerin yaşadıkları yerdeki yerel topluluk ruhu ve Türk toplumunun kültürleşme stratejisini nasıl algıladıklarına dair değerlendirmeler yarı açık sorularla (Evet ve Hayır şeklinde) yer almıştır. Göçmenlerin gelecek planları ise açık uçlu sorularla kültürleşme yönelimleri açısından irdelenmiştir.

Araştırmanın bulguları, bir sonraki bölümde SPSS istatistik programı ile elde edilen tanımsal analizlerle tartışılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde, önerilen kavramsal çerçeveye göre yapılan anket görüşmelerinin bulguları açıklanmış ve tartışılmıştır.

4.1. Sosyo-ekonomik Özellikler

Anket yapılan kişilerin kadın ve erkek oranı eşittir. Medeni durum açısından, çoğunluğu evli olmakla birlikte bir kısım bekar ve az sayıda boşanmış kişi de bulunmaktadır (sırasıyla %76.7, %13.3 ve %6.7). Ankete katılan kişilerin eğitim düzeyi oldukça yüksektir. En fazla üniversite mezunu ile yüksek lisans ve doktoralılar bulunurken (sırasıyla %56.7 ve %16.7), bunları lise mezunu ve okula gitmediği halde okur-yazar olanlar takip etmektedir (her ikisi de %10). Anket yapılan göçmenler arasında ilkokul mezunu oldukça azdır (%6.7). Ankete katılan göçmenlerin çoğunluğu çalışmaktadır (%63.3). Hane gelir düzeyleri ise çoğunlukla orta (yaklaşık 2500 TL) ve ortanın üzeri iken (yaklaşık 4250 TL), bir kısmı yüksek gelirli (yaklaşık 7000 TL) olduğunu belirtmiştir (sırasıyla %30, %33.3 ve %20). Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin genelinde gelir düzeyi asgari düzeyden az olmasına rağmen, anket yapılan örneklemde, asgari düzey ve daha az geliri olanların (yaklaşık 1500 TL) sayısı oldukça azdır (%3.3).

4.2. Göçmenlerin Türkiye ve İstanbul’a Gelme Nedeni

Türkiye’ye gelme konusunda göçmenlerin belirttikleri nedenler arasında en fazla oranı “aynı dine, geleneklere ve kültürel özelliklere sahip olunması” seçeneği ile “iş eğitim gibi konularda daha iyi yaşam koşullarının olması” seçeneği almıştır (sırasıyla %24.2 ve %24.2). Türkiye’nin tercih edilmesindeki diğer etkenler ise “Suriye’ye yakın olması” (%15.2), “Türkiye Devleti’nin davet etmesi” (%9.1), “Türkiye’nin daha güvenli olması” (%6.1), “akraba ve arkadaşlarının burada olması” (%6.1), “başka bir seçenek olmaması” (%6.1), “vize uygulanmaması” (%6.1) ve “sağlık nedeniyle” (%3) gibi belirtilmiştir. Göçmenlerin İstanbul’a gelme nedenleri arasında, en fazla oranı “İstanbul’daki iş imkanlarının çok olması” (%76.7) almıştır. Diğer etkenler ise aile ve akraba ağlarının İstanbul’da olması (%6.7), başka gidecek bir yer için imkanlarının olmaması (%6.7) İstanbul’da kültürel bir çeşitlilik olması (%3.3), eğitim ve hizmetlere erişimin fazla olması (%3.3) ve İstanbul’un güvenli olması (%3.3) şeklinde sıralanmıştır. Ancak, ankete

katılanların çoğu, İstanbul'da yaşam koşullarının pahalı olduğunu ve gelir düzeylerinin yetersiz kaldığını belirtmiştir (%63.3). Yaşam koşulları açısından,

4.3. Uyum ve Mutluluk Nedenleri ile Karşılaşılan Sorunlar

Ankete katılan göçmenlerin çoğu en çok kendilerinin, daha sonra ailelerinin ve daha düşük oranda ise Suriyelilerin Türkiye'ye uyum sağladığını belirtmişlerdir (sırasıyla %73.3, %63.3 ve %50). Uyum sağlama nedeni olarak ankete katılanların verdiği cevaplar yere özgü kültürel vb. özellikler, baskın toplumdaki politikanın kültürleşme yönelimi, zorunluluklar kültürel uyum (öğrenme), kişisel özellikler ve zaman faktörü şeklinde sınıflandırılmıştır (bkz. Tablo 1). Bunlar arasında en fazla belirtilen üçüncü kategori yani başka bir seçenek olmaması ve uyum sağlamak zorunda olmak iken, bunu birinci kategori ve bu kategorideki yere özgü benzer gelenek ve alışkanlıkların olması, Türkiye'nin güvenli ve güzel bir ülke olarak algılanması izlemiştir.

Tablo 1: Göçmenlerin Uyum Nedenleri (Araştırma Sonuçları)

Uyum Nedenleri		%	%
Yere özgü kültürel vs. özellikler	Benzer gelenek ve alışkanlıklar olması	23,5	35,3
	Güvenli olması	5,9	
	Güzel bir ülke olması	5,9	
Politikanın kültürleşme yönelimi	Türkiye ikinci ülkem bizi kucakladı	5,9	5,9
Zorunluluk	Başka seçenek yoktu zorundaydık	29,4	29,4
Kültürel öğrenme	Türkçeyi öğrendiğim için	5,9	23,5
	İş bulduğum için	5,9	
	Sosyal ilişkilerim iyi olduğu için	5,9	
	Sabırlı olduğum için	5,9	
Kişisel özellikler	Zorlanmadım	11,8	11,8
Zaman faktörü	Yıllardan sonra alıştım	11,8	11,8

Ankete katılanların önemli bir kısmı kendi kişisel özellikleri ve zamana bağlı olarak uyum sağladıklarını belirtmişlerdir. Ancak, kültürel öğrenme sürecindeki bilişsel özelliklerin (dil öğrenmek, iş bulmak, sosyal ilişkilerin

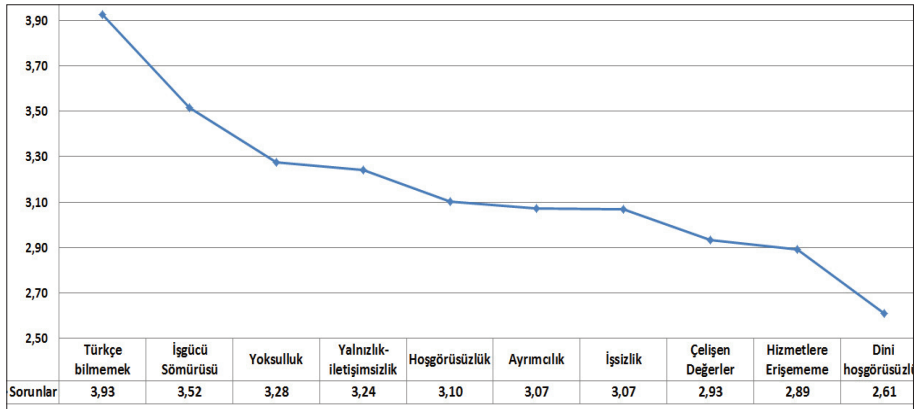
olması gibi) toplamda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Uyum nedenleri arasında, politikanın kültürleşme yöneliminin algısının da yere özgü bir özellik olarak değerlendirilmesi mümkündür ki, “*Türkiye ikinci bir ülkem bizi kucakladı*” ifadesi aynı zamanda aidiyet duygusunu da anlatmaktadır. Baskın toplumun kültürleşme yöneliminin olumsuz algısının ise, “*Türklerin bizimle uyum sağlayamaması*” şeklinde ifade edilirken bunun uyumsuzluğa neden olduğu ifade edilmiştir. Diğer uyumsuzluk nedenleri ise Türkçe öğrenememek ve çok çalışmak zorunda kalmak şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 2: Göçmenlerin Mutluluk ve Mutsuzluk Nedenleri (Araştırma Sonuçları)

Mutluluk Nedenleri		%	%
Yaşanabilirlik Düzeyi/ Yaşam Kalitesi	Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olması ve çok fazla imkan sunması	27,3	78,8
	İyi bir yaşam yaşayabilme, iş imkanı, iyi gelir düzeyi	18,2	
	Türkiye'nin güzel, güvenli barış dolu ve huzurlu olması	24,2	
	İstanbul'un güzel ve çok kültürlü bir şehir olması	6,1	
	İklimi sevmek	3,0	
Sosyal ilişkiler	Aynı kültür aynı gelenekler Türk insanlarını sevmek	9,1 3,0	12,1
Kültürel Öğrenme ve Uyum	Türkçe'yi öğrenmiş olmak	3,0	9,1
	Uyum sağlamış olmak	3,0	
	Evimde gibi hissetmek	3,0	
Mutsuzluk Nedenleri		%	%
Ekonomik Zorluklar	Harcamaların çok olması	42,9	71,4
	Çok çalışmaya rağmen az kazanç	28,6	
Genel hayat zorluğu	Hayatın zor olması	14,3	14,3
Travmanın sürmesi	Savaşın travması ve sonrasındaki hayal kırıklıkları		

Ankete katılan mülteciler, en çok kendilerini mutlu görürken, ailelerinin daha az mutlu olduğunu ancak Suriyelilerin genel olarak mutluluk oranının az olduğunu belirtmişlerdir (sırasıyla %76,7, %60 ve %30). Mültecilerin

açıkladıkları mutluluk nedenleri sınıflandırıldığında, Türkiye'nin yaşanabilirlik düzeyinin mutluluk düzeyini belirlemede önemli bir etken olduğu görülmüştür (Tablo 2). Yaşanabilirlik kategorisinde değerlendirilen açıklamalar arasında, Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olması ve çok fazla imkan sunması ile güzel, güvenli, barış dolu ve huzurlu bir ülke olması yer almaktadır. Göçmenler Türkiye'de iyi bir yaşam ve gelir düzeyi yüksek iş imkanları bulunabildiğinden söz etmişlerdir. Kurulan toplumsal ilişkilerin de mutluluk düzeyini belirleyici etkenler arasında yer alırken, en çok aynı kültür ve aynı geleneklere sahip olunmasının mutluluğu olumlu etkilediği görülmüştür. Ancak, kültürel öğrenme ve uyuma ilişkin duygu ve ifadelerin mutluluğu belirlemede daha az etkisi olduğu tespit edilmiştir. Mutsuzluk nedenleri ise, daha çok ekonomik zorluklar ile ilgili olmasına rağmen mültecilerin bir kısmı halen savaş sonrası travma ve hayal kırıklıklarının olumsuz etkisini taşıdığını da belirtmiştir.

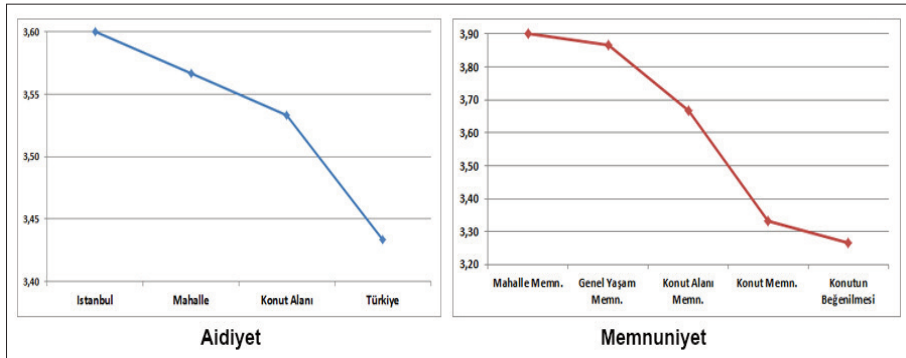
Şekil 3: Suriyeli Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar (Araştırma Sonuçları)

Suriyeli göçmenlerin karşılaştıkları sorunları, Likert ölçeği ile 1) Hiç sorun yok'dan 5) Çok sorun var'a kadar olan 5'li bir Likert ölçeği ile değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgulara göre (Şekil 3), Suriyelilerin en çok karşılaştığı sorun Türkçe bilmemek ve öğrenememektir. Görüşülen kişilerin bir kısmı yalnızlık ve iletişimsizlikten şikayetçi olmaktadır ki bu dil sorunundan kaynaklı görülmektedir. En önemli diğer sorunlar arasında işgücü sömürüsü ve ekonomik sıkıntılar bulunmaktadır. Buna rağmen, ankete katılanların çoğu için işsizlik önemli bir sorun olmamıştır.

Ayrıca, ankete katılanların çoğu Türk halkını hoşgörülü olarak değerlendirmiş ve ayrımcılık yönelimi içinde görmemiştir. Özellikle baskın toplumla çelişen değerlerin pek fazla olmadığı hatta dini hoşgörüsüzlüğün neredeyse hiç olmadığı anlaşılmaktadır. İlaveten, mültecilerin hizmetlere erişme konusunda pek sorun yaşamadığı görülmektedir.

4.4. Aidiyet ve (Kentsel) Yaşam Memnuniyeti

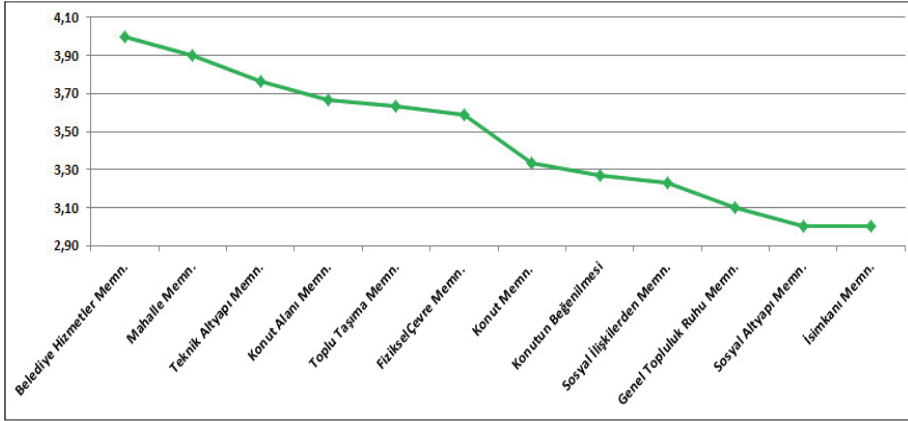
Suriyeli mültecilerin en fazla İstanbul'a ve en az Türkiye'ye aidiyet duyduğu görülmüştür (Şekil 4). Buna rağmen, Türkiye'ye aidiyet hissetme oranı 5 üzerinden yaklaşık 3.43 olarak oldukça yüksektir. Mültecilerin mahalleye duydukları aidiyet ise, yaşadıkları konut alanına duyulan aidiyetten daha yüksektir. Diğer yandan, mahalle memnuniyeti, genel yaşama konut alanına ve konuta dair memnuniyet derecelerinden daha fazla işaretlenmiştir. Bulgulara göre, mültecilerin yaşadıkları mahalleden memnun oldukları ve kendilerini buraya ait hissettikleri görülürken, konut alanı ve konuttan memnuniyetin düşük olmasının konut alanına aidiyeti de düşürdüğü izlenmektedir.

Şekil 4: Suriyeli Göçmenlerin Aidiyet ve Memnuniyet Seviyeleri (Araştırma Sonuçları)

Suriyeli göçmenlerin mahalle ve konut memnuniyeti daha detayda incelendiğinde (Şekil 5), sırasıyla en fazla belediye hizmetlerinden, teknik altyapıdan, konut alanından, toplu taşıma ve fiziksel çevreden memnuniyet duyulduğu görülmektedir. Ancak, konut memnuniyeti ve konutun beğenilmesi halen 5'li Likert ölçeğinde üçün üzerinde bir değer olsa da bu noktada bir düşüş yaşandığı izlenmektedir. Bunu, sosyal ilişkilerden, genel topluluk ruhundan, sosyal altyapıdan ve iş imkanlarından memnuniyet

oranlarındaki azalma takip etmektedir. Benzer biçimde, göçmenlere oturdıkları semti seçme ve burada yaşama nedeni sorulduğunda, büyük çoğunluğu fiziksel çevredeki -ulaşım imkanları, ticarete ve işe yakınlık ile çocukların okuluna yakınlık gibi- etkenleri belirtmişler ve bu çevreye alıştıklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 5: Suriyeli Göçmenlerin Mahalle ve Konut Memnuniyeti (Araştırma Sonuçları)

4.5. Topluluk Ruhu ve Katılım

Oturdıkları semtte yaşama nedenleri arasında “diğer Suriyelilere, sosyo-kültürel aktivitelere, komşulara, arkadaşlara ve akrabalara yakınlık” gibi etkenler oldukça az değerler almıştır. Aslında, göçmenlerin sosyal ilişkilerden memnun olmamasına rağmen, bu konuya pek önem vermediği anlaşılmaktadır. Özellikle çalışan kesim, akrabalarla ve/veya komşularla görüşmeye vakit bulamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak, yerel topluluk düzeyinde incelendiğinde yerel aktivitelere, misafirliğe gitme ve/veya mahallede yardımlaşmaya katılma gibi faaliyetlerin az da olsa sürdüğü görülmektedir (Tablo 3). Buna rağmen, yerel halkın yardımlaşma ve topluluk ruhunu nispeten daha iyi buldukları ve komşuluk ilişkilerinden memnun oldukları görülmektedir. Ancak, komşuluk ilişkilerinden memnun olma oranı, Türk komşularla ilişkilerden olan memnuniyetten daha düşük çıkmıştır. Bunun asıl nedeni, Türk komşuların az olduğu semtlerde yaşamalarıdır. Yine iş ortamındaki Türklerle olan ilişkilerin az olmasının nedeni de, işyerlerinde Türklerin az olmasıdır.

Tablo 3: Göçmenlerin Topluluk Ruhu ve Katılıma Dair Değerlendirmeleri (Araştırma Sonuçları)

Topluluk Ruhu ve Katılım		Evet (%)	Hayır (%)
Bireysel Katılım Düzeyi	Yerel aktivitelere düzenli katılım sağlar mısınız?	33,3	63,3
	Düzenli misafirliğe gittiğiniz kişiler var mı?	40,0	56,7
	Mahallede birine düzenli yardım eder misiniz?	30,0	70,0
Konut Alanında Yardımlaşma	Yaşadığınız yerde yeni gelen kişilere veya farklı kültürden kişilere hoşgörü var mı?	50,0	50,0
	Komşularınız yabancılara, yeni gelenlere veya herhangi birine yardım eder mi?	43,3	50,0
Komşuluk ilişkileri	Komşuluk ilişkilerinden memnun musunuz?	63,3	36,7
	Türk komşularınızla düzenli bir ilişkiniz var mı?	43,3	56,7
İş yeri ilişkileri	İş yerinizdeki Türklerle düzenli ilişkileriniz var mı?	33,3	66,7

4.6 Göçmenlerin Gelecek Planları

Mültecilerin yarısından biraz fazlasının Suriye'ye geri dönmeyi düşündüğü belirlenmiştir (%53.3). Bu kişilerin geri dönme isteğinin arkasında genellikle Suriye'de halen akrabaları olması ve Suriye'nin kendi ülkesi olması gibi nedenler bulunmaktadır. Geri dönmeyi düşünmeyenlerin ise, savaşın devam ediyor olması, Suriye'de iş ve yaşam imkanlarının olmaması, İstanbul'a yerleşmeye ve uyum sağlamaya başlamış olmak ve Türkiye'de çocuklar için daha iyi bir gelecek olması gibi nedenleri bulunmaktadır. Suriye'ye geri dönmeyi düşünmeyenlerin genel yaşam planları arasında Türkçe öğrenmek, kalıcı ve daha iyi iş bulmak, araba ve ev almak, İstanbul'a yerleşmek bulunmaktadır. Diğer yandan, konut-mahalle ile ilgili gelecek planları arasında büyük çoğunluğun yaşadıkları konutu ve semti terk etme planı olduğu görülmektedir (%56.7). Bunlar, konuttan memnun olmadıkları için daha büyük bir evde oturmayı ve iş yerine daha yakın bir semte

taşınmayı planlamaktadır (sırasıyla %42 ve %35). Taşınmayı düşünmeyen Suriyeliler ise, yaşadıkları konutta tamir ve bakım yapılmasına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemize sığınan ve çoğunluğu kentsel alanlara dağılan Suriyelilerin uyumundan söz edebilmek için, kentleşme yazınındaki kentlileşme kavramından farklı bir kavramsal çerçeveye gereksinim bulunmaktadır. Bu çalışmada, böyle bir kuramsal çerçeve geliştirmek üzere, uluslar arası politikanın toplumsal sürdürülebilirlik yaklaşımı çerçevesinde kültürleşme ve uyum kuramları ile kentsel yaşam kalitesi yaklaşımlarından faydalanılmıştır. Bu çerçevede, İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin kültürel uyumu ve kentsel yaşam kalitesi incelenmiştir. Bulgulara göre, göçmenlerin Türkiye'ye gelmesinde en önemli nedenler, aynı din ve geleneklere sahip olunması, yaşanabilirliğin yüksek olması ve devletin izlediği sahiplenici politikalarıdır. Göçmenlerin uyumu için en önemli nedenler, yere özgü algılanan sosyal-kültürel özellikler (aynı din ve benzer gelenekler, güvenlik, vb.), baskın toplumun kültürleşme politikasının olumlu algılanması ve kültürel öğrenme sürecinde başarılı olma yani dil öğrenme olarak tespit edilmiştir. Uyum konusundaki en önemli sorunlar ise, baskın toplumun yöneliminin olumsuz algılanması, kültürel öğrenme sürecinde – Türkçe öğrenmede- aksaklıklar olması, işgücü sömürüsü ve düşük ücretler ile düşük kalitede konutta ikamet edilmesidir.

Göçmenler arasında kültürleşme yönelimlerinden bütünleşme ve marjinalleşme eğilimi olanların, eğitim ve gelir düzeyinin daha yüksek olduğu, aile bağlarının Türkiye'de daha fazla olduğu ve daha genç yaşta göçmenler olduğu bulunmuştur. Bu kişilerin, yaşam standartları ve yaşam memnuniyetleri yanı sıra mutluluk ve uyum kapasiteleri de daha yüksektir. Uyum kapasitesi daha fazla olanların dil öğrenme çabalarının dolayısıyla kültürel öğrenmelerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu göçmenler, kendilerini İstanbul'a, Türkiye'ye ve oturdukları semte/mahalleye ait hissetmektedirler ve gelecek planları arasında Türkiye'de daha iyi iş bulmak ve yerleşmek bulunmaktadır. Bu kişilerin, bütünleşme eğilimine rağmen, Türk toplumunun Suriyeli algısı ve tutumu nedeniyle baskın toplumla mahalle düzeyinde sosyal etkileşimleri düşük olmakla birlikte, Türk halkına

karşı olumlu duyguları bulunmaktadır. Diğer yandan, bazılarının kendi etnik kökenlerine sahip kişilerle de etkileşimi düşük olduğundan marjinalleşme eğiliminde oldukları da söylenebilir.

Kültürleşme yönelimleri arasından “ayrılma” eğiliminde olan diğer bir grup incelendiğinde, bunların orta ve üzeri yaş grubunda olduğu ve çoğunun ailelerinin halen Suriye’de olduğu anlaşılmıştır. Bu kişiler, Türk toplumuna daha düşük uyum göstermekle birlikte, gelecek planları arasında Türkiye’ye yerleşmek yerine Suriye’ye geri dönmek bulunmaktadır. diğer yandan bu kişilerin konut ve çevresine hissettikleri aidiyet yüksek iken, kendilerini İstanbul’a ve Türkiye’ye ait hissetmedikleri anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, kendi içlerinde bir grup/topluluk oluşturma eğiliminde oldukları ve daha çok kendi etnik kökenlerinden kişilerle etkileşim halinde oldukları anlaşılmaktadır.

Çalışmada ele alınan kavramsal çerçeveden bakıldığında, gerek marjinalleşme gerekse ayrılma eğilimindeki kişilerin Türk toplumuyla bütünleşmesinin sağlanabilmesi için, konut ve çevresinde-mahalle düzeyinde Türklerle ve Suriyelilerle eşit düzeyde sosyal etkileşimin artırılması gerekmektedir. Bu nedenle, mahalle düzeyinde Türkçe öğrenmek için kurslar açılması ve baskın toplumun algısının değiştirilmesi yönünde etkileşim ortamları yaratılması önerilmektedir. Bir diğer politika önerisi de, mahalle-İLçe düzeyinde sosyal etkileşimin artırılması ve topluluk ruhunun artırılması ile yardımlaşmanın sağlanmasıdır.

Kaynakça

- Ager, A., ve Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of refugee studies*, 21(2), 166-191.
- Amérigo, M. a., ve Aragones, J. I. (1997). A theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of environmental psychology*, 17(1), 47-57.
- Aziz, I. A., Hutchinson, C. V., ve Maltby, J. (2014). Quality of life of Syrian refugees living in camps in the Kurdistan Region of Iraq. *PeerJ*, 2, e670.
- Bell, P. A., Greene, T. C., Fisher, J. D., ve Baum, A. (1996). *Environmental psychology*: Harcourt.
- Berry, J. W. (1970). Marginality, stress and ethnic identification in an acculturated Aboriginal community. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 239-252.

- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International journal of intercultural relations*, 29(6), 697-712.
- Berry, J. W. (2006). Acculturation: A conceptual overview.
- Berry, J. W. (2007). Acculturation strategies and adaptation.
- Berry, J. W., ve Sam, D. L. (1997). Acculturation and adaptation. *Handbook of cross-cultural psychology*, 3(2), 291-326.
- BM. (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. *TC Resmî Gazete*, 27, 203-208.
- BM (2018) Birleşmiş Milletler, Ensuring that No One is Left Behind: Reaching the most vulnerable, Sustainable Development Knowledge Platform, <https://sustainabledevelopment.un.org>, son ziyaret tarihi: 07.10.2018
- Bramley, G., Dempsey, N., Power, S., ve Brown, C. (2006). *What is 'social sustainability', and how do our existing urban forms perform in nurturing it*. Paper presented at the Sustainable Communities and Green Futures' Conference, Bartlett School of Planning, University College London, London.
- Coates, D., Anand, P., ve Norris, M. (2015). *Housing, happiness and capabilities: A summary of the international evidence and models*. Retrieved from
- Demirhan, Y., ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 23-62.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., ve Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable development*, 19(5), 289-300.
- Diesendorf, M. (2000). Sustainability and sustainable development. *Sustainability: The corporate challenge of the 21st century*, 2, 19-37.
- Dökmeci, V., ve Berköz, L. (2000). Residential-location preferences according to demographic characteristics in Istanbul. *Landscape and urban planning*, 48(1-2), 45-55.
- Eger, R. J., ve Maridal, J. H. (2015). A statistical meta-analysis of the wellbeing literature. *International journal of wellbeing*, 5(2).
- Ekici, S., ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Erdönmez, M. (2005). Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü. *Büyükdere-Levent-Maslak Aksı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Doktora Tezi* (s 2), 75.
- Ertan, K. A., ve Ertan, B. (2016). Türkiye'nin Göç Politikası. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 1(2), 7-39.

Flaskerud, J. H. (2007). Cultural competence column: Acculturation. *Issues in Mental Health Nursing*, 28(5), 543-546.

İB/Gİ (T.C. İçişleri Bakanlığı / Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2018), Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, Resmi Web Sitesi, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, son ziyaret tarihi: 06.01.2018.

Marans, R. W., ve Stimson, R. (2011). An overview of quality of urban life *Investigating quality of urban life* (pp. 1-29). Dordrecht Heidelberg London New York: Springer.

Masgoret, A.-M., ve Ward, C. (2006). Culture learning approach to acculturation. *The Cambridge handbook of acculturation psychology*, 58-77.

Muharrem, E., ve Hamza, A. (2004). Kent yönetimi, kentleşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(48).

Olca, Z. (2012). Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(99).

Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, 5, 33-44.

Sam, D. L., ve Berry, J. W. (2010). Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 472-481.

Saygın, S., ve Hasta, D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar-Current Approaches in Psychiatry*, 10(3), 302-323.

Searle, W., ve Ward, C. (1990). The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transitions. *International journal of intercultural relations*, 14(4), 449-464.

Şeker, B. D. (2015). Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme *Göç ve Uyum* (pp. 9-21): Transnational Press London.

WHO (2011) World Health Organization. Housing: Shared Interests in Health and Development; World Health Organization: Geneva, Switzerland.

Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *American journal of sociology*, 44(1), 1-24.

Yalçinkaya, H., ve Dülger, S. (2017). KÜRESELLEŞMENİN BEYİN GÖÇÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE. *JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH*, 4(14), 1646-1654.

Ziersch, A., Walsh, M., Due, C., ve Duivesteyn, E. (2017). Exploring the relationship between housing and health for refugees and asylum seekers in South Australia: a qualitative study. *International journal of environmental research and public health*, 14(9), 1036.

ALİŞİLAGELMİŞ GETTO KAVRAMINA TÜRKİYE ÜZERİNDEN BAKMAK

Dr. Asmin KAVAS BİLGİÇ

TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı)

Öğr. Gör. Eren Çağdaş BİLGİÇ

Atılım Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü

Özet

Kentin diğer yaşam alanları ile bütünleşmemiş, ayrış(tırıl)mış bölümlerini ifade eden getto kavramı, kendine özgü yaşam biçimleri ve sosyo kültürel yakınlıkların oluşturduğu kümelenmeler ile toplumsal olan ile mekânsal olanın kesiştiği ve kentin heterojen yapısı içerisinde sosyal ve mekânsal ayrışmayı güçlendirerek homojen alanların yaratıldığı bir kent uygulamasını ifade etmektedir.

1980’li yıllara kadar getto kavramı daha çok, etnik, dini, mezhepsel ve kültürel ayrımcılığın bir ürünü olurken; 1980 sonrası kavram, kentin altyapıdan ve her türlü sosyal olanağa yoksun ve sosyo-ekonomik olarak yoksul yerleri, tüketim kültürünün parçası ve kentsel bir ayrışma modeli olan kapalı topluluklar yerine de kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası getto gerçek anlamının dışında kullanılarak; etnik, dinsel, mezhepsel ve kültürel türdeşlikleri içeren homojen olma niteliğini yitirmeye başlamış ve kavram sınıfsal bir ayrıştırma aracı durumuna gelmiştir.

“Alışıl gelmiş Getto Kavramına Türkiye Üzerinden Bakmak” isimli bu çalışma kapsamında da Türkiye’deki gettolaşma sürecine değinilerek; kavramın Türkiye’de ele alınış biçimi tarihsel bağlamda uluslararası literatür de dikkate alınarak “1940-1960 dönem, 1960-1980 dönem ve 1980 sonrası dönem” olmak üzere üç ayrı dönemde ve Balat, Gaziosmanpaşa, Mavişehir, Gazi ve Önder Mahallelerinin olmak üzere beş temel örnek üzerinden ele alınacaktır. Bu alanlar, gettonun gerçek kullanımını oluşturan ortak kavramlar üzerinden değ erlendirilecek ve bu alanların ne derecede gerçek anlamda getto özelliğı taşıyıp taşımadığı üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Ayrışma, Yalıtılmış Alan Sosyal Dışlanma, Homojen İlişki, Kentsel Heterojenlik

Abstract

Cities are places where many different groups of people meet. The practice of socio-cultural, social, and residential segregation brings a heterogeneous identity to those cities in the multidimensional and complex structure of the urban culture. This heterogeneity of cities including ethnic, religious, cultural, and denominational uniformities is surrounded by a homogeneous network of spatial relationships in urban areas called 'ghetto's.

The ghetto concept prior to the 1980s was an outcome of ethnic, religious, denominational, and cultural discrimination. Thereafter, the term has also been used to describe parts of cities characterized with poor infrastructures, inadequate social facilities, and socio-economically disadvantaged groups.

In the first part of this study, we examine what a "ghetto" is and display whether the concept is a real conduct or a discursive construction. In the second part, we test the concept through five different case neighbourhoods. While Fener-Balat, Sulukule, Gazi and Mavişehir Neighbourhoods are discussed through their historical process, Önder Neighbourhood in Ankara is analysed as a post-war ghetto of contemporary urban issue. Moreover, the aim of the field research is to evaluate whether these five neighbourhoods possess the criteria and characteristics of a ghetto.

Key Words: Residential Segregation, Isolated Area, Homogeneous Relation, Urban Heterogeneity, Social Identity

Giriş

Sosyo-kültürel, toplumsal ve mekânsal ayrışma pratikleri, kent yaşamının çok boyutlu ve karmaşık yapısı içinde kentlere heterojen bir kimlik kazandırmaktadır. Kentlerin bu heterojen görünümü beraberinde bazen sosyo-ekonomik benzerlikleri, bazen de etnik ve dinsel yakınlaşmaları, kültürel ve mezhepsel türdeşlikleri içeren homojen ilişki ağlarıyla örülmüş kentsel alanlar yaratmaktadır. Homojen ilişki ağları kentsel alanlarda “getto” adı verilen yaşam üniteleri şeklinde kendini göstermektedir.

1980’li yıllara kadar getto kavramı daha çok etnik, sosyo-kültürel, mezhepsel ayrımcılığın bir ürünü olmakla birlikte kendi içlerinde homojen olarak ayrılmış bir bütün olarak ele alınırken; 1980’li yıllarla beraber kavram gerçek anlamının dışında da kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin gettoların kentin çökmüş, altyapıdan ve her türlü sosyal olanaktan yoksun yerler olarak anlaşılması günümüze ait bir kanıdır. Yani getto kavramı daha çok şehirlerin azınlık gruplarını ve dar bir sosyo ekonomik düzeye sahip olan alanları için kullanılmaya başlanmıştır. Başka bir ifadeyle getto günümüzde, aynı yerden gelen yoksul kesimin kentte yaşadığı bölüm anlamında kullanılmaktadır. 2000 sonrası ise tüketim kültürünün parçası ve kentsel bir ayrışma modeli olan kapalı topluluklar/ güvenli siteler, modern ya da zengin gettolar olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla 1980’li yıllarda getto, dinsel, etnik, mezhepsel gibi sosyo-kültürel ayrışma aracı olma niteliğini yitirmeye başlamış, gettolar sınıfsal bir ayrışma aracı durumuna gelmiştir. Akademik yazında da 1980 sonrası yaratılan bu yeni getto algısının gerçek anlamını ne derecede yansıttığı da uzun dönemdir tartışma konusu olmuştur. Bunun yanında 2010 yılı ve sonrası ise başta Ortadoğu olmak üzere yaşanan savaşlar sonrasında ülkelerini terk ederek başka topraklarda yaşamlarını güvence altına almak için başka ülke topraklarına göç eden ve orada kendilerine bir yaşam alanı yaratan savaş sonrası (post-war) gettoları dikkati çekmektedir. Bu alanların, 1980-2000 yıllarındaki getto tartışmalarının ötesinde sahip olduğu sosyo-kültürel özellikleri nedeniyle gerçek anlamda getto niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

“Alışlagelmiş Getto Kavramına Türkiye Üzerinden Bakmak” isimli bu çalışma kapsamında da Türkiye’deki gettolaşma sürecine değinilerek, kavramın Türkiye’de ele alınış biçimi tarihsel bağlamda uluslararası literatür de dikkate alınarak “1940-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi 1980 sonrası

dönem” olacak biçimde beş örnek uygulama üzerinden ele alınarak, bu alanların gerçek anlamda getto özelliği taşıyıp taşımadığı, getto kavramının temel özellikleri ve ayrıştırıcı parametreleri üzerinden sorgulanacaktır. Seçilen örnekler sırayla: (i) Osmanlı Dönemi’nden 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulmasına kadar geçen sürede Yahudilerin yaşadığı Balat semti; (ii) 1000 yıllık bir Roman Kültürü tarihini yansıtan İstanbul -Sulukule Mahallesi, (iii) 1960’larda ‘mezhep’ baskılarının da büyük rol oynadığı ve sosyal dışlanmalar sonucu oluşan Alevi nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Gazi Mahallesi, (iv) Neo-Liberal ekonominin Türkiye’de zirve yaptığı 2000’li yıllarda oluşan ve diğer gettolardan konfor ve ekonomi bağlamında ayrıışan, kapalı, lüks, güvenli siteleri içinde barındıran İzmir Mavişehir modern kapalı siteler ve (v) Ortadoğu’daki savaşların şiddetlenmesiyle Türkiye’ye göç eden çok sayıda Suriyeli nüfusun Ankara İli Altındağ ilçesinde kendi yaşam tarzlarını oluşturarak yaşam alanı yaratan ‘Önder Mahallesi’dir. Balat, Sulukule, Gaziosmanpaşa ve Mavişehir’de yapılan genel değerlendirmeler, literatür taramasının sonuçlarından elde edilen genel bulgularla yorumlanırken; Önder Mahallesi’nde yapılan değerlendirme, bu çalışmanın yazarları tarafından yörede yapılan alan araştırmasından elde edilen sonuçlara dayanmaktadır.

1. Literatürde Getto ve Gettonun Kullanımı

“Getto” kavramsal olarak, belirli bir dine, ırka, kültüre ya da etnik kökene ait kişilerin bir arada yaşadıkları, kentsel yapılı çevre için kullanılan bir kavramdır (Karimi, 2011: 37). Tarihsel bağlamda ilk olarak 14. yüzyılda Avrupa’da yaşayan Yahudiler için kullanılan getto tabiri; belirli bir dine, ırka, kültüre ya da etnik kökene ait kişilerin soyutlandırılarak, sınırlandırılarak gönüllü veya gönülsüz yaşadıkları alanlar için kullanılmaktadır (Cardillo,2003: 55-56). Asıl olarak 10. yüzyılda Venedik’te eski bir döküm fabrikasına yerleştirilen Yahudilerin (bu döküm fabrikası Venedik lehçesinde getto ya da ghètò kelimelerine karşılık gelmektedir.) bu alan ile kısıtlanmaları, alanın dışına çıkamamaları ve kontrol altında olmaları, yani zorunlu bir yaşam biçimine sahip tutulmaları, getto tabirinin doğmasına sebep olmuştur (Ateş, 2010: 60). Fransız Devrimi ve sonrasına kadar devam eden gettolar, başta Yahudiler olmak üzere azınlıkları denetlemek amacıyla onların yaşamak zorunda oldukları mahalleler olarak bilinmektedir (Vaughan, 1997: 24-26).

Tarih boyunca birçok ülkede gettolaşma süreci o ülkelerin kendi kültürleri ve sosyoekonomik özelliklerine göre yaşanmıştır. İlk büyük Yahudi gettosu 1940'ta Lodz'da, ardından da Varşova'da kurulmuştur (Getto, 2016). Küçük yerleşim yerlerinde fazla sayıda insanı barındıran ve bu insanları oldukça düşük hayat kalitesine mahkûm eden bu gettolarda, özgür köleler toplumu yaratılmıştır. Başlarda sadece Yahudilere yapılan kısıtlamalar sebebiyle onların yaşam alanlarına verilen bu gettolaşma tabiri, zamanla dünyanın farklı yerlerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Buna en büyük örneklerden birisi Amerika'da bulunana gettolardır. Bu gettolar genellikle beyazların, Afro-Amerikanlara terk ettikleri yerleri ifade etmekte ve kavram Philadelphia, Boston, Chicago, Detroit, Los Angeles, Washington ve New York-Harlem gibi büyük Amerikan kentlerindeki Afro-Amerikan insanların yaşam alanları için kullanılmaktadır. Şu anda Amerika nüfusunun yaklaşık %14,4'ünü (Census Black Population Estimates, 2016) oluşturan Afro-Amerikanların reddedilmeleri sonucu ortaya çıkmış olan bu gettoların doğası ve yaşam koşulları, buraları sömürgeci ve ayrımcı gibi görülen bir topluma karşı başkaldırı ve muhalefet ocaklarına dönüştürmüştür. Bu gettolar aynı zamanda asimilasyona, etnik ve kültürel özelliklerin yitirilmesine karşı da direniş yerlerini simgelemektedir (In Print: Ghetto, 2016). Amerika'nın yanı sıra Çek Cumhuriyetinde roman göçmenlerinin oluşturduğu yerleşkeler, Almanya'da ise Türk göçmenleri tarafından oluşturulan Türk mahalleleri de gettolaşmanın diğer örnekleri arasındadır.

Getto kavramsal olarak birçok yazar ve araştırmacı tarafından birtakım değerler ile ilişkilendirilmekte ve tartışılmaktadır. Örneğin Laura Vaughan (1997) 'The Urban Ghetto' (Kentsel Getto) isimli araştırma yayınında getto kavramını, demografi ile açıklamaktadır. Vaughan'a göre bir kentsel mekânın getto olarak ifadelendirilebilmesi için dini, ırksal, mezhepsel ve etnik grupların oluşturduğu kümelenmenin en az % 60'ının o alanda yaşaması gerekmektedir. Massey ve Denton (1993) getto kavramını, 'geniş kapsamlı bir sosyal grubun yaşadığı mahalleler kümesi' olarak tariflemektedirler. Marcuse (2005) gettoyu, ırk-etnik köken itibarıyla aşağı olarak tanımlanan belli bir nüfus grubunun, hâkim toplum tarafından ayrıştırılması ve sınırlandırılması için kullanılan mekânsal yoğunlaşma alanı olarak tanımlamıştır. Wacquant (1997) ise öne sürdüğü "hiper getto" kavramını etnik ve sosyal olarak türdeş, fiziki ve sosyal güvensizlik düzeyinin yüksek olduğu alanlar olarak nitelemektedir. Getto üzerine kapsamlı ve

derinlemesine araştırmalar yapan Louis Wirth (1927) ise gettolarda yaşayanların yaşam şekillerini ele almaktadır. Ona göre gettolarda yaşayanların; i) kendilerine özgü yaşam biçimleri vardır; ii) gettolarda yaşayan ve benzer yaşam biçimlerine sahip insanlar arasında kuvvetli bir bağ oluşur; iii) bu bağ insanlar arasında homojen ilişkilerin kurulmasını sağlar; iv) gettolarda yaşayanlara yönelik şiddetli bir ayrımcılığın oluştuğunun da altını çizer. Wirth homojen ilişkileri özellikle sosyal hayatın ortak paylaşımına yönelik değerler kümesine dayandırmaktadır. O'na göre bu homojenlik, bölge sakinleri ve toplumun geri kalanı arasındaki izolasyonu ve dışlanmışlığı artırır. Luis Small Mario (2008: 389-398.) ise mesleki, sınıfsal, mülkiyet ya da dini temelli azınlık gruplarının yaşadığı gettolarda oluşan homojen ilişkileri, yardımlaşma ve güven olgusu üzerinden ele alınmıştır. Mario'ya göre belli bir azınlık gruplarının önyargı nedeniyle dışlanması, bu gruplar arasında yardımlaşma ve güven ilişkilerini artırmaktadır. Bu yazarların genel değerlendirmelerine göre getto artık Yahudilerin resmi olarak düzenlenmiş yerleşim yerinden bahsetmek üzere kullanılan bir kavram değil; gayri resmi olarak oluşan yerel kültürel alanlar olarak tariflenebilir. Bu nedenle Wirth'e göre (1927) getto, bir azınlığın etkili bir şekilde egemen bir gruba bağlı olduğu yerel kültürel alanlarlar olarak kendine özgü bir konaklama biçimidir; çok boyutlu ve karmaşık yapıdaki kent kültüründeki şehirlerde gelişim gösteren homojen yaşam üniteleridir.

Literatürde gettonun temel kullanım alanının belirtilmesinin ardından gettolara ilişkin araştırmacılar ve yazarlar arasında ikinci bir tartışma konusu, gettolardaki yaşam şeklinin gönüllü mü gönülsüz mü ya da yerleşmeye zorlanılan alanlar olup olmadığı yönündedir. Gans (2007: 176-184) için getto, birçok şehirde bulunan ırksal, etnik, dini, mezhepsel ya da diğer azınlıkların istemli ya da istemsiz bölünmesinden doğan yerler olarak değerlendirilmektedir. Hakları, fırsatları, etkinlikleri ve yaşamları kısıtlanmış bu alanlarla Amerika'daki getto oluşumlarını sorgulayan Wirth, Avrupa'daki Yahudi mahallelerini zorunlu, diğerlerini ise gönüllü olarak ayırtırmaktadır. Bazı kaynaklarda ise zorunluluğun sosyal kaynaşmayı sağladığından bahsedilmektedir. Etnik-kültürel kimliği üreten etkinliklerin devamlılığı, yardımlaşma ve birbirine güven artışı da bu kapsamda ele alınmaktadır (Duman ve Alacahan, 2012: 73). Mario (2008) bu olgunun arkasında zorunluluk ya da gönülsüzlük değil sınırlı seçenekten bahsedilmesinin daha doğru olduğu kanaatindedir. David Harvey (2016) ise gettoları ırksal,

kültürel kümelenme, tabakalaşma ve kutuplaşmadan meydana gelen, gönüllü ya da gönülsüz gelişim gösteren yaşam üniteleri şeklinde değerlendirmektedir. Bu alandaki diğer çalışmalar ise gettolardaki gönüllü ya da zorunlu yaşam şeklini, belirli bir etnik köken, kültür veya dinden insanların, istemli ya da egemen sosyal grubun değişen derecelerdeki zorlaması üzerine yoğunlukla istemsiz olarak, inzivada yaşadıkları alanlar üzerinden tartışmaktadır (New World Encyclopedia; 2017). Görüldüğü üzere bu bölünmeye dayalı ırksal, etnik, kültürel, dini ve mezhepselliğin ortaya çıkmasının ardındaki istemli ve istemsiz nedenleri ayırt etmenin zor olduğu açıktır.

Yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde ghetto kavramının, siyasal ve toplumsal dinamikler tarafından dışlanan, tecrit edilen toplulukları ve bu çerçevede yaşanan tarihsel deneyimleri yansıtan bir bağlamda değil; daha çok homojenlik gösteren bir yapıya sahip, aynı sosyal ve coğrafi bölgeden gelen toplulukların yoğunlaşması kapsamında ele alındığı görülmektedir. Ayrıca aynı yerleşim bölgelerinde benzer sosyo-kültürel yakınlıkların oluşturduğu kümelenmeler ve bu yapılarda sürdürülen pratikler ghetto kavramının genişleyen anlam kalıpları içinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ghetto kavramını, kent içi alanlara yerleşen, kendilerine özgü yaşam biçimleri ve kurumları olan, toplumun bütününe göre sahip olduğu dini, etnik, mezhepsel ve sosyo-ekonomik durumları göz önünde tutularak ayrımcılığa uğramış olmasını içeren, toplumsal olan ile mekânsal olanın kesiştiği kent uygulaması olarak tarif etmek anlamlı olacaktır.

1.1. 1980’li Yıllar ve Sonrasında Yeniden Yorumlanan Getto Kavramı

1980’li yıllara kadar ghetto kavramı, daha çok etnik, kültürel, mezhepsel ve dini türdeşliğin bir ürünü olmakla birlikte kendi içlerinde homojen olarak ayrılaşmış bir bütün olarak ele alınırken; 1980’li yıllarla beraber kavram gerçek anlamının dışında da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle 1980’li yıllarla beraber gelişim gösteren neoliberal ekonomi politikaları, ghetto teriminin yorumunu, kötü hizmet ve sosyal olanaklara sahip alanları kastedecek şekilde değiştirmiştir. Örneğin 1980 sonrası ghetto tabirini tekrar yorumlayan Marcuse (2005) kavramı, gönülsüz, ırki-etnik köken itibarıyla aşağı olarak tanımlanan ve ayrımcı muamele gören ve yoksullukla ön plana çıkan belli bir nüfus grubunun, hâkim toplum tarafından ayrıştırılması ve

sınırlandırılması için kullanılan mekânsal yoğunlaşma alanı olarak tanımlamıştır. Wilson ise (1997) kavramı, zayıf altyapılı, yetersiz sosyal olanaklara ve ekonomik olarak dezavantajlı ve dar gelirli kısımlarının yaşadığı alanlar olarak ele almıştır. Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere 1980’li yıllarla birlikte getto kavramı daha çok dar bir sosyo ekonomik düzeye sahip olan alanlar üzerinden ele alınmış; getto gerçek kullanım alanından uzaklaşarak, aynı yerden gelen yoksul kesimin kentte yaşadığı alanlar şeklinde tekrar yorumlanmıştır. Gettoların her türlü olanaktan yoksun çöküntü bölgeleri haline gelmeleri 1980 sonrasında biçimlenen ekonomik yapılanmanın bir sonucudur ve bu tarihten sonra gettolar gerçek anlamının ötesinde; daha çok işsizlerin, yoksulların ve tehlikeli kesimlerin barındığı yerler olarak anlaşılmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası gettonun, etnik, kültürel, dini ve mezhepsel türdeşlik olma niteliği önemini yitirmeye başlamış, gettolar sınıfsal bir ayrıştırma aracı durumuna gelmiştir.

1980’li yıllarla beraber temel olarak yoksulluk olgusu gettonun kavramsal analizinde temel tartışmaların odak alanını oluşturmuştur. Ancak “yoksulluk ne derecede gettonun gerçek kullanım alanını karşılamaktadır?” sorusu da getto kavramını sorgulayan yazarlar tarafından irdelenmiştir. Örneğin Wacquant (1997) öncelikle gettonun derin ve yaygın yoksullukla ilişkilendirilmesini tartışır (Duman ve Alacahan, 2012: 57). O, çalışmalarını getto kavramının yoksul olarak görünen kent mekânı ile ilişkisini inceler. Wacquant yaptığı araştırma ve analizleri sonucunda gettoların fakir aile ve bireylerin toplandığı kent mekânları olmadığı sonucuna ulaşır. Gettonun birikmiş patolojilerin değil de kurumsal form olarak anlaşılması gerektiğini ifade eden Wacquant (1997), gettoların yapısal ve stratejik kısıtlar dairesinde farklı ilkelerce örgütlenmiş bir mekân olduğunun altını çizmektedir. O’na göre getto kurumsal bir formdur, zorunlu ya da gönüllü olarak tarihsel deneyimle de tutarlı olan homojen toplulukların bir arada bulunması sonucunda oluşan bir tanımdır. Yoksulluk getto kavramının temel özelliklerinden değildir. Zira birçok kentte getto olarak tanımlanan alanlar, kentin refah seviyesi açısından zengin olan yerleridir. Örneğin Sema Erder (2006) tarafından yapılan bir araştırma yoksulluğun, getto ile anlam kazanmadığını gösterir niteliktedir. Erder çalışmasında, Amerika’nın Şikago şehrinde bulunan ve Afrikalı Amerikalıların yaşadığı Bronzeville gettosunu inceler. Bu getto Şikago şehrinin sosyo-ekonomik olarak en zengin kesimlerin yerleştiği bir gettodur. Benzer şekilde İsveç’in başkenti

Stockholm'de de ağırlıklı olarak Türk göçmenlerin yaşadığı Rinkeby mahallesindeki gettoları inceleyen Erder, araştırmasında buraların ghetto olmasına karşın kötü konut çevresi ve yoksul olmadıklarını belirtmektedir. (Erder, 2006: 6). (Duman ve Alacahan, 2012: 57). Erder tarafından yapılan araştırmalara göre eksik sunulan birtakım kamusal hizmetler ve sosyal olanakların yetersizliği sonucunda ghetto alanlarında yoksulluğun oluşumu tartışılabilir, ancak bu gettolaşmanın bir sebebi olarak ele alınamaz.

Şekil 1: Şikago'daki Bronzeville ve İsveç'teki Rinkeby Gettoları (Wolf, J. (2017), <http://newsroom.ucla.edu/> / Pitts J. (2013). www.afropean.com)

1990'ların makineleşme süreci daha vasıflı çalışanlar için talebin artmasına sebep olmuş ve iş fırsatları ile yaşam alanları şehir dışına taşınmıştır. Bunun sonucunda, kamu hizmetlerinin de yeniden yerleştirilmesi gerekmiştir. Bu durum gettoların da kullanım alanının yeniden yorumlanmasına sebep olmuş ve gettolar, işsizlerin, yoksulların ve tehlikeli insanların yaşadığı şehirlerin iç kısımlarını ima etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır (Wilson, 1997: 28-35). Bu dönemde getto terimi, anlam olarak aynı zamanda “gecekondu mahallesi” terimini de üstlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde gecekondu olgusu karşımıza çıkmakta; Meksika’da “jakale”, Panama’da “rancho”, Brezilya’da “favela”, Arjantin’de “macambo”, Tunus’ta “gourbeville”, Cezayir’de casbah, Fas’ta “bidonville”, Hindistan’da “bustee” gibi çeşitli adlarla anılmaktadır (Keleş, 2014: 363-421). Gecekondu mahallesinin basit bir tanımı, standardın altındaki konutlar ve bakımsızlık ile betimlenebilen, yoğun nüfuslu bir kentsel alan olarak yapılabilir. Göç yoluyla kente gelen nüfusun barınma gereksinimlerini meşru yollarla karşılayamayınca “gecekondulaşma” kentsel mekânda boy göstermektedir. Dolayısıyla bir gettodaki sosyal ve kültürel yaşam alanları gecekondu mahallesinin genel bir özelliğini oluşturmaz (UN-HABITAT, 2007). Yukarıda da belirtildiği üzere getto kavramı düşük nitelikli, yoksul kesimlerin yaşadığı, plansız, çarpık yerleşim mekânları demek değildir. Getto, türdeş toplumsal özelliklerin bir araya toplandığı heterojen kent yapısı içindeki homojen yaşam alanlarıdır (Yavuz, 2003: 84). Bu nedenle, Türkiye’deki ve gelişmekte olan ülkelerdeki gecekondu tam olarak literatürdeki gerçek anlamdaki getto kavramının kullanım alanını karşılamamaktadır. Çünkü “gecekondu bölgeleri kentin ittiği bölgeler değil göçle gelenlerin ‘dinlenme havuzları’dır. Kente gelenler çevrede oluşan “ek-şehir”lerde uyumlaşarak kente zamanla daha yumuşak geçişler yapmaktadırlar” (Kılınç ve Bezci, 2011: 327). Bu gecekondu bölgeleri etnik, dinsel, kültürel ya da mezhepsel bir türdeşliğin yansıtıldığı mekânlardan ziyade; bir kentleşme sorunudur. 20. yüzyılın ikinci yarısı ile beraber bilinirliğini artıran ve daha ziyade gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde büyük nüfus yoğunluğunu barındıran gecekondu olgusunun temelinde göç ve yerleşme sorunu yatmaktadır (Çakır, 2011: 211-212).

1990’lı yılların sonu, 2000’li yılların başında yeni orta sınıfın yaşam alışkanlıklarını yansıtmak için getto kavramı yeniden yorumlanmıştır. Özellikle 1980’li yılların ekonomi politikalarının ardından, kent içinde alt

sınıflarla bir arada bulunmayı tehdit olarak algılayan yeni orta sınıf, kalabalık, gürültü, güvensizlik, kirlilik, şiddet gibi unsurların nedeni olarak gördükleri kent yoksullarından kaçmak amacıyla, aynı gelir düzeyindeki diğer kişilerle birlikte konut kooperatifleri ve inşaat şirketleri aracılığıyla kendilerine yeni yaşam mekânları örgütlemeye başlamıştır. Özellikle kent çeperlerine kurulan bu yeni yerleşim yerleri, duvarlarla sınırları belirlenmiş, özel güvenliklerle korunan, bu sınırlar içerisinde spor, alışveriş, eğlence gibi sosyal donatı alanlarına sahip “kapalı lüks siteler” şeklinde örgütlenmektedirler (Marmasan, 2014:221). Tüketim kültürünün mekânsal yapıları olan bu kapalı lüks siteler, yeni orta sınıf için aynı zamanda önemli bir statü göstergesidir. Lüks siteler olarak tanımlanan bu kapalı yerleşim alanları, literatürde kapalı siteler, özel siteler, güvenli siteler, zengin veya modern gettolar gibi isimlerle de anılabilmektedir. Erder’e göre bu yeni konut alanlarının ghetto olarak tanımlanmasının arka planında; kendi içinde homojenleşmiş bir kültürü barındırması, sakinlerinin çeper dışında yaşayanlarla ilişkilerinin asgari düzeyde olması, görece dışa kapalı, ayrıışmış mekânlara sahip olması yatmaktadır (Erder, 2004: 59). Ancak bu alanlar, gettonun gerçek kullanım alanını karşılamamaktadır. Yine Erder’e göre bir mekâna ghetto diyebilmek için o yerleşim yerinde yaşayanların sosyo-kültürel bağlamda belirgin bir türdeşliğe sahip olabilmesi ve dış ortamlar da ayrıışmanın, ayrımcılığın ve belirgin sınırların olması gerektiği vurgulanmaktadır (Erder, 2004: 59-60). Bu lüks ve kapalı siteleri klasik gettolardan ayıran temel öğe, gettolarının sosyo-kültürel değerlere; lüks sitelerin ise, tüketim kültürünün mekânsal yansımasına dayanmasıdır (Alver, 2007: 100).

Akademik yazında geniş bir tartışma alanı yaratmasa da çalışmanın yazarları, 2010 yılı ve sonrası başta Ortadoğu olmak üzere yaşanan savaşlar sonrasında, yaşamlarını güvence altına almak için başka ülke topraklarına göç edenlerin orada kendilerine kurdukları yeni yaşam alanı ya da savaş sonrası (post-war) gettolarına¹ dikkat çekmek istemektedirler. Arap baharının 2010 yılında patlak vermesinin ardından zorunlu göç dalgaları tetiklenmiştir. Yaşanan bu göç dalgaları, göç edilen topraklarda yeni yaşam alanları oluşturmayı zorunlu kılmıştır. Yeni yaşam alanları, ya da çalışmanın

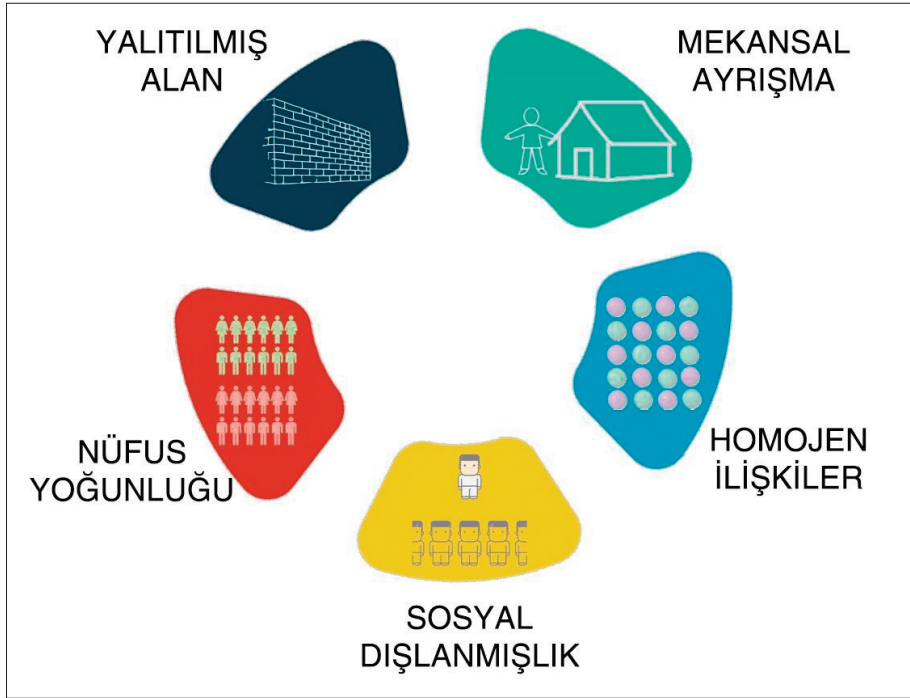
1 Savaş sonrası gettoları (post-war ghettos) çalışmanın yazarları tarafından geliştirilen bir tanımlamadır. Savaş sonrası gettoları (post-war ghettos), Arap baharının 2010’da patlak vermesinin ardından zorunlu göç dalgaları sonucunda yeni ülkelerde mültecilerin kurdukları yaşam ünitelerine verilen bir isimdir.

yazarları tarafından isimlendirilen savaş sonrası (post-war) gettolar, sosyo-kültürel anlamda, etnik, dinsel, kültürel ve mezhepsel türdeşlikleri içeren homojen ilişki ağlarıyla örülmüş kentsel alanlardır. Bu alanlarda, yerlerinden zorunlu ya da istemli göç etmiş kişiler yaşamaktadır. Göç edilen topraklardaki benzer yaşam koşullarını yeni yerlerinde de geliştirmeye çalışan bu kişiler, gerçek anlamda gettonun literatürdeki kullanım alanına benzer bir yaşam alanı oluşturmuşlardır. Literatürde Yahudi gettolarına daha çok benzerlik gösteren savaş sonrası gettolarda, gündelik hayatlarının önemli bir kısmını kendi içlerinde yaşayan bu nüfus, gettolaşmanın önemli özelliklerinden olan ayrışmayı ve içine kapanma olgusunu da beraberinde getirmektedir. Bu değerlendirme çalışmanın yazarlarının yapmış olduğu alan araştırmasına dayanmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu alanların getto kavramının gerçek kullanım alanını nasıl karşıladığı, alan araştırmasından elde edilen temel bulgular sonucunda gösterilecektir.

Yukarıda yapılan çalışmalar ve araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde gettoların kullanım alanları 1980'li yıllarla birlikte değişikliğe uğramıştır. 1980 sonrası gettonun, etnik, kültürel, dini ve mezhepsel türdeşlik olma niteliği önemini yitirmeye başlamış, gettolar yoksulluk olgusu başta olmak üzere sınıfsal bir ayrışma aracı durumuna gelmiştir. 1990 ve 2000 yıllarla birlikte ise getto, tüketim kültürünün bir aracı olarak yeniden yorumlanmıştır. 2010 yılı ve sonrasında ise başta Ortadoğu olmak üzere yaşanan savaşlar sonucunda göç edilen topraklarda savaş sonrası yeni yaşam alanları kurulmuş ve getto literatürdeki gerçek kullanım alanına benzer şekilde yeniden yorumlanmıştır.

2. 'Getto' Kavramının Temel Özellikleri ve Ayrıştırıcı Değişkenleri

Yapılan literatür taraması sonucunda, yazarlar ve konunun araştırmacılarının gettonun gerçek kullanımını vurgulamak için birtakım ortak anahtar kelimeler, gettoyu diğer yaşam alanlarından farklılaştırmak için ayrıştırıcı değişkenler kullandıkları, gözlemlenmiştir. Bu anahtar kelimeler ve ayrıştırıcı değişkenler Louis Wirth gibi kavramı derinlemesine irdeleyen çeşitli sosyologlar tarafından irdelenmiştir.

Şekil 2: Getto' Kavramının Temel Özellikleri ve Ayırıştırıcı Değişkenleri

Chicago Okulu temsilcilerinden olan Wirth, Park ve Burgess gibi önde gelen sosyologlar, getto kavramını incelerken çalışmanın literatür bölümünde de sıkça değinilen, beş ana ayırıştırıcı değişken üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilki yalıtılmış alan (isolated area) kavramıdır. Robert Park (1915:577-612)'a göre yalıtılmış alan, bir mekânının fiziksel olarak komşu bölgelerinden ayrıştırılması, duvar ve benzeri fiziki ayraçlarla sınırlarının belirlenmesidir. Yalıtılmış alanlar, şehrin geri kalan kısımlarıyla en az temas halinde olan alanlardır. Park'ın (1915:577-612) görüşüne göre, şehirden izole olan mekânlar, sakinlerini şehir yaşamının genel tetikleyici unsurlarından korumaktadır. Roth ve Petropoulos'a göre (2005: 304) yalıtılmış alanlarda yaşayan getto sakinleri, kent hayatından uzak ve yabancılaşmış değildirler. Bu yalıtılmış alanlar, onların sosyo-kültürel birikimlerini kendi içlerindeki paylaşımlarını kolaylaştırır ve dış etkenlere karşı onları korur.

Gettonun kavram tartışmasının temelini oluşturan ikincil değişken ise mekânsal ayırışma (residential segregation)dır. Mekânsal ayırışma gettoyu

diğer yerleşim yerlerinden ayıran genel tanımlamanın özünü oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında da tartışıldığı gibi birçok yazar ve araştırmacıya göre mekânsal ayrışma, bir yerde sosyo-kültürel açıdan belirli bir dine, mezhebe, ırka, kültüre ya da etnik kökene ait kişilerin bir arada yaşadıkları, kentsel yapılı çevre için kullanılan bir kavramdır (Karimi, 2011: 37). Bu kavramda mekânsal ayrışma, dine, mezhebe, ırka, kültüre ya da etnik kökene ait bir ayrımdır (Kawachi, ve Berkman (2003). Marcuse'ın da (2005) belirttiği gibi getto, ırk, etnik köken ve benzeri sosyo-kültürel özelliklerle hâkim toplum sınıftan ayrışan, mekânsal yoğunlaşma alanı olarak kullanılmaktadır.

Getto kavramını açıklayan üçüncü önemli değişken ise kentsel alanlarda kurulan homojen ilişkilerdir (homogeneous relation). Kentsel alanlarda homojenlik, sosyal hayatın kalitesiyle ilgili değerler kümesine dayanmaktadır. Bu homojenlik, bölge sakinleri arasındaki ilişkiyi güçlendirirken; toplumun geri kalan kısımları ile arasındaki ayrışmayı artırır (Gans, 2007: 176-184). Genel normlar içinde sosyalleşmenin bir ifadesi olan homojen ilişki, getto içinde yaşayanlar arasında homojen bir kültürü tanımlamakta ve bu homojen kültürü yeniden üretmektedir (Gellner, 1987). Homojen ilişki, getto sakinleri arasında doğrudan kurulan bir ilişkidir. Bu ilişkiler ortak gelenek, görenek ve kültürel türdeşliğin mekânda karşılık bulmuş halidir. Kurulan homojen ilişkiler, sosyolojide çok tartışılan homojen toplumu yaratmaktadır. Homojen toplum, ortak gelenek ve kökten gelen ve aralarında çok az toplumsal ayrım bulunan insanların oluşturdukları toplumdur. Dolayısıyla benzer sosyo-kültürel değerleri barındıran getto sakinleri arasında kurulan homojen ilişkiler, o alanda homojen bir toplumu yaratmaktadır (Bauman, 2003: 88). Getto içerisinde kurulan homojen ilişkilere örnek verilecek olursa; yaşayanlarının dışarıdan ziyade birbirlerinden alışveriş yapmayı tercih etmeleri, birbirleri aralarında kendi dillerini kullanmaları, aynı homojen toplumdaki benzer bireylerle evlenmek istemeleri, ticari faaliyetlerde birbirlerine öncelik vermeleri, şeklinde sıralanabilir.

Gettonun kavramsal tartışmasının dördüncü değişkeni ise sosyal dışlanmışlıktır (social exclusion). Sosyal dışlanma, getto içerisinde yaşayanların mevcut olan çeşitli haklara, fırsatlara ve kaynaklara erişiminin kısıtlandığı veya reddedildiği süreç olarak tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanma temel olarak birbiriyle ilişkili, çok yönlü toplumsal bağların önem kazandığı, temel gereksinimlere olan yoksunluk sürecini ifade etmek için

kullanılmaktadır (Silver, 1994: 531-578). Sosyal dışlanma refah düzeyi ve kentsel yaşam kalitesinin artırılması ile başta hizmetlere erişim, ekonomik yetersizlik, sosyal korumadan ve temel hizmetlerden yoksunluk ve kurumsal ilişkilerden dışlanma gibi süreçler olarak literatürde yer almaktadır (Tartanoğlu, 2010, 1-13). Wirth (1927), gettolarda yaşanan sosyal dışlanmışlığın üst seviyelerde olduğunu belirtmektedir. Wirth, buradaki dışlanmışlığın yoksullukla ilişkilendirilmemesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Vašečka (2012), gettolaşma süreçlerinin çeşitli aşamaları olduğunu belirtmekte ve bu aşamaların gettolaşma sürecinin hem nedenleri hem de sonuçları olduğunu vurgulamaktadır. Bunların başında da, getto sakinlerinin toplumun geri kalan kesimleri tarafından dışlanması, getto yaşayanlarının birtakım hak ve hizmetlerden istemli ya da istemsiz olarak yoksun bırakılması veya sosyal olarak dışlanmaları gelmektedir. Wirth ve Vašečka'a göre gettolarda yaşanan sosyal dışlanmışlık, o bölgelerin şiddet, yoksulluk ve uyuşturucu yuvalarına dönmelerine sebep olmaktadır. Wacquant (1997:345). sosyal dışlanmışlık nedeni ile gettoların, şiddet, anomi, suç, okul bırakmalar, boşanma, genç yaşta cinsellik ve hamilelik vb. "sınıftaltı" kesim davranışları ile damgalanmış alanlar haline döndüklerini belirtmiştir (Duman ve Alacahan, 2012: 58). O'na göre sosyal dışlanmışlık; i) Ekonomik ihtiyaçlar ve maddi yoksulluk, ii) Sosyal güvensizlik iii) Fırsat eşitsizliğinden kaynaklı sınıfsal önyargı ve ırki/etnik antipati, iv) Kamu hizmetlerinin etkin ve verimli sunulamamasından kaynaklı temel ihtiyaçların giderilememesi, iv) Mekansal-sembolik damgalama, gettolaşmanın ardında yatan temel sosyal dışlanma sorunları arasındadır (1997:345 ve Duman ve Alacahan, 2012: 58).

Kavramsal olarak gettonun beşinci ve son değişkeni ise nüfus yoğunluğudur. Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere demografi ile getto arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Örneğin Vaughan (1997), bir kentsel alanın getto olarak tanımlanabilmesi için türdeş grupların en az % 60'ının o alanda yaşaması gerektiğinin altını çizmektedir. Marcuse (2005) ise gettoyu demografi ile ilişkilendirerek, benzer sosyo-kültürel özellikler barındıran hakim bir nüfus grubunun mekânsal yoğunlaşma alanı olarak tanımlamıştır. Massey ve Denton'a göre (1993: 18-19) getto, "büyük oranda bir grup tarafından ikamet edilen mahalleler kümesi" şeklinde ele alınmaktadır. Vaughan (1997) ise gettoyu nüfus yoğunluğu ile alakalı kümelenme, şeklinde ele almaktadır. Wilson (1997) getto tanımlamasında,

Vaughan ile benzer görüşleri savunurken gettolarda yaşayan nüfus yoğunluğunun en azından %50 ve üzeri olması gerekliliğini belirtmiştir. Görüldüğü üzere nüfus, bir alanın getto olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği kapsamında hem homojen ilişkilerin hem de sosyo-kültürel birikimin ele alınması açısından önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

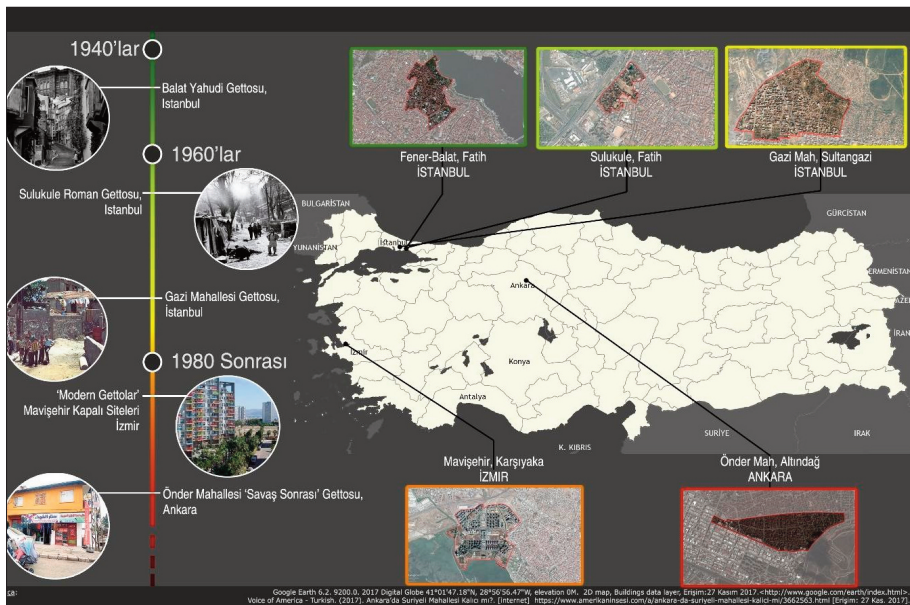
Yukarıda da ayrıntıları açıklandığı üzere; i) Yalıtılmış alan, ii) Mekansal ayrışma, iii) Homojen ilişkiler, iv) Sosyal dışlanmışlık ve v) Nüfus yoğunluğu değişkenleri, birçok araştırmacı ve yazar tarafından getto kavramının temel özelliklerini yansıtan ölçütler olarak ele alınmıştır. Bu değişkenler birbiri içine geçmiş ve birçok yönden de getto kavramının özünü oluşturan nitelikleri taşımaktadır. Çalışmanın bir sonraki kısmı, getto kavramının ortak özelliklerini oluşturan bu değişkenler üzerinden değerlendirilecek ve beş alan araştırması üzerinden bu yerlerin getto özelliği taşıyıp taşımadığı sorularına yanıt arayacaktır.

3. Türkiye’de Örnek Alan Araştırmaları Üzerinden Getto Tartışması

Tarihe bakıldığında Yahudi Gettosu ile başlayan gettolaşma olgusu, Türkiye’de kimi zaman benzer kimi zaman da farklı sıfatlar ve farklı kimliklerle gelişim göstermiştir. Tıpkı literatürde gettolaşmanın farklı yorumlanması gibi Türkiye’de de kavram zaman içerisinde değişim göstermiştir.

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye’deki gettolaşma sürecine değinilerek, kavramın Türkiye’de ele alınış biçimi tarihsel bağlamda uluslararası literatür de dikkate alınarak “1940-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi 1980 sonrası dönem” olacak biçimde beş örnek uygulama üzerinden ele alınarak, bu alanların gerçek anlamda getto özelliği taşıyıp taşımadığı yukarıda belirtilen parametreler üzerinden sorgulanacaktır. Seçilen örnekler sırayla: (i) Osmanlı Dönemi’nden 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulmasına kadar geçen sürede Yahudilerin yaşadığı Balat semti; (ii) 1000 yıllık bir Roman Kültürü tarihini yansıtan İstanbul -Sulukule Mahallesi, (iii) 1960’larda ‘mezhep’ baskılarının da büyük rol oynadığı ve sosyal dışlanmalar sonucu oluşan Alevi nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Gazi Mahallesi, (iv) Neo-Liberal ekonominin Türkiye’de zirve yaptığı 2000’li yıllarda oluşan ve diğer gettolardan konfor ve ekonomi bağlamında ayrışan, kapalı, lüks, güvenli siteleri içinde barındıran İzmir Mavişehir modern kapalı siteler ve (v) Ortadoğu’daki savaşların şiddetlenmesiyle Türkiye’ye göç eden çok sayıda Suriyeli mülteci-

nin Ankara İli Altındağ ilçesinde kendi yaşam tarzlarını oluşturarak yaşam alanı yaratan 'Önder Mahallesi'dir. Balat, Sulukule Gaziosmanpaşa ve Mavişehir'de yapılan genel değerlendirmeler, literatür taramasının sonuçlarından elde edilen genel bulgularla yorumlanırken; Önder Mahallesi'nde yapılan değerlendirme, bu çalışmanın yazarları tarafından yörede yapılan alan araştırmasından elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. Azınlık alt kültür gruplarının oluşturduğu, dışlanma ve yabancılaşma duygularının yıkıcı etkilerinin saha araştırmasında da ağırlıklı görüldüğü Önder Mahallesi'nde, çarpık yapılaşma, yetersiz kamu hizmetleri, yüksek suç oranları, sosyal dışlanma, ayrımcılık, yabancılaşma ve toplumun güçlendirilmesi (siyasal haklar ve güç) gibi sürdürülebilirliğin sosyal boyutlarını etkileyen unsurlar getto olgusunun açıklanması kapsamında ele alınacaktır. Seçilen tüm bu getto örnekleri gettolaşmanın nesnel olarak okunması için ortak kavramlar (ayrımcılık, sosyal dışlanma, homojen ilişki, kentsel heterojenlik) üzerinden ele alınacak ve bu alanların ne derecede getto özelliği taşıyıp taşımadığı üzerinden irdelenecektir. Alan araştırmaları kapsamında parametrelerin en az 3'nün karşılanması durumunda, o bölgenin getto özelliği taşıdığı, parametrelerin en az 3'nün karşılanmaması durumunda o bölgenin getto özelliği taşımadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 3: Türkiye’de gettolaşma sürecinin örnek olaylar üzerinden yorumlanması

3.1 Balat'daki Yahudi Gettosu/İstanbul

Gettolaşma olgusu Osmanlı'da dil, din, etnik köken yapılarına göre ayrıştırılmış mahalle yapılanmasında görülmektedir. Bunun en tipik örneği, 2000 yıllık tarihi ile 'UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunma onuruna sahip olan Balat semtidir (UNESCO, 2008). Balat, Ayvansaray ile Fener arasında, Haliç'in batı tarafında yer alan bir semttir. Bu tarihi semt Bizans döneminden bu yana Yahudi cemaatinin yoğun olarak yerleşik olduğu bir bölge olarak bilinmektedir. Yahudi nüfusunun geçmişi İspanya, Makedonya, Portekiz, Bulgaristan ve İtalya'dan göç edenlere dayanmaktadır. Buralardan kaçan Yahudiler, Balat'da geleneksel mimari dokusundan, hahamlık, ayakkabıcılık gibi özel meslek alanlarına, sosyal faaliyetlerinden, örf ve adetlerine, uygun dini bayramlarına ve diğer etnik topluluklarla ilişkilerine kadar kendilerine özgü doğal surlar içinde kapalı bir yerleşim alanı yaratmışlardır (Aytar, 2015: 1-3). Balat'taki Yahudi nüfusu özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda artış göstermektedir. 16. yüzyılda Balat'ta yaşayan Yahudiler İstanbul'daki cemaatin sadece yüzde 20'sini oluşturmaktadır. 17. yüzyılda ise semtin neredeyse tamamında Yahudiler yaşamaktadır (Kaya, 2016).

Semt, Bizans döneminden 1940'lara kadar İstanbul'daki Yahudi toplumu için tercih edilen bir bölge olma eğiliminde olmuştur. Semt, 1894 depremi ve Haliç kıyılarındaki ticaretin etkisiyle şekillenen fiziki ve sosyo-ekonomik bir değişim yaşamıştır. Bu zamana kadar semt, 'sur içinde bir kenar mahalle', 'getto', 'şenlikli semt', 'İstanbul'un kendine özgü azınlık mahallesi', 'benzer hayatlar yaşayan memur, esnaf ve küçük zanaat sahiplerinin yaşadığı mütevazı bir yerleşim bölgesi' olarak anılmaktadır" (Aytar, 2015: 4-5). O dönemlerde Yahudilerin Müslüman komşularıyla ilişkileri sınırlıdır ve Müslümanlar Yahudilerle görüşmek ve iletişim halinde olmayı çok tercih etmemektedirler. Ancak Balat'ta Müslüman esnaf için ise durum farklıdır. Müslüman esnaflar Yahudilerle uyum halinde ve Yahudilerin çalışma saatlerine ve tüketim mallarına uygun hareket etmeyi tercih etmektedirler. (Kaya, 2016).

İstanbul'da çıkan 1894 tarihli büyük deprem ve depremin artçı şokları, birçok yapıyı harabeye çevirmiştir (Akyalçın, 2003). Deprem ve sebep olduğu yangınlar sonrası çoğu varlıklı Yahudi, İstanbul'un başta karşı sahildeki Hasköy ve Galata olmak diğer bölgelerine taşınmış ve kalanlar harap binaları yeniden yapılandıramamışlardır (Gritsiuk, 2015). 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla birlikte, Yahudi yerleşimcilerin önemli bir kısmı eski mahallelerinden yeni ülkelerine taşınmışlardır (Toktaş, 2006: 505-519).

1930’larda %95 oranında Yahudi nüfusunun yaşadığı semtin ortalama 10 bin kişiye ev sahipliği yaptığı tahmin edilmektedir. Ancak semtin ticari önemini kaybetmesi ve büyük yangın neticesinde 1950’lerden sonra da semtte hiç Yahudi ailesinin yaşamadığı kayıtlara geçmiştir (Kaya, 2016).

Balat tarihinin genel bir değerlendirmesinin yapılmasının ardından, bir önceki kısımda tartışılan getto kavramının temel özellikleri ve ayrıştırıcı parametreleri üzerinden bu alanın 1950’li yıllar öncesinde ve günümüzde getto özelliği taşıyıp, taşımadığı sorusuna aşağıdaki Tablo 1 kapsamında yanıt aranmıştır.

Tablo 1: Balat Semtinin Getto Karakteristiğini Taşıma ve Taşımama Durumu

‘Getto’ açısından anahtar kelimeler	Balat (1950’li Yıllara Kadar)	Açıklama (1950’li Yıllara Kadar)	Günümüzde Balat	Açıklama
Nüfus yoğunluğu	✓	20. yüzyılın ortalarına kadar Yahudi nüfusu, nüfus yoğunluğunun temelini oluşturmuş, nüfusun %95’i Yahudilerden meydana gelmektedir.	X	Günümüzde 13 bin olan Balat semti nüfusunda Yahudi azınlığı bulunmamaktadır.
Mekânsal Ayrışma	✓	Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bir kapalı alan	X	Balat semtinde bugün hiç Yahudi nüfusu bulunmamaktadır.
Yalıtılmış Alan	✓	Fiziksel izolasyon bağlamında bölge doğal surların içinde yer almaktadır.	✓	Fiziksel izolasyon bağlamında bölge hala doğal surların içinde yer almaktadır.
Homojen İlişki	✓	Alışveriş, meslekler, dini bayramlar, geleneksel mimari,	X	Günümüzde semt sakinleri arasında homojen ilişki hakkında bir gözlem bulunmamaktadır.
Sosyal Dışlanma	✓	Dönemde Balat semtinde yaşayanlar için sosyal dışlamavardır. Yahudi ve müslüman nüfus arasında bir sınır vardır.	X	Bugünün Balat semtinde yaşayanlar için sosyal dışlama konu dışıdır.

Getto kavramının temel karakteristik özelliklerini oluşturan parametreler de dikkate alındığında Tablo 1'ye göre 16. yüzyılla beraber özellikle Yahudilerin yoğun olarak geleneksel yaşamlarını sürdürdüğü ve din temelli getto olgusunda önemli bir değer olan Balat Semt'i, 1950'li yıllarla beraber getto olma özelliğini yitirdiği görülmektedir.

3.2. Sulukule Roman Gettosu/İstanbul

Sulukule, İstanbul'un tarihi ve kültürel dokusunda merkezi öneme sahip olan yaşam mekânlarından birisidir. Topkapı ve Edirnekapı arasındaki surların hemen içinde yer alan bu mahallede yaklaşık olarak beş yüzyıldır ilk çıkış yeri olarak kabul edilen Hint coğrafyası olan Hindistan'daki ataları ile benzerlik gösteren ender topluluklardan olan Çingeneler (Romanlar) yaşamaktadır. Yapılan araştırmalara göre Sulukule, Romanların yerleşik olarak yaşadıkları en eski alanlardan biridir (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2009: 108-109). Birçok kaynakta, Romanların Sulukule'de 11. yüzyıldan bu yana yaşamakta olduğuna yönelik bilgi vardır (Çubukçu, 2011; 83-106). 2000 yılına kadar Romanlar geleneksel mimari dokusu, eğlence temelli yaşam kültürü ile Sulukule'de nüfusun %95'ine yakın bir kısmını oluşturmaktadır. Romanların Hint atalarından aldıkları en önemli mirasları eğlence anlayışlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli eğlence sektörü, Sulukule'de Romanların geleneksel müzik ve dans kültürleri ile oluşturdukları 'Eğlence Evleri'dir. Bu evlerin, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam ettiği bilinmektedir. Özellikle Sulukule çingeneleri için bu eğlence evlerinde çalışmak en büyük geçim kapıları olmuştur ve burada yaklaşık 3500 kişi istihdam edildiği bilinmektedir. (Akçura, 2007). Cumhuriyet sonrasında gerilimin artması ve siyasal iklimin sertleşmesi Sulukule Mahallesi'ne yönelik baskıların artmasına da sebep olmuştur. Bu baskılar sonucunda 2006 yılına kadar Roman kültürünün en temel değerini oluşturan eğlence evlerinin birçoğu yıkılmıştır. Bu baskılardan sonra mahalle sakinlerinin birçoğu başka semtlere taşınmıştır. David Harvey'in, coğrafi ve sosyolojik yaklaşımların mekân algısını birleştirdiği genel yorum üzerinden açıklanacak olursa; Sulukuleli Romanlar için sözkonusu yıkım, hakiki bir toplumsal mekan ve algı kaybı anlamına gelmektedir (Çubukçu, 2011; 89). 1990'lı yıllarla birlikte eğlence evlerinin tamamen kapatılmasının ardından çingeneler, başka sektörlerde iş bulmakta zorluk yaşamışlardır. Buna paralel olarak bazı çingeneler yasadışı

işler yapmaya başlamışlar, bazılarıysa plastik ve kağıt toplama, falcılık, işportacılık gibi marjinal sektörlerde çalışmaya başlamışlardır. Sonuç olarak bölgede yaşayanlar arasında sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmış ve bölge yavaş yavaş yoksul kentsel bir alana dönüşmüştür.

2000’li yıllardan sonra kentsel dönüşüm projeleri sonrasında ise Sulukule getto olgusunu ve anlamını tamamen yitirmiştir. Kent merkezinde kalmış ve gecekondü biçiminde yapılaşmış veya eskimiş konut alanlarının Yenileme Alanı ilan edilerek yıkılıp yeniden yapıldığı, yeni bir kullanıcı profili için hazırlandığına, bununla birlikte eski sakinlerinin de zorla ya da özel yasalarla ikna edilerek kent dışına doğru sürüldüğü Kentsel Dönüşüm deneyimleri sonrasında Sulukule’de Roman nüfusu %80 düzeyinde azalmıştır. Günümüzde Sulukule’de yaşayan ve geleneklerini yok olmuş bir tarihi alanda sürdürmeye çalışan Romanların oranı ise sadece %15 civarındadır.

Şekil 4: 2001’den 2017’ye Sulukule Mahallesiindeki mekânsal değişim (Google Earth Pro, 2018)

Sulukule’ye ilişkin genel bir değerlendirmesinin yapılmasının ardından, bir önceki kısımda tartışılan getto kavramının temel özellikleri ve ayırıştırıcı parametreleri üzerinden bu alanın 2000’li yıllar öncesinde ve günümüzde getto özelliği taşıyıp, taşımadığı sorusuna aşağıdaki Tablo-3 kapsamında yanıt aranmıştır.

Getto kavramının temel karakteristik özelliklerini oluşturan parametreler de dikkate alındığında Tablo 2’ye göre 1000 yıllık tarihi bir mirasa sahip olan Romanların yoğun olarak geleneksel yaşamlarını sürdürdüğü ve ırk temelli getto olgusunda önemli bir değer olan Sulukule, 2000’li yıllarla birlikte doğrudan sosyo-kültürel alana ve yaşanan mekâna müdahaleleri ile getto olma özelliğini tamamen yitirmiştir.

Tablo 2: Sulukule Semtinin Getto Karakteristiğini Taşıma ve Taşımama Durumu

'Getto' açısından anahtar kelimeler	Sulukule (1950'li Yıllara Kadar)	Açıklama (2000'li Yıllara Kadar)	Günümüzde Sulukule	Açıklama
Nüfus yoğunluğu	✓	2000. yıllara kadar Roman nüfusu, nüfus yoğunluğunun temelini oluşturmuş, nüfusun %95'i Romanlardan meydana gelmektedir.	X	Sulukuledeki yerleşimcilerin yaklaşık yüzde 17'si Romandır.
Mekânsal Ayrışma	✓	Romanların yoğun olarak yaşadığı bir kapalı alan	X	Sulukule'de bugün sadece %17 oranında Roman yaşamaktadır.
Yalıtılmış Alan	✓	Fiziksel izolasyon bağlamında bölge doğal surların içinde yer almaktadır.	✓	Fiziksel izolasyon bağlamında bölge hala doğal surların içinde yer almaktadır.
Homojen İlişki	✓	Müzik, dans, alışveriş, meslekler, dini bayramlar, geleneksel mimari,	X	Günümüzde semt sakinleri arasında homojen ilişki artık kalmamıştır
Sosyal Dışlanma	✓	Tüm eğlence evlerinin kapanması ve kentsel dönüşüm sosyal dışlanmanın bir sonucudur.	X	2010'da Ortadoğu' daki karışıklıklardan sonra, Suriyeliler alana taşındı. Göçmenlere karşı bir miktar ayrımcılık söz konusudur.

3.3 Mezhep temelli Getto: Gazi Mahallesi/ İSTANBUL

Gazi mahallesinin tarihi 1960'lı yılların sonunda 1970'li yılların başında, Anadolu Alevilerinin metropole göçüyle başlamıştır ve bu göç beraberinde küçük çaplı bir ekonomik ilişkiyi de beraberinde getirmiştir. Bölgedeki alevi nüfusu %60'ın üzerindedir. Gazi Mahallesi'nde yaşayan Alevilerin birbiriyle ekonomik ve sosyal bir ilişkisi bulunmaktadır. Aleviler çoğunluk haline

gelmişler, birbirleriyle yerel pazarlarda ticaret yapmaya başlamışlar ve kendi alanlarında bir sosyal üretime sahipler. Bir mahalle ya da semte belli etnik ya da mezhep/inanç gruplarının yerleşmeleri, “bir taraftan o insanların kendi kültür ve kimliklerini yeniden üretmelerini mümkün kılarken, diğer taraftan da toplum tarafından damgalanmalarına, dışlanmalarına yol açmaktadır” (Erman, 2010: 6-13). Bunun en önemli örneği Gazi Mahallesi’dir.

Zaman zaman polis ve yasadışı siyasi gruplar arasında mezhepsel, politik ve otoriter baskılar nedeniyle çatışmalar ve anlaşmazlıklar olmuştur. Bu olayların en önemlisi 12 Mart 1995’te Alevilere yönelik düzenlenen silahlı saldırılardır.

Gazi Mahallesi’ne ilişkin genel bir değerlendirmesinin yapılmasının ardından, bir önceki kısımda tartışılan ghetto kavramının temel özellikleri ve ayırıştırıcı parametreleri üzerinden bu alanın günümüzde ghetto özelliği taşıyıp, taşımadığı sorusuna aşağıdaki Tablo 3 kapsamında yanıt aranmıştır.

Tablo 3: Gazi Mahallesi Ghetto Karakteristiği Taşıma ve Taşımam Durumu

‘Ghetto’ açısından anahtar kelimeler	Gazi Mahallesi	Açıklama
Nüfus yoğunluğu:	✓	Gazi Mahallesi’ndeki sakinlerin yaklaşık olarak yüzde 60’ı Alevi nüfusundan meydana gelmektedir.
Mekânsal Ayrışma	✓	Alevilerin yoğunluklu olarak yaşadığı bir mahalledir.
Yalıtılmış Alan:	✗	Mahalle Sultangazi’deki diğer mahallelerden farklı olarak fiziksel olarak izole olmuş durumda değildir.
Homojen ilişki:	✓	Gazi’deki Aleviler arasında ekonomik ve sosyal ilişkiler var
Sosyal Dışlanma:	✓	Alevilere karşı politik otoriteler nedeniyle ulusal ölçekte ve mahalle ölçeğinde bir toplumdaki dışlama gözlemleniyor.

Getto kavramının temel karakteristik özelliklerini oluşturan parametreler de dikkate alındığında Tablo 3’e göre 60 yıllık bir tarihi barındıran ve Alevi

nüfusunun yoğunluklu olarak yaşadığı Gazi, günümüzde de mezhepsel azınlığı yansıtan bir yerleşim alanı olmak üzere gerçek anlamda getto olgusunun izlerini taşıyan bir mahalledir.

3.4. Modern gettolar: Mavişehir'in Kapalı Lüks Siteleri/ İzmir

1950'li yıllarla birlikte kent merkezinde sekiz katlı apartmanları inşa edilmesiyle kent dokusunun bozulmaya başladığı İzmir'de, 1980'li yıllardan itibaren kent çeperlerinde yeni yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır. Yoğun göç dalgası ve artan nüfusun ortaya çıkardığı barınma sorununa, kalabalık, gürültü, güvensizlik, kirlilik, şiddet gibi unsurların nedeni olarak görülen kent yoksullarına yerel yönetimler ve özel kooperatifler eliyle yanıt aranmaya çalışılmıştır. Özellikle 1990 ve 2000 sonrasındaki dönemlerde tüketim kültürünün yaygınlaşması ile birlikte konut sektörü de yeni bir tüketim nesnesi olarak kent çeperlerinde şekil değiştirmeye başlamıştır. Tüketim kültürünün mekânsal yapıları olan bu kapalı lüks siteler, yeni orta sınıf için önemli bir statü göstergesi olurken; aynı zamanda lüks, güvenli, orta, üst gelir grubuna hitap eden ve prestij amaçlı inşa edilen kapalı siteler ya da modern gettolar olarak yorumlanmaya başlamıştır (Özdemir ve Doğrusoy, 2016: 359-371). Avrupa'dan sonra 80'lerdeki Türkiye hükümetinin neo-liberal politikalarıyla daha çok fonksiyonel ve mekânsal koşulları olan Mavişehir yerleşimi de bu kapsamda inşa edilmeye başlanmıştır. İmar planının uygulanmasından sonra şehrin yüksek gelir grupları kent çeperindeki yeni yapılmış rezidanslara ve tripleks villalara yerleşmişlerdir. Mahalledeki binaların genellikle yüksek duvarlarla ayrıldığı, yeni yaratılan yaşam ünitelerinin içerisinde yüksek güvenli kapıların, alışveriş merkezlerinin, devasa yüzme havuzlarının, sosyal tesislerin, okulların, spor tesislerinin, çocuk bahçelerinin ve park alanlarının olduğu gözlemlenmektedir. Ancak daha öncesinde de vurgulandığı gibi bu alanlar, gettonun gerçek kullanım alanının çok ötesindedir. Özellikle getto kavramının temel karakteristik özelliklerini oluşturan parametreler dikkate alındığında bu alanların sadece kentin diğer kesimlerinden yalıtılmış alanlar olduğu görülmektedir. Landman ve Schönteich'in de belirttiği gibi kapalı lüks sitelerinin fiziksel sınırları onu sadece çevresinden ayırmakta ve kentsel doku içinde özel bölgeler oluşturmaktadır (Landman ve Schönteich, 2002; 71-85). Sosyal ayrışmayı da artıran kapalı siteler, "sadece yerleşim içinde yaşayanlar tarafından kullanılabilen, kamusal alanın özelleştirildiği

yerleşimler” olarak tanımlamışlardır (Özdemir ve Doğrusoy, 2016: 359-371). Yapılan araştırmalar, kapalı konut yerleşimlerinin içinde bulunduğu çevreyle ne sosyal ne de fiziksel açıdan bir ilişkilerinin olmadığını, site sakinlerinin çevreyle olan ilişkisinin sadece ana ulaşım akslarını kullanmaktan ibaret olduğunu göstermektedir (Özdemir ve Doğrusoy, 2016: 359-371).

Getto özelliği taşımayan, getto kavramının temel özellikleri ve ayrıştırıcı parametreleri barındırmayan kapalı lüks siteler üzerinden oluşturulan tabloya aşağıdaki yer verilmiştir.

Tablo 4: İzmir Mavişehir Getto Karakteristiği Taşıma ve Taşımama Durumu

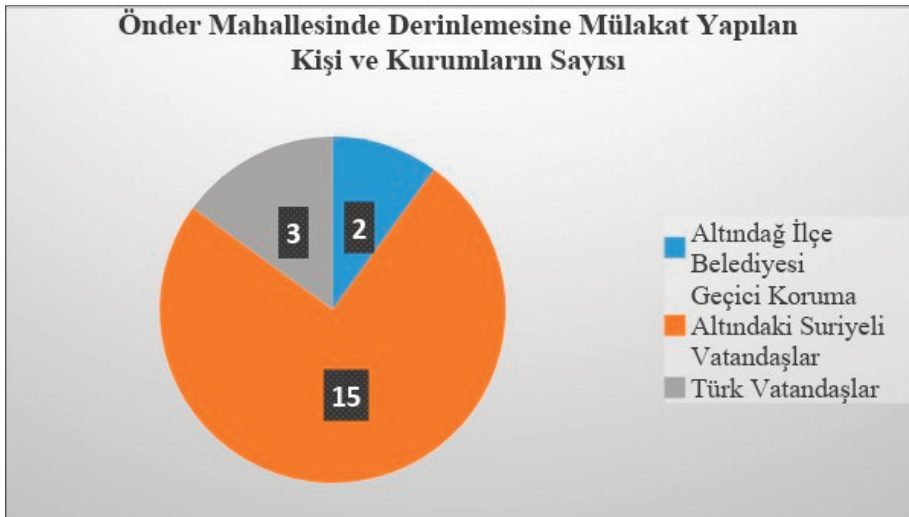
‘Getto’ açısından anahtar kelimeler	Mavişehir	Açıklama
Nüfus yoğunluğu:	✓	Şehrin diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında herhangi bir etnik, ırksal ya da dinsel bir farklılık yok.
Mekânsal Ayrışma	✓	Şehrin diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında herhangi bir etnik, ırksal ya da dinsel bir farklılık yok.
Yalıtılmış Alan:	X	Mahalle ayırıcı duvarlar kontrol edilen kapılarla yalıtılmış.
Homojen ilişki:	✓	Mahalleliler arasında herhangi bir ekonomik ve sosyal ilişki yok.
Sosyal Dışlanma:	✓	Alan dışındaki bazı ev sahipleri Mavişehir’i ayrı bir dünya olarak görüyorlar. Fakat bu dışlanmanın bir göstergesi değil. Yalıtılmış bu alan, onu sadece çevresinden ayırmakta

Getto kavramının temel karakteristik özelliklerini oluşturan parametreler de dikkate alındığında Tablo 4’e göre yüksek gelir gruplarının bu bölgelerde yaşaması nüfus yoğunluğunun bir göstergesi olamaz. İkinci olarak Mavişehir sakinleri birbirleriyle ve kent alanlarıyla zayıf bir bağlantıya, ilişkiye sahipler. Son olarak mekânsal ayrışma, homojen ilişki ve toplumsal dışlanma parametreleri Mavişehir için söz konusu bile değildir. Kısacası bazı sosyologlar kapalı lüks sitelerin modern gettolar olduklarını ileri sürseler de Mavişehir gerçek anlamda bir getto değildir ve getto özelliği taşımamaktadır.

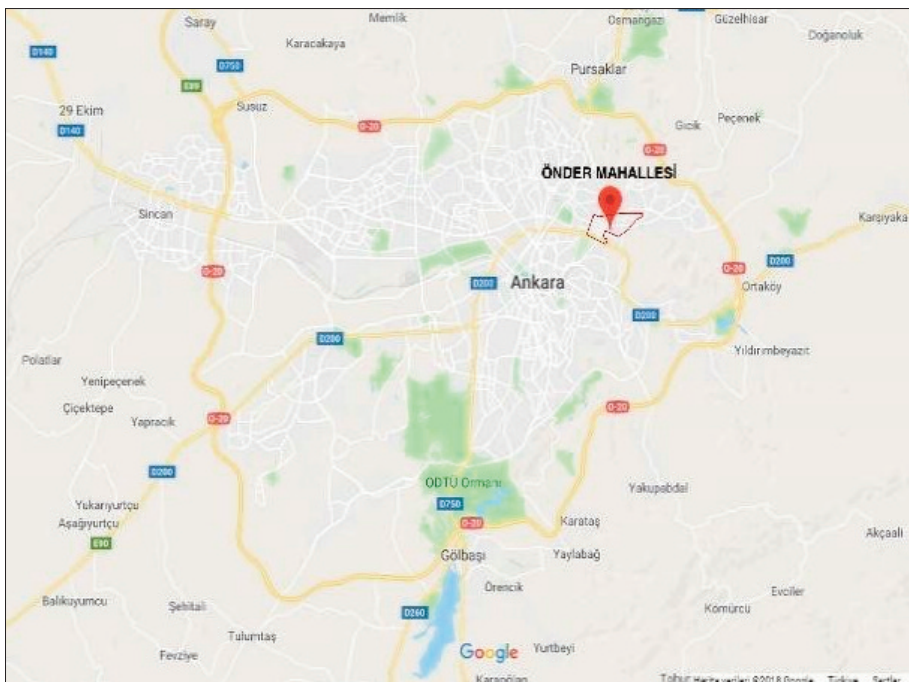
3.5. Savaş Sonrası Getto: Önder Mahallesi/Ankara

Arap baharının 2010 yılında patlak vermesinin ardından zorunlu göç dalgaları tetiklenmiş ve savaş mağdurları güvenlik ve huzur için yerleşim yerlerini terk etmek durumunda kalmışlardır. Bugün Türkiye, 3,5 milyon Suriyeli nüfusa ev sahipliği yapmaktadır (UNCHR, 2018). Başkent Ankara’da ise 97.719 Suriyeli yaşamaktadır ve başkentin kuzeydoğu tarafında yer alan Altındağ ilçesinin Önder Mahallesi ise önemli sayıda Suriyeli nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Önder Mahallesi, Ankara’nın Altındağ ilçesinde Siteler adı verilen ağırlıklı olarak mobilya üretim alanına çok yakın bir konumdadır.

Savaş sonrası getto örneğinde Ankara İli Altındağ İlçesinde yer alan Önder Mahallesinde çalışmanın yazarları tarafından alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırması, Önder Mahallesi’nde yaşayan Suriyeli nüfus, Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları ve yerel kurumlarla yapılan toplam 20 derinlemesine mülakat yöntemine dayanmaktadır. Mülakatların 1’i Altındağ İlçe Belediyesi yetkilisi, 1’i polis memuru, 15’i Önder Mahallesi’nde ikamet eden ve Suriyeli vatandaşlar, geri kalan 3’ü de Önder Mahallesi’nde ikamet eden Türk Vatandaşlarından oluşmaktadır. Görüşme yapılan kişilerin 19’u erkek, 1 tanesi ise kadındır. Görüşülen kadın katılımcı, Altındağ İlçe Belediyesi yetkilisidir.

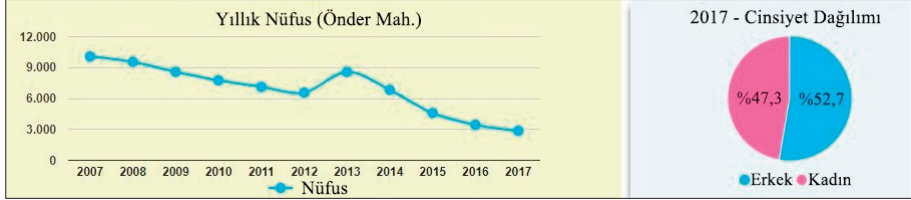

Şekil 5: Önder Mahallesinde Derinlemesine Mülakat Yapılan Kişi ve Kurumların Sayısı

Şekil 6: Önder Mahallesi'nin Haritadaki Yeri (Google Earth PRO, 2018)

Önder Mahallesi'nin büyüklüğü 43 hektardır. Nüfusun %90'ını Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır.

Şekil 7: Önder Mahallesi Nüfusu (www.yerelnet.org.tr)

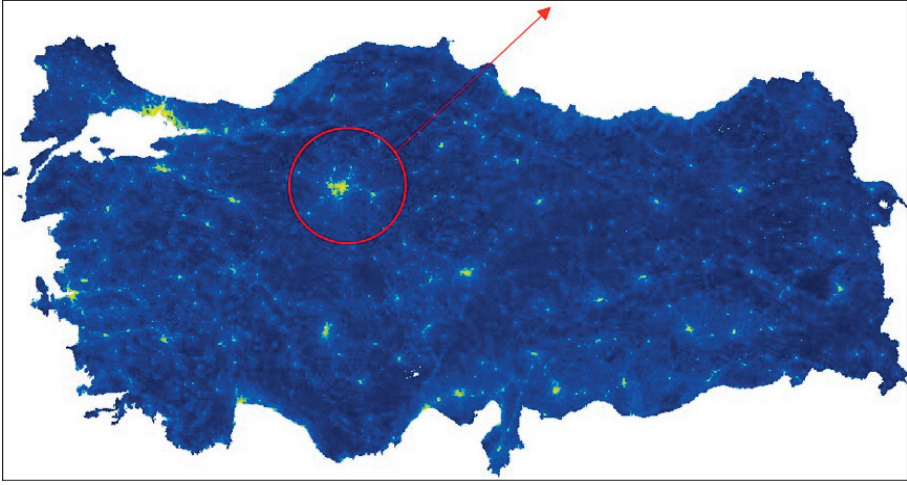
2013 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bu alanı kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilanının ardından Önder Mahallesi'nin nüfusunda ciddi bir düşüş görülmektedir. Kentsel dönüşüm kararının ardından Altındağ Belediyesi tarafından Mahalle sınırları içerisindeki 2150 binayı yıkılmış ve 40 adet işyeri, alışveriş binasını da bünyesinde barındıran karma fonksiyonlu binaların temelleri atılmıştır. Bu kararın ardından 2013-2017 yılları arasında nüfusu 9.000 civarında olan Önder Mahallesi'nden 6.000 kişi çevre semt ve mahallelere taşınmışlardır.

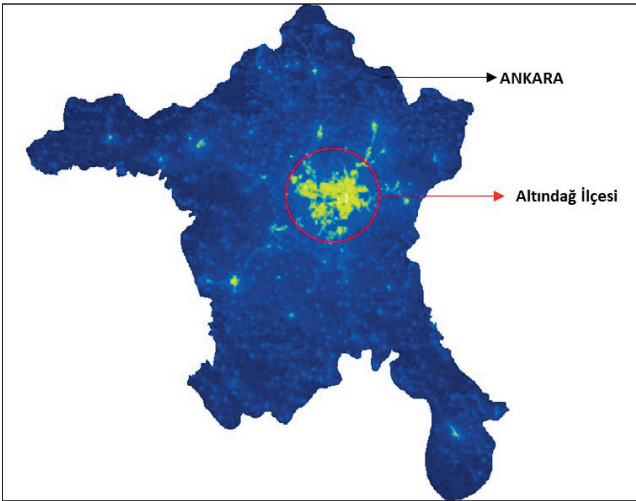
Şekil 8: Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanından Önce ve Sonra Önder Mahallesi (Google Earth PRO, 2018)

Önder Mahallesi için 2018 yılı Mart ve Haziran aylarını kapsayan ve geceleri yaydığı ışık yoğunluklarının sayısallaştırılmasıyla hesaplanan ışık haritası çalışmasına göre konum olarak Sitelere yakın olması sebebiyle Mahalle ekonomik aktivitelerin yoğun olduğu bir yerleşim alanıdır., Ekonomik faaliyetler için demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerin bir göstergesi olan gece ışıklarının kullanılması yöntemi, geceleri uzaya yayılan gece ışıklarının analizi ile bir bölgedeki nüfus ve ekonomik canlılığın tahmin edilebilmesine dayanmaktadır (Henderson, 2012: 994-1028 ve Tasöz

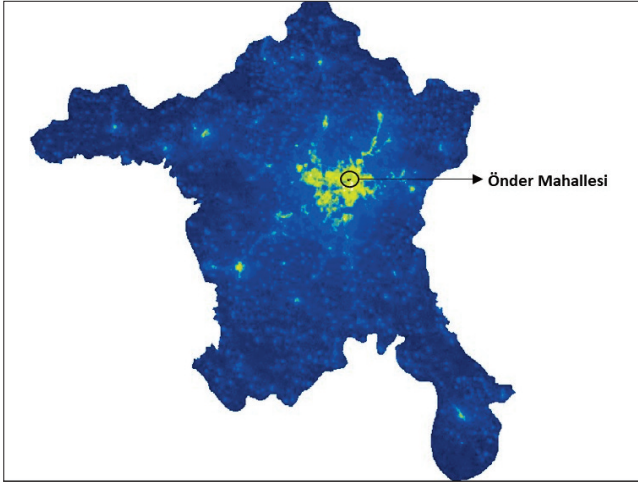
Düşündere and Başıhoş, 2016). Resmi açıklamalardan farklı olarak daha mikro ölçeklerde analizlere izin veren bu yöntem ile Ankara İli Altındağ ilçesi Önder Mahallesi'nin gece ışıkları karşılaştırılmıştır. Yapılan analize göre, Ankara'nın genelindeki ışıkların ortalama yoğunluğu 2.4 birim olarak ölçülmekte olup, bu sayı Altındağ ilçesinde 21.7 birime eşdeğerdir. Yapılan analizler Önder mahallesi'nin 70,2 birim ortalama ışık yoğunluğuna sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Altındağ ilçesinin ve hatta Önder Mahallesi'nin Ankara'nın ekonomik merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Şekil 9: Gece ışıklarının Yoğunluğu Mart-Nisan 2018, Ankara-Türkiye

Şekil 10: Gece ışıklarının yoğunluğu Mart-Haziran, 2018 Altındağ ilçesi

Şekil 11: Gece ışıklarının yoğunluğu Mart-Haziran, 2018 Önder Mahallesi

Yapılan gece ışıkları analizi ile Önder Mahallesi'nin, Ankara ilinden daha büyük bir ekonomik canlılığa sahip olduğu hesaplanmıştır. Bu ekonomik faaliyetin birincil nedeni hem yerli halkın hem de Suriyelilerin çalıştığı sanayi kenti olan Sitelerin Önder Mahallesi'ne yakınlığı olarak belirtilebilir. İkincisi ise Mahalle merkezinde Suriyeliler tarafından işletilen ve Suriyelilerin kendi hak sahibi olduğu küçük işletmeler olarak gösterilebilir.

Alan araştırmasında elde edilen bulgular kapsamında Önder Mahallesi'nde hanehalkı başına ortalama 3 çocuk düşmektedir. Suriyeli bir ailenin evinde akrabaları ile birlikte ortalama 7 kişinin yaşadığı gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde kadınların tamamı günlük yaşamlarında çalışmakta, daha çok ev ve çocuk bakımı işlerini üstlenmektedir. Görüşülen 15 Suriyeli vatandaşın 13'ü Siteler bölgesinde işçi olarak çalıştıklarını, geri kalanı ise mahallede esnaf olarak faaliyet gösterdiklerini belirtmiştir. Görüşme yapılan 17 Suriyeli vatandaşın neredeyse tamamı Türkçe bilmekte, ancak zorunlu olmadıkça Türkçe konuşmayı tercih etmedikleri dikkati çekmiştir. Yaşayanlar Önder Mahallesi'ne kendi içlerinde "Küçük Halep" olarak adlandırmaktadırlar. Alan araştırmasına katılan tüm Suriyeli vatandaşlar evlerini Mahallede daha önce ikamet eden ve Suriyelilerin yerleşmesinin ardından komşu ilçe ve semtlere taşınan Türk vatandaşlarından kiraladıklarını vurgulamışlardır. Ortalama bir dairenin kira bedelinin 1000-1200 TL arasında değiştiği belirtilmiştir. Mahallede yaşayan azınlık sayıdaki Türklerin ise kimliklerini belli etmek için evlerinin balkon veya çatılarına Türk Bayrağı astıkları veya motifini işledikleri gözlemlenmiştir.

Şekil 12: Önder Mahallesi'nde Yaşayan Türk Vatandaşların Evleri (Önder Mahallesi Alan Araştırması Kapsamında Çekilen Fotoğraf)

Önder Mahallesi'nde homojen ilişkilerinin çok kuvvetli olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan gözlemlere dayanarak Suriyeliler sosyal olarak kendi alışkanlıklarını Mahallede yaratmışlar ve kültürlerini Önder'de kümelenerek güvencesiz koşullar altında yeniden üretmişlerdir. Yaşayanların Önder Mahallesi'ne kendi içlerinde "Küçük Halep" olarak adlandırmaları da bunun en önemli göstergeleri arasındadır. Mahallede yaşayan Türk Vatandaşı, Suriyelilerin sadece kendi dillerini konuştuklarını ve Mahallede esnaf işletmesi olan Suriyelilerden alışveriş yaptıklarını belirtmiştir. Bu durumun mahallenin eski Türk sakinlerinin yerleşim yerlerini terk etmelerinde önemli bir etken olduğu da vurgulanmıştır. Mahalle merkezinde Türkler tarafından işletilen sadece 2 adet esnaf işletmesi vardır. Bunlar kasap ve kuaför olarak faaliyet göstermektedir. Geri kalan 15 esnaf işletmesi (manav, bakkal, terzi, fırın, restaurant, kuaför ve benzerleri) Suriyeliler tarafından işletilmektedir. Bu durumun Mahallede yaşayan Türklerle Suriyeliler arasında gerginliğe yol açtığı vurgulanmıştır. Suriyeliler tarafından işletilen işletmelerin tama-

mında da Türkçe tabelalar yerine Arapça tabelalar kullanıldığı gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelere göre bu işletmelerin neredeyse yarısının resmi olarak kayıtlı olmadığı vurgulanmış ve bu durumun Suriyeli işletmeler tarafından fiyatların rahatlıkla manipüle edilebildiği anlamına geldiği belirtilmiştir. Mahallede ayrıca her hafta Salı günleri daha çok kaçak malların satıldığı Halep Pazarı'nın kurulduğu da gözlemlenmiştir.

Şekil 13: Önder Mahallesi'nde Suriyelilerin İşlettiği Esnaf İşletmeleri (Önder Mahallesi Alan Araştırması Kapsamında Çekilen Fotoğraf)

Mahallede belediye hizmetlerinin nasıl sunulduğuna yönelik Altındağ İlçe Belediye temsilcisi ile yapılan görüşmeye göre yol-kaldırım hizmetlerinin ve çöp toplama hizmetlerinin düzenli aralıklarla sunulduğu belirtilmiştir. Kentsel dönüşüm kararının ardından hizmetlerin daha etkin ve verimli sunulduğunu belirten yetkili, belediye bütçesinde Suriyelilere yönelik yardım kalemi olmamasına rağmen; her hafta pazartesi günleri saat 11'de ekmek yardımı ve dağıtımı yapıldığını vurgulamıştır. Ayrıca yörede yaşayan Suriyelilere yönelik Altındağ İlçe Belediyesi'ne ait eğitim ve kültür evinin

de faaliyete girdiği gözlemlenmiştir. Burada yaklaşık olarak 100 Suriyeli kadına yönelik Türkçe dil eğitimi ve mesleki eğitim, beceri geliştirme kursları verildiği vurgulanmıştır. Belediye yetkilisi ile yapılan görüşmeye göre mahallede yaşayan Suriyelilerin birçoğu geçici koruma kimlik belgesine sahip olmadığı için merkezi düzeyde sunulan eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamadıkları vurgulanmıştır.

Şekil 14: Altındağ İlçe Belediyesi Eğitim ve Kültür Evi (Önder Mahallesi Alan Araştırması Kapsamında Çekilen Fotoğraf)

Önder Mahallesinde yaşayan sakinlerin, sosyal yaşam bağlamında içe kapalı bir dengesi olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelere göre Mahalle sınırları içerisinde yaşayan 17 kişinin 15'i iş ve yasal işlemler dışında Mahallenin sınırları dışına çıkmayı tercih etmediklerini söylemiştir. Yine aynı kişiler, boş zamanlarını da Mahalle sınırları içerisinde yaşayan diğer Suriyeli komşuları ile evlerinde geçirdiklerini belirtmişlerdir. Kadınların en büyük sosyal faaliyeti, her hafta salı günleri mahalle sınırları içerisinde kurulan Halep Pazarı'na ve ilçe belediyesinin eğitim ve kültür evine gitmek olarak belirtilmiştir.

Şekil 15: Önder Mahallesi'nde Her Salı Günü Kurulan Halep Pazarı (Önder Mahallesi Alan Araştırması Kapsamında Çekilen Fotoğraf)

Mahalle sınırları içerisinde yer alan polis karakolunda çalışan polis memuru ile yapılan görüşme neticesinde ise Önder'de suç oranlarının çok yüksek olduğu tespit edilmiştir. Polis memurunun vermiş olduğu bilgiye göre suç oranı yüzde 80'nin üstündedir. Karakola günde ortalama 100 şikâyetin yapıldığı belirtilmiş ve şikâyetlerin en çok hırsızlık ve uyuşturucu kaçakçılığı alanında yoğunlaştığı vurgulanmıştır. Ancak mahalle sakinlerinin çoğunun geçici koruma kimlik belgesi olmadığı için yasal işlemlerin yapılamadığı ve zaman zaman mahallede Türklerle Suriyeliler arasında şiddetli kavgaların yaşandığının altı çizilmiş, Mahallede güvenlik desteğinin artırılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Şekil 16: Önder Mahallesi Polis Karakolu (Önder Mahallesi Alan Araştırması Kapsamında Çekilen Fotoğraf)

Yapılan alan araştırması bulgularına göre Önder Mahallesi, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı ve kendi kültürlerini yansıttığı bir gettodur. Getto kavramının temel özellikleri ve ayrıştırıcı parametrelerine göre de getto özelliği taşıyan Mahalle'ye yönelik ayrıntılı değerlendirmeye aşağıda gösterilen Tablo 5 kapsamında yer verilmiştir.

Getto kavramının temel karakteristik özelliklerini oluşturan parametreler de dikkate alındığında Tablo 5'e göre Suriyeli nüfusunun yoğunluklu olarak yaşadığı Önder Mahallesi, günümüzde gerçek anlamda getto olgusunun izlerini taşıyan bir mahalledir.

Tablo 5: Ankara Önder Mahallesi Getto Karakteristiğini Taşıma ve Taşımama Durumu

'Getto' açısından anahtar kelimeler	Önder Mahallesi	Açıklama
Nüfus yoğunluğu:	✓	Nüfusun yüzde 90'ını Suriyeliler oluşturuyor.
Mekânsal Ayrışma	✓	2010'daki Suriye Savaşı'ndan sonra Suriyeli mülteciler alana yerleşmeye başladılar.
Yalıtılmış Alan:	X	Mahalle herhangi bir strüktür tarafından yalıtılmış değil.
Homojen İlişki:	✓	Suriyelilerin kendi aralarında ekonomik anlaşmaları var ve tabelalarda sıklıkla Arap alfabesi kullanılıyor.
Sosyal Dışlanma:	✓	Türklerle Suriyeliler arasında yaşanan kavga ve tartışmalar

Sonuç ve Öneriler

"Alışlagelmiş Getto Kavramına Türkiye Üzerinden Bakmak" başlıklı bu çalışmada getto kavramının terminolojisi, tarihi ve getto kavramının evrimiyle ilgili literatürü incelemiş ve değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda kentin diğer yaşam alanları ile bütünleşmemiş, ayrış(tırıl)mış bölümlerini ifade eden getto kavramı, kendine özgü yaşam biçimleri ve sosyo kültürel yakınlıkların oluşturduğu kümelenmeler ile toplumsal olan ile mekânsal olanın kesiştiği ve kentin heterojen yapısı içerisinde sosyal ve mekânsal ayrışmayı güçlendirerek homojen alanların yaratıldığı bir kent uygulaması, olarak ele alınmaktadır. Gettonun gerçek

anlamının tespit edilmesinin ardından; onun sosyal, mekânsal, ekonomik ve politik yönlerinin geçmişi, bugünü ve gelecekteki durumunu tespit edebilmek için gettonun karakteristik özelliklerinin literatürde nasıl ele alındığı tartışılmıştır. Yapılan literatür değerlendirmesi sonucunda 1980’li yıllarla beraber ekonomik yapılanmanın bir sonucu olarak getto kavramı olarak gerçek anlamının dışında da kullanılmaya başlandığı gözlemlenmiştir. Bu tarihten sonra gettolar etnik ve dini gruplar ile birlikte işsizlerin, yoksulların ve tehlikeli kesimlerin barındığı yerler olarak da anlaşılmaya başlamıştır. Çalışma kapsamında yapılan literatür değerlendirmeleri sonucunda 1980’li yıllarla birlikte getto kavramının, dinsel, etnik, mezhepsel gibi sosyo-kültürel ayrışma aracı olma niteliğini yitirdiği, gettoların tüketim kültürünün parçası olarak sınıfsal bir ayrışma aracı durumuna geldiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Gettonun ana değişkenlerini ve karakteristiğini yansıtan temel anahtar kelimelere göre Türkiye’deki gettolaşma sürecinin incelendiği çalışmada, Balat ve Sulukule mahallelerinin getto kavramının gerçek kullanım alanını taşıdıklarını; fakat günümüzde fiziksel ve sosyal koşulların etkisiyle artık bu mahallelerin getto olarak tanımlanamayacağı bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci olarak İzmir Mavişehir yüksek güvenlikli duvarları ve kapılarıyla yalıtılmış bir bölgedir. Bazı sosyologlar kapalı lüks sitelerin modern gettolar olduklarını ileri sürseler de; modern getto teriminin bu alanları getto olarak tanımlamak için kullanılan bir illüzyon olduğu söyleyenebileceği, tespit edilmiştir. Son olarak Gazi ve Önder mahallelerinin bu araştırmanın parametrelerine göre getto olarak tanımlanabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Gazi mahallesi mezhepsel manasıyla bir getto iken Önder Mahallesi yaşayanlarının nüfus yoğunluğu, sosyal özelliği, homojen ilişkileri ve ayrıştırılmış yaşam koşullarına göre gerçek anlamda bir savaş sonrası gettosu özelliği taşıdığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

İnternet Kaynakları

Başıhoş, S and Taşöz Düşündere A (2016), Gelişmişlik Göstergesi Olarak Gece Işıkları: İller Arası Gelir Eşitsizlikleri Ne Durumda?,

TEPAV.<http://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/965> (Son erişim tarihi: 07/07/2018)

"Ghettos". <https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005059>. (Son erişim tarihi: 03/06/2018)

"UNESCO. 2008. Sulukule UNESCO Report 2008. Istanbul: UNESCO World Heritage Convention".

"UN-HABITAT. 2007. What are slums and why do they exist? Nairobi: The Millenium Development Goals and Urban Sustainability".

2016 Census Black Population Estimates.

<<http://blackdemographics.com/population/>>

Byrnes, M. (2013). "Life in Apartheid-Era South Africa2013". Citylab.

"Gettolar" <https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005059>. (Son erişim tarihi,03/06/2018)

Akçura, G. "Sulukule kültürünün tarihi ve geleceği", Yeni Mimar, 13 Nisan 2007, <http://www.yenimimar.com> (Son erişim tarihi: 15.03.2018).

<http://en.theoutlook.com.ua/article/4874/world-ghettos-balat-jewish-side-of-istanbul.html>. (Son erişim tarihi: 08.06.2018).

http://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/Press_SG_visit_Kibera07/SG%2013.pdf
Son erişim tarihi: 21.07.2018.

http://www.rkk.hu/rkk/kei/visegrad_fund/Vasecka2_EN.pdf
(Son erişim tarihi: 11.05.2018).

http://www.salom.com.tr/haber-100396-Istanbulacuteda_yahudi_cemaatinin_yasam_alanlari_2_galata_ve_balat.html (Son erişim tarihi: 15.03.2018).

<https://www.citylab.com/equity/2013/12/life-apartheid-era-south-africa/7821/>.

Aytar, İ. (2015). "Fener-Balat Yapılarının Restorasyon Süreçleri ve Sonuçları"

In Print: Ghetto: The Invention of a Place, the History of an Idea.

<https://urbanland.uli.org/planning-design/ghetto-invention-place-history-idea/>

Gritsiuk, K. (2015). "World Ghettos: Balat - Jewish Side Of Istanbul"

Vašečka, M. (2012). "Ghettoization as a Social Problem. Workshop Patterns of spatial and ethnic inequalities in Slovakia, Czech republic, and Hungary Ostrava".

http://www.rkk.hu/rkk/kei/visegrad_fund/Vasecka2_EN.pdf

Kaya, Ö. (2016) “İstanbul’da Yahudi cemaatinin yaşam alanları -2 : Galata Ve Balat”
“Situation Syria Regional Refugee Response - UNHCR data portal”,
<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> (Son erişim tarihi:
12.05.2018)
“2016 Census Black Population Estimates”
<http://blackdemographics.com/population/>>.

Makaleler:

- Akyalçın, D. (2003). The Jewish Community In The Making of Istanbul Intra Muros: 1453-1520..(Yayınlanmamış Doktora Tezi): İstanbul: Sabancı University, February.
- Ateş, S. (2010). Venedik Gettosu: Dünyadaki İlk Getto Yerleşmesinin Mimari Kurgusu. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 11(1), 59-79.
- Aytar, İ. (2015). “Fener Balay Yapılarının Restorasyon Süreçleri”, *Fener Balat Çalıştayı, İstanbul, 2015*
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences*
- Çubukçu, S. (2011). Mekanin İzdüşümünde ‘Toplumsal Cinsiyet; Sulukule Mahallesi Ve Romanlar. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No:44. s. 3-106.
- Duman, B. ve Alacahan, O. (2012).Getto Tartışmasına Bir Metropolden Bakmak: Adana Örneği. *Journal of Academic Social Science Studies*, vol.5, s .55-74.
- Erman, T. (2010). Kent, Konut ve Taşıdığı Anlamlar: Bağlamlandırılmış Bir Yaklaşım. *TMMOB Dergis*.
- Gans, H. (2007). The Balanced Community: Homogeneity or Heterogeneity in Residential Areas?. *Journal of the American Institute of Planners*.
- Güncüoğlu, S. ve Yavuztürk, Ş. (2009). Sulukule ve Çingeneleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Cilt 0, Sayı 23, Sayfalar 107 – 134.
- Henderson, J.V.A. Storeygard ve Weil, D.N. (2012). Measuring Economic Growth from Outer Space, *American Economic Review*, 102 (2): 994-1028.
- Karimi, M. (2011). The West Side Story: Urban Communication and the Social Exclusion of the Hazara People in West Kabul. (Postdoktora çalışması). Canada: University of Ottawa.
- Kılınç, Z. ve Bezci, B. (2011). Kentleşme, Gecekondu ve Hemşerilik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (2), s. 323-344.
- Landman, K. ve Schönteich, M. (2002) Urban fortresses. Gated communities as a reaction to crime. *African Security Review*, Sayı 11, (4), s. 71-85.

Mario, L. (2008). Four Reasons to Abandon the Idea of Ghetto. *City and Community*, 7(4), s. 389- 398.

Marmasan, D. (2014). Bir Mekânsal Ayrışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma:Televizyon Reklamları Üzerine Bir İnceleme. *Global Media Journal: TR Edition* 5 (9).

Özdemir, N. ve Doğrusoy, İ. (2016). Kapalı Konut Sitelerinin Kamusal Açık Alanlar Açısından Oluşturduğu Problemlerin İnsan-Çevre İlişkileri Bağlamında İrdelenmesi. *Megaron*, 11(3), s. 359-371

Park, R.(1915). The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment.*American Journal of Sociology*.

Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, vol. 133.

Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı 42.

Toktaş, Ş. (2006). Turkey's Jews and their immigration to Israel. *Middle Eastern Studies*. Volume 42.

Vaughan, L. (1997). The Urban 'Ghetto. *Space Syntax First International Symposium*. 24.1-24.12.

Wacquant, L. (1997).Three Pernicious Premises in the Study of the American Ghetto. *International Journal of Urban and Regional Research*, v: 21, 341-353.

Wirth, L. (1927). The Ghetto. *American Journal of Sociology*, 33(1), s.57-71.

Kitaplar

Alver, K. (2007). *Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler*. Ankara: Hece Yayınları.

Bauman, Z. (2003) *Modernlik ve müphemlik*, (Çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Douglas, M. ve Denton, N. (1993). *American Apartheid*. Cambridge Ma: Harvard University Press.

Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Erder, S. (2004). *Getto Kavramı Üzerine."* *Adadan Odaya: Yaşamdan Yapıya Konut Çevresi*. İstanbul: Bağlam Yayınları. 57- 68.

Gans, H.(2017). *Sociology and Social Policy*. Columbia University Press.

Gellner, E (1987) *Culture, Identity and Politics*. UK: Cambridge University Press.

Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*, İstanbul:Metis Yayınları.

Kawachi I, ve Berkman L (2003). *Neighborhoods and Health*. USA: Harvard School of Public Health.

Keleş, R. (2014).100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu. Ankara: İmge Kitabevi.

Roth, J. ve Petropoulos, J. (2005). *Gray Zones: Ambiguity and Compromise in the Holocaust and its Aftermath*. NY: Berghahn Books.

Varady, D. (2005). *Desegregating the City: Ghettos, Enclaves, and Inequality*. İçinde: Marcuse P (der), *Enclaves Yes, Ghettos No: Segregation and the State*. Ny: State University of NewYork Press.

Wilson, J. (1997).*When Work Disappears :The World of the New Urban Poor*. NewYork: Vintage Press.

Wilson, W. (1997). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. New York: University of Chicago Press

Yavuz, H. (2003), *Islamic Political Identity in Turkey*. New York: Oxford University Press.

BERLİN’DE “TÜRK GETTOLARI” ve SOSYAL ŞEHİR PROGRAMI¹

Doç. Dr. Arzu BAŞARAN UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

II. Dünya Savaşı sonrası Almanya, Türkiye başta olmak üzere az gelişmiş ülkelerden işçi göçü almıştır. Almanya 1973 yılında işçi alımını resmi olarak durdurmuştur, ancak göç aile birleşimleri, siyasi sığınma talepleri ve kaçak yollarla devam etmiştir. 1980’lerden itibaren değişen ekonomik koşullar göçmenler arasında işsizlik ve yoksulluğun artmasına diğer yandan artan işsizlik karşısında yabancı düşmanlığının hedefi olmalarına yol açmıştır. Almanya’daki en büyük yabancı nüfus olan Türkiye kökenliler ise her zaman entegrasyon ve gettolaşma tartışmalarının merkezinde yer almaktadırlar. Bu makalede, Almanya’nın ekonomipolitige bağlı olarak değişen göçmen politikası kısaca tartışılmakta ve 1990 yılında iki Almanya’nın birleşmesinden kısa bir süre sonra artan toplumsal kutuplaşmayı azaltmak amacıyla uygulamaya konan Sosyal Şehir Programı ele alınmaktadır. Programın Berlin uygulaması diğer eyaletlerden farklı olarak bir yerel katılım modeli içermektedir. Program, dezavantajlı kesimler yerine orta sınıfa hitap eden projelere ve gelirleri azalan Belediyelere kaynak aktarması nedeniyle eleştirilmektedir. Bununla birlikte yönetim ve katılım ilkelerini mahalle ölçeğinde uygulanabilir hale getirmesi, mahalle sakinlerinin kararlara katılımını, çocuk ve gençlerin eğitimi desteklemesi ile uzun vade de toplumsal uyuma hizmet edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: toplumsal uyum, entegrasyon (bütünleşme), göçmen politikası, Sosyal Şehir Programı, Berlin

1 Bu makale, TÜBİTAK Doktora Sonrası Araştırma Bursu tarafından desteklenen, Berlin Teknik Üniversitesi, Teknoloji ve Toplum Merkezi’nin (Technische Universität Berlin, Zentrum Technik und Gesellschaft-ZTG) ev sahipliğinde yapılan araştırma projesinin bulgularından üretilmiştir.

“İnsanın kucaklamak istediği bir gece. Yumuşak bir haziran akşamında Berlin çatılarına doğru yaklaşıyor. Bu müthiş kente doğru. Yarı Doğu, yarı Batı, arası Türkiye olan kente doğru.”

Tezer Özlü, Yaşamın Ucuna Yolculuk

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası sanayileşme ve kalkınma sürecinde, Avrupa ihtiyacı olan iş gücünü kendi sınırları dışından karşılamak zorunda kalmış ve kitlesel bir uluslararası işçi göçüne sahne olmuştur. Britanya, Fransa, Hollanda gibi sömürgecilik geçmişi olan ülkeler daha çok kendi sömürgelerinden göç alırken, Batı Almanya başta Türkiye olmak üzere yoğun olarak Akdeniz ülkelerinden göç almıştır. Bu ülkelerin göçmen politikaları, kendi tarihsel dinamiklerine, toplumsal ve kurumsal yapılarına bağlı olarak şekillenmiştir. Bununla birlikte işçi göçünün başlamasının üzerinden yarım asrı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, toplumsal uyum halen bu ülkelerin en önemli sorunu ve gündemi olmaya devam etmektedir. 1970’lerden itibaren etkisini artıran küreselleşme ve sanayisizleşme süreçleri karşısında artan işsizlik ve yoksulluk, toplumsal çeşitliliğin yüksek olduğu kentlerde, mekansal ayrılmayı ve toplumsal gerilimleri daha da artırmaktadır.

Batı Avrupa ülkeleri 1960’lardan itibaren göçmenlerin uyum sorununu asimilasyon, kültürleşme, entegrasyon (bütünleşme), adaptasyon, katılım, uyum, çoğulculuk, çok-kültürcülük gibi farklı kavramlar çerçevesinde geliştirdikleri politikalarla yönetmeye çalışmaktadırlar (Toksöz, 2006; Unutulmaz, 2016). Son yıllarda, özellikle Avrupa Birliği sosyal politikalarında “entegrasyon”, “toplumsal uyum” ve “toplumsal içerme” kavramlarının daha fazla ağırlık kazandığı söylenebilir. Unutulmaz (2016) Britanya örneğini incelediği araştırmasında günümüz göçmen politikalarında entegrasyon kavramının hakim kavram haline geldiğini vurgulamaktadır. Unutulmaz’a (2016) göre entegrasyon kavramı içerdiği olumlu çağrışımlarının yanı sıra siyasetçilere ve toplum mühendislerine yeterli derecede hareket esnekliği sağlayacak nitelikte olması nedeniyle tercih edilmektedir. Öte yandan göçmenlerin geldikleri ülkenin toplumu ile nasıl ve hangi ölçüde bütünleşmeleri, bunun kriterlerinin kim tarafından belirleneceği, göçmenin kendi kültürel özelliklerini koruması ya da terk etmesi, geline ülkede doğan kuşakların devam eden bütünleşme sorunları gibi çok sayıda soru ve sorun üzerinde ise tartışmalar devam etmektedir.

Almanya, dünyada Amerika Birleşik Devletleri’nden sonra en fazla göçmen nüfusa sahip ülkedir. Almanya nüfusunun yaklaşık %12’si Almanya dışında doğmuştur ve Türkiye kökenliler Almanya’daki en büyük yabancı topluluğu oluşturmaktadır². Kesin rakam bilinmemekle birlikte Almanya’da 4 milyonun üzerinde Türkiye kökenli nüfusun yaşadığı (Almanya nüfusunun %5’i) tahmin edilmektedir³. Türkiye’yi Rusya, Polonya ve İtalya kökenliler izlemektedir. Almanya’nın başkenti Berlin ise Türkiye dışında en fazla Türkiye kökenlinin yaşadığı şehirdir. Yaklaşık 3,5 milyon nüfusa sahip Berlin’de, 2016 yılı kayıtlarına göre 97682 Türkiye Vatandaşı, 79048 Türkiye göçmen geçmişi olan Alman Vatandaşı yaşamaktadır⁴. Ülkedeki yabancı nüfusun çoğunluğunu oluşturmaları nedeniyle, Almanya’da yabancı sorunu ya da uyum sorunu genellikle Türkiyeli göçmelerin uyum sorunu ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Wilpert, 2013).

Makalede, Almanya’nın göçmen politikasındaki değişim tarihsel dinamikler çerçevesinde kısaca tartışılmakta ve toplumsal uyum politikaları doğrultusunda oluşturulan, mahalle-temelli bir program olan Sosyal Şehir Programı pratiği incelenmektedir. 1999 yılından itibaren tüm Almanya genelinde uygulanmaya başlanan “Sosyal Şehir Programı (Soziale Stadt)” ya da “Sosyal Olarak Bütünleşmiş Şehir (Socially Integrative City)” olarak adlandırılan program kentlerdeki işsizlik, yoksulluk, toplumsal kutuplaşma gibi sorunları hafifletmeyi, toplumsal bütünleşmeyi ve uyumu tesis etmeyi amaçlamaktadır. Program kapsamına alınacak mahallenin seçiminde işsizlik, yoksulluk, devlet yardımlarına bağımlılık, yabancı nüfus oranı, eğitim düzeyi gibi göstergeler dikkate alınmaktadır (Başaran-Uysal, 2016a). Başka bir ifadeyle program “getto”larda⁵, yabancıların/azınlıkların yoğunlaştığı yerlerde uygulanmaktadır.

Genel stratejileri ve kapsamı iyi tanımlanmış olan Sosyal Şehir Programı, uygulandığı kente ve mahalleye özgü sorunlara odaklanabilme esnekliği de taşımaktadır. Programın Berlin uygulaması diğer eyaletlerden farklı olarak

2 <http://worldpopulationreview.com/countries/germany-population/> erişim tarihi 18.09.2018

3 https://en.wikipedia.org/wiki/Turks_in_Germany, erişim tarihi 18.09.2018.

4 https://en.wikipedia.org/wiki/Turks_in_Berlin, erişim tarihi 18.09.2018

5 Getto sözcüğünün ilk kez ortaçağda, Venedikte kamusal haklardan mahrum olan Yahudilerin, kentten izole olarak yaşadığı alan için kullanıldığı biliniyor. İbranice kökenli bir sözcük olan getto çok genel olarak bir kentin herhangi bir azınlıkça yerleşilen bölümüne verilen bir isim. Kötü yaşam koşullarının hakim olduğu, suç oranının ve yoksulluğun yüksek olduğu göçmen mahalleleri için de getto sözcüğü yaygın olarak kullanılmaktadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Getto>).

mahalleli katılımına olanak tanıyan bir modele sahiptir. Program yerel katılımı ve yönetişimi desteklemesi açısından Avrupa’da uygulanan mahalle-temelli programlar arasında başarılı bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırma literatür araştırmasının yanı sıra Berlin’de programın uygulandığı ve yoğun olarak Türkiye kökenli nüfusun yaşadığı mahallelerde yapılan bir saha çalışmasına dayanmaktadır. Saha araştırması Kreuzberg, Mitte, Neukölln ve Shöneberg ilçelerinde yer alan yedi mahalleyi (Kiez) kapsamaktadır. Bu mahallelerde, programın uygulanmasından sorumlu mahalle yönetimi personelleri, mahalle yönetimlerinde yer alan sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve programın yarattığı olanaklardan yararlanan mahalle sakinleri ile olmak üzere 32 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Makalede uyum politikalarının oluşturulması ve değişimi dört dönem altında incelenmiştir; (i) Türkiye’den göçün başladığı ve petrol krizi ile birlikte işçi alımının sonlandırıldığı 1961 – 1973 arası, (ii) Aile birleşimlerine izin verilmesini izleyen ve Berlin Duvarı’nın yıkılışına değin süren dönem, 1973 - 1989, (iii) Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi ve yeni göçlerin alındığı 1989/90 – 2000 arası ve (iv) 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası dönem. Ekonomipolitikteki değişim göçmen politikalarının yanı sıra ilginç bir biçimde Berlin’in sosyomekansal yapısını da etkilemiştir. Bu değişimlerin irdelenmesi, Sosyal Şehir Programı’nı hazırlayan koşulları, programın hangi toplumsal ve fiziksel koşullarda ortaya çıktığının anlaşılmasına, tartışılmasına olanak sağlamaktadır.

1. Batı Almanya’ya göç ve ilk “gettolar” (1961-1973)

Almanya, II. Dünya Savaşından ikiye bölünmüş olarak çıkarken, Doğu Almanya sınırları içerisinde kalan Berlin ise dört devletin (A.B.D., Rusya, İngiltere, Fransa) himayesinde dört bölgeye (sektöre) ayrılmıştır. Doğu Berlin, Doğu Almanya’nın başkenti olmayı sürdürürken, Batı Almanya’nın başkenti Bonn’a taşınmıştır. Batı Berlin, Batı Almanya için sembolik önemini korusa da nüfus kaybetmiş, yaşamın sürdürülebilmesi için sübvansede edilmek zorunda kalmıştır.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyanın gerilim noktası haline gelen Berlin, 1961 Ağustos’unda Doğu Almanya tarafından örülen Duvar ile bölünmüş bir kent haline gelir. Batı Berlin’de yaşam daha da zorlaşır.

Duvarın inşasından çok kısa bir süre sonra Batı Almanya ile Türkiye arasında, 30 Ekim 1961 tarihinde imzalanan ikili anlaşma sonucu Türkiye’den Batı Almanya’ya yoğun bir işçi göçü başlamıştır. Başlangıçta bu göç tüm taraflar için geçici bir durum olarak kabul edilmiş, ne Almanya bir göçmen politikası oluşturmuş ne de Türkiye kendi vatandaşları için herhangi bir talepte bulunmuştur. Almanya ihtiyacı kalmadığında “misafir işçileri” (gastarbeiter) ülkelerine geri gönderecektir, ailelerini anavatanda bırakmış olan işçiler ise birkaç yıl çalışıp, bir ev sahibi olacak ve küçük bir iş kuracak kadar kazanıp geri dönmeyi planlamışlardır (Abadan-Unat, 2006).

1963 yılında Almanya’da, Devlet Planlama Teşkilatı adına ilk saha çalışmasını yapan Abadan-Unat, Türkiyeli işçilerin %85’inin 4-5 kişilik odalarda, yatakhanelerde (arbeiterheim) kaldıklarını bulgulamıştır. Bu yurtlar genellikle çalışılan firmanın arazisinde ya da yakınındadır ve birçoğu tellerle çevrilidir. Yaşam koşulları kötü olmakla birlikte, kiralарının düşük olması nedeniyle tercih edilen ancak Almanlardan kopuk ve yalıtılmış olan bu yurtların, sonraki yıllarda gettoların oluşumuna katkı sağladığı düşünülmektedir (Mortan ve Sarfati, s.16, 2011; Özbek, 2012). Kısa süre sonra geri dönecek olmaları nedeniyle işçiler Almanca öğrenme çabası içine girmemişlerdir, ayrıca buna ayıracak zaman ve olanaklarının da olmadığı bilinmektedir.

2. Misafir işçiden yabancı işçiye (1973-1989)

1973 yılında yaşanan petrol krizi ile birlikte Batı Almanya yabancı işçi alımını durdurmuş, bununla birlikte aile birleşimlerine izin vermiştir. Aile birleşimlerinin mümkün olmasıyla Türkiye’de kalan eş ve çocuklar da Almanya’ya gelmeye başlamışlardır. Bu süreçte Almanya’daki Türkiyeli göçmen nüfusunda hızlı bir artış yaşanırken, istihdam çağında olmayan ya da çalışmayan bir göçmen nüfusu da oluşmaya başlamıştır. Bu yıllarda özellikle entegrasyon için oldukça önemli olan çocukların eğitimi ve Almanca öğrenmeleri konularında politikalar çok yetersiz kalmıştır. İlk gelen ailelerin çocuklarının %60’nın okulu terk ettiği kayıtlara geçmiştir (Abadan-Unat, 2006). Geri dönüşün kısa sürede mümkün olmayacağı anlaşılmış ve Almanya sağlık, emeklilik, iş kazaları, ölüm gibi konularda düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu dönemde değişen göçmen politikası yaklaşımın önemli göstergelerinden biri “misafir işçi” söyleminin yerini “yabancı işçi”

ifadesine bırakmasıdır (Wilpert, 2013). İşçilerin ve ailelerin kalıcı olmaya başladıkları ve bir “yabancılar” politikası oluşturulması gerekliliği görülmüştür. Bununla birlikte bu dönemde “göçmen” tanımından kaçınılmış yaygın olarak “yabancı” ifadesi kullanılmıştır.

Aile birleşimlerinin ardından toplumsal yaşamda daha görünür hale gelen Türkiyeliler entegrasyon ve gettolaşma tartışmalarının da merkezinde yer almaya başlamışlardır. Almanya’nın en popüler haber dergisi olan Der Spiegel’in 30 Temmuz 1973 tarihli sayısı “Gettos in Deutschland, Eine Million Türken (Almanya’da gettolar, bir milyon Türk)” başlığı ile yayınlanır ve bu sayı Türklerin yaşam alanlarına geniş yer ayırır (Şekil 1). 1975 yılında yabancı nüfusun kent nüfusunun %6’sını aşması durumunda, eyalet hükümetlerine “aşırı derecede yüklü” ilanıyla, yabancı yerleşimini kısıtlama yetkileri verilmiştir. 1979’a kadar süren bu kent sınırlamaları, uygulamada bunun bir semt yasağına dönüşmesi ve gettolaşmayı artırdığı yönünde eleştirilmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011, s.33). Diğer yandan bu yıllarda devlet tarafından üretilen sosyal konutlar ya misafir işçilerin erişimine kapalıdır ya da pahalıdır (Wilpert, 2013). İlk gelen işçilerin kaldıkları bekâr evleri bu süreçte aile evlerine dönüşmüştür.⁶

Bu dönemde entegrasyonun başarısızlığının en önemli nedeni olarak görülen eğitim alanında da göçmen yerleşimlerine benzer bir sınırlama yaklaşımı benimsenmiştir. Sınıflarda yabancı öğrenci sayısı %20-30 oranında sınırlanmış, yabancı öğrenci sayısının bu oranı aşması durumunda %100’ü yabancı öğrencilerden oluşan bir sınıf oluşturulması yöntemi izlenmiştir (Wilpert, 2013). Uygulama 1990’ların ortalarına kadar devam etmiş, 1995 yılında Berlin’de, Türk Veliler Birliği’nin baskısıyla bu sınırlama yöntemi işletilmemeye başlanmıştır (Mortan ve Sarfati, s.216, 2011). Yalnızca yabancılardan oluşan sınıfların ve okulların entegrasyonun önünde önemli bir engel olduğu ise ilerleyen yıllarda kabul edilmiştir. Bir sonraki bölümde incelenecek olan Sosyal Şehir Programı’nın en fazla bütçe ayırdığı konulardan biri eğitimidir.

6 Gazioğlu (2012) bekâr evlerinden aile evlerine geçiş konusunda ilginç bir anektoda dikkat çekmektedir. İlk kuşağın öyküsünün anlatığı “Almanya Acı Vatan” (Yönetmen Şerif Gönen, 1979) filminde Güldane’nin (Hülya Koçyiğit) diğer bekar kadın arkadaşları ile birlikte paylaştığı ev, 1993 yılı yapımı “Berlin in Berlin” (Yönetmen Sinan Çetin) filminde üç kuşağın yaşadığı bir aile evine dönüşmüştür. Her iki yönetmen de öykülerinde Kreuzberg’de bulunan bu evi dekor olarak seçmiştir. Gazioğlu (2012) “Berlin’in Kreuzberg semtinde bulunan bu binanın öyküsü Türkiyeli işçilerin “heim’dan haneye” geçişinin öyküsü, bu işçilerin “misafirlikten göçmenliğe” geçişlerinin öyküsüdür aynı zamanda” demektedir.

Şekil 1. “Almanya’da gettolar, bir milyon Türk” *Der Spiegel*, 30 Temmuz 1973

(Kaynak: <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/41955159>, erişim tarihi 14.01.2019)

1980’li yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Batı Almanya da neo-liberal politikalar doğrultusunda ekonomisini yeniden düzenleyici önlemler almış, çok sayıda sanayi tesisi kapanmış ya da üretim az gelişmiş ülkelere kaydırılmış, modernizasyon süreci ile işçi sayıları azaltılmıştır. İşsizlik ülke genelinde hızla artmıştır. Bu yeni koşullara uyum sağlayacak eğitim ve becerilerden yoksun olan göçmenler ise işsizlikten en fazla etkilenen kesim olmuştur. 1980’li yıllarda Almanya aile birleşimlerine kısıtlama getirmiş ve geri dönüşleri teşvik edici politikalar izlemiştir. 1983-1985 yılları arasında yabancı işçilerin ve ailelerinin geldikleri ülkelere geri dönmelerini teşvik eden bir düzenleme uygulamaya koymuştur. Ancak Türkiye’ye geri dönüş yapan aile sayısı beklenenin oldukça altında kalmıştır (Özbek, 2012). Türkiye’de süregiden ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinin, geri dönmeme kararlarında etkili olduğu bilinmektedir. Öte yandan 1980 darbesi sonrası Türkiye’den Almanya’ya siyasi sığınma talepleri ile yeni bir göç dalgası başlamıştır. Araştırmacılar (Gitmez and Wilpert, 1987; Mortan ve Sarfati, 2011; Özbek, 2012) bu politik göçün Almanya’nın göçmen politikasına etkileri olduğunu düşünmektedirler.

Öncelikle, Almanya bugüne kadar Türkiye’den gelen göçmenleri homojen bir topluluk olarak tanımlama eğilimini sorgulamış ve “Türk” toplumunun sınıfsal farklılıkların yanı sıra dil, din, etnik köken, kültür çeşitliliği de içerdiğini görmeye başlamıştır. İkinci etki ise 1980’lerde ve 1990’larda Türkiye kökenlilerin çeşitli alanlarda örgütlenmeye, dernekleşmeye başlamaları olarak görülmektedir.

1980’li yıllarda gelişen neoliberal politikaların bir sonucu da göçmen girişimciliğinin önünün açılmasına yönelik düzenlemelerdir. Daha önce göçmenlerin iş kurmalarına izin verilmezken, 1980’lerin ortalarında Alman bir ortakla iş kurabilmelerine izin verilmiştir. Alman Vatandaşı olmayanların da iş kurabilmesine olanak tanıyan hukuksal düzenlemeler için ise 2000’li yıllar beklenmiştir (Mortan ve Sarfati, 2011). Fabrikalardaki işlerini kaybetmeye başlayan göçmenler, anavatana dönmek yerine kendi küçük işlerini kurma eğilimi göstermişlerdir. Bu küçük girişimler aile bireylerini istihdam etme olanağı sağlaması ile işsizlikle mücadelede önemli bir dayanışma mekanizması olmuştur (Özbek, 2012). Türkiyeliler tüm Almanya genelinde özellikle gıda ve yeme-içme sektöründe önemli bir ekonomi yaratmayı başarmışlardır.

3. 1989/90 Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve çok-kültürlülük politikası

İki kutuplu dünyanın sembolü haline gelmiş olan Berlin Duvarı’nın yıkılması, Berlin ve Almanya için sembolün ötesinde bir değişime yol açar. 1990 yılında Doğu ve Batı Almanya birleşmiş, uzun tartışmalar sonunda (Silver, 2006) Berlin, birleşmiş Almanya’nın yeni başkenti olmuştur. Doğu ve Batı Almanya arasında gelişmişlik farkları vardır ve birleşme sonrası doğudan batıya bir göç başlamıştır. Nüfus yapısını etkileyen bir diğer karar ise Almanya’nın, Doğu Avrupa ülkelerinde yaşayan Alman orijinlilere (Aussiedler) vatandaşlık hakkı tanınması olmuştur. 1991 yılında yürürlüğe giren yeni Yabancılar Yasası ile Aussiedler’e çifte vatandaşlık hakkı tanınırken, Alman Vatandaşı olmayanlar için oturma ve çalışma hakları daha da kısıtlanır (Özbek, 2012; Wilpert, 2013). Bu yasa ile birlikte Almanya eski Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Polonya’dan yeni göçler alır. Etnik köken itibarıyla Alman olan yeni vatandaşlar farklı diller konuşmaktadır ve farklı kültürlerden gelmektedirler. Buna karşın uzun süredir Almanya’da yaşayan ya da burada doğup büyümesi “yabancılar” vatandaşlık hakkı tanınmamaktadır.

Almanya’nın kan bağına bağlı (ius sanguinus) vatandaşlık statüsünün entegrasyonun önündeki en önemli engellerden biri olduğu dile getirilmekte ve eleştirilmektedir (Laurance, 1999; Özbek, 2012; Wilpert, 2013). Göçmenlerin bir ömür boyu “yabancı” statüsünde kalmaları, seçme ve seçilme hakkından yoksun kalmalarına, dolayısıyla kendilerini yakından ilgilendiren yerel politikaların şekillenmesinde etkin olamamalarına neden olmaktadır (Toksöz, 2006).

1990 sonrası işsizlik Almanya’nın en önemli sorunu haline gelirken, Alman Vatandaşı olmayanlar krizden ve işsizlikten daha yüksek oranda etkilenmişlerdir. 2005 yılı resmi rakamlarına göre Berlin’de Alman Vatandaşları arasında işsizlik oranı %19,2’dir. Bu oran Alman Vatandaşı olmayanlar arasında %44,2’ye yükselmektedir (Silver, s.16, 2006). Öte yandan ekonomideki bu daralma ve işsizlik tüm Almanya’da ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını artırmıştır. En büyük yabancı topluluğu oluşturan Türkiye kökenliler yabancı düşmanlığının ilk hedefi haline gelmişlerdir. 1992 yılında Mölln, 1993 yılında Solingen kentlerinde yaşanan ve ölümlerle sonuçlanan ırkçı saldırılar⁷, entegrasyon ve uyum konusunda yeni tartışmaları gündeme taşımıştır. ırkçılığın artmasında ve Türklerin hedef gösterilmesinde, medyanın “Türk gettoları”, Türkleri suç ve sosyal problemlerle ilişkilendiren söylemlerinin oynadığı rol tartışılmıştır. Artan yabancı düşmanlığının göçmen toplulukların daha fazla içlerine kapanmalarına neden olduğu ve sosyal kutuplaşmayı artırdığı da bir başka tartışma konusunu oluşturmaktadır (Mayer, erişim tarihi 2013; Wilpert, 2013).

Şekil 2. Duvar yazılaması
“Türkler dışarı”

(Kaynak:
https://twitter.com/diaspora_turk/status/533201716578353153,
erişim tarihi 20.08.2019)

⁷ Mölln’de Aslan ailesinden üç kadın, Solingen’de Genç ailesinden beş kadın ve çocuk evlerinin kundaklanması sonucu yanarak can vermişlerdir. Avrupa’daki ırkçı saldırılarda ilk kez yakılma olayı yaşanmıştır.

Bu yıllarda diğer Batı Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi artan gerilimler karşısında çok-kültürlülük yaklaşımının toplumsal uzlaşmayı sağlayacağı görüşü öne çıkmış ve göçmen politikalarını etkilemiştir. Klasik göç kuramları göçmenlerin gittikleri ülkelerde memleketleri ile olan bağlarını zamanla yitireceklerini, yaşadıkları ülkenin davranış biçimlerini ve kültürel kalıplarını içselleştirerek, asimile olacaklarını söylemektedir (Aydın, 2012). Oysa yaşanan deneyimler toplumsal uzlaşmanın çok kolay olmadığını, göçmenlerin küreselleşmenin ve artan iletişim olanaklarının da etkisiyle büyük oranda geldikleri ülkelerle ilişkilerini koparmadıklarını, birkaç kuşak sonra bile kültürel farklılıklarını koruduklarını göstermektedir. Küreselleşmenin sonuçlarından biri de hibrid kimlikler olarak tanımlanan, birkaç ulusun kimliğini taşımanın olanaklı hale gelmesidir (Kaya ve Kantel, 2005). Çok-kültürlülük yaklaşımı göçmenlere farklılıklarından vazgeçmeden ama temel bazı değerlere sahip çıkarak toplumun her alanında eşit haklar verilmesini öngörmektedir (Toksöz, 2006). 1997 yılında yayımladığı kitabında ünlü Alman filozof Habermas (1999) ulus-devleti sorgulamakta ve toplumun sosyal entegrasyonunun ancak çoğulculuk, çok-kültürlülük esasına dayanan bir siyasi iradeyle, kamusal iletişim süreçlerinin varlığı ve demokratik süreçlerin benimsenmesi ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

1998 yılında iktidara gelen Sosyal Demokrat (SPD) - Yeşiller Koalisyonu, ilk kez resmi olarak Almanya'nın bir göç ülkesi olduğunu açıklamıştır. Çok-kültürlülük yaklaşımının en önemli etkisi vatandaşlık yasasında yapılan yeni düzenlemeler olmuştur. Almanya kana bağlı vatandaşlık yaklaşımını esneterek toprağa bağlı (ius solis) bir vatandaşlık kabulüne dair adımlar atmıştır. 2000 yılında yürürlüğe giren yeni Vatandaşlık Yasası'nda Almanya'da doğan çocuklara, ebeveynlerinden birinin sekiz yıldır Almanya'da yaşaması ve süresiz oturma iznine sahip olması koşuluyla Alman Vatandaşlığı hakkı tanınır. Hükümetin çifte vatandaşlık hakkı önerisi Hristiyan Demokratların (CDU) muhalefeti sonucu yasallaşamamıştır (Wilpert, 2013). 1990'ların sonunda göçmen politikasındaki olumlu değişimin bir göstegesini yine kullanılan dilde etkisini göstermiş "yabancılar politikası" söylemi yerini "uyum politikası"na bırakmıştır. "Uyum" sözcüğünde karşılıklılık içeren bir anlam bulunmaktadır. Uyum iki tarafı da ilgilendiren bir durumdur ve uyum için her iki tarafın da çaba göstermesi gerekmektedir.

Bu dönemde kültürlerin eşitliği yaklaşımını benimseyen çok sayıda organizasyon hayata geçirilmiştir. Berlin’de düzenlenen her yıl yaklaşık 600 000 Berlinlinin katıldığı popüler bir etkinlik haline gelen Kültür Karnavalı (Karnivale der Kulturen) bunlardan biridir. Dünya müzikleri yayını yapan “Radyo Multi-Kulti” ve Yabancılar Bakanlığı tarafından desteklenen Dünya Kültürleri Evi (Haus der Kulturen der Welt) diğer önemli projelerdir. Dünya Kültürleri Evi hem diğer kültürlerin tanınmasına hem de “Berlin yapımı” hibrid kültürel üretimlere destek vermesiyle öne çıkmıştır (Blomfield, 2003). Makalede irdelenen Sosyal Şehir Programı da, çok-kültürlülük yaklaşımının benimsendiği bu ortamın ürünü olarak, 1999 yılında uygulanmaya konmuştur.

4. 2001 sonrası çok-kültürlülük politikasının iflasi

11 Eylül 2001’de gerçekleşen terör saldırılarının, Hristiyan Batı’nın İslam dünyasına ve müslümanlara yaklaşımında önemli bir kırılma yarattığı ve bu kırılmanın göçmen politikalarına yansıdığı bilinmektedir. 2001 sonrası batı toplumlarının yaşadığı kimlik kaygılarının göçmen politikalarını şekillendirdiği görülmektedir. Çok-kültürlülük yaklaşımının, toplumu bir arada tutan ortak değerlerin oluşturulmasını engellediği, toplum içinde gruplaşmalara ve paralel toplumlara yol açtığı tartışmaları artmıştır. Göçmen toplulukların yüksek doğurganlık oranları ve nüfus çoğunluğunun bir süre sonra göçmenler lehine değişebileceği, entegrasyonun zamanla gerçekleşeceğine duyulan inancın yitirilmesi batı toplumlarında kimlik kaygılarını artırmıştır. 11 Eylül saldırıları, Hollanda ve Fransa’da sanatçılara yapılan saldırılar bu korkuları daha da şiddetlendirmiştir.

İslam karşıtı söylemlerin ve endişelerin arttığı bu atmosferde, Almanya Başbakanı Merkel’in girişimiyle İslam Konferansı ve Ulusal Uyum Zirvesi toplamıştır. Ulusal Uyum Zirvesi’nin çıktılarından oluşan Ulusal Uyum Programı (2007) on temel alandan oluşmaktadır; uyum kurslarının iyileştirilmesi, Almanca öğrenmeyi teşvik, mesleki eğitim ve iş piyasasındaki fırsatları çoğaltmak, kadınların yaşam koşullarını iyileştirmek, kültürel uyum, spor yolu ile uyum, medya, yurttaşlık bağlantısıyla uyumu güçlendirmek, uyumu yerinde desteklemek ve dünyaya açık bilim (Mortan ve Sarfati, s.293, 2011). Mortan ve Sarfati (2011) Ulusal Uyum Programı’nı çok-kültürlülüğü desteklememesi nedeniyle ve anayasal vatandaşlık hakkı,

siyasete katılım, ırkçılığın önlenmesi, gençliği topluma kazandırmak gibi konularda yetersiz kaldığı gerekçeleriyle eleştirmektedirler. Ulusal Uyum Programı'nın hemen ardından, Alman Vatandaşlığı'na geçişte Müslüman ülkelerden gelenlere bir "vatandaşlık testi" uygulanması zorunlu hale getirilirken, evlilik yoluyla Almanya'ya gelenlere de bazı kısıtlamalar getirilmiştir.

2009'da Berlin Nüfus ve Gelişme Enstitüsü (Berliner Institute für Bevölkerung und Entwicklung) yabancıların entegrasyonu ile ilgili yaptığı bir araştırmanın sonuçlarını yayınlar. Araştırmaya göre Almanya'da en az entegre olan grup Türkiye kökenlilerdir. Entegrasyonda en başarılı olan gruplar ise sırasıyla İsveç, Britanya, Fransa ve etnik Almanlar'dır (Wilpert, 2013). 2010 yılında emekli bir bürokrat olan Thilo Sarrazin'in "Almanya kendini yok ediyor" isimli kitabının entegrasyon, çok-kültürlülük konularındaki olumsuz söylemlere önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. 1 milyonun üzerinde satan kitapta Alman Vatandaşlığı için IQ testi önerilmektedir. Sarrazin göçmenlerin Alman toplumuna entegre olmak istemediklerini aynı zamanda entegre olma kapasitelerinin de olmadığını iddia etmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011; Wilpert, 2013). 13 Eylül 2010 tarihli Der Spiegel dergisinin kapağı bu kez "Beceremeyen devlet/Almanya neden entegrasyonda karaya oturdu ve başarısızlığa uğradı" başlığı ile çıkar. Ekim 2010'da Merkel "*çok-kültürlülük Almanya'da başarısızlığa uğradı, bunu kabul etmemiz gerekli*" şeklindeki açıklaması ile çok-kültürlülük yaklaşımının terk edildiğini ilan eder.

Entegrasyon konusundaki tüm kaygılara karşın 2010 Göç Raporu'nu hazırlayan Prof. Klaus Bade bu konuda daha iyimserdir; "*insanlar sanıyorum 2000 sonrası yaşam bakışlarını bir stratejiye dönüştürmeyi bildiler. Bununla kalmadılar, karşılıklı yaşama biçimi geliştirdiler. Bu bilinen "birlikte yaşama" ilkesidir. İç içe değil ama yan yana ve güvene dayanan bir yaşamın mümkün olduğunu bu çalışma ortaya çıkardı... diğer yandan göç kökenlilerin %52'si entegrasyon politikasının işlemediğini söylüyor. Göç kökenliler en önemli çözümü ilk sırada işsizliği önlemek, ikinci sırada "eğitim olanaklarını geliştirilmesi" olarak veriyor (Bade ile röportaj, s.275, Mortan ve Sarfati, 2011).*

5. Sosyal Şehir Programı ve Berlin modeli

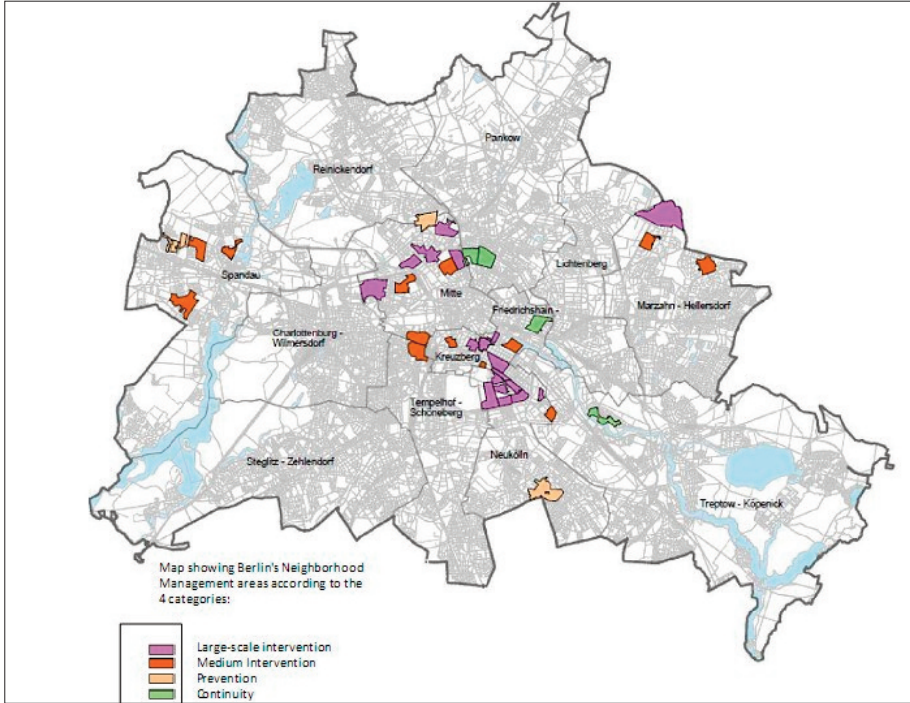
5.1. Berlin’in sosyomekansal değişimi

Berlin Duvarı’nın hem inşası hem de yıkılması Berlin’in sosyomekansal yapısını etkilemiştir. 1961 yılında örülen Duvar kenti tam ortadan ikiye ayırmış, tarihi kent merkezi (Mitte) Doğu Berlin’de kalmıştır. Bu nedenle batıda (Charlottenburg) yeni bir merkez oluşturulmuştur. Batı Berlinliler, dikenli teller, askeri önlemler ve insansız alanları nedeniyle Duvarın yakınında yaşamayı tercih etmemişlerdir. Bu nedenle misafir işçiler ve aileleri Duvar boyunca uzanan bu mahallelere (Kreuzberg, Wedding, Tiergarten, Schöneberg, Neukölln) yerleştirilirler ya da konut piyasası gereği Almanların tercih etmediği yerlerde konut bulabilirler (Kil ve Silver, 2006). Duvar kenarındaki mahalleler aynı zamanda eski işçi mahalleleridir ve savaştan tamamen yıkılmadan kurtulabilmişlerdir, ancak yapı yoğunluğu yüksek, konut stoğu son derece bakımsız ve eskidir. Savaş sonrası nitelikli konut tüm Avrupa’da olduğu gibi Berlin’de de önemli sorunlarından biridir.

1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması ile Türkiye kökenlilerin çoğunlukta olduğu bu göçmen mahalleleri kentin ortasında kalırlar. 1989/90 sonrası Berlin “çifte hareket” şeklinde tanımlanan bir sosyomekansal değişim süreci yaşar (Bernt, 2012). İlk hareket kent merkezinden dışarıya doğru hızlı bir banliyöleşme sürecidir. Berlinli üst ve orta sınıf kent dışında çevre ve konut kalitesi yüksek konut alanlarına taşınma eğilimi gösterir. İkinci hareket ise Alman vatandaşlığına geçen Doğu Avrupalı göçmenlerin orta sınıfın boşalttığı bu alanlara yerleşmeleridir. Bu hareketlilik kent merkezindeki mahallelerde çöküntüyü artırmış ve “getto” tartışmalarını yeniden alevlendirmiştir (Häußermann, 2006a: 12; Silver, 2006: 25 Bernt, 2012). Öte yandan Berlin’in başkent olarak ilanı ve yeni başkentin imarı bu mahalleler üzerindeki baskıyı artırır. Berlin’in kent merkezi hizmet sektörü eksenli olarak yenilenir ya da yeniden inşa edilir. Göçmen mahalleleri bir yandan işsizlik ve yoksulluk ile bir yandan soylulaştırma ve yerinden edilme tehdidi ile karşı karşıya kalırlar (Başaran Uysal, 2016b).

Sosyal Şehir Programı kapsamına alınan ilk mahallerden biri olan Wrangelkiez’in (Kreuzberg) 1990’lı yıllardaki halini mahalle yönetimi personeli şu şekilde betimlemektedir; *“İlk yıllarda (Duvarın yıkıldığı) buradaki esnaflar dükkânlarını kapatıyorlardı ya da başka yerlere taşıyorlardı, dükkânlar boş kalıyordu ve bundan semt sakinleri çok*

rahatsız oluyordu... Bir de büyük alışveriş merkezleri olmaya başladığından, küçükler (dükkanlar) kapanıyor çünkü herkes büyük yerlere (alışveriş merkezlerine) gidiyor... Herkes buradan gidiyordu, bilhassa küçük çocuklu aileler taşınyordu...” (görüşme 5). Berlin’in gökdelenlerden oluşan yeni kent merkezi Potsdamer Platz’a çok yakın bir mahalle olan Magdeburger Platz’ın (Tiergarten-Mitte) durumu da Wrangelkiez’den farklı değildir; “Bu semtte oturan Türkiyeli vatandaşların diğer semtlere nazaran çoğu birinci jenerasyondan, kuşaktan gelme işçi sınıfı. Burada mesela 40 yıldan, 45 yıldan beri oturuyorlar. O yüzden diğer semtlere göre sonradan örneğin Arap ülkelerinden, Türkiye’den ya da Afrika’dan savaş göçmeni olarak gelip, mülteci yapan kişiler değil. Yani burda oturanların çoğu çalışmış kişiler, çocukların falan burada Almanca dil sorunu genelde olmayan kişiler yani. Tabii bizim semtin problemlerinden biri işsizlik, ...bizim semtte oturan kişilerin çok borcu var, borçlanma falan var. ...Son 5-6 yılda Berlin’in birçok yerinde bu ...iddia büroları açılıyor, at yarışı, futbol yarışı bağımlı olan kişiler çok...” (görüşme 7).

Şekil 3. Berlin’de Sosyal Şehir Programı kasamına alınan mahalleler
(Kaynak: Berlin Senate Department for Urban Development, p. 4, 2010)

Sosyal Şehir Programı’nın uygulanmaya başladığı 1999 yılında Berlin’de 15 mahalle program kapsamına alınmıştır. Bu mahallelerin tümü Berlin Duvarı’nın geçtiği, kent merkezinde kalan mahallelerdir. Program kapsamına alınan mahalle sayısı 2014 yılında 34 olmuştur. 34 mahallenin 8’inin ise kentin batı ve doğu çeperinde yer aldığı görülmektedir (Şekil 3). Kent çeperindeki bu mahalleler 1990 sonrası gelişen ve daha çok merkezdeki mahallerde yaşanan soylulaştırma süreçleri sonucu yerinden edilen ailelerin gelmesiyle oluşmuşlardır. Saha çalışması yapılan 7 mahalle kent merkezindeki eski işçi mahalleleridir.

5.2 Mahalle Meclisleri Modeli

Sosyal Şehir (Soziale Stadt) programı dezavantajlı olan kesimlerin güçlendirilerek, kendi sorunlarını çözme (self-help) kapasitelerini geliştirmeyi, mahallelerdeki yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Programın bütçesi Federal Hükümet, Eyalet Yönetimi ve Avrupa Birliği Fonlarından oluşmaktadır. Program kapsamına alınacak mahallelere eyalet yönetimi ve ilçe belediyesi birlikte karar vermektedir. Programın ele aldığı altı temel alan bulunmaktadır; (i) konut ve kentsel dönüşüm, (ii) okul ve eğitim, (iii) göçmenlerin entegrasyonu, (iv) sağlık, (v) yerel ekonomi ve (vi) iş (BMVBS, 2008, :7; Neighbourhood Management in Berlin, 2010). Bu genel çerçeve içerisinde kalmak koşuluyla prensip olarak her kent ve mahalle kendine özgü problemlere öncelik tanıyabilir, bütçesini bu doğrultuda kullanabilir. Bu nedenle program kapsamına alınan mahallede ilk olarak detaylı bir mevcut durum analizi yapılmakta ve öncelikler belirlenmektedir (Programın amacı ve işleyişi ile ilgili daha detaylı bilgi için Başaran-Uysal, 2016a).

Program kapsamına alınan mahallede bir “mahalle yönetimi” (Quartiersmanagement–QM) ofisi kurulmakta ve bu mahalle yönetiminde 3-4 kişilik bir daimi ekip oluşturulmaktadır. Şekil 4’de bir mahalle yönetimi ofisi görülmektedir. İlk yıllarda bu ekipler içinde göçmen geçmişi olan personel olmaması eleştirilmiştir (Bockmayer, s.65, 2006). Bugünkü uygulamada ekipte mutlaka mahallede ağırlıklı nüfusa sahip göçmenlerin dilini konuşan, göçmen geçmişi olan bir personel istihdam edilmektedir. Bu personel mahalle ile ilişki kurmakta anahtar rol üstlenmektedir. Wrangelkiez personelinin ifadeleri bunu açıklamaktadır; *“Türkiye kökenli olmanın avantajları var, dili biliyorlar. “Merhaba” dedikten sonra semt*

sakini daha farklı bakıyor. Ondan sonra hemen özel bir kontakta geliyor, resmi, mesafeli değil direkt. Tipik şeyler “sen ne yapıyorsun, ben ne yapıyorum çocuğun çocuğun var mı, Türkiye’nin neresinden geliyorsun?”. Sonra projelerle başlıyoruz, bu (ilk) kontak. Kadınlar kahvaltısı oluyor, kadınların herhangi bir şekilde toplantıları oluyor, isimleri farklı olabilir, veliler toplantısı, kadınlar buluşması, kahvaltı, bilhassa kadınlarla hemen çabuk bir gruplaşma olabiliyor. Tabii kadınların ilgisini çeken konuları bulduktan sonra” (görüşme 5).

Şekil 4. Bir mahalle yönetimi ofisi
(Fotoğraf:
A. Başaran-Uysal)

Programa alınan mahallerde sosyoekonomik göstergelerde hedeflenen iyileşmeler görüldüğünde, mahalle program kapsamından çıkarılmaktadır. 2000’lerin ortalarında Sosyal Şehir Programı’nın etkili olup olmadığına dair geniş bir araştırma yapılmış ve Federal Hükümet programa devam etme kararı almıştır. Bu süreçte Berlin Senatosu da yerel katılımı ve yönetişimi destekleyen “mahalle meclisi” modelini uygulama başlamıştır. Model, ilk kez Porte Alegre’de uygulanan katılımcı bütçe, İngiltere’de uygulanan mahalle fonları ve vatandaş jürisi yöntemleri esas alınarak oluşturulmuştur. Katılım gönüllük esasına dayanmaktadır ve mahalle sakinleri meclisin %51’ini oluşturmaktadır. Meclisin %49’u ise mahallede faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların temsilcilerinden (okul, kreş, dernek, spor kulübü, kültür merkezi, konut şirketi, ticari firma gibi) oluşmaktadır (Neighbourhood Management, 2013: 9; Neighbourhood Fund, 2004: 12). Mahalle

meclisinin dışında daha enformel ve esnek bir yapıya sahip bir başka karar mekanizması da mahalle jürisidir (aktion jury). 4-8 kişiden oluşan mahalle jürisi daha sık bir araya gelmekte ve küçük bütçeli projelere karar vermektedirler. Mahalle yönetimlerine katılımı artırabilmek için broşür, bülten, afiş gibi çeşitli araçlar yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Mahalleliyi yönetime davet eden bir bilgilendirme afişi

(Fotoğraf: A. Başaran-Uysal)

Her mahalleye nüfusu oranında bir bütçe verilmektedir. Bütçe beş mahalle fonundan oluşmaktadır. Mahalle fonu 1 kısa süreli aktiviteler ve projelere ayrılmıştır. Fon 2 yerel girişimleri güçlendirme amaçlı kullanılırken, Fon 3 büyük ve uzun süreli projeleri kapsamaktadır. Bu üç fonun hangi projelerde kullanılacağına Mahalle Meclisi karar vermektedir. Eyalet Senatosu’nun kararı ile kullanılan iki fon daha bulunmaktadır. Bunlar büyük bütçe gerektiren altyapı geliştirme projelerinde kullanılmaktadır (Berlin Senate Department for Urban Development, 2010; Neighbourhood Fund, 2004). Fonların kullanımı, projelerden elde edilen çıktılar Senato tarafından sıkı bir biçimde denetlenmektedir.

5.3. Yapılı çevrenin yenilenmesi ve yerinden edilme açmazı

Programın uygulanmaya başladığı ilk yıllar büyük oranda yapılı çevre kalitesinin iyileştirilmesine kaynak ayrılmıştır. Çocuk oyun alanlarının yenilenmesi, sokakların çiçeklendirilmesi, yapı adalarının ortalarındaki avluların ortak alan olarak geliştirilmesi, okul bahçelerinin yenilenmesi gibi projeler hemen her mahallede tekrar etmiştir. Kamu ya da kamu-özel sektör iştirakleri olan konut şirketleri bu yenileme projelerine dahil olmuşlardır. Örneğin Mariannenplatz (Kreuzberg) mahalle yönetimi, mahallede en fazla konuta sahip olan DEEGEWO ile ortak avluların geliştirilmesinde işbirliği yapmış, bir yapı adasının içi temizlenmiş, düzenlenmiş, oyun parkı ve hobi bahçeleri tasarlanmıştır; *“...kiracılar bahçesi projesi. Herkese bir parsel verildi, herkes kendi istediği bitkiyi, falan işte. Şimdi sahip çıkıyorlar hiçbirşey de olmuyor ilk başta çok tabii şeylerdi yok köpekler gelecek..., başkaları gelecek çalacak, yolacak kimse sahip çıkmayacak, böyle ön yargılı davrandılar, ama sonunda her şey yoluna girdikten sonra...”* (görüşme 2). Ortak alanların iyileştirilmesi ve tasarlanması süreçlerine mahallelinin süreçlere katılımı desteklenmiştir; *“...O yenilemelerde de mesela bütün insanlarla konuştuk, toplantılar yaptık. Hatta farklı farklı yöntemler denedik insanlara nasıl ulaşabiliriz diye. Bu gibi şeylerden dolayı da insanlarla baya bir bağlantı kurduk. ...yıllardır hiç kimse bizim için bir şey yapmadı bu nerden geliyor gibisine ...(bütçenin) iyi yanı mesela belirli bir alan içinde değerlendirilmesi gerekiyor...”* (görüşmecisi 6).

Yapılı çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesinin yanı sıra mahalleleri yeniden canlandırmak ve çekici hale getirmek için kültür ve sanat etkin bir biçimde kullanılmıştır. İlk yıllar sanat atölyelerine, küçük ofislere ve işletmelere bu mahallelerde yer seçmeleri için teşvikler verilmiştir; *“...boş dükkanları atölye gibi canlandırma düşüncesi vardı. Ama bunlar birkaç zaman sergi yapıldıktan sonra yine kapanıyor, ama kirasını bizim bütçelerden ödüyoruz... Uzun vadeli olmayacağını, herkesin buraya ilgi duymayacağını farkettikten sonra vazgeçtik. Yeni girişimci, iş kurmak isteyenler yine sanat konusunda ama uzun vadeli para kazanacak ve kendi kirasını kendisi ödeyecek kişileri bulmaya başladık. Ya da bir kuruluşu görevlendirdik, bunlar gazetelere ilan ettiler, işte baktılar, kimin uzun vadeli para kazanabilecek olduğuna... Ondan sonra 4-5 tane dükkâna bunları yerleştirdiler. ...Buraya gelip burada dükkân açmak isteyen 3-5 yıllık şu kadar yardım alabilirsiniz, ondan sonra bu yardım yavaş yavaş azalıyor.*

...Sanat olabilir, kafeler olabilir, küçük işletme ...bunların arasında bir tane avukatta vardı...” (görüşme 5).

Yeniden canlandırma konusunda farklı yöntemlerin izlendiği, başarısız yöntemlerden vazgeçilerek yeni yöntem arayışlarına gidildiği anlaşılmaktadır. Başarılı olan projelerin sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanacağı da ayrıca ele alınmaktadır; *“...semtimizde yani çok sanatçının olduğunu düşünüyorduk ve bu sanatçıların mesela gün yüzüne çıkmasını istiyorduk. Bir festival düzenledik. 2 gün ...bütün sanatçılar kapılarını açıyorlar veya dışarı çıkıyorlar belirli bir alanda kendilerine ait (eserleri) sunuyorlar, gösteriyorlar. Bu iki yıl çok güzel oldu. Baya da çok sanatçı tanındı, tekrar ortaya çıktı. Şimdi, 2013 yılında belediye bu projeyi kendisi aldı, kendisi uygulayacaktı... Bizim iki yıl yaptığımız festivalde oluşan kontaklardan meydana gelen bir kurumlaşma oldu. ...bir network kuruldu...” (görüşme 7).*

Bu tür kültür, sanat etkinlikleri yerel ekonomiyi canlandırmasının yanı sıra mahallele sakinleri arasında ve mahalleleli ile sanatçılar arasında da ilişkilerin kurulmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemlerde sanatçıların mahalle yönetimi fonlarına yoğun başvuruları olmaktadır; *“...Neukölln’de önemli iki tane büyük aktivite var. Bir tanesi Haziran ayında falan oluyor, “48 saat Neukölln” diye. Bir de Kasım’da bir tane oluyor, Nacht und Nebel, Gece ve Sis diye birşey. ...genelde sanatçılar küçük projelerini o dönemler için yapıyorlar, o dönemler örneğin bize çok proje önerisi geliyor, başvuru geliyor. Diyelim bir sergi açmak istiyor, ışık sistemini finanse etmek istiyor, mahalledeki bir ortamdaysa böyle şeyler geçiyor jüriden...” (görüşme 3).*

Görüşmecilerin tümü bu girişimlerin mahalleleri canlandırdığını, daha yaşanabilir hale getirdiğini düşünmektedirler. Diğer yandan uzun zamandır ihmal edilmiş bu alanlarda gerçekleştirilen bu projelerin soylulaştırmaya neden olduğu önemli bir eleştiri konusudur (Levine, 2004; Kil ve Silver, 2006: 113; Jakop, 2010: 197). 2000’lerin ortalarına gelindiğinde merkeze yeniden dönüş başlamış, bu mahallelerde gayrimenkul fiyatları ve kiralari, mahalle sakinlerini yerlerinden edecek boyutta artmıştır. En ünlü “Türk gettosu” Kreuzberg’in dönüşümü özellikle çarpıcıdır; *“Eskiden burada sol kesim vardı, independent, evleri işgal eden tipler vardı, eskiden Almanlar sevmezlerdi. Kottbusser Tor’da indiklerinde iii, ııı falan derlerdi. Uyuşturucu kullananlar, bağımlılar falan oralarda dikildiği için ve çok Türkler olduğu için, biraz da kirli buldukları için. Hep Kreuzberg itici bulunmuştu.*

...sonradan birden popüler oldu, bu 5 senedir 6 senedir kiralar uçtu, milleti çıkarıyorlar, Türkleri çıkarıyorlar, işsiz kişilere ev verilmiyor. Yani eskiden Kreuzberge girmek istemiyordu millet, şimdi de ev bulamıyoruz...” (görüşme 2).

Bir Wrangelkiez (Kreuzberg) sakini yaşadığı yerinden edilme tehdidini özetlemektedir; *“(Hane halkı) Altı kişiyiz. Evimiz kira, kira yardımı alıyoruz. ...21 yıldır oturuyorum. ...Job Center haber gönderdi, evin kirası çok yüksek diyor. Daha uygun, az kiralı bir eve taşınman lazım diyor. Bilmem ne yapacağım. Bir yıl süre tanıdı bana. ...Şimdi benim oğlum da çıktı ya (Üniversiteyi başka bir kentte okuyor), devletten yardım alıyor. O yüzden, hani o gittiği için. Bir kişi eksildik diye ...tatillerde gelecek. Artık çaresine bakacağız, mektup yazdıracağız, bakalım ne olacak. Ya şöyle 2-3 yıl daha kalsam diyorum, 2-3 yıl daha çalışabilirim, işyerim hemen burada... Başka bir yere gidersem çalışamam.”* (görüşmecisi 24). Kira yardımı miktarı hane halkı büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir. Çocukların evden ayrılması ya da aile büyüklerinin vefatı ile hane halkı büyüklüğü küçülen ailelerin, aldıkları kira yardımı miktarı da azalmaktadır. Bu ailelerin uzun yıllardır yaşadıkları bu mahallelerde –artan kira ücretleri nedeniyle- başka bir ev bulmaları mümkün olamamakta, dolayısıyla merkezden kent çeperlerine doğru bir harekete zorlanmaktadırlar.

Wrangelkiez’de mahalle sakinlerine yöneltilen “Mahallenizin en önemli sorunu nedir?” sorusuna görüşmecilerden biri ironik bir biçimde *“son yıllarda çok yabancı ve Alman gelmesi”* olmuştur. Görüşmecisi kendi verdiği cevaba gülmüş ve açıklama yapmıştır; *“başkalarının gelmesi değil sorun, biz bundan memnunuz, sorun kiraların yükselmesi ve buradan taşınmak zorunda olmamız”* (görüşme 19). Bu yer değişikliği dayanışma ağlarının yitirilmesine neden olmakta ve merkezi alanlarda daha kolay bulunabilecek saatlik işlere erişimi zorlaştırmaktadır.

5.4. Eğitimsizlik ve işsizlik döngüsü

Mahallelerin ortak sorunu artan işsizliktir. Sosyal Şehir Programı’nın temel başlıkları arasında “yerel ekonomi” ve “iş” olmasına rağmen, bu konular üzerine geliştirilen projelerin istenen etkiyi yaratamadığı açıktır. Program kapsamında kapasite geliştirmeyi ve network oluşturmayı amaçlayan küçük projeler geliştirilmektedir; *“...herhangi bir yere falan dilekçe yazıldığında,*

bir dilekçe nasıl yazılıyor? ..biyografi (özgeçmiş) nasıl yazılıyor? Nelere dikkat edilmesi gerekiyor? şeklinde bizim küçük projelerimiz oldu. Hatta ...gençlerle işyerleri arasında staj yeri bulma çervçevesinde projeler falan yapıldı” (görüşme 7). Bu projeler daha çok mahalleliyi aktif birer vatandaş yapmayı hedeflemektedir; “...zaten aktif çalışan insanlara, gönüllü çalışan insanlara belli bir knowhow vermek. Yani mesela bir gazeteyi nasıl yapabilirim ya da reklam için nasıl, ne adımlar atabilirim, interneti nasıl kullanabilirim ya da bir dernek nasıl kurabilirim. Böyle expert insanlar burada bırakmak istiyoruz ki hani bizim yaptığımız işleri bir şekilde onlar da devam edebilsinler...” (görüşme 1). Mahalle yönetimi personelleri işsizlik sorununun daha üst ölçekli politikalarla çözülebileceğini, mahalle yönetimlerinin iş imkânı yaratma imkanı olmadığını söz birliği etmişcesine tekrarlamaktadırlar. İşsiz erkeklerin ulaşılması en zor grup olduğu, hatta bu çabanın vakit kaybı olduğu da ifade edilmektedir. Bununla birlikte genç işsizlere yönelik projeler sınırlı da olsa geliştirilmektedir; “...Berlin’de baya iyi yürüyen bir proje. O da bir derneğe ait. Birkaç qm’le (mahalle yönetimiyle) çalışıyorlar. Onlar da işte mesleğini bırakan, okulunu bırakan kişilerle görüşüp, destekliyorlar. Okula yolluyolar, meslekse mesleğe sokmaya çalışıyorlar. Bazıları mesela yardım alıyor, Job Center’dan işte para yardımı. Oraya birlikte gidiyorlar, çünkü çoğu randevularına gitmiyor, uykuda kalıyor, ciddiye almıyor...” (görüşme 2).

Mahalle meclislerinde aktif rol alan mahalle sakinleri ile yapılan görüşmelerde de kadınlar daha çok çocukların eğitimi, Almanca öğrenme, bürokratik işleyişi anlama gibi konularda kendilerini geliştirdiklerini ifade etmektedirler. Programın işsizliğin azaltılmasına yönelik önemli katkıları olmadığı görülmekle birlikte, özellikle çalışmak isteyen kadınlara bir network sağladığı söylenebilir (Başaran Uysal, 2016a). Program bütçelerinin ilerleyen yıllarda, Ulusal Uyum Planı (2007) ve Göç Raporu’nun (2010) öncelikli hedefi olan eğitime ve eğitim çağında çocuğu olan annelere ayrıldığı görülmektedir.

Okullar ve kreşler mahalle meclislerinin en önemli paydaşıdır. Almanya’nın seçkinci bir eğitim sistemine sahip olması ve bu sisteminin göçmenleri dışlayıcı yanı uzun yıllardır eleştirilmektedir (Wilpert, 2013). Bir öğrencinin hangi liseye gideceği ilkokul dördüncü sınıfta, öğretmeni tarafından belirlenmektedir. Göçmenler bu aşamada çocuklarının üniversite eğitimine olanak tanıyan liseler yerine önyargılı olarak meslek liselerine yönlendirilmektedir.

dirildiğini, böylelikle göçmenlerin eğitim yoluyla yükselmelerinin önüne geçildiğini düşünmektedirler. 2011 yılında Berlin Eyaleti bu seçkin eğitim sistemini uygulamaktan vazgeçmiştir. Berlin aynı zamanda iki dilli eğitim veren ilkokullar –Avrupa okulları- uygulamasında da pilot eyalettir. Berlin’de Almanca dışında sekiz dilde eğitim veren 17 ilkokul, Türkçe-Almanca eğitim veren iki ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda dillerin eşitliği temel ilkedir.

Program kapsamında uygulanan en başarılı eğitim projelerden biri olarak görülen “İmece”, mahalledeki bütün eğitim kurumlarını biraraya getiren bir eğitim ağı projesidir. Wrangelkiez (Kreuzberg) mahalle yönetiminde geliştirilen bu proje sayesinde okullar (çok sayıda kreş, 1 ilkokul ve 1 ortaokul) birlikte yeni projeler geliştirmişler. Türkiye orijinli personel 2005 yılında başlayan bu deneyimi şu şekilde aktarmaktadır; “...Burada iki tane okul vardı. İlkokul. Okulun bir tanesi kapandı. Kapanmasının sebebi burada oturan Alman çocukların bu okula gitmemesi, yani yer var ama aileler çocuklarını o okula götürmüyorlar. ...Sonuçta istatistiklere baktıktan sonra okula gidecek çocuk sayısı yeterli ama bu çocuklar bu okula gitmediği için, ya belediye ya senato karar verdi, bu okul kapanacak. ...İlginç olan, okul kapandıktan sonra büyük bir protesto başladı. ...bu kapanacak olan okuldaki (göçmen) çocukları diğer okullara dağıtacaklar, ama diğer okullarda bu okuldan kaçan veliler var. ...Belediye’de büyük bir protesto oldu. ...Alman velilerin protestoları gerçekten “çok büyük bir protesto derken” yani duygulu bir protesto, neredeyse ağlayacaklardı. (Belediye yetkilisi) Sonradan dedi ki “bu böyle olur mu? Buradaki insanları ne yapacağız, bir çözüm bulmamız gerekiyor”. Ondan sonra orada (bu) fikir oluştu. Yani bu eğitim ağı dediğim şey. Önce hepsini bir araya toplayalım sorunları neymiş, bir yolunu bulalım. ...Yine büyük bir toplantı olduğunda bu kadın dedi ki “Alman velilerin arkasından koşturmayalım ...burada oturanlara, kalacak olanlara, semt sakinlerine hizmet verelim. Kuruluşlar değişsin, niye insanları değiştirmeye çalışıyoruz?. İnsanlar olduğu gibi kurumlar profesyonel, bunları değiştirelim”. Bu şekilde başladı eğitim ağı.” (görüşme 5). İmece projesi bu okulun kapanmasını önleyememiş ancak ikinci ilkokulun %80 Türkiye orijinli öğrenci profilinin, %50 Türkiye geçmişli %50 Alman orijinli olarak değişmesini sağlamış. İmece projesi kapsamında kreşte başlayan Almanca öğrenme metodlarının ilkokulda devam etmesi, dil öğrenme metodlarının ortaklaştırılması, veli tutumunun nasıl olması gerektiği konusunda eğitimler, öğrenci ve velinin karar süreçlerine katılımını

sağlayan “demokrasi öğrenmek ve yaşamaktır” projesi, okulda veli odası yapılması gibi öğrenci-öğretmen-veli etkileşimini artıran projeler geliştirilmiştir (görüşme 7).

Körnepark’ta (Neukölln) bir başka başarılı görülen proje çocukları eğitime teşvik edicidir; *“Gymnasyumda (üniversiteye başvurma imkânı sunan lise) okula giden çocuklar(dan) 3, 5 kişi seçiliyor. Ondan sonra, onlar ilkokullarda birkaç çocuk seçiyorlar. Onlara ister istemez biraz ağabeylik ablalık yaparak, hani gymnasyuma olan korkularını falan almak için, onlara derslerinde falan destek olması için... birlikte iletişim sağlanıyor. Bu projeyi gerçekleştirenler de bizim gençlerden. Özellikle yabancı uyruklu üniversiteye giden kişiler. Onlar diyor ki, en ideal durum, diyorlar “bu (kurulan ilişki) hiç bitmeyecek, her zaman bizim gymnasyumdan bu projeyi destekleyecek 10-15 kişi olacak ve bunlar her zaman 10-15 çocuğa ağabeylik yapacaklar”. Bu da ilerde, daha sonra iş hayatında bile birbirlerine destek olabilecek bir ağ kuracak gibi birşey olsun istiyorlar... Talep olarak da var ama gençlerde sayı yüksek olmadığı için (gymnasyuma giden yabancı kökenli öğrenci sayısı) yapamıyorlar. Sadece bir okulda, on öğrenci, on iki öğrenci falan yapıyor.”* (görüşme 4).

Donaustrasse-Nord’da (Neukölln) bulunan ilkokulda, programın sağladığı bütçe ile içerisinde mutfak, tuvaleti olan bir veli buluşma mekânı oluşturulduğunu ve okul bahçesinin okul saatleri dışında da açık olan bir çocuk parkı olarak düzenlendiği görülmektedir. Okul bahçesinin ve ebeveyn kafenin düzenli bir buluşma mekânı haline geldiği anlaşılmaktadır; *“...Üç tane sürekli olarak sosyal danışman çalışıyorlar, çocuklara göz kulak olmak için bu saatlerde, açık olduğu saatler içinde. Son 2-3 yıldır da hani sırf çocuklara değil onların anne babalarına, ailelerine ve mahalleden başka insanlara, çocuklara da genişletildi (bu alanların kullanımı) ve baya başarılı oldu. Örneğin, Çarşamba günleri özellikle veliler geliyorlar, çocukları ile oynuyorlar, birbirleri ile fikir alışverişi yapma fırsatları oluyor, o da başarılı bir proje.”* (görüşme 3). Şekil 6’da ebeveyn kafede yapılan bir kahvaltılı buluşması ve kafe duvarında asılan çok dilli hoşgeldiniz panosu görülmektedir.

Programın bir başka başarılı alanlarından biri kadınları bir araya getiren projelerdir. Her mahallede ailelerin özellikle kadınların bir araya gelebileceği bir buluşma mekânı oluşturulmuştur. Bu mekânın adı ve yeri

her mahallede değişebilmektedir; okulun içinde ebeveyn kafesi, komşu evi, aile bahçesi gibi. Program sonlandıktan ve mahalle yönetimi ofisi kapandıktan sonra, programın etkilerinin ve kurulan ilişkiler ağının sürdürülebilirliği için her mahallede etkili olabilecek bir kurum bu misyonla geliştirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 6. Bir ilkokul içerisinde “Ebeveyn Kafe” ve duvarındaki pano
(Fotoğraflar: A. Başaran-Uysal)

5.5. Toplumsal uyum ve katılım

Saha çalışmasında toplam 32 görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerin 19’u Sosyal Şehir Programı kapsamındaki projelerden yararlanmış olan ya da mahalle meclislerinde yer almış olan kadınlardır. 19 kadının 10’u çocuk yaşta aile birleşimi ile Berlin’e gelirken, 9’u genç yaşta evlenerek gelmişlerdir. Ömürlerinin önemli bir kısmı Berlin’de, hatta şu an oturdukları mahallede geçmiş olmasına rağmen yalnızca 5’i Alman Vatandaşıdır. Kadınların hiçbiri ne siyasi bir partiye ne de herhangi bir derneğe, yardım kuruluşuna üye değildir. 11 kadın hayatında hiç oy kullanmamış, diğer Türkiye Vatandaşları da bir ya da iki kez kullanmışlardır. 1 kadın “oy hakkı” için protesto eylemine katıldığını ifade etmiştir. Seçme ve seçilme hakkına sahip olmadıkları halde kadınların 9’u yaşadıkları mahalleyle ilgili söz hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Sosyal Şehir Programı ve mahalle meclisleri uygulamasının bunda payı olduğu açıktır.

19 kadının 1’i emeklidir. 2 kadın ise temizlik, bulaşıcılık gibi kısa süreli “küçük” işlerde saat ücretli olarak çalışmaktadırlar. Ancak kadınların 17’si hayatlarının belli dönemlerinde bu küçük işlerde, sigortasız olarak çalışmıştır. 2 aile hariç hepsi kira yardımı, işsizlik parası gibi devlet yardımlarından yararlanmaktadır. Eşin emekli olması ya da iki kişinin küçük işlerde çalışmasının geçim için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle bulunabilen bu niteliksiz işler aileleri devlet yardımlarına bağımlı olmaktan kurtaramamaktadır.

Türklerin Alman toplumuna entegrasyonu konusunda ana akımdan farklı düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bazı araştırmalar (Kaya ve Kentel, 2005; Şahin, 2010) tam vatandaşlık haklarını elde etmedeki kısıtlara rağmen Almanyalı-Türklerin kamusal hayata, siyasi ve kültürel katılımı oldukça mesafe kat ettiklerini göstermektedir. Türkiyeli göçmenlerin “Alman-Türk”, “Berlinli-Türk” şeklinde iki kültürü de yansıtan çok kimlikli bir toplumsal yapı sergiledikleri hatta Türkiye kökenlilerin kimliklerinin çeşitlendiği bulgulanmaktadır (Kaya ve Kentel, 2005). Diğer yandan Berlin’de sosyokültürel ve ekonomik yaşama katılım konusunda en sorunlu olarak görülen mahallelerde, kadınlarla yapılan görüşmeler, kadınların henüz bu ikili kimlikleri benimsemediği yönündedir. Görüşme yapılan mahalle sakini kadınlar kendilerini “Berlinli” olarak tanımlamamaktadırlar. Almanya Vatandaşı olanlar da dahil, “Nerelisin?” sorusuna Türkiye’de geldikleri kentin, köyün ismini söyleyerek cevap vermektedirler.

Görüşmeciler farklı kültürlerden komşuları olduğunu, birbirlerini tanıdıklarını, selamlaştıklarını ancak Türkiye’den gelen komşu, akraba ve arkadaşları ile görüştüklerini, bunun da çok doğal olduğunu ifade etmektedirler. Sosyal Şehir Programı, herkesin bir birini tanıdığı, kendini güvende hissettiği bir mahalle ortamı oluşturmayı hedeflemektedir. Ancak Program farklı göçmen gruplarını (Türkler, Araplar, Bulgarlar gibi) bir araya getirmede ya da Alman orijininler ile göçmenleri bir araya getirmede başarısız olduğu yönünde eleştirilmektedir (Bockmeyer, 2006; Marcuse, 2006). Bizim saha çalışmamız da bunu doğrulamaktadır. Görüşmeciler farklı kültürleri bir araya getirme çabasının zoraki olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.

Almanca bilmemenin sosyoekonomik yaşama katılımda önemli bir dezavantaj oluşturduğu kabul edilmekle birlikte, görüşmecilerin bazıları Almanlarla bir araya gelmenin dil bilme ile ilgisi olmadığını düşünmektedirler. Almanya’ya küçük yaşta gelen ve dış doktoru yardımcısı olarak meslek eğitimi görmüş olan Necla’ya göre; *“Almanlarla hemen tanışıp konuşamazsın. Alman arkadaşlarımız yok. Biz burada doğduk, okula gittik (Almanca biliyoruz). Okuldayken arkadaşın oluyor ama sonra hep Türklerle ilgileniyorsun. Almanların içinde bir tane Türk olsa, Türk’e gidiyorsun. Kültür ile ilgili. Dille ilgili değil...”* (görüşme 15). 10 kadın Almancasını “iyi” olarak, 9 kadın ise “yetersiz” olarak görmektedir. Bununla birlikte tüm kadınlar çocuklarının Almancalarının çok iyi olduğunu belirtmişlerdir. Evlerde çocuklar, kardeşleriyle Almanca, anne-babalar ile Türkçe konuşmaktadırlar. Benzer ikili durum seyredilen TV kanallarında da yaşanmaktadır. Anne babalar Türkiye’den yayın yapan TV kanallarını seyrederken, çocuklar Alman TV kanallarını seyretebilmektedirler. Bu durum aslında iki dilli, iki kültürlü bir yaşamın anne babanın eğitim düzeyinden bağımsız olarak gençlerde ve çocuklarda oluştuğunu göstermektedir. Kaya (2000) bu kuşağın ve oluşan ikili kimliklerin toplumsal uyumun önemli bir göstergesi olarak görmektedir. Gençlerin ailelerinden aldıkları geleneksel kültür ile küresel kültürü bir araya getirerek, ulus-devlet kimliğini aştıklarını ve ulus ötesi bir kimlik oluşturduklarını vurgulamaktadır.

6. Sonuç ve tartışma

Almanya 1960’larda gelen “misafir işçilerin” geri dönüşünün kısa sürede gerçekleşmeyeceğini 1970’lerde anlamış ve bir yabancılar politikası geliştirmeye başlamıştır. Göçün başladığı ilk yıllar entegrasyon için gerekli olan eğitim, dil öğrenme, sosyal yaşama katılım gibi konulara önem verilmemiştir. İlk yıllar ekonomik katılım sorunu bulunmamaktadır, gelen işçiler düzenli gelir getiren işlerde istihdam olanağına sahiptir. Ancak 1973 petrol krizi ve 1980’lerde artan sanayisizleşme süreci, özellikle eğitim olanaklarından yararlanamamış olan ikinci kuşağı işsizlik ve yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakmıştır. Güvenceli işlere sahip birinci kuşak işçilerin çocukları gelişen neoliberal politikalar karşısında sürekliliği olmayan, güvencesiz, niteliksiz işlerde çalışmakta ya da kendi küçük girişimlerini kurmaya yönelmektedirler.

1990’lı yıllar Almanya ve Berlin için çok hızlı bir değişimin yaşandığı yıllardır. Berlin Duvarının yıkılması, ardından Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi, Berlin’in yeni başkent ilan edilerek hizmet sektöründe uzmanlaşmaya başlaması, yeni göçler tüm Almanya’yı etkilemiştir. Ekonomideki daralma, artan işsizlik ve refah devletinin çözülüşü göçmenleri yoğun olarak etkilemiştir. Göçmenlere karşı artan yabancı düşmanlığı açık saldırılara dönüşmüş, toplumsal gerilim artmıştır. Kutuplaşmanın ve ayrışmanın arttığı bu yıllarda çok-kültürlülüğü esas alan Habermas’ın (1999) “karşılıklı saygı siyaseti” toplumsal uzlaşmayı sağlayacak bir politika olarak önerilmiştir. Göçmenlerin zamanla gedikleri toplum içinde eriyebileceklerini öngören klasik göç kuramlarına karşı göçmenlerin hem geldikleri ülkenin kültürünü koruyabilecekleri hem de yeni ülkenin temel değerlerini benimseyebilecekleri ikili kimliklere sahip olabilecekleri görüşü önem kazanmaya başlamıştır. 1999 yılında uygulanmaya başlanan Sosyal Şehir Programı, hem toplumsal ve mekansal ayrışmanın yoğunlaştığı buna karşın çok-kültürlülüğün toplumsal uzlaşma için bir çözüm olarak önerildiği bir politik atmosferde ortaya konulmuştur.

Mahalle-temelli bir program olan Sosyal Şehir Programı, “getto” olarak tanımlanan, yabancı nüfusun, devlet yardımlarına bağımlılığın ve kötü yaşam koşullarının yoğunlaştığı mahallerde yaşam kalitesinin yükseltilmesini, mahalle sakinlerini güçlendirerek sosyoekonomik yaşama katılımlarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Programın Berlin uygulaması

karar süreçlerine mahalleli katılımına fırsat tanınması, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği olanakları yaratması açısından yenilikçi bulunmaktadır (Häußermann, 2006b). Programın kaynakları ilk yıllar mahallelerdeki yapılı çevrenin geliştirilmesine ayrılmıştır. Çocuk oyun alanları, meydanlar, sokaklar, avlular, okul bahçeleri gibi kamusal mekanlar yenilenmiştir. Kadınların, ailelerin, velilerin buluşacağı mekanlar yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra ilk yıllar festival, gösteri, gezi tarzı etkinliklere ağırlık verilmiştir. Mahalle sakinlerinin birbirleri ve kültürlerini tanımalarına olanak sağlayan bu etkinliklerden bir süre sonra vazgeçilmiştir. Son dönemde ise program bütçelerinin yoğun bir biçimde eğitim ile ilgili projelere aktarıldığı gözlemlenmektedir (Başaran Uysal, 2016a).

Sosyal Şehir Programı, 1990 sonrası azalan devlet yardımlarının ve yerel yönetim bütçelerinin bu programın fonları ile desteklendiği, bu yüzden fonların doğrudan dezavantajlı kesimlere ulaşamadığı yönünde eleştirilmektedir (Rosol, 2010; Eick, 2003). Programın yoğun olarak eleştirildiği bir diğer konu ise mahallelerdeki yenileme ve canlandırma projeleri ile soylulaştırma süreçlerine neden olduğudur (Levine, 2004; Kil ve Silver, 2006; Jakop, 2010). Mahalle meclislerinde orta sınıfın temsiliyeti bir başka sorun alanıdır (Başaran Uysal, 2016a). Diğer yandan Sosyal Şehir Programı, mahalle sakinleri özellikle kadınlar arasında dayanışma ağları yaratmada, mahalle sakinleri ile sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasında ilişki kurmada, mahalle sakinlerinde aidiyet duygusunu geliştirmede sınırlı olsa katkı sağlamaktadır. Mahalle meclisi modeli, mahalle sakinlerinin yaşadıkları mahalle ile ilgili kararlara katılımları ve aktif vatandaş olmaları konusunda dezavantajlı kesimleri desteklemektedir. Programın mevcut ekonomik sorunlara ve işsizliğe çözüm üretemeyecek olması kabul edilmekle birlikte, çocukların ve annelerin eğitimine verilen desteklerin uzun vadede toplumsal uyum ve entegrasyona katkı sağlayacağı açıktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006) Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları / Göç Çalışmaları Dizisi, (2. Baskı) İstanbul.
- Başaran Uysal, A. (2016a) Sosyal Şehir Programı ve Yerel Katılım: Berlin Örneği, Çağdaş Yerel Yönetimler, 25(4) Ekim 2016, s. 27-47.
- Başaran Uysal, A. (2016b) Berlin, Soğuk Savaştan Çok-Kültürlü Metropole, II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, Küresel ve Yerel Arasında Kentler, (ed. Geniş ve Osmanoğlu), 11-13 Mayıs 2016, Bildiriler Kitabı, s.994-1009, İdeal Kent Yayınları – 5, Ankara.
- Berlin Senate Department for Urban Development, 2010. The Neighborhood Councils within the Neighborhood Management Process, Hand out at the 3. Congress of Berlin’s Neighborhood Councils on 20. March 2010, (<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/quartiersmanagement/en/download.shtml>)
- Bernt, M. (2012), The ‘Double Movements’ of Neighbourhood Change: Gentrification and Public Policy in Harlem and Prenzlauer Berg, *Urban Studies*, 49(14) 3045–3062, November 2012.
- Blomfield, J. 2003. Made in Berlin: multicultural conceptual confusion and intercultural reality. *Journal of Cultural Policy*, 9(2), pp.167-183
- BMVBS (2008). Status Report The Programme “Social City” (Soziale Stadt) Summary, Federal Ministry of Transport, Building and Urban Affairs (BMVBS), Berlin, July 2008, [statusbericht-kurzfassung_en.pdf](#)
- Bockmeyer, J. (2006) Social Cities And Social Inclusion: Assessing The Role Of Turkish Residents In Building The New Berlin, *German Politics And Society* | December 22, 2006
- Eick, V. (2003). New strategies of policing the poor: Berlin’s neo-liberal security system, *Policing and Society*, 13 (4), pp.365-379.
- Gazioğlu, E. (2012) 60lardan 90lara Göçmen Filmlerinde Kuşak Farklılıkları, Türk-Alman İşgücü Anlaşması’nın 50. Yılında Almanya Türkleri, ed. Z. Gümüş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:2581, s.61-76, Eskişehir.
- Gitmez, A. and Wilpert, C. (1987), A Micro-society or an Ethnic Community? Social Organization and Ethnicity amongst Turkish Migrants in Berlin, *Immigrant Associations in Europe*, (ed. Rex, Joly, Wilpert) p.86-125.
- Häußermann, H. (2006a), “Berlin: from Divided City into Fragmented City”, *HAGAR, Studies in Culture, Polity and Identities*, Vol. 7 No. 1, s. 1-15.

Häußermann, H. (2006b), "The National "Social City Program" Findings from the Midterm Evaluation", *German Politics and Society*, Issue 81 Vol. 24, No. 4, Winter 2006, s. 145-163

Jakob, D. (2010), Constructing the Creative Neighborhood: Hopes and Limitations of Creative City Policies in Berlin, *City, Culture and Society*, 193–198.

Kaya, A. (2000) "Sicher in Kreuzberg:" Constructing Diasporas: Turkish Hip-Hop Youth in Berlin. (New Brunswick, 2001).

Kaya, A. ve Kentel, F. (2005), *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 108, Göç Çalışmaları 3, İstanbul.

Kil, W. & Silver, H. (2006). From Kreuzberg to Marzahn New Migrant Communities in Berlin, *German Politics and Society*, Issue 81, 24 (4), Winter 2006 95 10.3167/gps.2006.240404

Laurance, J. (1999), (Re)constructing community in Berlin; of Jews, Turks and German Responsibility, *WZB Discussion Paper*, No. FS III 99-102, WZB Berlin Social Science Center, Berlin.

Levine, M. A. (2004), "Government Policy the Local State, and Gentrification: the Case of Prenzlauer Berg (Berlin)", *Germany, Journal of Urban Affairs*, Vol. 26, No. 1, s. 89–108.

Marcuse, P. (2006). The Down Side Dangers In The Social City Program: Contradictory Potentials In German Social Policy *German Politics Society*, 24 (4), Winter 2006 , pp. 122-130(9).

Mayer, M. (2013), New Lines of Division in the New Berlin, <http://userpage.fu-berlin.de/~jfkpolhk/mm/Research/Publications/Texts/Mayer.BerlinDivisions.pdf> (erişim tarihi 27.08.2013)

Mortan, K. and Sarfati, M. (2011), Vatan Olan Gurbet, Almanya'ya İşçi Göçünün 50. Yılı, İş Bankası Kültür Yayınları / İnceleme-Araştırma Dizisi, İstanbul.

Neighbourhood Management (2013), <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/quartiersmanagement/en/download.shtml>, access date 24.09.2013 (official web site of Senate Department for Urban Development and the Environment Berlin)

Neighbourhood Management in Berlin (2010), Neighbourhood Management in Berlin, Information on the program "Socially Integrative City", Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Berlin

Özbek, Y. (2012), Misafir İşçi'den (Gastarbeiter) Alman Türkler'e (Deutschtürken) Almanya'ya Emek Göçü'nün Tarihi, *Almanya'ya Emek Göçü*, (eds. Sözbir Fındıkçioğlu ve Güler), pp13-27, Nazım Hikmet Akademisi, Yazılama Yayınevi 58, İstanbul

Rosol, M. (2010), “Public Participation in Post-Fordist Urban Green Space Governance: The Case of Community Gardens in Berlin”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 34, No. 3, September 2010 s. 548–563.

Silver, H. (2006). Social Integration In The “New” Berlin, *German Politics And Society*, Issue 81 Vol. 24, No. 4, Winter2006

Şahin, B. (2010). Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme, Bilgi, Guz 2010, 55, pp.103- 134.

The ‘Socially Integrative City’ (2013) <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/quartiersmanagement/en/download.shtml>, access date 24.9.2013 (official web site of Senate Department for Urban Development and the Environment Berlin)

The Neighbourhood Fund (2004). The Neighbourhood Fund, A Berlin Model for Public Participation, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Berlin (<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/quartiersmanagement/en/download.shtml>, access date 24.9.2013 (official web site of Senate Department for Urban Development and the Environment Berlin)

Toksöz, G. (2006), Uluslar Arası Emek Göçü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Unutulmaz, O. (2016), Gündemdeki Kavram Göçmen Entegrasyonu-Avrupa’daki Gelişme ve Britanya Örneği, Küreselleşme Çağında Göç – Kavramlar, Tartışmalar (der. Öner ve İhlamur-Ömer) İletişim Yayıncılık.

Wilpert, C. (2013), Identity Issues in the History of the Postwar Migration from Turkey to Germany, *German Politics and Society*, Issue 107, Vol. 31, No.2 (Summer 2013):108-131

SÜREKSİZ ŞEHİRCİLİK VE MÜLTECİLER: İSTANBUL'DA KENT-KAMP-KENT

Gülşah EKER

Şehir Plancısı

Doç. Dr. Zeynep GÜNAY

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentlerimiz, eşi görülmemiş güçlü siyasi, ekonomik, dinsel ve etnik çatışmalardan ötürü büyük bir hareketliliğe sahipken, süreksiz şehircilik, bir organizasyon aracı olarak kentsel planlama ve tasarım alanlarında önem kazanmaktadır. Dini ritüel yerleşkelerinden mülteci kamplarına kadar çeşitlilik gösteren kamplar, karmaşıklığı ve organizasyonu özerk olarak geliştiren geçici şehirler olarak faaliyet göstermektedir. Süreksiz şehirciliğin bu tür doğrudan biçimleri, zamansallığı paylaşırken mekân ve sosyal etkileşimlerin yeniden yapılandırılmasına izin verir. Öte yandan şehirler, giderek artan bir geçicilik kazanırken, eski göçmenler ve yeni mülteciler arasındaki diyalektiğin bir parçası olarak, kentler, birer kamp gibi işlev kazanmaktadır. Araştırma süreksiz şehirciliğin kent mekanında hızla değişen koşullar söz konusu olduğunda geçici bir organizasyon aracı olarak nasıl işlev gördüğünü sorgulamaktadır. Süreksizliği zaman, hareket, eylem ve belirsizlik bağlamında irdelerken, Suriye'den gelen mültecilerin İstanbul'da, süreksiz şehircilik bağlamında devlet yardımlarının ötesinde kendi kendilerini organize etme yolları üzerine bir anlatım sunmaktadır. Etnografik anlatım, kentsel alan ve sakinler arasındaki kısa ömürlü ilişkileri, alanın subjektif niteliklerini, günlük yaşam uygulamalarını, kişisel deneyimlerini ve hikâyelerini belirleme ve keşfetme konusunda değiştirilebilir perspektifler için ortak bir zemin oluşturmak adına bir yöntem olarak

kullanılmıştır. Bu sayede, süreksiz yaşam biçimlerine dayalı kolektif anılar üzerine bir öykü sunması ve araştırmanın sonuçlarının, kalıcı sosyo-mekânsal çözümler için bir ortam yaratmada rehberlik etmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süreksiz şehircilik, göç, mülteci, politika, kamp

Abstract

As our cities witness a massive flux of mobility due to unprecedentedly vigorous political, economic, religious and ethnic conflict, ephemeral urbanism becomes a major topic in the field of urban planning and design. With a range from religious outposts to refugee clusters, camps operate as temporary cities that autonomously develop complexity and organization. Such direct forms of ephemeral urbanism allow the reconfiguration of space and social interactions while sharing the temporality. The cities, on the other hand, are increasingly gaining a new ephemerality and operating as camps themselves. This paper questions how ephemeral urbanism functions as a temporary organizing tool for rapidly changing conditions in the city. Considering the cities are increasingly gaining new ephemerality and operating as camps themselves, the concept of ephemerality is scrutinized in terms of time, mobility, action, and uncertainty. The research presents a narrative on the ways Syrian refugees self-organize themselves in Istanbul. Ethnographic narratives are used as a methodology to exhibit a common ground for interchangeable perspectives in identifying and exploring the ephemeral relations between urban space and inhabitants, the subjective qualities of the space and the practices of everyday life. It is hoped that the results of the research provide guidance in creating a medium for socio-spatial solutions.

Keywords: *Ephemeral urbanism, migration, refugee, politics, camps*

Giriş

Tarih geçici olduğu anlaşılan pek çok görkemli uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. İnsan, çağdaş çalışmaların, rasyonel planlar ile bugünün kentlerinin daha istikrarlı bir dünya düzeninde kalıcı bir miras yaratacağına inanmaya meyillidir. Diğer yandan, insani krizler ve doğal afetler hala kentleri ve farklı ölçekteki yerleşimleri değiştirmeye, dönüştürmeye, yok etmeye devam etmektedir. Kalıcı ve zengin bir tarihi miras bırakma düşüncesi, tüm insanlığın ihtiyaç duyduğu güven duygusunu pekiştirirken, geleceğe dair olası riskli durumları göz ardı eden bir rahatlık sunmaktadır. Bishop ve Williams (2012)’ın dediği gibi, “kendimizi yaşadığımız dünyanın kalıcılığına inandırarak kandırıyoruz” (s.11). Kalıcılığın bir yanılsama olduğu görüşüne istinaden, süreksizlik, farklı olarak, geçici olduğu önceden bilinen bir zaman dilimini tanımlamaktadır.

Kentlerimiz, eşi görülmemiş güçlü siyasi, ekonomik, dinsel ve etnik çatışmalardan ötürü büyük bir hareketliliğe sahipken, ‘geçici kent’ (*temporary city*) ve zaman, hareketlilik, eylem ve belirsizlik bağlamında ‘süreksiz şehircilik’ (*ephemeral urbanism*) kavramları, kentsel planlama ve tasarım alanlarında önem kazanmaktadır. Dini ritüel alanlarından mülteci kamplarına kadar çeşitlilik gösteren süreksiz yerleşimler, bir son kullanma tarihi olan ve aynı zamanda özerk kentsel dinamiklerini bu varoluş süresi içinde geliştiren geçici şehirler olarak faaliyet göstermektedir (Mehtora vd. 2016). Agamben (1998, s.112), bio-politik kamplanmaya dikkat çekerken bugünün kentlerinin daha çok birer kamp olduğunu ve bunun Batı’nın temel bio-politik paradigması olduğunu savunmaktadır. Süreksiz şehirciliğin bu tür doğrudan biçimleri, zamansallığı paylaşıırken mekân ve sosyal etkileşimlerin yeniden yapılandırılmasına izin verir. Öte yandan kentler, giderek artan bir geçicilik kazanırken, eski göçmenler ve yeni mülteciler arasındaki diyalektiğin bir parçası olarak, kentler, birer kamp işlevi kazanmaktadır.

Çatışmalar, zorunlu göç ve mülteci krizi insanlık hallerine dair süreksizliği ortaya koyarken kent mekânı da giderek artan bir süreksizlik kazanmaktadır. Süreksizlik ile ilgili olarak, zaman, hareketlilik, eylem ve belirsizliğe ilişkin deneyimler ve yaklaşımlar değişirken, süreksiz şehircilik, ani değişen koşullarda bir organizasyon aracı olarak, mülteci kamplarında işlev kazanmaktadır. Kentler artık, yeni sakinler, yolcular, misafirler için geçici bir

süre ev sahibidir ve kimi zaman sadece bir durak noktasıdır. Mülteci krizinin günümüzde yönetim biçimi ise, geçicilik ve sürekliliğin merkezinde yer alan mülteci kamplarıdır.

Mülteci kampları, zaman içinde kendisine gerekli kentsel dinamikleri üretirken ve kimi zaman yakınındaki diğer kentlerle ekonomik bağlar geliştirerek, kırsal yerleşimlere, kasabalara, gettolara dönüşmektedir. Dünyanın pek çok farklı yerindeki mülteci kampları, geçici yerleşimler olarak kurulmuş olsalar da, varoluş süreleri azımsanamaz biçimde uzundur. Foucault (1967)'un heterotopyasına benzer şekilde, bu kamplar, her yerin dışında doğan, büyüyen, yaşayan insanlara ev sahipliği yapmaktadır. Mülteci krizini, problemini ve belirsiz insan akışı dinamiklerini istatistiklere indirgemek, krizin boyutlarını sadece matematiksel olarak algılamamıza yardımcı olmaktadır. İstatistikler, Suriye'den İstanbul'a Gelen Sığınmacıları İzleme Platformu'nun (2013) belirttiği gibi bu insanların nereden geldiğinden, neden kaçtıklarından ya da öldüklerinden bahsetmemektedir. Anlamları, günlük dinamikleri ve ötesindeki hikâyeleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. 'Misafirler' ya da 'ev sahipleri' açısından ciddi sorunlar, anlatıları anlamının bir gereğini doğurmaktadır.

2011 yılında başlayan Suriyeli mülteci krizi de, politik muğlaklık, entegrasyon problemi ve toplumsal ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Bugün İstanbul'daki mültecilerin %90'ı kentlerde yaşamaktadır. Bu durum şunu göstermektedir; süresiz şehircilik mülteci kamplarında bir organizasyon aracı iken, süresizliğin kentteki izi kamp olgusundan bağımsız değildir. Kamplar, çevresinden çoğu zaman kopuk, ayrılmış, başka insanların yaşadığı başka yerler olarak ele alındığında, kentteki durum kamplardan farklı değildir. Kentteki yapısal çevrenin, kalıcılığı yüceltirken geçiciliği yok sayıyor oluşu, göçün, insan akışının ve mültecilik halinin işaret ettiği kamplaşmanın önüne geçememektedir. Kentler bugünün kamplarıdır.

Bu kapsamda araştırma temel olarak, süresiz şehirciliğin kamp olgusunun ani değişen koşullarda geçici bir organizasyon aracı olarak nasıl işlev kazandığını, İstanbul'da Vefa ve Yarımburgaz semtlerinde yaşayan 'kent mültecileri' üzerinden sorgulamaktadır. Radikal kentsel dönüşüm projelerine dayanan deplasmanlardan Suriyeliler'in muazzam göç dalgalarına kadar bugün İstanbul, şehir içi kentsel alanın dönüştürülebilirliği

bağlamında kalıcı süreksizlik dinamiklerini keşfetmek için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Geçici ve süreksiz şehirciliğin ve mekânsallıklarının, kentte yaşayan mülteciler üzerinden izini sürerken, bir yandan da süreksiz şehirciliğin kentteki varlığını, anlatılar, gündelik yaşama ilişkin hikâyeler ve mekânın sübjektif nitelikler üzerinden aktarmakta ve kent ve kamp arasındaki ilişkiyi sorgulamaktır. Mülteci bir terim olarak, bu çalışmada, uluslararası hukuk tüzüğünden bağımsız olarak, ‘yerinden edilmiş ve evinden uzak’ anlamlarında kullanılmaktadır.

Süreksizliğe farklı perspektiflerden bakmak ve birbirini tamamlayan bir kapsam ortaya koymak adına, çalışmada etnografik yaklaşım benimsenmektedir. Wolcott’un (1999) dediği gibi, etnografik araştırmanın temeli “burada neler oluyor?” sorusuna dayanmaktadır (s.69). Etnografya çalışmaları, sosyo-kültürel, politik, ekonomik, coğrafi bağlamlarda bakış açıları ve deneyimler üzerine anlatım sağlarken, kolektif hafıza, inanışlar ve eylemlerin aktarılmasını sağlamaktadır. Etnografik anlatımın bir biçimi olarak yapılan saha araştırması sürecinde, düzenli aralıklarla Suriyeli aileler ile görüşmeler yapılmıştır. Yaşam biçimi, mekânı kullanım alışkanlıkları, ihtiyaçlar ve ilişkiler dinamikleri öncelikle gözlem ve mülakatlar yoluyla ve ikinci olarak da önceki dokümantasyon ve görsel materyaller aracılığıyla incelenmiştir. Bu süreçte, ‘Mülteciyim Hemşerim Dayanışma Ağı’ (MHDA) aracılığı ile, Yarımburgaz Mahalle Derneği ile temasa geçilmiştir. İstanbul’da yaşayan mültecilerin hizmet noktalarına erişimini artırmayı amaçlayan bir proje kapsamında uluslararası bir insani yardım örgütü ile çalışmaya başlanmıştır. Savaşın sona ermesi hakkındaki belirsizlikler, gelecek için ayrıntılı entegrasyon programlarının eksikliği ve politik belirsizlik, süreksizlik algısını güçlendirmektedir. Etnografi bu anlamda, kent yaşamına ilişkin gündelik pratiklerin dışı vurumu yoluyla, mevcut politik durum ve süreksiz şehirleşme ilişkisinde bir köprü görevi görmektedir. Araştırmanın, süreksiz yaşam biçimlerine dayalı kolektif deneyimler üzerine bir öykü sunması ve kalıcı sosyo- mekânsal çözümler için bir ortam yaratmada rehberlik etmesi umulmaktadır.

1. Süreksizlik ve Süreksiz Şehircilik

Süreksizlik (*ephemerality*), bir kavram olarak ‘geçici bir süre’yi, kısa ömürlü ve bir son kullanma tarihi olan zamanı, süreksiz şehircilik (*ephemeral*

urbanism) ise bu zaman dilimindeki mekânı ve mekânsal organizasyonu ifade etmektedir. Geçiciliğe ilişkin uygulamalar, geçici kullanımların ve aktivitelerin planlı ya da rastgele ortaya çıktığını, başlangıcının ya da bitişinin kesin olarak bilinemeyeceğini göstermektedir. Süreksizlik, 'kinetik kent' (*kinetic city*), 'başkaldıran kent' (*insurgent city*), 'portatif-geçicilik' (*pop-up*), 'gündelik şehircilik' (*everyday urbanism*), 'anlık kent' (*fleeting city*), 'serbest mekân' (*loose space*) gibi kavramlar üzerinden okunabilir. Süreksiz kavramı avcı toplayıcı ve göçebe toplumlarda başlayan, neredeyse insanlığın başlangıcına dek uzanan bir tarihçeye sahiptir. Süreksiz terim olarak mimarlık ile birlikte ilk kez 'ephemeral architecture' olarak John Frazer Corkan (1848)'nın yazdığı *History of the National Constituent Assembly* eserinde kullanıldığı söylenebilmektedir. Kente ilişkin süreksiz politikalar, süreksiz eleştiriler ya da görünümeler tartışılmış olsa da, süreksiz şehirciliğin planlama ve şehircilik disiplininde bir kavram olarak kullanılmaya başlanması oldukça yenidir. Günümüz şehircilik anlayışı artık belirsiz ekonomik koşullar ve ani değişen ihtimaller karşısında daha esnek ve geçici aktivitelerin rol aldığı daha kısa ömürlü planlama süreçlerinin önemini vurgulamaktadır. Çünkü kentler, günümüzde eskiden olduğundan daha hızlı değişen, dönüşen bir mekânizmaya sahiptir; pop-up dükkânlardan, tiyatro topluluklarının oluşturduğu mekânlar, kafelerden pazarlara kadar kentler artık farklı kullanım olasılıklarına dair spontanlığı destekleyen mekânlara ihtiyaç duymaktadır (Hou, 2006). Günlük hayata dair bu aktiviteler, kent mekânını, Spohie Watson'ın *City Publics*'te (2006, s.19) dediği gibi "olasılıklı, farklılık ve keyifli rastlantılar"a dönüştürmektedir.

Süreksizlik üzerine teorik çerçeve ile ilgili olarak (Agamben, 1998; Bishop ve Williams, 2012; Mehrotra vd. 2016), süreksiz şehirciliği mekânsal olarak tetikleyen koşullar ve bu süreksizliğin süresi doğrudan bu koşullarda yaşayan insanlara bağlıdır. Süreksizlik ve geçicilik yerleşimlerinin ömrü, festivaller, dini törenler gibi kesin tarih aralıklarındayken bazıları politik çatışmalar, öngörülemeyen değişiklikler ve tutarsız koşullar nedeniyle daha karmaşık dinamiklerine ve belirsiz son kullanma tarihlerine sahiptir. Bu durumda süreksizlik, muğlaklıkla birlikte hareket eder ve geçicilik kalıcı bir nitelik kazanır. Süreksizliği, zaman, hareketlilik, eylem ve berlisizlik üzerinden okumak, günlük anlamları keşfetmek ve mekâna dair, fiziksel ve sosyal sınırları, politik söylemleri ve gelecek planlarını irdelemek adına

anlamalı bir çerçeve sunar. Çünkü zaman, mekândan bağımsız düşünülemez ve mekânı dönüştürebilme gücüne sahiptir. Bunun yanında, günlük yaşamdaki spontan anlar, sosyal dönüşüm ve hareketler için de bir sıçrama tahtasıdır (Lefebvre, [1974] 1991; Debord, 1994; Massey, 2005). Hareketlilik teknoloji ile birlikte artarken aynı zamanda, mekânsal ve sosyal farklılaşmayı da beraberinde getirir. Fakat, özgürce yer hareket edebilenler ve hareketi kısıtlanmış ya da göçe zorlanmış olanlar arasında çok büyük bir fark vardır (Bon ve Repic, 2016; Massey, 1994; Green, 2005). Eylem ve mekân ilişkisi, kimi zaman bağımsız mimari manifestolar iken, bazen politik bir söylem üretmenin koşuludur (Harvey, 1989; Certeau, 1984; Debord, 1981; Crawford, 1999). Diğer yandan, belirsizlik, süreksizlik ile birlikte hareket eder ve toplum içindeki organizasyon, çözüm bulma, girişimcilik ve dayanışma gibi nitelikleri güçlendirir (Baumann, 2012; Sorkin, 1990; Oswalt, 2009).

Süreksiz şehirler, içinde yaşadığımız kalıcı kentlerin aksine özel bir amaca yönelik olarak kurulurlar ve bu amacın devamlılığını sağlayan farklı elementleri süreç içerisinde yaratmaktadırlar. Kentin gerçek doğası, morfolojisi ya da ölçeği olmaktan öte, sosyal etkileşimleri, bunların altında yatan prensipleri ve sosyal dönüşümleri odak noktasına almaktadır. Bu varoluş biçimi 'modus operandi', süreksiz şehirciliğin ana kuvvetlerinden sadece bir tanesidir, yerleşimin hayat döngüsü, materyal kompozisyonu, kültürel bellekteki yeri ve pozisyonu da süreksiz şehirleri yönlendiren etmenlerdir. (Mehtora vd. 2016).

Süreksizliğe ilişkin bu kavramsal çerçeve içinde, kent ve kamp diyalektiği okunabilir, açık bir anlam kazanır. Bu anlamdaki literatür araştırması (Arendt, 1958; Agamben, 1998; Agier, 2011) kampların biyolojik çoğalma odaklı, çıplak yaşama ev sahipliği yapan ve emeğin, işi ve eylemi boyunduruğu altına aldığı yerler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yerler, başka toplumlar tarafından kabul edilmeyen insanların yönetildiği incinebilir mekânlardır. Kamplar zaman içinde, sakinlerinin karşılaştığı mutsuzluk, öfke, başa çıkma ya da görmezden gelme gibi sorunlar ile sakinlerini bir eylem üretmeye mecbur kılar ve politik bir söylem kazanır. Bu anlamda, kamplar politik bir söylem ve giderek kuralları koyulan bir sosyal ilişkiler ağı üretmeye başladığında, kent niteliği kazanmaktadır.

Süreksiz şehircilik, tıpkı kamplar ya da maden alanları gibi bir son kullanma tarihine sahip, yaşam ömrüne önceden karar verilmiş ve bir amaca yönelik

inşa edilen yerleşimler için söz konusudur. Bir süre sonra, süreksiz şehirlerin var olmayacağı bilinmektedir. Bununla birlikte, süreksizliğin son bulması diğer koşullara bağlı olduğunda, süreksiz görünümünün ne zaman ortadan kalkacağı her zaman kesin değildir. Örneğin dünya çapında ünlü festivaller için kurulan süreksiz yerleşimlerin yaşam ömrü bilinmektedir, diğer yandan mülteci kampları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu araştırma, geçiciliği insan ve mekân ilişkisi üzerinden irdelerken, kalıcı olduğu düşünülen mekânda insanın süreksizliğine vurgu yapmaktadır. Geçicilik ya da geçiciliğe dair şeyler son bulana dek kalıcı olarak kabul edilirken; süreksizliğin geçici olduğu bilinir; fakat, kimi zaman süreksizlik, sürekli olabilmektedir ki bu da günümüzde, kalıcılık olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir değişle, hiçbir şey kalıcı değildir; fakat, geçici olduğu bilinen şeyler süreksizdir.

Bu bağlamda, süreksiz şehircilik, kutlamalar, dini törenler ritüeller, pazarlar, ekstraksiyon faaliyetleri, askeriye ve iltica olarak sınıflandırılabilir. Süreksizlik çerçevesinde, sözü edilen farklı formların ortak özellikleri yayılma aman aralığı, destekleyici kurumsal yapılanma ve morfolojik özellikleri iken, ayırt edici değişkenleri, sahip oldukları yaşam ömrü, ortaya çıkardıkları form, mekânsal kullanım biçimleri ve teknoloji gibi özellikleridir. Bu çeşitlenen sınıflanmalar, kapladıkları alan, var oldukları süre, sahip oldukları metabolizma, risk, mekânsal kullanım biçimi, grid morfolojisi, teknoloji ve lojistik uygulamalar gibi değişkenlerle belirlenir. Süreksiz şehirler belirli bir duruma cevap verirler ve bu bağlamda bir süreksiz kentin son kullanma tarihi bilinen ve paylaşılan bir gerçektir.

Süreksiz şehirler kentsel müdahaleler için yeni araçlar geliştirmek ve geçici kurgular üretmek adına şehircilik için oldukça üretken bir alana işaret etmektedir. Süreksiz yerleşimler sürekli olarak yapılanan genel kentin, süreksiz yerleşim görünümüne izin veren olay ve olgular karşısında sosyal ve fiziksel sınırlarının daha farklı bir anlam kazanmasını sağlamaktadır. Süreksiz görünümünün mekânı dönüştürme kapasitesi kentin peyzajındaki önemli bir niteliği temsil etmektedir. Özel alanlar kamusallaşır; kent dokusu geçirgen bir yapıya dönüşür; ve hatta kent içindeki donatılar beklenmedik yeni tapınma alanları haline gelirler. Süreksiz şehirler sıklıkla hafif, geri dönüştürülebilir materyallerle kurulurlar; böylece, bulundukları çevrenin özgün niteliklerine adapte olabilir ve farklı mekânsal koşulları taklit edebilirler. Süreksiz yerleşimlerin ömrü, festivaller, dini törenler gibi kesin

tarih aralıklarındayken bazıları politik çatışmalar, öngörülemeyen değişiklikler ve tutarsız koşullar nedeniyle daha karmaşık dinamiklerine ve belirsiz son kullanma tarihlerine sahiptir. Bu durumda süreksizlik, muğlaklıkla birlikte hareket eder ve geçicilik kalıcı bir nitelik kazanır.

2. İstanbul'da Süreksizlik, Göç ve Mülteciler

Sığınma alanlarının süreksiz görünümüleri politik gerilim ya da doğal afetler nedeniyle yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan insanlara yardım amacıyla oluşturan bir dizi yerleşmeden meydana gelmektedir. Vatansız sığınmacılar için kurulan insani yardım alanları mülteci kampları olarak, farklı ölçeklerde ve dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHR)'nin tanımına göre kamp, bir amaca yönelik kurulan, mültecilerin konakladığı ve hükümet ve insani yardım kuruluşlarından yardım ve hizmet aldığı planlı ve yönetilen bir yer veya kendiliğinden yerleşmedir.

İstanbul, geçmişten bu güne bir göç kentidir ve farklı kültürlerle, dillere, inanışlara ve özgün mekânlara ev sahipliği yapmaktadır. Kimileri için bir durak noktasıdır ya da geçiş sahasıdır kimileri için yeni bir başlangıçtır. Kent ve insan ilişkisi birbirini dönüştüren devingen bir süreçte farklı zamanlara tanıklık etmektedir. Bu anlamda, insanın akışı ve süreksizliği, kentin devimini ve süreksizliğini yaratmaktadır.

Radikal kentsel dönüşümlerin yol açtığı yerinden etme politikası ve son 5 yılda yaşanan yoğun Suriyeli göç akını göz önüne alındığında, İstanbul, bugün kent mekânının dönüşümü bağlamında geçiciliğin kalıcı hale geldiği bir noktada önemli bir örnektir. Kent içinde ve kent çeperinde yerinden edilmiş yahut yoğun göç sonucu mülteci kampları dışında yaşamak zorunda kalan Suriyeliler'in yasal veya yasal olmayan yollarla kurguladıkları yeni yaşam alanları süreksiz şehirciliğe özgün bir anlam kazandırır. Bu özgünlük, bir son kullanma tarihine sahip ve dönemsel olarak tekrar eden ya da geçici olduğu bilinen bir oluşum dahilinde ortaya çıkarken, kendi kurgusunu ve kentsel niteliklerini geçiciliği paylaşan insanlar yoluyla simule eder. İstanbul örneğinde ise burada bahsettiğimiz kalıcı-sabitleşmiş bir kent düzeni içinde, geçici olarak nitelendirilen insanların süreksiz şehirciliğe hayat vermesidir.

1951 Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mültecilerin uluslararası düzeyde yasal haklara sahip olmasını sağlayan önemli tarihsel gelişmelerin sonucudur. Sözleşme, mülteci tanımını, mültecilerin hakları ve sorumluluklarını belirleyen en temel hukuki belgedir. Mülteci sıfatı, uluslar arası hukuk tüzüğünde iltica hakkı ile sığınma hakkı statüsünü kazanmış kişilere verilmektedir. Bu sözleşmeye göre mülteci:

Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir.

BMMYK, 2017 verilerine göre, dünyada 65.6 milyon insan yerinden edilmektedir, yani her dakika çatışma ya da zulüm sonucu yaklaşık 20 kişi zorla yerlerinden edilmektedir. Bunun yanında, dünyadaki 22,5 milyon mültecinin yarsısından fazlası 18 yaşının altındaki çocuklardır. Suriye'deki politik çıkmazın bir sonucu olarak, geçtiğimiz yedi yıl içerisinde toplam 4.8 milyon yerinden edilmiş Suriyeli, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır ve Türkiye'ye iltica etmiştir. 2017 itibari ile, Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı 3.079.914'tür ve bu insanların %90'ı kampların dışında yaşamaktadır. Hatay'dan sonra en çok Suriyeli mülteciyi İstanbul (479.555) barındırmaktadır.

Buna karşın Türkiye, resmi mülteci statüsü başvurularını engelleyen 1951 Cenevre Sözleşmesi - Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsüyle İlgili Sözleşmesi'ne coğrafi bir sınırlama getirmektedir, bu nedenle Türkiye'deki Suriyeli mülteciler 'misafir' olarak adlandırılmaktadır. 2011'de Suriyeliler için ev sahipliği ve acil yardımı ile başlayan durum, Suriyeliler'in geçici olarak korunması ve ülkenin farklı yerlerine dağılması şeklinde gelişmiştir. Suriyeli mülteci seli başladığında, savaşın sona ermesi ve Avrupa göç politikası konusundaki belirsizlikler mülteci yönetim sürecinde yeni belirsizlikler yaratmıştır. Hemen ve kısa vadeli çözümler üretilmesine karşın, krizin etkileri, Suriyeli mültecilerin düşünüldüğü kadar geçici olmadıklarını

göstermektedir. Kamplara ve belirlenmiş kentsel alanlara resmen yerleşenlere temel haklar sağlayan 'geçici koruma' statüsü 2014 yılında verilmiştir.

BMMYK'nın 2014 Temmuz ayında yayınladığı 'Kamplara Alternatifler' stratejisi, mültecilerin kampların dışında, kentsel ve kırsal alanlara yerleştirilmelerini ve topluma entegre olarak kampların getirdiği sınırlamalara tabi olmayacakları bir organizasyon önermektedir. Bu kapsamda, kamplarda yaşayan mültecilerin, kendi hayatlarına ilişkin söz hakkının sınırlı olması, hareket kabiliyetlerinin kısıtlı ve kısmen hizmetlere ve yönetime bağımlı olması nedenleri ile, yerinden edilmenin yaşattığı travmanın boyutlarını artıracakları açıklanmıştır. Bu riskler ve zorluklarla yüz yüze kalan birçok mülteci, kampların veya belirlenen alanların dışına yerleşmektedir. Bu durumun ulusal yasaları ve politikaları ihlal ettiği durumlarda, mülteciler, gözaltı riski veya mülk veya işletmelerin müsadere ve imha edilmesi gibi ciddi sonuçlara maruz kalabilir. Bu şartlarda mülteciler, BMMYK ile kayıt altına alınmaktan kaçınabilir. Bu anlamda, kamplara alternatifler politikası, etkin koruma sağlamak ve daha çok mülteciye ulaşmak gayesindedir. 2015 yılında tanımlanan 'geçici kalıcılık' statüsü ise, hükümetin konuyla ilgili yaklaşımının belirsizliğini ve kapsamlı stratejiler üretirken karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır. Eylül 2017'de BMMYK'nın Yeniden İskân Programı (UNHCR Resettlement Program), Türkiye'de geçici koruma altında olan misafirler için oldukça önemli bir gelişmedir.

2017 itibari ile, Türkiye'deki kayıtlı Suriyeliler'in %90'ı kampların dışında yaşamaktadır. Hatay'dan sonra en çok Suriyeli mülteciyi İstanbul barındırmaktadır (BMMYK, 2017). Bu anlamda, insanın akışı ve süreksizliği, kentin devimini ve süreksizliğini yaratmaktadır. BMMYK 2017 raporuna göre, İstanbul'da kayıtlı 479.555 Suriyeli mülteci yaşamaktadır. İstanbul'daki Suriyeliler çoğunlukla kent çeperindeki mahallelerde, çoğunlukla eski göçmen mahallerinde, yerleşmişlerdir ki bu bölgelerdeki kiralar daha düşüktür ve hemşericilik bu alanların mülteci mahallelerine dönüşmesinde baskın bir etkidir. Esenyurt, Beylikdüzü, Küçükçekmece, Sultanbeyli ve Bağcılar İstanbul'un en iyi bilinen mülteci mahalleleridir.

2014'ten bu yana, eğitim, sağlık ve istihdam sektörlerine dair politikalar içeren Suriyeliler'in entegrasyonuna ilişkin programlar, Suriyelilerin

varlığının, tahribatın ölçeği ve kapsamı nedeniyle daha uzun sürelerle veya kalıcı olacağı inancıyla giderek güçlendirilmiştir. Fakat şehirdeki ‘misafirlerin’ çoğunluğunun konaklama, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişimi oldukça sınırlıdır ve kültürel uyumsuzluk, toplumsal dışlanma konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Süreç boyunca gönüllü kuruluşlar, STK’lar ve yerel yönetimler işbirliği ile kentte etkin dayanışma ağları oluşturmuştur; fakat yine de bu yardımlar yoksulluk bölgelerinde kalıcı çözümler üretmeye yetmemektedir.

3. Süreksizliğin İki Ayrı Yüzü: Yarımburgaz ve Vefa

İstanbul’da ‘eski misafirler’ ve ‘yeni mülteciler’ arasındaki süreksiz şehircilik anlatısı, ‘mahalellinin’ bir parçası olan ve bir topluluk arz eden, geçici korumadan kısmen faydalanabilen Suriyelerin yaşadığı Küçükçekmece’deki Yarımburgaz Mahallesi’ne ve . mahalleliliğin mülteciler için kısıtlandığı ve son dönemdeki kentsel yenileme uygulamaları ile bir çöküntü bölgesine dönüşen tarihi Vefa Semti’ne odaklanmaktadır. Bu iki semt, sahip oldukları kültürel, kentsel, tarihi ve mekânsal dinamikler bakımından birbirinden oldukça farklıdır ve süreksizliğin farklı yüzlerine ev sahipliği yapmaktadır.

Vefa ve Yarımburgaz’ın insan ile ilişkisi, kente dahil olduklarından bu yana göç ile ilintili ilerlemektedir. Yarımburgaz kent çeperinde, Vefa ise tarihi kent merkezinde bulunan iki farklı semt olarak, süreksizliğe dair farklı hikâyeler anlatmaktadır. Daha yerleşik, yardım alabilen organize bir topluluk teşkil eden Yarımburgaz halkına ilişkin anlatılar, mülteci olma halini, gündelik yaşamı, alışkanlıkları, mekân deneyimleri ve farklı perspektifleri sunarken, Vefa’nın süreksizliği anlatıların ötesinde, mekânın fiziksel süreksizliğini, uçuculuğunu ve sakinlerinin görünmezliğini gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan, araştırma, bu iki farklı süreksizlik ile birbirini tamamlayan, bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

Vefa, tarihi kent merkezinde Fatih ilçesinin Süleymaniye-Küçükpazar-Eminönü saç ayağında yer alır ve 16. yüzyıldan bu yana Tarihi Yarımada’da varlığını sürdürmektedir. Vefa, ucuz otel ve pansiyonları, bekar odaları ile ünlenmiş 20. yüzyılın başında Türkiye’nin farklı kentlerinden gelen göçmenler ikinci yarısında ise uluslararası göçmenlerin (Afgan, Suriyeli, Bangladeşli) kısa ya da uzun süreli yaşadığı bir semttir (Şen ve Şen, 2015, s.39). İç ve dış göçle gelen yoksulların bu bölgeye yerleşmelerinin en önemli

nedeni ise ucuz barınma ve yaşama imkanı, çevresindeki imalathane ve iş yerlerinin enformel de olsa iş imkanı sağlamasıdır. Fatih genelinde 25.000 Suriyeli yaşamaktadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, DGMM, 2016). Vefa, Süleymaniye Camisi'nin hemen ardında, değişen çehresiyle kendini tanıtır. Fiziksel ve sosyal sınırların keskin hissedildiği, 2005 yılında başlayan kentsel dönüşüm sürecinin 2013 yılında mülkiyet sorunları nedeniyle durulduğu ve geriye metruk, yıkık dökük terk edilmiş binaların kaldığı bu semtin sakinlerinin çoğu Suriyelilerdir. Yıkım çalışmalarından arta kalanlar arasında, çöküntü binalarda ve ucuz otellerde barınmaya ve yaşamaya çalışan yoksul mülteciler; çoğunlukla çöp toplayıcılığı, kağıtçılık, hamallık, dilencilik, çaycılık, su satıcılığı gibi işler yapmaktadırlar (Şekil 1).

Günümüzde semtte az sayıdaki amele lokantaları ve bakkallar dışında sokak aralarındaki yol kenarlarında gazete sayfaları ve naylonların üzerine serili ikinci el bitpazarı tezgâhları, kahvehaneler ve pideci dükkânları da bulunmaktadır. Meskûn nüfusun dikkat çektiği belirli sokaklarda ise özellikle Doğu illerinden gelen göçmen aileler çoğunluktadır (Şen ve Şen 2015, ss. 40-41). Yıkım ve boşaltmalar nedeniyle metruk bir mekânsal ve demografik profile sahip olan semtteki imalathane ve han sayılarının azalması ile yerli göçmenlerin kaldığı bekâr odalarının sayıları da azalmış durumdadır. Bir diğer konu ise, buranın geceleri gettoya dönüşen ve uyuşturucu satışıyla ünlenmiş bir bölge olması nedeniyle yaşamak için 'güvenli' bir yer

olarak algılanmamasıdır. Şu açıktır ki, burada entegrasyon programları, geçici koruma yardımı ya da sivil toplum örgütlerinin yardımının varlığından söz edilemez. Bu anlamda Vefa, süreksiz şehirciliğin, belirsizlikle birlikte hareket etmesine ve mültecilerin, kendi kendine organize olabilme biçimlerinin mekânsal boyutuna ilişkin çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Vefa'da kent mekânının dönüştürülebilirliği, esnekliği tıpkı kamplar gibi hafif materyal ile sağlanmaktadır.

Yarımburgaz ise, varlığını Roma Devri'nden bu yana sürdüren Küçükçekmece ilçesinde, kent çeperindedir. Küçükçekmece, 1950'lerden önce bir sayfiye yeri olsa da, bölgede yoğun nüfus artışı 1950'lerde başlamıştır ve günümüzde kentsel dönüşüm süreci ile karşı karşıyadır. 1970/80'li yıllarda, Anadolu ve Balkanlar'dan, ekonomik ve politik nedenlerle göç almasıyla nüfusu artmıştır. Yarımburgaz da İstanbul'un pek çok çeper

mahallesi gibi, Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. DGMM'nin 2016 verilerine göre, Küçükçekmece ilçesi genelinde kayıtlı mülteci sayısı 25.000 üzerindedir. Suriyeli, Afgan, Türk ve Kürt pek çok göçmenin bir arada yaşadığı Yarımburgaz mahallesini Küçükçekmece'nin kentsel dönüşümle tamamlanmış yeni konutlarından Halkalı-Altınşehir anayolu ayırır (Şekil 2).

Şekil 1: Vefa'dan bir kesit (Eker, 2018)

Şekil 2: Yarımburgaz'dan Halkalı-Ataşehir anayoluna bakış (Eker, 2018)

Süreksizliği, zaman, hareketlilik, eylem ve belirsizlik üzerinden okumak, günlük anlamları keşfetmek ve mekâna dair, fiziksel ve sosyal sınırları, politik söylemleri ve gelecek planlarını irdelemek adına anlamlı bir çerçeve sunmaktadır (Eker, 2018):

(i) Zaman - Gündelik zaman, birbirine zıt ama aynı anda var olarak tekrarlanan, döngüsel ve doğrusal modların kesişme noktasında bulunmaktadır. Yarımburgaz'da zaman deneyimi, geçmişe ait hatıraları ya da gelecek planlarını değil, gündelik yaşam ve içindeki rastlantısal anlar üzerine bir anlatı sunmaktadır. Zorlu yaşam koşulları ve yoksullukla mücadele eden Yarımburgaz sakinleri için zaman, gündelik bir yaşamı sürdürebilme çabasıdır. Burada dikkat çekici olan –pek çok görüşmede olduğu gibi–yaşanılan zorlu döneme ait deneyimlerin ardından, anlatı birden gündelik hayat akışının dışında, sıkıntılardan kurtuldukları bir ana odaklanmaktadır. Yarımburgaz Mahalle Derneği'nde gerçekleşen aktiviteler ya da düğün, akşam oturması, evleri için bir araya gelip yaptıkları marangozluk faaliyetleri, gündelik hayatın sevgi, eğlence, bir arada olma duygusunu yaşadıkları kısıtlı zamanlardır.

(ii) Hareketlilik - Massey (1994)'e göre zaman hareketten bağımsız düşünülemez ve zamanı harekete eşitlerken, mekânı ve yeri, durağanlık ve tepkiyle eşleştirir. Bu yüzden zaman-mekân sıkışması, insan ve şeylerin hareketliliğinin ve hızının 'yer hissi'ni (*sense-of place*) de etkilemektedir. Hareket, yerinden edilenler için, kentsel ve uluslararası ölçekte farklı anlamlara sahiptir; hareket kabiliyeti kentsel, ulusal ve uluslararası ölçekte, katı sınırlarla belirlenmiştir. Mültecilerin hareketliliğinin kısıtlanması, kayıt altına alınmaları ve sürecin yönetimi gibi nedenlerle açıklanabilir. Mültecilerin hareketliliği, belirsizlik içinde ve kontrol altında sıkışmışken, daha iyi bir hayata erişebilmek için yasal olmayan yollar seçmeleri ise oldukça yaygındır. Bu anlar, öte yandan kendi kendine organize olmanın bir yolu, de Certeau'nun (1984) ortaya koyduğu mekânsal taktik olarak da tanımlanabilir. Hareket özgürlüğünün kısıtlanması, sınırlar, sadece fiziksel değildir, kent içinde farklı grupların iletişim kurabilmeleri ve birlikte uyum içinde yaşayabilmelerinin imkanı, sosyal sınırların şeffaflığı, geçilebilirliği ve esnekliği ile ilgilidir: "Önce herkes buraya geldi, sınır açıkken. Sınır kapandı şimdi, gelemeler" (SS, Kişisel Görüşme, 07.07.2017).

(iii) Eylem - Süreksiz şehircilik örnekleri, ürettikleri geçici eylemler aracılığıyla, kent formunu yeniden şekillendirir ve ona geçici bir fonksiyon

atayabilirler. Vefa, bu anlamda, yıkık ve kullanılamaz durumdaki binaların, halı muşamba, metal gibi hafif materyallerle birer eve dönüştürüldüğü, yeni mekânsal formlar kazanmış ve kentsel yaşamın aksak, yoksul ve çaresiz de olsa sürdürülmeye çalışıldığı bir semttir. Bu anlamda, Vefa semti, kendine özgü geçici gibi görünen mekânsal formları ile dışarıya kapalı olduğu kadar, kendi yaşayış kurallarına da sadıktır. Örneğin, geceleri daha güvenli algılanan ve adı bir takım yasadışı aktivitelerle anılan bu semtin sakinleri, bir getto gibi, semtin kurallarına imtina etmektedir. Burada Crawford (1999)'un *Everyday Urbanism*'de belirttiği gibi, kent formunun kentsel aktivitelerle belirlendiği görüşü ile örtüşür. Sonuç olarak, süreksiz şehircilik kendi özgün fiziksel formunu yaratırken, kendine has bir deneyim sunmaktadır. Sorkin (1990)'e göre kentte özelleştirilen ya da sadece görünüşte kamusal olan alanların, kontrol edilen ve sınırsız simülasyona tabi mekânlar olduğunun altını çizer. Bu olguya, geçici ya da süreksiz aktiviteler bağlamında bakıldığında, kamusal alanların bu tür aktivitelere açık olması ya da bunu desteklemesi, kontrol mekânizmalarını büyük ölçüde devre dışı bırakır, çünkü süreksizlik, doğası itibarıyla uçucu-kısa ömürlü bir durumu ifade etse de bütün yoğunluğu ve anlık varoluşu ile kendi kurallarını yaratmaktadır. Suriyeliler'le yapılan görüşmelerde, kamusal alanın kullanımına ve kontrolüne ilişkin olarak, kendi geleneklerini, festivallerini, ritüellerini devam ettirip ettirmedikleri sorulduğunda, şu yanıt alınmıştır:

“Suriye’de yaşarken bizim festivallerimiz vardı, bu bir çeşit gösteri festivaliydi. Çocuklar bile elleriyle yaptıkları şeyleri satabilirlerdi ve bu özellikleri kadınları desteklemenin güzel bir yoluydu. Ama burada yapamayız. Bazı yerlerde, 3 hafta bazı yerlerde 3 gün sürerdi ve her baharda yapılırdı. Herkes kendi deneyimlerini ve yeteneklerini sunmak için şans verirdi. Neye sahip olduklarını sergiler ve paylaşırlardı... İnsalar, elleriyle yaptıkları şeyleri, boyadıkları resimleri ya da sihirbazlık numaralarını gösterirlerdi. Bu iyiydi çünkü insanlar hayatlarını sevmeye başarlardı” (MA, Kişisel Görüşme, 22.03.2018).

“Burada kutlamalara sahip değiliz. Zaten insanlar hiçbir şeye sahip değiller, hayatımızdan nefret ediyoruz. Burada her Suriyeli büyük ihtimalle kendini hapisanede gibi hissediyordur. Türkler ile aramızda bir engel var. Burada kalmak istediğimizi sanıyorlar, hayır istemiyoruz. Bu bizim seçimimiz değildi, insanlar bunu anlamıyor” (MA, Kişisel Görüşme, 28.04.2018).

Lefebvre ([1974], 1991) mekânı, kaçınılmaz olarak sosyal ve kültürel süreci ile ele almıştır ve mekân ve toplum arasında diyalektik bir ilişki olduğuna ve bunun sürekli, koşullu ve geri dönüşü olmayan bir süreç olduğunu savunmuştur. Mekânı, mekânsal uygulamalar (mekân algısı), mekânın üretimi (mekân kavramı) ve temsili mekân (yaşanmış mekân) arasındaki bir karşılıklı ilişki olarak kavramlaştırmıştır. İstanbul'da yaşayan Suriyeliler, yaşam alışkanlıklarının, ritüellerinin kent mekânında var olmadığını, burada bir 'yer'leri olmadığını çoğu zaman farklı şekillerde belirtmişlerdir: Burada ilginç olan, Suriyeliler'in bir topluluk olarak fiziksel bir mekânda kendilerine temsil alanı bulamamasından çok, sahip olamadıkları fiziksel mekânın, sosyal medya platformlarında temsil ediliyor oluşudur. Sosyal medya ve diğer iletişim ağları, fiziksel bir mekânla bütünleşik değildir; fakat, kendi kültürleriyle iletişim içinde olmak, karşılaştıkları problemlere çözüm aramak ve zaman zaman küçük gruplar halinde bir araya gelmek -tanışmak, yemek yapmak, dertleşmek vb. için- dijital platformları kullandıklarını belirtmişlerdir. Üstelik kendi kontrol mekânizmalarını ve güvenliklerini sağlama alabilmek için de farklı yöntemler kullanmaktadırlar:

“Fiziksel bir organizasyon yok, toplanma yeri yok. Ama Facebook gruplarımız var, soruları cevaplamak için ve dayanışmak için. Watsapp grupları var güncellemeler için. Bir yerimiz yok. Sosyal medyayı kullanıyoruz, orada da bazen yalan haberler oluyor, reklam koyuyorlar. Hırsızlar da bu büyük grupları kullanmaya başladılar. Bu yüzden daha küçük gruplar kurduk ve referansla kabul ediyoruz, bu kişi iyidir ve güvenilirlidir gibi” (MA, Kişisel Görüşme, 22.03.2018).

(iv) Belirsizlik - Belirsizlik, kısa vadeli planlara olan eğilimi ve ihtiyacı artırırken, söz konusu mekân olduğunda, süreksiz şehirciliğin uygulama alanları da artmaktadır. Daha önce tartışılan hareketlilikle de bağlantılı olarak, günümüz modernizmi kalıcılığa, kontrole ve bilinirliğe ihtiyaç duyduğu kadar, değişime ve belirsizliğe de bir o kadar açıktır. Kent planlamadan, bireysel yaşamlara uzanan bu anlayış, uzun vadeli planlar yapmak yerine, daha kısa vadeli projeleri daha çekici kılmaktadır. Kimi zaman rastgele ya da tam tersi biçimde, beklemek yerine, insanlar gruplaşarak, topluluklar oluşturarak, organize olarak ve dayanışma içinde hızlı ve esnek olan kendi kısa vadeli planları yapmaktadır. Süreksiz şehircilik, yukarıda bahsedilen, kendi kendine organize olabilme, dayanışma, topluluk oluşturma gibi dinamikleri içinde barındırmaktadır.

“Diyelim biz Suriye’de oturuyoruz, biz ne bilelim bomba gelecek buraya, ama birden geliyor” (SS, Kişisel Görüşme, 23.07.2017).

Genel olarak 2011’den bu yana Suriyelilerin deneyimlemiş olduğu belirsizlik, farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Yerinden edilmiş ve başka bir ülkeye iltica etmiş olmanın kendi içinde yarattığı, geleceğe dair bilinmezliğin yanında, Türkiye’de yasal ve uluslararası düzlemde sığınmacı ya da mülteci statüsünde bulunmama, 2014’e kadar temel insani haklardan yoksun ve her türlü sömürü durumuna karşı savunmasız olma, politik belirsizliğin bir sonucudur. Yapılan görüşmelerde Suriyeliler’in politik çıkmazlardan kaçındığı ve daha güvenilir bir politik ortam aradığı söylenebilir. Bununla birlikte, yukarıda bahsedildiği gibi, toplanabilme, kendi kendine organize olma, dayanışma ve kısa vadeli planlar süresizliğin şehirciliğin Yarımburgaz ve Vefa örneklerindeki etkinliğini kanıtlamaktadır. Vefa, yoksulluk ve görünmezlik içinde, bilinmezliği, mekânsal formu ile gözler önüne sermektedir: Vefa, naylon perdeler, plastik duvarlar, yıkık dökük ama ahşap plakalarla yamanmış, içinde yemek pişen binalar, müştemilatlar, içi çöp dolu metruk binalar, bu binalarda oyun oynayan çocuklar, içindeki çöpleri ayıran babalar, aklıktan kırılan hasta sokak hayvanları ile dili farklı, görmezden gelinmiş *başka bir yerdir*.

Yarımburgaz ise, mekânsal olarak daha yerleşik ve dayanışma içinde organize olmuş bir semttir. Yarımburgaz’da yaşayan Suriyelilere evlerini nasıl bulduklarını ve yerleştiklerini sorulduğunda, Suriyeliler’in hemen hepsi, sınırdaki insan tacirlerine para ödeyerek doğrudan İstanbul’a geldiklerini ve ardından Suriye’den daha önce gelen yakınlarının onları karşıladığını belirtmişlerdir. İlk başlarda, 3-5 gün ile 6 ay zarfında değişen sürelerde, güvencesiz koşullarda çalışmış, farklı konutlarda ikamet etmişlerdir. Fakat yardımlaşma, organize olabilme ve Yarımburgaz halkının geri kalanı ile daha uyumlu ilişkiler kurabilme yetkinlikleri arttıkça, belirsizliğin onlar için daha az rahatsız edici hale geldiği anlaşılmaktadır: Oswalt (2009)’ın da belirttiği gibi, bu belirsizlik ortamı içerisinde, organize olabilme, dayanışma, ve büyük oranda doğaçlama bir yaklaşım uygulamanın, kısa ya da uzun vadeli kiralama sözleşmesi ya da tamamen bir kiralık sözleşmesinin bulunmaması veya yasa dışı kullanımı şeklinde olsun, bu unsurların, geçici bir güvensizlik ve belirsizlik unsurunu tolare edebildiği gözlemlenmiştir.

Sonuç Yerine: Kamp-Kentlerden Kent-Kamlara

Bugün mülteci kampları, süreksiz yerleşimler olarak sınıflandırılmalarına rağmen, yarım asırı aşkın bir süre boyunca varlığını sürdürebilen, kendine ait metabolizması, sosyal çeşitliliği ve farklı mekânsal formları olan, kentsel donatılara sahip, politik söylem üretebilen mekânlardır. Kleinschmidt (2015)’in dediği gibi: “Mülteci kampları yarının kentleridir.”

Araştırmanın yürütüldüğü iki semt olan Yarımburgaz ve Vefa düşünüldüğünde, Yarımburgaz, yerleşik sabit mekânsal ve sosyal koşulları ile geçiciliğin kalıcı bir zaman dilimine yayıldığı izlenimini verirken, karşıt olarak Vefa’nın süreksizliği ve belirsizliği hem mekânsal hem sosyal boyutlardadır. Vefa ve Yarımburgaz örnekleri göstermektedir ki, mimari ve planlamanın tekilleştirildiği, kimliğin ve çeşitliliğin indirgendiği, oldukça temel ve çıplak koşullar yaratan bir zamansal biçimi de vardır. Bu da kamplardır. Buradaki asıl tartışma, kamplara duyulan ihtiyaç arttıkça, kentlerin işleyiş biçiminin kampları taklit eder hale gelmiş olmasıdır.

Etnograf Agier’e (2011) göre kamplar “istenmeyenlerin yönetildiği” bir şehir formudur. Bu yaklaşım doğrudan, politik çıkmazların doğurduğu yerinden edilme ve göç tartışmasına bir atıftır. 1960-70’lerde Orta Doğu ve Asya’da başlayan ve 1980’lerde Afrika’da kitlesel ölçeğe ulaşan, görece Amerika ve Doğu Avrupa’da daha küçük yer kaplayan kamplar, aslında istenmeyenleri belirli bir mesafeden kontrol etmek için politik bir stratejidir. Bu durum, Yarımburgaz ve Vefa örnekleri ile paralellik göstermektedir (Eker, 2018). Kentte yaşayan mülteciler için zaman gündeliktir. Sosyal yaşamları, dil, erişim, ötekileştirme, yoksulluk gibi nedenlerle kendi içine dönük, dışarıya kapalıdır. Gündelik yaşamları, gün içindeki rastlantısal olaylar dışında, çalışma ve uyku saatlerine bölünmüştür. Geleceğe dair programlar yapmamaktadırlar. Hareket, fiziksel ve sosyal fakat görünmez sınırlarla kısıtlanmıştır. Kent içinde, ulusal ya da uluslararası hareket edebilme hakları belirli yasa ve uygulamalarla kontrol altına alınmıştır. Sosyal dışlama ve sömürüye açık durumlarla baş etmek zorunda olmaları, kentte kendi sosyal sınırlarını çizmelerine neden olmaktadır. Bon ve Repic (2016)’in görünmez sınırlar kavramını örneklemektedir. Eylem, kısıtlanmıştır ve kimliğin dışavurumunu sağlayan, kutlamalar, ritüeller, toplantılar kontrol altına alınmış, bazıları yasaklanmıştır. Eylemin eksikliği, kentte politik bir söylem üretmenin önüne geçmiştir. Ote yandan, eylem

kendi mekânsal formunu ortaya koymaktadır. Süreksizlikte eylem kendini, Vefa’da olduğu gibi, hafif materyallerin kullanımı ve yıkıntıların arasındaki hayatlar ile ortaya koymaktadır. Belirsizlik süreksiz olma fikrini güçlendirirken, geleceğe ilişkin plan yapmama ve aidiyet hissini yaralamaktadır. Bu durum kentte, idareten kullanılan mekânlar, boşverilmiş, yatırım ya da bakım yapmaya değer görülmemiş yapısal bir çevre ile gözlemlenebilir.

Agier (2011, s.4)’e göre, bugün dünya ölçeğinde olup bitenler, her türden istenmeyi -mülteci, yerinden edilmiş, ‘reddedilmiş’ yabancıyı, uzak tutmak için bir mekânizma uyduran kampların çeşitli formlarının daha sofistike hali ve uzantısıdır. Vatansız, mülteci, sığınmacı vb. hangi istenmeyen kategorisinde olursa olsun, sonunda tüm yerlerin dışında bir yerde, kendilerini geçicilik ile karşı karşıya bulurlar ki, aslında bu geçicilik sonsuza dek sürebilecek bir muğlaklığa sahiptir. Foucault (1967, s.46)’nın tanımladığı üzere, “gerçekten bir yerde konumlanabilmelerine rağmen, öyle yerlerdir ki her yerin dışındadır”. Başka bir deyişle, ‘dışarıda hapsedilenler’, aslında ‘araya mesafe konmuş içeridekilerdir’ (Agier, 2011).

Kamplar, aynı zamanda, maddi terimlerle bir ölçüde sağlamlaştırıldıkları zaman, birkaç ay içinde veya en çok birkaç yıl içinde kendilerini, çeşitli adaletsizlik, şiddet ve hayal kırıklığı sergilediği gibi başa çıkma, karşılaşma ve bir söylem edindikleri ilişkiler dünyalarına, nispeten sosyal çevrelere dönüştürdüğü bilinmektedir. Bu anlamda Agamben (1998)’in ‘çıplak yaşam’ı göreceli olarak, geniş, kalıcı ve sosyal olarak heterojen bir yerleşime dönüştürür. Agier (2011)’e göre kamplar en başında, belirli sınıflara ayrılmış ve etiketlenmiş insanlık hallerinin, kümlendiği, dışlanmış, resmi ya da gayri resmi, yerel ya da küresel ölçekte yönetilen ya da tamamen soyutlanmış, kamp sakinleri, mülteciler, ne zaman ki politik bir söylem ve eylem üretirse, artık kamp bir kamusal alana, eylem yerine dönüşebilen, heterojen ama yine de geçici ve ‘içerinin dışında’ olan kapalı alana dönüşürler. Zamanla, bu anlar tekrarlandıkça ve çoğaldıkça, sosyal ilişkiler katmanlaşıp, mekân üretilen ve tüketilen bir yere dönüştüğünde, bu alanlar artık kamp olmaktan çıkarak, gecekondu mahallesi, getto ya da kasabaya dönüşürler ve kentin bir parçası olarak varolurlar.

Süreksizlik yerleşimler sadece materyal farklılığını ifade etmez, aynı zamanda kent yaşamını destekleyen ve materyalden öte politik bir uzlaşma

sağlayan bir araçtır. İhtiyaçlara ya da fırsatlara göre ortaya çıkan, bir araya gelen ya da bölümlenen, pazar dinamiklerinin ve kaynaklarının nabzını tutan geri dönüştürülebilir bir araçtır. Bu anlamda, materyalinin doğasından çok daha öte, kentteki eleştirel, sosyal, ekonomik süreçleri görünür kılan ve onları geliştiren stratejik bir kaynaktır. Bunun yanında, süreksizlik politik bir mekân üretme paradigması olarak da ele alındığında, bu oluşum çoğunlukla kamp paradigması olarak karşımıza çıkar. Bu şekilde belli koşullar ve sınırlar altında ortaya çıktığında kamp ve kent arasındaki ayrım net değildir.

Kent, sosyal bir fenomendir ve toplumsal ilişkiler ve insan etkileşimleri üzerinden kurgulanmaktadır. Kentin gerçek doğası, morfolojisi ya da ölçeği olmaktan öte, sosyal etkileşimleri, bunların altında yatan prensipleri ve sosyal dönüşümleri odak noktasına alır. Bugün mülteci kampları, süreksiz yerleşimler olarak sınıflandırılmalarına rağmen, yarım asırı aşkın bir süre boyunca varlığını sürdürebilen, kendine ait metabolizması, sosyal çeşitliliği ve farklı mekânsal formları olan, kentsel donatılara sahip, politik söylem üretebilen mekânlardır. Park'ın (1967) perspektivinden bakıldığında kent ve kamp arasında, yoğunluk, ölçek, mimari ya da zenginlik gibi niteliklere dayalı bir ayrım yapılması zordur, burada ontolojik olarak esas olan, kentin sosyal bir fenomen olmasıdır; sahip olduğu fiziksel niteliklerini kendini dönüştürmek ve insan ilişkilerini beslemek adına, kendini sürdürme araçları olarak kullanmaktadır. Kamplar, materyalin doğasından çok daha öte, sosyal ağların ve kent paradigmasının ortaya çıktığı mekânlardır. Kent-kamp tartışmasına itafen, kamplar sadece, ne içeride ne dışarıda olabilen, biyolojik varlığı sürdürmeye yönelik yerler değildir, sadece *başka bir yerdir* (Eker, 2018). Öte yandan, kentler de mekânsal ayrışmanın ortaya çıktığı, ne içeride ne dışarıda olabilen topluluklar için *başka yerler* yaratır. Kentteki bu *başka yerlerde* de tıpkı kamplarda olduğu gibi, zaman gündelik, sınırlar görünmez, eylem kısıtlı ve belirsizlik kalıcıdır. Kamplar, bir amaç doğrultusunda inşa edilen mekânlar olarak tanımlanabilir; fakat emeğin, işi ve eylemi boyunduruğu altına aldığı, sadece yaşamayı sürdürebilme çabasının var olduğu mekânlar, bir amaca yönelik olmasa dahi kamp paradigmasını ortaya koymaktadır. Süreksiz şehircilik üzerinden okunduğunda, kent ve kamp, günümüzde keskin çizgilerle birbirinden ayrılamaz, kent-kamp-kent diyalektiği birbirini üreten ve birbirine dönüşen süreçler bütünüdür.

Kaynakça

- Agamben, G. (1998). *Homo Cacer: Sovereign Power and Bare Life*. 1942 Stanford, CA: Stanford University Press.
- Agier, M. (2011). *Managing Undesirables*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bishop, P., Williams, L. (2012). *The Temporary City*. New York: Routledge.
- BMMYK (2017). *Turkey Fact Sheet October 2017*. <https://www.unhcr.org> (Erişim: 01.07.2018).
- BMMYK (2014) *Policy on Alternatives to Camps*, Eylül 2014.
- Bon, N. G., Repič, J. (2016). *Moving Places: Relations, Return and Belonging*. New York: Berghahn Books.
- Certeau M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.Chase,
- Debord, G. (1981) Preliminary Problems in Constructing a Situation, *Situationist International Anthology*. Berkeley: Bureau of Public Secrets (ss. 43-45).
- DGMM (2015) *Officially registered Syrian Refugees in Istanbul, March and July 2015 Comparison*. Erişim adresi: https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2016/07/Ist_NA_Report.pdf. (Erişim: 24.06.2018).
- Eker, G. (2018) *Geçicilik ve Süreksizlik Penceresinden Kent, Kentleşme ve Mülteciler: İstanbul'da Kent-Kamp-Kent*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Kentsel Tasarım Disiplinlerarası Yüksek Lisans Programı, Haziran 2018.
- Foucault, M. (1967) Of Other Spaces, Heterotopias. *Architecture, Mouvement, Continuité* 5 (1984): 46-49. *Original Publication*: Conférence au Cercle d'études architecturales.
- Green, P. (2015). Mobility, Stasis and Transnational Kin: Western Later-life Migrants in Southeast Asia. *Asian Studies Review* 39 (4), ss. 669-685).
- Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry Into The Origins of Cultural Change*. Oxford, England: Blackwell.
- Hou, J. (2010). *Insurgent Public Space Guerrilla Urbanism and The Remarking of Contemporary Cities*. New York: Routledge.
- Kleinschmidt, K. (2015). Refugee camps are the "cities of tomorrow", says humanitarian-aid expert. *Dezeen* 23 Kasım 2015
<<https://www.dezeen.com/2015/11/23/>> (erişim tarihi: 03.07.2018).

- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. New York: Blackwell.
- Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Massey, D. (2005). *For Space*. Los Angeles: Sage.
- Mehtora, R., Vera, F. (2016). *Ephemeral urbanism: Cities in constant flux*, Santiago: Andros SA.
- Oswalt, P., Overmeyer, K., Misselwitz, P. (2009). Patterns of the Unplanned, *Pop Up City*, Terry Schwarz and Steve Rugare (Ed.). Cleveland, OH: Cleveland Urban Design Collaborative, 7.
- Park, R. (1967). *On Social Control and Collective Behavior*. (Ed.) Ralph Turner. Chicago: University of Chicago Press.
- Sorkin, M. (2008). *Indefensible Space: The Architecture of the National Insecurity State*. New York: Routledge.
- Şen, B., Şen, A. (2015). İstanbul'un öteki yüzü ve araftakiler: Suriçi İstanbul'da göç, yoksulluk ve göçmen mekânları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21, ss. 31-58).
- Watson, S. (2006). *City Publics: The (Dis)enchantments of Urban Encounters*. New York: Routledge.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of life source: *The American Journal of Sociology*, (44.1, 1-24).
- Wolcott, H.F. (1999). *Ethnography: A Way of Seeing*. Walnut Creek (Ed.), CA: Alta Mira Press.

KIRDAN KENTE GÖÇ KAPSAMINDA KIRSALIN ROLÜ: SİSTEMİK LİTERATÜR ANALİZİ

Doç. Dr. **Aliye Ahu AKGÜN**

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Nur Kardelen ÖZTÜRK

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kırdan kente göç günümüzde hala süregelen bir olgudur. Bu konuya olan ilgi zaman içinde azalsa da, hala tüm dünyada yaygın bir şekilde kentsel nüfus kırsal göç nedeniyle artmaktadır. Bu çalışmanın amacı, meta analiziyle kırdan kente göçün nedenlerini ve etkilerini bütüncül bir yaklaşımla tartışmak ve kırdan kente göçün temelinde ihtiyaç mı yoksa seçim mi olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, meta analizi yapılırken kırsal sermayenin dört bileşeni, itme ve çekme faktörleri ve göçün ekonomik, fiziksel, sosyal ve kültürel boyutları ele alınmıştır. Meta analizi ile birlikte tekyönlü varyans analizi ve tanımlayıcı istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın ana verilerini daha önceden bu konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalar oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda üç önemli bulgu elde edilmiştir. Birincisi, kırdan kente göç artık bir ihtiyaç değil seçimdir. İkincisi, kırdan kente göçü en çok etkileyen iki değişken eğitim ve politiklardır. Üçüncüsü ise, kırdan kente göçle ilgili yapılmış olan çalışmalarda kırsal bakış açısı ve olgunun sosyal boyutunun literatürde kısıtlı olarak yer aldığıdır. Bu sonuçlar doğrultusunda değişen göç etkenleri tartışılmış, kırdan kente göçün nedenleri ve etkileri farklı boyutlarıyla ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Kırdan - kente göç, Meta analizi, Kırsal sermaye, İtme ve çekme faktörleri

Abstract

Today, rural to urban migration is still an important issue. Eventhough interest about that issue has decreasing overtime, still urban population is increasing all over the world because of the rural-urban migraton. Purpose of this study is to argue rural-urban migration's causes and effects by meta analysis with a holistic approach and reveal the underlying reason of migration is whether need or choice. In line with this purpose, four dimensions of rural capital, push-pull factors and economical, physical and social dimensions of rural-urban migraton have examined by meta analysis. With the meta analysis, one way analysis of variance and descriptive statistics are implemented. Main data of this study is derived from previous researches about that topic. As a result of this study three main findings revealed. First, rural to urban migration is now not a need, that is a choice based. Second, the most effective variables about rural-urban migration are education and policy-based. Third, there is a gap in the rural to urban migration literature about rural perspective and social dimensions of migration. According to these results, changes in migration factors are argued, rural to urban migration's causes and effects are examined by different dimensions.

Keywords: *Rural to urban migration, Meta analysis, Rural capital, Push and pull factors*

Giriş

Kırdan kente göç; diğer bir deyişle görece az gelişmişten gelişmişe doğru olan insan akışı, asırlardır alışlagelen ve tüm dünyada izlenen bir durum olmuştur. Yerleşimlerin oluşumu, gelişimi ve hatta yok oluşunda önemli bir rol oynayan bu insan akışı sonucu, günümüzde dünya nüfusunun %55'inin kentlerde yaşamasına sebep olmuştur (U.N, 2018). Bu oran günden güne artmaktadır. Kırsal nüfusun kente göçünün temel nedeni olarak Sanayi Devrimi ve iş olanaklarının şehirlerde artması gösterilmektedir.

Alışlageldik göç hareketleri üzerine literatürde yapılmış pek çok çalışma ve geliştirilmiş pek çok yöntem yer almaktadır. Kırsal alanların itici gücü, kentlerin ise çekici gücü üzerine vurgu yapılan bu çalışmalarda aslında gerçekten kırsal alanların itici gücü mü yoksa kırsal alanlarda yaşama isteğinin kırsal nüfusta kalmamasından mı kaynaklandığı tartışmaları günümüzde kentlerin kalabalığından şikâyet eden ve kırsal özlemini dile getiren önemli bir kitlenin de ortaya çıkması ile daha da güçlenmiştir (Hagen-Zanker, 2008). Yıllar içinde söz konusu göçün bir tercih mi olduğu veya bir ihtiyaçtan mı doğduğu hatta bir alışkanlık mı olduğu ve bu döngü de kırsal alanın nasıl bir rol üstlendiğinin detaylı olarak ortaya konması politikaların oluşturulmasında ve karar vericilere yol göstermede önemli bir rol oynamaktadır.

Göçe dair birçok çalışma yapılmış olmasına karşın bunların çok az bir kısmı sosyolojik bakış açısıyla yazılmış olup, daha çok temel neden olan ekonomik faktörlerin etkisi üzerinde durulmuştur. Ancak, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte, göçün sosyolojik nedenleri de ön plana çıkmıştır. Özellikle genç nüfusun kırdan-kente göç hareketi yalnızca ekonomiye değil, kentlerin çekiminin diğer nedenlerine de bağlıdır. Kırsal alanlarda günümüz koşullarında kaçınılmaz bir değişime uğramaktadır ancak bu göçü engellemeye yetmemektedir (Gibson and Argent, 2008). Kırdan kente göç her iki tarafta da sorunlara yol açmaktadır. Kentlerde; plansız kentleşme, alt kültürlerin oluşumu, etnik ayrımcılık gibi problemler ortaya çıkarırken, kırsal alanlarda da kültürel kimliğin kaybolması, tarımsal üretimin azalması ve bölgeler arası eşitsizliğin artması gibi sonuçlar doğurmaktadır (Mabogunje, 1970). Dolayısıyla bu problemlerin çözümü için öncelikle göçün nedenleri anlaşılmalı ve bu nedenlere yönelik çözümler üretilmelidir.

Göç, isteğe bağlı veya zorunlu olarak gerçekleşebilmektedir. Bu çalışmanın teorik çerçevesi temel olarak Ravenstein'in Göç Yasalarına (Ravenstein,

1885) , Lee'nin İtme ve Çekme Faktörlerine (Lee, 1966) ve Maslow'un İhtiyaçlar Piramidine (Maslow, 1987) dayanmaktadır. Göç yasalarına bakıldığında, göçe dair ilk yapılan çalışmalarda bile, kırdan kente göçün ekonomik faktörlerinin yanında sosyal ve politik nedenlerin etkisi görülmektedir. Özellikle dezavantajlı grupların göç nedenleri arasında görülen bu farklılıklar ve göç etme şekillerinin gruplara göre değişmesi, tercihe bağlı mı yoksa ihtiyaç kaynaklı mı olduğu sorusunu doğurmaktadır. Bu noktada kırsalın itici faktörleri ile kentin çekici faktörlerinin etkisi devreye girmektedir. Bu faktörlerin etkisinin ne düzeyde göç ile ilişkili olduğu ve hangi ağırlıklarla etkilediklerinin bulunması bu araştırmanın beklenen sonuçları arasındadır.

Göç çalışmaları kuramsallaştırılırken temelde ekonomik etkenlerle ilişkilendirilmiş olup göç edenlerin sosyolojik durumları ise genellikle anket bulgularının irdelenmesi sonucu parçacıl olarak ortaya konmuştur. Göç yalnızca bir sonuç değil aynı zamanda, nedenleri, sonuçları, şekli ve yönü ile bir süreç olarak ele alınmalıdır. Söz konusu parçacıl yaklaşımın bütüncül olarak ele alınması, bütün süreci ile birlikte kırsal nüfusun ve kırsal söz konusu kırsal kent bağlamındaki rolünü anlamakta daha etkin olacaktır. Bu noktada kırsal sermayenin anlamı ve göçle ilişkisinin anlaşılması da önemlidir. Kırsal sermayenin temel olarak 4 ana başlığı bulunmaktadır; doğal çevre, fiziksel çevre, sosyal çevre ve insan gücü (Castle, 1998). Bu başlıkların her biri göçün nedenlerini etkilemekte ve göçün sonuçlarından etkilenmektedir. Kırsal sermaye kırsal için önemli olduğu kadar kentler içinde önemlidir ve dolaylı etkileri her iki yönde de görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kırdan kente göçün nedenlerinin ve bileşenlerini mevcut yapılmış çalışmaların bulgularından faydalanarak bütüncül sistem yaklaşımıyla ortaya konması ve göçün temel nedeninin ihtiyaç mı yoksa seçim mi olduğunu ortaya çıkarmaktır. Söz konusu amaca ulaşırken, literatürden seçilmiş olan uygun sayıda ampirik çalışmanın bulguları Meta Analizi ile çözümlenecektir.

1. Kırdan Kente Göç Araştırmaları

Kırdan kente göç araştırmalarının temelinde; Ravenstein'in Göç Yasaları ve Lee'nin İtme ve Çekme Faktörleri bulunmaktadır. Ravenstein göçü bir süreç olarak incelemiştir ve dönemindeki göçlerin ortak noktalarının altını

çizmiştir. Kır-kent ayrımı yapmadan göçü incelemiş olmasına karşın göçün ana hatlarını ortaya çıkarmıştır. Lee ise göçün iki kutbu olduğuna dikkat çekmiştir ve bu kutupların dinamiklerini incelemiştir.

Ravenstein çoğunlukla 1800'lerin sonunda İngiltere'de çalışmıştır ve araştırmalarını bilimsel yöntemlerle sürdürmüştür. 1885'te yayınlanan "Göç Yasaları" makalesinde göçün nedenlerine, mesafelerine ve göçmenlerin özelliklerine değinmiştir. Ravenstein'a göre, göçün temelde 11 kuralı bulunmaktadır. Bunlar;

- İnsanların çoğunluğu ekonomik nedenlerle göç eder.
- Her göçün sonucunda karşıt bir insan akımı ortaya çıkar.
- Genellikle kısa mesafelerde göç edilir.
- Göç, endüstriyelleşme, hizmet sektörü ve ulaşım ağlarıyla birlikte artmaktadır.
- Kırsal alanlarda göç kentsel alanlara göre daha fazladır.
- Uzun mesafeleri göçlerin temel nedenlerin erkek bireylerin iş ihtiyacından kaynaklanmaktadır.
- Uzun mesafeli göçler ana şehirlere olmaktadır.
- Göç aşama aşama oluşur.
- Ana kentlerin nüfusu doğal nedenlerden çok göçle artmaktadır.
- Aileler genellikle şehirden şehre göç etmemektedir.
- Kadınlar erkeklerden daha çok göç etmektedir.

Ravenstein'ın yasalarına bakıldığında günümüzde de göçün benzer eğilimler içinde olduğu görülmektedir. Ravenstein göçü bir süreç olarak ele almaktadır ve çalışması İngiltere'yi baz almasına karşın genellenebilir durumdadır.

Everett Lee ise 1900'lerde, Ravenstein'ın çalışmalarından yola çıkarak araştırmalarını sürdürmüştür ancak Ravenstein'dan farklı olarak göçün iç faktörlerine yoğunlaşmıştır. Lee'ye göre, insanların göç etme nedeninin temeli bulundukları bölgenin itme faktörleridir. Ardından ihtiyaçları doğrultusunda çekme faktörleri bulunan bir alana göç ederler. Her göçün farklı itme ve çekme faktörleri olduğunu ortaya koymaktadır. İtme ve çekme faktörleri kendi içlerinde de pozitif, negatif ve tarafsız olarak

ayrılmaktadır ve negatif itme faktörleri ile pozitif çekme faktörlerinin çok olması durumunda göç oluşur. Bu aşamada politikalar, mesafe, ulaşım bedeli, fiziksel engeller, etnik engeller vb. durumlar göçü destekleyebilir veya engelleyebilir. Lee'ye göre yaş, cinsiyet, eğitim vb. karakter özellikleri tüm göç sürecini etkilemektedir. Göçmenlerin karakteristikleri, göçün seçime bağlı olup olmadığını göstermektedir. Göçün kaynağı göç edilen yeri pozitif çekme gücüyle seçime bağlı, bulundukları yerin negatif itme gücüyle seçime dayalı değildir. Bu noktada göçün ihtiyaç mı olduğu yoksa seçim mi olduğu sorusu gündeme gelmektedir ve yaptığımız çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Bu aşamada Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi 'ne değinmek gerekmektedir. Maslow insanların bazılarının neden yaratıcı ve önemli fikirler üretirken diğerlerinin üretmediğinden yola çıkarak araştırmalarına başlamıştır. İnsanların ihtiyaçlarını temel alan bir teori ortaya atan Maslow'a göre, insanların yaratıcı ve araştırması olması için öncelikle belli ihtiyaçlarının karşılanmış olması gerekmektedir. Bunu bir piramitle ifade eden Maslow'a göre piramidin en altında insanların besin, su, barınma gibi temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Ardından sırayla güvenlik ihtiyaçları, sevgi ve aidiyet ihtiyaçları, kendilerine güvenme ihtiyacı bulunmaktadır. En yukarıda ise kendini gerçekleştirme olarak adlandırdığı yaratıcı ve araştırmacı insan durumu bulunmaktadır. İnsanların en yukarıda bulunan duruma gelebilmeleri için öncelikle piramidin daha alt basamağındaki ihtiyaçlarının düzgünce karşılanması gerekmektedir. Maslow'un teorisi insanların ihtiyaçlarının önemine vurgu yapmaktadır.

Ravenstein, Lee ve Maslow'un araştırmalarını göz önüne alarak kırdan kente göçün temelinde insanların kırsal alanda ihtiyaçlarını karşılayamamaları yatmaktadır ve kentsel alanlarda bu ihtiyaçların daha kolay karşılanması sebebiyle göç etmektedirler. Yaptığımız bu çalışma da ise kırdan kente göçün ihtiyaç mı yoksa seçim mi olduğu sorgulanmaktadır. Daha önceki göç çalışmaları 1900'lü yıllarda yapılmış olup günümüzün teknoloji ve küreselleşme ile değişen koşullarında farklı bir bakış açısı gerektirmektedir. Özellikle son 20 yılda kırdan kente göçün bileşenleri değişmeye başlamıştır hatta karşı göç diye adlandırılan, kıra geri dönüş olgusu ortaya çıkmıştır. Göç olgusundan çok göçmenlerin durumları araştırılmaya başlanmıştır. Araştırmaların eğilimlerinde ki bu değişimler göçün nedenlerini, sonuçlarını ve eğilimlerini daha detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

2. Analiz

2.1. Veri

Bu çalışmanın verilerini, kırdan kente göçle ilgili önceden yapılmış olan araştırmalar

oluşturmaktadır. Bu araştırmalar belirlenirken öncelikle göç ile ilgili yayınlanmış olan çalışmaların yıllara göre konularının değişimine bakılmıştır. Bu sayede göçle ilgili çalışmaların ne yönde değişim gösterdiği ortaya çıkmıştır. Kırdan kente göç ile ilgili çalışmalar ilk olarak 1950’lerde İngiltere ve Amerika’da yoğunlaşmaya başlamıştır. O yıllardan günümüze kadar ise yıllık yapılan çalışma sayıları azalan bir grafik göstermektedir. 2000’den bugüne bakacak olursak, göç dendiğinde artık nüfus göçü değil; yazılım dillerinin değişimi veya kuş göçleri gibi konular öne çıkmaktadır. Kırdan kente göç olarak baktığımızda ise 2000’lerde daha dengeli bir dağılım görülmektedir. Afrika, İngiltere, Amerika ve Hindistan en çok bu konuda arama yapan ülkelerdir. Son yıllarda ise Çin’de bu gruba dâhil olmaya başlamıştır. Genel olarak bakıldığında; kırdan kente göçle ilgili araştırmalar azalırken, bunun yerini daha güncel konular almaktadır. Aynı zamanda araştırmaların coğrafyası da İngiltere ve Amerika’dan, Afrika ve Asya’ya kaymaktadır.

Bu çalışmanın asıl verileri elde edilirken “kırdan kente göç” anahtar kelimeleriyle

aranarak bu konu ile alakalı çalışmalar bulunmuştur. Bunların içinden alan çalışması olmayanlar, sayısal ve karşılaştırılabilir sonuçlar veremeyeceği için elenmiştir. Son olarak da geriye kalan çalışmaların içinden konu dışına çıkanlar (sağlık, iktisat, iş modelleri vb.) elenmiştir. Ayrıca ampirik verilere dayalı olmayan çalışmalar elenmiştir. Seçilen araştırmaların alan çalışması olması ve verileri ile yöntemlerinin geçerliliği temel olarak göz önüne alınmıştır ancak aynı zamanda çalışmaların birbirinin aynısı olmamasına ve hepsinin aynı sonuca ulaşmamış olmasına dikkat edilerek; örneklemin kapsamının genişlemesi sağlanmıştır. Bu faktörlere ve Meta analizinin ilkelerine bağlı olarak, kırdan-kente göçle ilgili 51 adet araştırma belirlenmiştir.

2.2. Yöntem

Meta analizi, aynı konu üzerinde yapılan çalışmaların istatistiksel olarak ortalama verilerini bulmakta kullanılan bir yöntemdir. Farklı çalışmalardan ortalama ve birbirine benzer sonuçlar elde etmeyi sağlayan bu yöntem; kantitatif sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır. Sistematik bir yaklaşım ortaya koyan Meta analizi, konuya ilişkin güncel verilerin toplanamadığı durumlarda veya konuya bağlı olarak farklı çalışmaların sentezi gerektiğinde oldukça verimli olmaktadır. Ampirik çalışmalarda ve sonuçları karşılaştırılabilir değerler olan çalışmalarda daha doğru sonuçlar vermektedir. Bu nedenlere bağlı olarak, göçün nedenlerine yönelik yapılan bu araştırmanın kapsamına uygun bir analizdir çünkü göçe dair eski veriler daha kullanışlı durumdadır ve toplanan veriler belirli bir alana, cinsiyete, yaşa vb. göre sınıflandırılan, ölçülebilen verilerdir. Bu verilerin sistematik ve bütüncül bir şekilde düzenlenmesi ile göç sürecine ve nedenlerine farklı bir bakış açısıyla bakmak mümkün olacaktır. Meta analizi uygulanırken dikkat edilmesi gereken faktörler; örneklem büyüklüğü, seçilen çalışmaların tarafsızlığı ve bulguların belirli olmasıdır. Örneklem büyüklüğü bilimsel bir sonuç ortaya çıkaracak kadar büyük ancak bilgi kirliliği yaratmayacak kadar küçük olmalıdır. Seçilen araştırmaların sonucu birbirinin aynısı olmamalı; ancak aynı konuda olmalı ve sonuçları beklenen sonuçlarla uyumsuz olsa bile tarafsızlığı sürdürüebilmek açısından kullanılmalıdır.

Meta analizinin yapılabilmesi öncelikle bir meta-data tablosu oluşturulmuştur. Bu tablo kapsamında, belirlenen çalışmalar parçalarına ayrılarak incelenmiş ve belirlenen değişkenlere göre ortak bir dille düzenlenmiştir. Değişkenler belirlenirken; kırdan kente göçün nedenlerin, odak noktalarının ve kırsal sermayenin bu duruma etkisinin bütüncül bir şekilde ortaya çıkması hedeflenmiştir. Bu değişkenler;

- Yazarın cinsiyeti,
- Çalışmanın yılı,
- Çalışmanın alanı,
- Çalışmanın geçerliliği,
- Amacı,
- Çalışmanın yöntemi,
- Verileri,

- Verilerin toplanma yöntemi,
- Toplanan verilerin ana odağı olan gruplar,
- Değişkenleri,
- Kırsalın itme faktörleri,
- Kentlerin çekme faktörleri,
- Kırsal sermayenin 4 bileşeni (insan gücü, doğal kaynaklar, sosyal etkiler ve fiziksel çevre) etkisi
- Göçün temel nedenidir (tercih mi yoksa ihtiyaç mı?).

Tablonun düzenlenmesinin ardından elde edilen sonuçlar sayısallaştırılarak, niteliksel bir sonuç elde etmeye uygun bir hale getirilmiştir. Oluşturulan sayısal tablo ile SPSS ortamında, tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Düzenlenmiş tabloda değişkenler ve neye göre ayrıldıkları açıklanmaktadır.

Tablo 1: Veri Tablosu

İncelenen Başlıklar	Açılımları	Varyans Analizi Tablo Kodları	Tanımlayıcı İstatistik Tablo Kodları	Açıklama
Yazarın Cinsiyeti	Erkek Kadın Karma	sex	male female mix	Çalışmayı yapanların cinsiyeti
Çalışmanın Yılı	...-1995 1995-2000 2000-2005 2005-2010 2010-2015 2015-2018	year	<1995 1995_2000 2000_2005 2005_2010 2010_2015 2015>	Çalışmaların yayınlandıkları zaman aralıkları (5'er yıllık periyotlarla)
Çalışmanın Yapıldığı Alan	Kuzey Afrika Sahra-altı Afrika Latin Amerika ve Karayipler Doğu Asya Güneydoğu Asya Güney Asya Batı Asya	regions	northern_africa sub_saharan_africa latin_america eastern_asia south_eastern_asia southern_asia western_asia	Alan çalışmalarının yapıldığı bölgeler Birleşmiş Milletlerin dünya bölgeleri ayrımına göre düzenlenmiştir.

Kırdan Kente Göç Kapsamında Kırsalın Rolü: Sistemik Literatür Analizi

İncelenen Başlıklar	Açılımları	Varyans Analizi Tablo Kodları	Tanımlayıcı İstatistik Tablo Kodları	Açıklama
Çalışmanın Geçerliliği	20'den az	validity	<20	Çalışmaların geçerliliği, yapılan atıf sayısı ile ölçülmüştür.
	20-40		20_40	
	40-60		40_60	
	60-80		60_80	
	80-100		80_100	
	100'den fazla		100>	
Çalışmanın Amacı	Nedenler	purpose	reasons_as_purpose	Çalışmanın amacının, kırdan kente göçün nedenleri, sonuç veya etkileri veya her ikisini mi araştırmak olduğunu ölçmektedir.
	Sonuçlar ve Etkiler		effects_as_purpose	
	Her ikisi		both_purposes	
Bakış Açısı	Kentsel	perspective	urban_perspective	Çalışmanın kırsal bakış açısıyla mı yoksa kentsel bakış açısıyla mı yazıldığını gösterir.
	Kırsal		rural_perspective	
Çalışmanın İncelediği Boyut	Ekonomik	dimension1	economical_dimension	Çalışmanın ana boyutunu incelemektedir.
	Doğal	dimension2	ecological_dimension	
	Sosyal	dimension3	social_dimension	
	Kültürel	dimension4	cultural_dimension	
Çalışmanın Yöntemi	Literatür Araştırması	methods	literature_review	Çalışmanın yöntemini göstermektedir.
	Tanımlayıcı İstatistik		descriptive_statistics	
	Logit Regresyon		logit_regression	
	Modelleme		modelling	
	Çoklu Regresyon		multi_regression	
	Çoklu Değişken Analizi		multi_variate_analysis	
Veri Toplama Yöntemi	Görüşme	data1	interview	Çalışmada kullanılan verilerin toplanma yöntemleridir.
	Sayım	data2	census	
	Anket	data3	survey	
	Sorgu	data4	questionnaire	

İncelenen Başlıklar	Açılımları	Varyans Analizi Tablo Kodları	Tanımlayıcı İstatistik Tablo Kodları	Açıklama
	Diğer	data5	other_data	Diğer sekmesinin altında yağış oranları, modellemeler vb. farklı yöntemler bulunmaktadır.
Odak Grup	Kırsal Hanehalkı	focus group	rural_households	Çalışmanın ana odağı olan grubu göstermektedir. Diğer seçeneğinde çocuklar, kentsel hanehalkı, vb. bulunmaktadır.
	Kadın Göçmenler		women_migrants	
	Kırdan-Kente Göçmenler		rural_urban_migrants	
	Diğer		other_groups	
Çalışmaların Değişkenleri	Cinsiyet	v1	v1	Çalışmalarda kullanılan değişkenleri göstermektedir.
	Yaş	v2	v2	
	Evlilik Durumu	v3	v3	
	Göçme Durumu	v4	v4	
	Ekonomik Koşullar (iş durumu, gelir durumu, işçi marketi)	v5	v5	
	Sosyal Koşullar (Sosyal gereklilikler, sağlık koşulları, çocuk sahipliği, doğurganlık, ayrımcılık)	v6	v6	
	Eğitim	v7	v7	
	Hanehalkı Büyüklüğü	v8	v8	
	Toprak Sahipliği	v9	v9	
	Diğer(ırkçılık, etnik köken, yerleşim kökeni, tarımsal üretim, çocuk sahipliği, şiddet, din, tarımsal etkiler)	v10	v10	
Kırsalın İtici Faktörleri	Ekonomik	push1	push1	Çalışmanın içinde geçen kırsalın göçe sebep olan itici
	Sosyal	push2	push2	

İncelenen Başlıklar	Açılımları	Varyans Analizi Tablo Kodları	Tanımlayıcı İstatistik Tablo Kodları	Açıklama
	Politika ve Kanunlar	push3	push3	faktörlerini göstermektedir.
	Diğer	push4	push4	
Kentin Çekici Faktörleri	Ekonomik	pull1	pull1	Çalışmanın içinde geçen kentin göçe sebep olan çekici faktörlerini göstermektedir.
	Sosyal	pull2	pull2	
	Politika ve Kanunlar	pull3	pull3	
	Diğer	pull4	pull4	
Kırsal İşgücü Sermayesi	İşgücünün Azalması	human1	human1	Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ve kırsal sermayeyi etkileyen durumlardır.
	Genç Nüfusun Azalması	human2	human2	
	Diğer	human3	human3	
Kırsal Doğal Sermaye	Tarım topraklarının azalması	natural	natural1	Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ve kırsal sermayeyi etkileyen durumlardır.
	Diğer		natural2	
Kırsal Sosyal Sermaye	Sosyal İlişkilerde Değişiklik	social	social1	Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ve kırsal sermayeyi etkileyen durumlardır.
	Sosyal Durumlarda Değişiklik		social2	
	Diğer		social3	
Kırsal Fiziksel Sermaye	Ulaşım	physical	physical1	Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ve kırsal sermayeyi etkileyen durumlardır.
	Sosyal Servisler		physical2	
	Diğer		physical3	
Göç Bir İhtiyaç mı Seçim mi?	İhtiyaç	need_or_choose	need	Çalışmanın bulgularına bakılarak, göçün ihtiyaç mı yoksa seçim mi olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3. Analiz

Tek yönlü varyans analizi; birbirinden farklı olan ikiden fazla grubun, aritmetik

ortalama üzerinden anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ölçmektedir. Grupların kendi içinden üçten fazla değişkeninin olması gerekmektedir. Temelinde gruplar arasındaki farklılaşmayı, grup bireyleri arasındaki farklılaşmaya oranlar. Bu çalışmada belirlenen değişkenlerin tümü analiz

edilerek, faktör grubu olarak göçün temel nedeni alınmıştır. Yani yukarıda belirlenen değişkenlerin, kırdan kente göçün temel nedeninin tercih mi, ihtiyaç mı veya her ikisi birden mi olduğuna etkisi olup olmadığını ve bu etkinin düzeyini ortaya koymaktadır. Varyans analizinin sonuçları aşağıda bulunan sonuç ve değerlendirme kısmında detaylandırılacaktır.

Tek yönlü varyans analiziyle birlikte, verilerin tanımlayıcı istatistiksel sonuçları da ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre birkaç unsur göze çarpmaktadır. Öncelikle yapılan çalışmaların çoğunlukla Sahra-altı Afrika'sı, Doğu Asya ve Güney Asya bölgelerinde yapıldığı görülmektedir. Burada öne çıkan ülkeler Kenya, Çin ve Hindistan'dır. En fazla kırdan kente göç veren ülkeler arasında bulundukları için bu beklenen bir sonuçtur. Bir diğer bulgu ise yapılan çalışmaların %86'sının kentsel bakış açısıyla çalışmış olmasıdır. Yani göçün nedenlerini veya etkilerini verirken kırsalın durumunu değil, kentlerin durumunu ve etkisini araştırmışlardır. Yapılan çalışmaların yalnızca %6'sı kırdan kente göçün nedenlerini araştırırken, %72'si sonuçları ve etkileri üzerinden durmuş, %22'si ise her ikisini bir arada ele almıştır. Ayrıca çalışmaların %47'si kırdan kente göçün ekonomik boyutu üzerinde, %37'si sosyal boyutu üzerinde durmuştur. Doğal boyutu %8 ve kültürel boyutu %8 oranında incelenmiştir. Kırdan kente göçün ihtiyaç mı yoksa seçim mi olduğuna bakılacak olursa, %51 oranında seçim, %16 oranında ihtiyaç ve %33 oranında her ikisinin de olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Analiz sonuçları(SPSS)

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
sex	Between Groups	2,432	2	1,216	1,936	0,155
	Within Groups	30,156	48	0,628		
	Total	32,588	50			
year	Between Groups	0,387	2	0,194	0,056	0,945
	Within Groups	165,024	48	3,438		
	Total	165,412	50			
regions	Between Groups	12,171	2	6,086	2,563	0,088
	Within Groups	113,986	48	2,375		
	Total	126,157	50			

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
validity	Between Groups	3,067	2	1,533	0,344	0,710
	Within Groups	213,678	48	4,452		
	Total	216,745	50			
purpose	Between Groups	0,562	2	0,281	1,107	0,339
	Within Groups	12,183	48	0,254		
	Total	12,745	50			
perspective	Between Groups	0,222	2	0,111	0,918	0,406
	Within Groups	5,817	48	0,121		
	Total	6,039	50			
dimension1	Between Groups	0,361	2	0,181	1,129	0,332
	Within Groups	7,678	48	0,160		
	Total	8,039	50			
dimension2	Between Groups	0,096	2	0,048	0,266	0,768
	Within Groups	8,649	48	0,180		
	Total	8,745	50			
dimension3	Between Groups	0,863	2	0,431	1,872	0,165
	Within Groups	11,059	48	0,230		
	Total	11,922	50			
dimension4	Between Groups	0,015	2	0,007	0,059	0,942
	Within Groups	6,024	48	0,126		
	Total	6,039	50			
methods	Between Groups	4,049	2	2,024	0,930	0,401
	Within Groups	104,461	48	2,176		
	Total	108,510	50			
data1	Between Groups	0,109	2	0,054	0,287	0,751
	Within Groups	9,068	48	0,189		
	Total	9,176	50			
data2	Between Groups	0,044	2	0,022	0,094	0,910
	Within Groups	11,289	48	0,235		
	Total	11,333	50			
data3	Between Groups	0,137	2	0,069	0,344	0,710
	Within Groups	9,549	48	0,199		
	Total	9,686	50			
data4	Between Groups	0,040	2	0,020	0,214	0,808
	Within Groups	4,470	48	0,093		
	Total	4,510	50			

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
data5	Between Groups	0,105	2	0,053	1,393	0,258
	Within Groups	1,816	48	0,038		
	Total	1,922	50			
focus group	Between Groups	4,528	2	2,264	2,353	0,106
	Within Groups	46,178	48	0,962		
	Total	50,706	50			
v1	Between Groups	1,173	2	0,587	2,458	0,096
	Within Groups	11,454	48	0,239		
	Total	12,627	50			
v2	Between Groups	0,704	2	0,352	1,451	0,244
	Within Groups	11,649	48	0,243		
	Total	12,353	50			
v3	Between Groups	0,338	2	0,169	0,763	0,472
	Within Groups	10,642	48	0,222		
	Total	10,980	50			
v4	Between Groups	0,171	2	0,086	0,329	0,721
	Within Groups	12,456	48	0,260		
	Total	12,627	50			
v5	Between Groups	0,383	2	0,192	0,781	0,464
	Within Groups	11,774	48	0,245		
	Total	12,157	50			
v6	Between Groups	0,046	2	0,023	0,088	0,916
	Within Groups	12,581	48	0,262		
	Total	12,627	50			
v7	Between Groups	2,655	2	1,327	6,465	0,003
	Within Groups	9,855	48	0,205		
	Total	12,510	50			
v8	Between Groups	0,932	2	0,466	3,453	0,040
	Within Groups	6,480	48	0,135		
	Total	7,412	50			
v9	Between Groups	0,183	2	0,092	0,861	0,429
	Within Groups	5,111	48	0,106		
	Total	5,294	50			
v10	Between Groups	0,046	2	0,023	0,089	0,915
	Within Groups	12,464	48	0,260		
	Total	12,510	50			

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
push1	Between Groups	0,414	2	0,207	0,977	0,384
	Within Groups	10,174	48	0,212		
	Total	10,588	50			
push2	Between Groups	0,851	2	0,425	1,775	0,180
	Within Groups	11,502	48	0,240		
	Total	12,353	50			
push3	Between Groups	1,252	2	0,626	6,276	0,004
	Within Groups	4,787	48	0,100		
	Total	6,039	50			
push4	Between Groups	0,362	2	0,181	3,529	0,037
	Within Groups	2,462	48	0,051		
	Total	2,824	50			
pull1	Between Groups	0,309	2	0,155	0,959	0,390
	Within Groups	7,730	48	0,161		
	Total	8,039	50			
pull2	Between Groups	1,889	2	0,945	4,333	0,019
	Within Groups	10,464	48	0,218		
	Total	12,353	50			
pull3	Between Groups	0,046	2	0,023	0,396	0,675
	Within Groups	2,778	48	0,058		
	Total	2,824	50			
pull4	Between Groups	0,105	2	0,053	2,891	0,065
	Within Groups	0,875	48	0,018		
	Total	0,980	50			
human1	Between Groups	1,086	2	0,543	2,743	0,074
	Within Groups	9,502	48	0,198		
	Total	10,588	50			
human2	Between Groups	0,452	2	0,226	1,722	0,190
	Within Groups	6,294	48	0,131		
	Total	6,745	50			
human3	Between Groups	0,091	2	0,046	0,609	0,548
	Within Groups	3,595	48	0,075		
	Total	3,686	50			
natural	Between Groups	2,544	2	1,272	4,565	0,015
	Within Groups	13,377	48	0,279		
	Total	15,922	50			

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
social	Between Groups	5,540	2	2,770	3,714	0,032
	Within Groups	35,794	48	0,746		
	Total	41,333	50			
physical	Between Groups	3,204	2	1,602	2,526	0,091
	Within Groups	30,443	48	0,634		
	Total	33,647	50			

3. Bulgular ve Tartışma

Bu kısımda yapılmış olan tek yönlü varyans analizinin ve diğer tanımlayıcı istatistik sonuçları tartışılacaktır. Öncelikle, kırdan kente göç ile ilgili yapılmış olan araştırmaların %86'sının kentsel bakış açısıyla yazılmış olması, kırsal bakış açısının geri planda kaldığını göstermektedir. Hâlbuki göçün iki taraflı nedenleri, etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Kırsaldaki nüfusun azalmasının ve göçün diğer sonuçlarının, kırsal boyutuyla da incelenmesi gerekmektedir. Özellikle günümüzde kıra dönüşün de başladığı düşünülürse bu gelecekteki çalışmalar için bir başlangıç olabilir. Literatürdeki bir diğer eksiklik ise kırdan kente göç çalışmalarının kültürel ve doğal çevre açısından yeterince yapılmamış olmasıdır. Özellikle kırsal kültürün değişimi literatürde bulunan bir boşluktur.

Sonrasında, bu çalışmanın asıl amacı olan meta analizi yöntemiyle kırdan kente göçün ihtiyaç mı yoksa seçim mi olduğuna yönelik sonuçlarda, kırdan kente göçün temel nedeninin seçim olduğu görülmektedir. İhtiyaca dayalı göçler yalnızca %16'lık bir kısımda yer almaktadır. Bu noktada mübadele, savaş vb. nedenlerle yaşanan zorunlu göçlerin konu dışında kaldığı belirtilmelidir. Bu tip zorunlu göçler çalışmanın konusuna uymadığı için dışarıda bırakılmıştır. Yaptığımız çalışmada ihtiyaç olan kabul edilen değişkenler; yoksulluk, politik huzursuzluklar, besin yetersizliği ve temiz suya erişememe gibi kişinin temel ihtiyaçlarından yola çıkmaktadır. Seçim olan değişkenler ise; daha yüksek yaşam standartları, daha yüksek maaşlar, farklı iş olanakları, daha iyi sosyal hizmet servisleri gibi ikincil ihtiyaçları karşılamaya yönelik olanlardır.

Bir sonraki aşamada ise, tek yönlü varyans analizinin temel sonucu olan, ihtiyaç mı seçim mi sonucunu nelerin etkilediği ve bu kapsamdaki

değişkenlere bakılmıştır. Çıkan sonuçlar etki derecelerine göre üç grupta toplanmıştır. İlk grupta, göçün ihtiyaç mı seçim mi oluşunun temel etkenleri olan değişkenler bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü grupta ise sırasıyla etki oranları daha az olanlar ama yine de etkileyen değişkenler bulunmaktadır. Analize göre etkisi olmayan diğer değişkenler bu grupların dışında kalmıştır. İlk grupta değişken olarak eğitim ve itici faktör olarak politika ve kanunlar bulunmaktadır. İkinci grupta; hane halkı büyüklüğü, diğer itici faktörler, sosyal çekici faktörler ve kırsal sosyal sermaye bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise göçün yapıldığı bölgeler, göçenlerin cinsiyetleri, kentin diğer çekici faktörleri, kırsalın iş gücü sermayesi, kırsalın fiziksel sermayesi ve kırsalın doğal sermayesi bulunmaktadır. Bunların dışında kalan değişkenlerin etkisi bulunmamaktadır.

Birinci grupta olan eğitim, meta analizine dâhil olan çalışmaların değişkenlerinden biridir. Eğitimin göçe olan etkisi bilinmekle birlikte özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarda etkisinin arttığı görülmektedir. Eğitim kırdan kente göç ederken bir tercih sebebidir. Özellikle kırsal alanlarda yetersiz kalan eğitim imkânları göçe neden olmaktadır. Politika ve kanunlar ise kırsal alanın itici güçlerinden biridir. Bu başlığın içerisinde tarım politikaları, kırsal alanlarla ilgili politikalar ve göçe dair alınmış yönetim kararları bulunmaktadır. Tarım politikaları ve tarımsal üretimin azalması kırsal alanlarda işsizliğe yol açmaktadır ve göçe sebep olmaktadır. Kırsal alanlarla ilgili politikalar ise göçü destekler niteliktedir.

İkinci gruba bakılacak olursa, hane halkı büyüklüğü meta analizinde kullanılan araştırmaların değişkenlerinden biridir ve göç kararları üzerinde farklı şekillerde etkileri bulunmaktadır. Hane halkı büyüklüğü bu grupta bulunan diğer değişkenler ile de ilişkilidir. Kırsal sosyal sermaye ve kentin çekici sosyal faktörleri ile birlikte düşünüldüğünde, sosyal etkenlerin kırdan kente göç üzerinde kuvvetli bir etkisi olduğu görülmektedir. Kırsal sosyal sermaye içerisinde, kırsalda bulunan sosyal ilişkilerin ve aile bağlarının değişmesi, sosyal ağlar ve yetersiz sosyal servisler bulunmaktadır. Kentin çekici sosyal faktörlerinde ise eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetler bulunmaktadır. Bu noktada da eğitimin etkisi dolaylı olarak görülmektedir. Meta analizinden çıkan sonuçlara göre kırsalın itici diğer faktörleri tarımsal üretim ve toprak kaybı gibi başlıklardan oluşmaktadır. Burada da yine ilk grupta olduğu gibi tarımsal üretimin göç ile kuvvetli bir ilişkisi olduğu görülmektedir.

Son grupta ise en az etki eden değişkenler bulunmaktadır. Bu grupta bulunan bölgeler değişkeni kırdan kente göçün gerçekleştiği alanların Sahra altı Afrika'sı ve Doğu Asya bölgelerinde yoğunlaşmasıyla alakalıdır. Cinsiyet ise meta analizinde kullanılan araştırmaların bir değişkenidir. Kentsel diğer çekici faktörlerin içerisinde ise temiz suya ulaşım, daha iyi ulaşım olanakları gibi detaylandırılmış sosyal servisler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra bu grupta kırsal sermayenin üç bileşeni olan insan gücü, fiziksel çevre ve doğal çevre bulunmaktadır. Bu başlıklar kırdan kente göçün sonuçlarına yönelik başlıklardır ve doğrudan göçün temel nedeni ile ilişkili oldukları görülmektedir. En fazla etkisi ikinci grupta olan kırsal sosyal sermayeye olmakla birlikte, kırdan kente göçün kırsal sermayeye etkisi olduğu görülmektedir. Daha öncede bahsedilmiş olduğu üzere kuvvetli bir şekilde ortaya çıkan bu ilişkiye rağmen, kırsal bakış açısıyla yapılmış olan araştırmaların yetersiz olması ve kırsal üzerinde göçün etkilerine yönelik araştırmaların yetersiz olması literatürdeki bir boşluğa işaret etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, kırdan kente göç artık bugüne kadar kabul ettiğimiz dinamiklere bağlı değildir. Yalnızca ekonomi ve iş olanaklarına bağlı, ihtiyaç kaynaklı ve tek yönlü durumda bulunmamaktadır. Ekonomik nedenler hala temelinde yatsa da, analiz sonuçlarında da ortaya çıktığı üzere sosyal nedenler ve politikaların etkisi çok yüksektir ancak yeterince üzerinde durulmayan konulardır. Kırdan kente göç artık ihtiyaç değil bir seçimdir ve bu seçimin altında yatan nedenler de çoğunlukla eğitim, sosyal servisler ve politikalardır. Kentsel çekici faktörlere bakıldığında da bu değişim görülmektedir. Büyük kentlerde de artık iş olanakları azalmaya başlamış olmasına karşın göç hala devam etmektedir. Bunun nedeni sosyal nedenlerin baskınlığıdır. Kent hayatının sunduğu eğitim, sağlık, ulaşım gibi sosyal hizmetlerin daha kaliteli olması ve ulaşımın daha kolay olması kentin en pozitif çekici faktörüdür. Aynı şekilde kırsal alanda yetersiz kalan sosyal faktörlerde itici gücü oluşturmaktadır. Bunların arasından en fazla öne çıkan eğitim servisleridir. Günümüz koşullarında eğitimin toplumdaki önemi ve eğitime dayalı iş olanaklarının artması bu sonucu desteklemektedir. Literatürde bu tarz sosyal alanlarda yapılmış olan çalışmalar ve göçün kırsala etkilerini inceleyen çalışmalar yeterli değildir. Günümüzün

küreselleşme ve teknolojiyle birlikte değişen koşullarının göz önüne alınarak, kırdan kente göçe daha bütüncül bir bakış açısıyla bakarak yeni araştırmalar yapılmalıdır ve eski göç dinamikleri yenilenmelidir.

Kaynakça

Abbass, I. M. (2012). Trends of rural-urban migration in Nigeria. *European Scientific Journal*, ESJ, 8(3).

Andersen, L. E. (2002). Rural-urban migration in Bolivia: Advantages and disadvantages (No. 05/02). Documento de Trabajo, Instituto de Investigaciones Socio-Económicas, Universidad Católica Boliviana.

Amara, Mohamed; Ayadi, Mohamed; Jemmali, Hatem (2018): Rural-urban migration and income disparity in Tunisia: A decomposition analysis. In *Pap Reg Sci* 49 (4), p. 847. DOI: 10.1111/pirs.12389.

Bao, Haijun; Fang, Yan; Ye, Qunying; Peng, Yi (2018): Investigating Social Welfare Change in Urban Village Transformation: A Rural Migrant Perspective. In *Soc Indic Res* 139 (2), pp. 723–743. DOI: 10.1007/s11205-017-1719-9.

Barnum, H. N., & SABOT, R. H. (1977). Education, Employment Probabilities and Rural-Urban Migration in Tanzania. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 39(2), 109-126.

Barrios, Salvador; Bertinelli, Luisito; Strobl, Eric (2006): Climatic Change and Rural-Urban Migration: The Case of Sub-Saharan Africa. In *SSRN Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.925652

Brocknerhoff, M., & Eu, H. (1993). Demographic and socioeconomic determinants of female rural to urban migration in Sub-Saharan Africa. *International Migration Review*, 27(3), 557-577.

Brocknerhoff, Martin (1990): Rural-to-Urban Migration and Child Survival in Senegal. In *Demography* 27 (4), p. 601. DOI: 10.2307/2061573.

Byerlee, D. (1974). Rural-urban migration in Africa: Theory, policy and research implications. *International Migration Review*, 8(4), 543-566.

Chen, Chen; Fan, C. Cindy (2018): Rural-urban circularity in China: Analysis of longitudinal surveys in Anhui, 1980–2009. In *Geoforum* 93, pp. 97–104. DOI: 10.1016/j.geoforum.2018.05.013.

Cohen, R. (1996). *Theories of migration*. Edward Elgar Publishing.

Davin, D. (1998). Gender and rural-urban migration in China. In *Women and Empowerment* (pp. 57-66). Palgrave Macmillan, London

- De Mola, C. L., Stanojevic, S., Ruiz, P., Gilman, R. H., Smeeth, L., & Miranda, J. J. (2012). The effect of rural-to-urban migration on social capital and common mental disorders: PERU MIGRANT study. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 47(6), 967-973.
- Dubey, Amaresh; Palmer-Jones, Richard; Sen, Kunal (2006): Surplus Labour, Social Structure and Rural to Urban Migration: Evidence from Indian Data. In *Eur J Dev Res* 18 (1), pp. 86–104. DOI: 10.1080/09578810600572460.
- Dufour, D. L.; Piperata, B. A. (2004): Rural-to-urban migration in Latin America: An update and thoughts on the model. In *Am. J. Hum. Biol.* 16 (4), pp. 395–404. DOI: 10.1002/ajhb.20043.
- Ehirim, N. C., Onyeneke, R. U., Chidiebere-Mark, N. M., & Nnabuihe, V. C. (2012). Effect and prospect of Rural to Urban migration on the poverty status of migrants in Abia State, Nigeria. *Agricultural Science Research Journal*, 2(4), 145-153.
- Fan, C. Cindy (2003): Rural-urban migration and gender division of labor in transitional China. In *International Journal of Urban and Regional Research* 27 (1), pp. 24–47. DOI: 10.1111/1468-2427.00429.
- Fan, C. Cindy; Huang, Youqin (1998): Waves of Rural Brides: Female Marriage Migration in China. In *Annals of the Association of American Geographers* 88 (2), pp. 227–251. DOI: 10.1111/1467-8306.00092.
- Flinn, W. L. (1966). *Rural to urban migration: A Colombian case*. University of Wisconsin.
- Gautam, T. R. (2005). Causes and impact of migration: a sociological study of emigration from Kandebash, Baglung, Nepal. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 1, 146-163.
- Gibson, C., & Argent, N. (2008). Getting on, getting up and getting out? Broadening perspectives on rural youth migration. *Geographical Research*, 46(2), 135-138.
- Giles, John; Mu, Ren (2014): *Village Political Economy, Land Tenure Insecurity, and the Rural to Urban Migration Decision: Evidence from China*: The World Bank.
- Gimba, Z., & Kumshe, M. G. (2011). Causes and effects of rural-urban migration in Borno State: A Case Study of Maiduguri Metropolis. *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 1(1), 168-172.
- Goldsmith, P. D., Gunjal, K., & Ndarishikanye, B. (2004). Rural–urban migration and agricultural productivity: the case of Senegal. *Agricultural economics*, 31(1), 33-45.
- Goodall, Sarah K. (2004): Rural-to-urban Migration and Urbanization in Leh, Ladakh. In *Mountain Research and Development* 24 (3), pp. 220–227. DOI: 10.1659/0276-4741(2004)024[0220:RMAUIL]2.0.CO;2.

Greiner, Clemens; Sakdapolrak, Patrick (2013): Rural–urban migration, agrarian change, and the environment in Kenya: a critical review of the literature. In *Popul Environ* 34 (4), pp. 524–553. DOI: 10.1007/s11111-012-0178-0.

Haan, A. D. (1997). Rural-Urban Migration and Poverty: The Case of India. *IDS Bulletin*, 28(2), 35-47.

Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature.

Hamid, S. (2010). Rural to urban migration in Pakistan: the gender perspective. Working Papers & Research Reports, 2010.

Haque, M. Ershadul; Islam, M. Mazharul (2012): Rural to Urban Migration and Household Living Conditions in Bangladesh. In *Dhaka Univ. J. Sci.* 60 (2). DOI: 10.3329/dujs.v60i2.11529.

Higgins, J. P., & Thompson, S. G. (2002). Quantifying heterogeneity in a meta-analysis. *Statistics in medicine*, 21(11), 1539-1558.

Hossain, M. Z. (2001, August). Rural-urban migration in Bangladesh: a micro-level study. In *Brazil IUSSP conference*. August (pp. 20-24).

Hu, Feng; Xu, Zhaoyuan; Chen, Yuyu (2011): Circular migration, or permanent stay? Evidence from China's rural–urban migration. In *China Economic Review* 22 (1), pp. 64–74. DOI: 10.1016/j.chieco.2010.09.007.

Jacob, N. (2008). The impact of NREGA on rural-urban migration: field survey of Villupuram District, Tamil Nadu. Centre for Civil Society, New Delhi.

JOSHUA REMI, AWOREMI; IBRAHEEM ADEGOKE, ABDUL-AZEEZ; NURAIN. A., OPOOLA (2011): An Appraisal of the Factors Influencing Rural-Urban Migration in Some Selected Local Government Areas of Lagos State Nigeria. In *JSD* 4 (3). DOI: 10.5539/jsd.v4n3p136.

Ishtiaque, A., & Mahmud, M. S. (2017). Migration objectives and their fulfillment: A micro study of the rural-urban migrants of the slums of Dhaka city. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space*, 7(4).

Knodel, John; Saengtienchai, Chanpen (2007): Rural parents with urban children: social and economic implications of migration for the rural elderly in Thailand. In *Popul. Space Place* 13 (3), pp. 193–210. DOI: 10.1002/psp.436.

Lattof, Samantha R. (2018): Collecting data from migrants in Ghana: Lessons learned using respondent-driven sampling. In *DemRes* 38, pp. 1017–1058. DOI: 10.4054/DemRes.2018.38.36.

Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

Liu, S., Li, X., & Zhang, M. (2003). Scenario analysis on urbanization and rural-urban migration in China.

Loret de Mola, Christian; Stanojevic, Sanja; Ruiz, Paulo; Gilman, Robert H.; Smeeth, Liam; Miranda, J. Jaime (2012): The effect of rural-to-urban migration on social capital and common mental disorders: PERU MIGRANT study. In *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 47 (6), pp. 967–973. DOI: 10.1007/s00127-011-0404-6.

Mabogunje, A. L. (1970). Systems approach to a theory of rural-urban migration. *Geographical analysis*, 2(1), 1-18.

Maslow, A., & Lewis, K. J. (1987). Maslow's hierarchy of needs. Salenger Incorporated, 14, 987.

Meng, Xin (2001): The Informal Sector and Rural-Urban Migration - A Chinese Case Study. In *Asian Econ J* 15 (1), pp. 71–89. DOI: 10.1111/1467-8381.00124.

Minale, Luigi (2018): Agricultural productivity shocks, labour reallocation and rural–urban migration in China. In *Journal of Economic Geography* 60, p. 357. DOI: 10.1093/jeg/lby013.

Mitra, A., & Murayama, M. (2009). Rural to urban migration: a district-level analysis for India. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 5(2), 35-52.

Öztürk, Murat; Topaloğlu, Beşir; Hilton, Andy; Jongerden, Joost (2018): Rural–Urban Mobilities in Turkey: Socio-spatial Perspectives on Migration and Return Movements. In *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 20 (5), pp. 513–530. DOI: 10.1080/19448953.2018.1406696.

Peng, Yinni (2018): Migrant Mothering in Transition: A Qualitative Study of the Maternal Narratives and Practices of Two Generations of Rural-Urban Migrant Mothers in Southern China. In *Sex Roles* 79 (1-2), pp. 16–35. DOI: 10.1007/s11199-017-0855-7.

Pickbourn, Lynda (2018): Rethinking Rural–Urban Migration and Women's Empowerment in the Era of the SDGs: Lessons from Ghana. In *Sustainability* 10 (4), p. 1075. DOI: 10.3390/su10041075.

Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the statistical society of London*, 48(2), 167-235.

Shi, Xinjie (2018): Heterogeneous effects of rural-urban migration on agricultural productivity. In *China Ag Economic Review* 10 (3), pp. 482–497. DOI: 10.1108/CAER-10-2017-0193.

Silvey, Rachel; Elmhirst, Rebecca (2003): Engendering Social Capital: Women Workers and Rural–Urban Networks in Indonesia's Crisis. In *World Development* 31 (5), pp. 865–879. DOI: 10.1016/S0305-750X(03)00013-5.

Stapleton, C. (2015). The Migrant Network Effect: An empirical analysis of rural-to-urban migration in South Africa (Doctoral dissertation, University of Cape Town).

Stark, O., & Taylor, J. E. (1991). Migration incentives, migration types: The role of relative deprivation. *The economic journal*, 101(408), 1163-1178.

Tianhong, W.; Maruyama, A.; Kikuchi, M. (2000): Rural-urban migration and labor markets in China: a case study in a northeastern province. In *The Developing Economies* 38 (1), pp. 80–104. DOI: 10.1111/j.1746-1049.2000.tb00872.x.

Twumasi-Ankrah, K. (1995). Rural-urban migration and socioeconomic development in Ghana: some discussions. *Journal of social development in Africa*, 10(2), 13-22.

U.N. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (pp. 1-2, Issue brief)

WANG, Sophie Xuefei; Yu Benjamin, F. U. (2018): Labor mobility barriers and rural-urban migration in transitional China. In *China Economic Review*. DOI: 10.1016/j.chieco.2018.09.006.

Xiao, Wei; Zhao, Guochang (2018): Agricultural land and rural-urban migration in China: A new pattern. In *Land Use Policy* 74, pp. 142–150. DOI: 10.1016/j.landusepol.2017.05.013.

Zhang, Mei (2010): The impact of rural-urban migration: Case study on the Loess Plateau of Central China. In *China Information* 24 (2), pp. 169–189. DOI: 10.1177/0920203X09356048

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL GELİR EŞİTSİZLİĞİ, YAKINSAMA VE İÇ GÖÇ

Arş. Gör. Dr. **Seda Senem ALPAYKUT BAYRAK**

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Ana akım Neoklasik Büyüme Modeli, işgücüne göre sermaye getirisi düşük olan ülkelerin daha yüksek olan ülkelere göre daha büyük ekonomik büyümeye sahip olduklarını ve uzun vadede ülkelerin ekonomilerinin birbirine yaklaşarak aralarındaki eşitsizliklerin azaldığını söyler. Ampirik çalışmalar büyük ölçüde, ekonomilerin belli bir durağan duruma yakınsayacağını ortaya koyan Neoklasik büyüme kuramından etkilenmiştir. Neoklasik büyüme kuramını eleştiren iktisatçılar İçsel Büyüme ve Yeni Ekonomik Coğrafya yaklaşımlarını geliştirmiştir. Beşeri sermayeye vurgu yapan Lucas (1988) gibi, uluslararası ve ulusal yazında yakınsama çalışmalarında nüfus hareketlerini dikkate alan çalışmalar mevcuttur. Türkiye’de bu çalışmalar 2000 öncesi veriler kullanılarak yapılmış, 2000 sonrasına ilişkin yakınsama- iç göç (insan hareketliliği) ilişkisi hiç incelenmemiştir.

Bu çalışmada, 2000 sonrası Türkiye’de bölgesel gelir eşitsizliklerinin nasıl değiştiği, iç göçün bölgesel gelir eşitsizliklerini ve iç göçün alt bileşenlerinin yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi açısından bölgelerin büyümesini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Mekânsal keşifçi, betimleyici analizlerin yanı sıra kullanılan ekonometrik yöntemlerle Türkiye’de bölgesel düzeyde 2009-2011 yılları arasında gelir yakınsaması olup olmadığı ve iç göçün yakınsama üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye’de bölgesel gelir eşitsizliklerinin mevcut olduğu ve doğu illeri lehine daha büyük büyüme oranları kaydedilmesine rağmen gelir eşitsizliğinin devam ettiği, kısa dönemli test edilmesine rağmen bölgesel gelir yakınmasının gerçekleştiği ve iç göçün ekonomik büyümeyi geride olan bölgeler lehine etkilediği, bu sayede bölgelerin birbirine yakınsadığı elde edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Bölgesel Eşitsizlik, Yakınsama, İç Göç, Mekânsal Ekonometri.

Abstract

The mainstream Neoclassical Growth Model predicts that countries with low capital in terms of labor force have greater economic growth than those with higher incomes, and that in the long term, the economies of countries approach each other and the inequalities between them decrease. Empirical studies were largely influenced by the Neoclassical Growth Theory, which revealed that economies would converge to a certain steady-state. The economists who criticized the Neoclassical Growth Theory developed Endogenous Growth and New Economic Geography approaches. There are studies both in the international and national literature that consider population changes in convergence studies, such as those emphasizing human capital developed by Lucas (1988). In Turkey, previous studies were done using data prior to 2000; however, the relation of income convergence and internal migration for post-2000 has not been studied at all.

In this study; in the post-2000 period, the changes of the regional income inequality in Turkey, the impact of internal migration on regional income disparities and on the regional economic growth in terms of the sub-components age, gender, educational attainment level were investigated. Beside the spatial exploratory and descriptive analyses, with the use of econometric methods, income convergence between 2009-2011 at the regional level and the impact of internal migration on income convergence were examined.

As a result, the existence of regional income inequality in Turkey and in face of larger growth rates in favor of eastern provinces, the persistence of these income inequality, despite of the short-term analysis, the realization of regional income convergence and positive impact of internal migration on economic growth in favor of poor regions have been obtained.

Keywords: Regional Inequalities, Convergence, Internal Migration, Spatial Econometrics.

Giriş

Ülkeler arasındaki gelir adaletsizliğinin ve en zengin ülkeler ile en fakir ülkeler arasındaki gelir farkının gün geçtikçe arttığı bir dünyada ekonomik büyüme literatürü bu durumu açıklamak ve gelir eşitsizliklerini gidermek için politikalar geliştirmek için kuramlar geliştirmektedir.

Ana akım iktisadi büyüme modeli olarak bilinen Solow-Swan modeline göre, işgücüne göre sermaye getirisi düşük olan ülkeler daha yüksek olan ülkelere göre daha büyük ekonomik büyüme kaydederler ve sonuçta ülkelerin ekonomileri birbirine yaklaşılarak aralarındaki eşitsizlikler azalır (Solow,1956). Gelir eşitsizliğini açıklamada yetersiz bulunan bu model genişletilerek (Mankiw vd.,1992) geniş kabul görmüştür. Romer (1986) ve Lucas’ın (1988) çalışmaları ile kısa dönemli iktisat modellerinden uzun dönemli yaklaşıma dönüş sağlanmış ve içsel büyüme modelleri gelişmeye başlamıştır. Mankiw, Romer ve Weil (1992) Solow-Swan modeline insan sermayesi dâhil ederek gelir farklılıklarını açıklama konusunda katkı koymuştur. North (1991) ise iktisadi aktörlerin hareket alanını tanımlayan kurumların önemine vurgu yaparak, iktisadi aktör gibi davranan kuruluşların kurumların değişiminde rol oynadığını savunmuştur.

1. Literatür Taraması

Eşitsizlikle ilgili iki temel meseleden bahseden Temkin (1993), öncelikle “neyin eşitsizliği” olduğu sorusunun önemine değinir. Öte yandan, eşitsizlik bağlamında koşulların nasıl karşılaştırılacağını sorgular. İlk mesele ideal, adil bir dünyada refah, fırsat ve temel hizmetlerin eşitlikçi paylaşımına ilişkindir. İktisat alanında, eşitsizlikten bahsedildiğinde, ilk akla gelen gelir eşitsizliği gelirin dağılımındaki farklılıklara işaret eder. Shin (2012) ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaları incelemiş ve aralarında pozitif bir ilişki (Murphy vd,1989; Perotti, 1993; Alesina ve Rodrik,1994; Persson ve Tabellini, 1994; Acemoğlu, 1997; Tachibanaki, 2005; Sukiassyan, 2007) ve negatif ilişkisellik ortaya koyan çalışmaları (Okun, 1975; Bourguignon,1990; Li ve Zou, 1998; Aghion ve Howitt, 1998; Forbes, 2000) sıralamıştır.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk günümüzde ekonomilerin karşılaştığı en önemli sorunlardandır. Bölgeler arasında oluşan sektörel

(tarım, sanayi, ticaret, hizmet), altyapı (haberleşme, ulaştırma), fırsat (sağlık, eğitim), demografik ve sosyal farklılıklar sosyo-ekonomik dengesizliklere sebep olmaktadır. Sosyo-ekonomik etmenlerin de etkili olduğu dengesizliklerin, gelir dağılımı dengesizlikleriyle birlikte ele alınması gereklidir (Kuştepeli ve Halaç, 2004; 2008).

Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin yapısını bölgesel bakış açısıyla inceleyen Filiztekin ve Çelik (2010), Türkiye'deki geçmiş çalışmaların bulgularına dayanarak gelir eşitsizliğinin son kırk yılda azaldığını, fakat 1990'lar boyunca ve 2000'ler başında bu azalışta duraksama yaşandığını belirtmektedir. Çalışma; 1994'ten 2003'e gözlenen düşüşe rağmen, 2003'teki eşitsizliğin 1987'de ölçülmüş olan seviyeye halen çok yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelir eşitsizliğinin zaman içindeki değişimini analiz etmek için kullanılan bir kavram olarak yakınsama, genel anlamıyla tek bir noktaya veya değere yaklaşma ve zaman içinde bir sabit denge durumuna ulaşma ve benzer hale gelmektir. Bu kavram, ekonometriden, bölgesel kalkınma ve planlama, coğrafyaya kadar pek çok alanda kullanılmaktadır. İktisatçılar, bir ekonomik değişkenin uzun-dönemli zaman patikasındaki niteliğini ortaya koymak için yakınsamayı kullanırlar. Böyle bir değişkenin uzun dönemde durağan denge durumuna ulaştığı gösterildiğinde, yakınsadığı da söylenmiş olmaktadır. Yakınsama kavramı, uluslararası gelir dağılımının nasıl değiştiğine ilişkin olguları ortaya koyduğu gibi, ulusal düzeyde veya bölgeler arası gelir dağılımının tahlil edilmesinde de kullanılır.

Bir ülkenin gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesinde en temel araçlardan biri, bölgeler arası kişi başına gelir düzeylerinin yakınsamasını sağlamaktır. Bu yönde politika geliştirirken öncelikle bölgeler arası gelir yakınsaması eğilimi olup olmadığı tespit edilmelidir. Neoklasik büyüme modeli, kişi başına gelirin büyüme oranının, ele alınan dönemin başlangıcındaki kişi başına gelir düzeyi ile ters yönlü bir ilişki içinde olduğunu savunur (Solow, 1956). Üretim fonksiyonları benzer yapıya sahip ülke (bölge) ekonomilerinden görece olarak yoksul ekonomiler, daha zengin olanlara kıyasla yüksek büyüme oranı kaydederler; sonuçta ülkelerin (bölgelerin) ekonomileri birbirine yaklaşarak aralarındaki eşitsizlikler azalır. Ampirik olarak, yakınsama ülkeler arası sınıdıldığı gibi (Caselli vd.,1996; Barro,1997; Kocenda, 2001; Garofalo ve Yamarik, 2002) bölge düzeyinde de test

edilmektedir (Sala-i-Martin, 1996; Terrasi, 1999; Lall ve Yılmaz, 2001; Badinger vd.,2002; Artelaris vd.,2010).

Yakınsama literatüründe yöntemsel olarak üç temel yaklaşım mevcuttur. İlk yaklaşım olan β (Beta) Yakınsaması (Mankiw, Romer ve Weil, 1992; Barro ve Sala-i-Martin, 1992; Islam, 1995); fakir ülkeler zengin olanlara göre daha hızlı büyüme ve kişi başına gelir veya üretim düzeyinde yakalama eğilimindeyse gerçekleşir. Beta Yakınsama mutlak ve koşullu olarak ikiye ayrılır. Mutlak yakınsama ülkelerin büyüme parametrelerinin aynı olduğunu ve tüm ülkelerin aynı durağan duruma yakınsayacağını savunur. Koşullu yakınsama ise her ülkenin denge noktasının ekonomisine bağlı olarak kendine has olduğunu öngörür.

İkinci yaklaşım olan σ (Sigma) yakınsamada ise, ülke ya da bölgeler arasındaki kişi başına gelir değerlerinin dağılımı zaman içinde küçülüyorsa yakınsamadan bahsedilir (Baumol, 1986; Barro ve Sala-i-Martin, 1992). Sonuncu yaklaşım ise Quah (1996) tarafından savunulan Dağılım Dinamiği Yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, zengin ekonomiler bir tarafta hareket ederlerken fakir ekonomiler de birlikte hareket ederler. Dağılım içi dinamiklere değinen yazar, ülkelerin belirgin iki gelir grubuna ayrıldığını ifade eder ve bu durumu da ikiz tepelilik olarak tanımlar.

Türkiye’de de bölgesel gelir yakınsaması üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır ve 2000 öncesi eşitsizliği inceleyen çalışmalar sayıca fazladır (Tansel ve Güngör, 1999; Filiztekin, 1999; Berber vd., 2000; Doğruel ve Doğruel, 2003; Karaca, 2004; Gezici ve Hewings, 2007; Baypınar ve Erkut, 2011) Sonuçları itibariyle çalışmalar bölgesel yakınsama konusunda bir uzlaşa sunamamaktadır. Bunun sebebi, farklı değişken seti, zaman ve mekânsal analiz birimi (il/bölge) ve yöntemin seçiminden kaynaklanmaktadır.

Tansel ve Güngör (1999) çalışmalarında, 1975-1990 arası dönem için Türkiye illeri arasında işgücü üretkenliğinde mutlak yakınsama olduğunu bulmuştur. Buna ek olarak, görece fakir ve zengin iller iki ayrı grup halinde incelendiğinde, daha hızlı yakınsama kaydettikleri ortaya çıkmıştır.

1975-1995 arasında yetişkin nüfus başına yıllık il gayrisafi katma değer verisi kullanan Filiztekin (1999) tarımdan diğer sektörlerle (özellikle hizmet) bir işgücü hareketliliğinin olduğunu ve zengin illerin birbirlerini doğru yakınsadığını, görece fakir illerin ise birbirlerinden daha çok uzaklaştığını

ortaya koymuştur. Bu durum Türkiye’de iki yakınsama kulübünün olduğu anlamına gelmektedir. Neredeyse benzer dönemi kapsayan bir başka çalışmada Berber vd. (2000) Türkiye bölgeleri arasında ıraksama deseni bulmuştur. Filiztekin’i (1999) destekleyecek nitelikte Doğruel ve Doğruel (2003) 1987-1999 arası dönemde, sadece gelişmiş bölgeler arasında kişi başına gelir yakınsaması için kanıt bulmuşlardır.

Karaca (2004) il düzeyinde 1975-2000 yılları arasını kapsayan dönemde doğu-batı kukla değişkeni kullanarak kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, gelir eşitsizliğinin doğu bölgeleri aleyhinde arttığını bulmuş fakat yakınsamaya dair kanıt bulamamıştır. Ayrıca, bu derin gelir eşitsizliğinin sebebi olarak doğudan batıya doğru işgücü hareketliliğini göstermiştir. Gezici ve Hewings (2007) de, Karaca gibi, yaklaşık aynı dönem için (1980-1997) bölge içi eşitsizliklerin tüm bölgelerde azaldığını, bölgeler arası eşitsizliklerin arttığını ortaya koymuştur. Halaç ve Kuştepe (2008) ise, bölgelerarası gelir yakınsamasını, yeni geliştirilen panel birim kök testleri ile 1990-2001 arası dönemde bölgelerarası kişi başına gelirin ve bölgeler arası GSYİH verileri kullanarak araştırmışlardır. Sonuçta, herhangi bir yakınsama eğilimi saptamamışlardır.

Baypınar ve Erkut (2011) göreceli fakir bölgelerin yıllık %1.89 hızla yakınsadığını bulmuştur. Çalışmanın esas vurgusu olan üretkenlik açısından, üretken ve daha az üretken bölgelerin düşük bir oranda da olsa aralarındaki eşitsizliklerin azaldığını göstermişlerdir. Ayrıca, komşu bölgelerin başlangıç üretkenlik seviyesinin, bir bölgenin büyümesinde olumlu etkisi olduğundan, yani yayılma etkisi yarattığından bahsederler.

Türkiye iç göç motifleri ve nüfus hareketliliği yakınsama çalışmalarında kendine yer bulmuştur (Filiztekin ve Gökhan, 1998; Yamak ve Yamak, 1999; Kılıçaslan ve Özatağan, 2007; Kırdar ve Saracoğlu, 2008; 2012). Filiztekin ve Gökhan (1998) göçü alt bileşenlerine ayırarak; göçün yaş yapısı, eğitim düzeyi ve işteki statüsü açısından etkilerini incelemiş ve göç niteliklerinin büyüme üzerinde farklı etkilerinin olduğu sonucuna varmıştır.

Yamak ve Yamak’ın (1999) gelir dağılımı ve iç göçü birlikte ele aldığı çalışmalarında 1980-1990 dönemi arasında 67 il düzeyinde kişi başına gelir verilerini analiz etmiş ve iki temel soruyu irdelemiştir. İlki, ekonomik sebeplerle nüfusun ne ölçüde göçe teşvik olduğuna ve ikincisi ise, iç göçün gelir dağılımındaki dengesizlikleri ne ölçüde azaltıcı etkisinin olduğuna ilişkindir.

Yazarlar, ampirik kısımda bölgesel gelir dengesizliğinin iç göç üzerinde önemli rol oynadığını göstermiştir. Net göç veren illerin düşük gelir düzeyinden ziyade, net göç alan illerin yüksek gelir düzeylerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Net göç veren illerin kişi başına gelir düzeyinin Türkiye ortalamasına yakınsaması durumunda bu illerin net göç hızının %25 oranında bir azalma göstereceği tespit edilmiştir. Buna göre, net göç veren illerden diğer illere göç eden her 100 kişiden yaklaşık 25’i ekonomik nedenlerle yer değiştirmektedir. Öte yandan, net göç alan illerde ise kişi başına gelir ülke ortalamasına yakınsadığında, bu illerin net göç hızının %70 oranında azalacağı ortaya konmuştur. Bu da, net göç alan illere gelen her 100 kişinin 70’inin ekonomik nedenlerle yer değiştirdiğini göstermiştir. Sonuçları değerlendiren Yamak ve Yamak (1999) hızlanan nüfus hareketliliğinin kısa dönemde durdurulması ve uzun dönemde de tersine döndürülmesi için mevcut bölgesel gelir dengesizliğinin en azından kısa dönemde korunması ve uzun dönemde de iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir diğer çalışmada, Kılıçaslan ve Özatağan (2007) nüfus değişiminin bölgesel gelir yakınsaması üzerinde etkisini araştırmıştır. 1987-2000 dönemi arasında 67 il üzerinde yapılan analizde, hem gelir hem de kişi başına gelirin iller arasında yakınsama deseni gösterdiği sonucuna varılmıştır. Dekompozisyon analizi kullanarak gelirin ve kişi başına gelirin yakınsaması arasındaki farkı inceleyen yazarlar, kişi başına gelir yakınsaması üzerinde illerin değişen nüfus paylarının etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Diğer bir ifadeyle, illerin gelir büyümesinden ziyade, kişi başına gelir yakınsaması illerin değişen nüfus paylarındaki değişimle daha ilişkilidir. Kişi başına gelirdeki büyümenin %17’si yüksek kişi başına geliri olan illerdeki nüfus değişimiyle açıklanmaktadır. 1987-2000 dönemi arasındaki kişi başına gelir yakınsaması, yüksek gelir payına sahip illerin kişi başına gelir büyümesindeki azalmaya bağlıdır.

Kırdar ve Saracoğlu (2008) 1975-2000 dönemi arası iller arası kişi başına gelirin mutlak ve koşullu yakınsamasını araştırmıştır. Genel olarak, göçün büyüme oranı üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. 67 ilin dâhil edildiği çalışmada veri olarak, illerin reel kişi başına gayrisafi üretimi, iller arası net göç hızı, il nüfus yoğunluğu ve olağanüstü hal ilan edilmiş iller kullanılmıştır. Yıllık %0,48 mutlak ıraksama hızı bulan yazarlar, bölgesel sabit etki sayısını artırdıkça yakınsama için kanıt bulmuştur. Aynı zamanda

yakınsama hızı ve bölgesel büyüme oranı üzerinde göçün etkisi incelenmiştir. İçsellik problemini aşmak için, iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanarak yapılan tahminde, göçün bölgesel büyüme oranları üzerinde olumsuz etkileri ortaya konmuştur. İller arası göçün iller arası gelir yakınsamasını hızlandırdığı tespit edilmiştir.

Bir diğer çalışmada ise, Kırdar ve Saracoğlu (2012) gelir düzeyleri yakınsaması incelemiştir. Sonuçta, iç göç ve büyüme oranları arasındaki içsellik yanlılığı nedeniyle iller arası göç bakımından yakınsama için kanıt bulunamamıştır. Aksine, %0,7'lik bir mutlak ıraksama hızı tespit edilmiştir.

Yapısal özellikleri kontrol altına alabilmek için bölgesel kukla değişken, illerin katma değeri içinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarını kullanan yazarlar, bölgesel ve sektörel farklılıkları ayırtırdığında, kişi başına gelirden koşullu yakınsama elde edilmiştir. Tüm bölgeler için teknolojik değişim hızları sabit tutulduğunda, Batı ve Doğu Marmara illeri diğerlerine kıyasla daha yüksek bir kişi başına gelir düzeyine yakınsamıştır.

Kırdar ve Saracoğlu (2012) göç veren illerde, işgücü yoğunluğundaki azalmanın üretici yatırım akışlarını engelleyen marjinal sermaye getirisinde azalmaya sebep olduğuna özellikle dikkat çekmiştir. Yatırımlardan vazgeçilmesi yakınsamanın gerçekleşmesini kısıtlar veya hızını etkiler.

İller arasında göç ya da nüfus değişiminin gelir yakınsaması üzerindeki etkilerini inceleyen az sayıda çalışma, göçün yakınsama üzerinde etkin rolünün olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu çalışmaların hepsi, 2000 öncesi verilere dayandırılmıştır. 2000 sonrası Türkiye için gelir yakınsaması üzerine inceleme yapan çalışmalar, iç göç hareketliliğini göz önünde bulundurmamışlardır.

Borluk (2014) 1975-2001 ve 2004-2012 dönemleri arası il bazında cari fiyatlarla kişi başı GSYİH verilerini kullanarak bölgeler arası yakınsama/ıraksamayı test etmiştir. Bölgeler arası β -yakınsaması olmadığını, σ -yakınsaması bakımından kuvvetli ıraksama durumunu ispatlamıştır. Ayrıca, yakınsama kulüpleri varlığını da inceleyen yazar, gelirin coğrafi dağılımının kuzeybatı-güneydoğu yönlü bir kutuplaşma gösterdiğini ifade etmiştir.

Kındap (2016) 2004-2011 arası dönem için kişi başına Gayrisafi Katma Değer kullanarak yaptığı analizde, 2008 krizi sonrası bölgesel gelir

eşitsizliğin azaldığını ve Sigma yakınsamasına sebep olduğunu ortaya koymuştur.

Gündem (2017) klasik yakınsama analizine göre kurduğu üç regresyon modeli için (koşulsuz ve koşullu yakınsama), 1987-2001 ve 2004-2011 dönemleri için Düzey II bölgeleri arasında kuvvetli gelir yakınsaması tespit etmiştir.

Gömlüksüz vd. (2017) 2004-2014 arası dönem için Düzey II bölgeleri arasında gelirin yakınsamasını inceledikleri çalışmalarında, reel kişi başına GSYİH değişim katsayısının azaldığını, böylece bölgeler arası Sigma yakınsaması olduğunu kanıtlar. Beta yakınsamasının da test edildiği çalışmada koşulsuz Beta yakınsama ve koşullu yakınsama elde edilmiştir. Bu sonuçlar ise devlet yatırımlarının büyüme sürecinde etkili olduğunu göstermektedir.

Literatür taraması ile Türkiye için il ve bölgeler arası gelir yakınsama çalışmalarının 2000 öncesinde yoğunlaştığını, yine iç göç hareketlerinin yakınsama ve gelir büyümesi üzerinde etkili olduğunu, 2000 sonrası çalışmalar da ise göç faktörünün çalışmaların kapsamına dâhil edilmediği görülmüştür. Bu çalışmanın temel çıkış noktası, 2000 sonrası gelir yakınsamasının iç göç ile ilişkilendirilip il düzeyinde test edilmesinin gerekliliğidir. Bu bakımdan çalışma, Türkiye’de bölgesel gelir eşitsizliklerinin değişimini anlamak ve iç göç hareketlerinin bölgesel gelir eşitsizliklerini ne yönde etkilediğini anlamak için tasarlanmış, ayrıca göçü bütüncül ele almak yerine, göçün bileşenlerine ayırarak test edilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem ve Veri

Bu çalışmanın ampirik kısmı, Türkiye’nin 81 ilini kapsayacak şekilde, il düzeyinde GSYİH dağılımlarının on yıllık dönem içinde değişiminin gösterildiği mekânsal keşifçi analizler ve Beta yakınsama analizi, 26 Düzey II bölgesinde 2004-2014 arası dönem için mekânsal analizler ve 2009-2011 arası dönem için ekonometrik analizlerden oluşmaktadır.

Araştırmanın, tek veri kaynağı Türkiye İstatistik Kurumu resmi verileridir. Araştırmada kurulan temel regresyon modelinde, bağımlı değişken olarak kişi başına gelir büyümesi; bölgenin bir önceki yıla göre gelirindeki artış ya da azalış olarak ifade edilmiştir. Gelir için 2004-2014 yıllarını kapsayan Kişi

Başına Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla verisi, tüketici fiyat endeksinden (TÜFE) arındırılarak kullanılmıştır.

Modelin açıklayıcı ve bağımsız değişkenleri ise, kişi başına sanayide tüketilen elektrik miktarı (E), bölgenin yüksek eğitilmiş nüfusunun toplam nüfus içindeki oranıdır (Ü). Gelirdeki büyümeyi ne ölçüde etkilediğini tespit edeceğimiz iç göçe ilişkin temel veri ise net göç hızıdır. Net göç hızı; yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi bakımından alt bileşenlerine ayrıştırılmış ve

- 0-14 yaş arası çocuk (G_Ç), 15-29 yaş arası öğrenci (G_Ö), 30-44 yaş arası genç yetişkin (G_GY), 45-64 yaş arası orta yetişkin (G_OY) ve 65 üstü emekli (G_EM),
- kadın (G_K) ve erkek (G_E) ve
- düşük eğitilmiş (G_DE), orta eğitilmiş (G_OE) ve yüksek eğitilmiş (G_YE) göç hızı

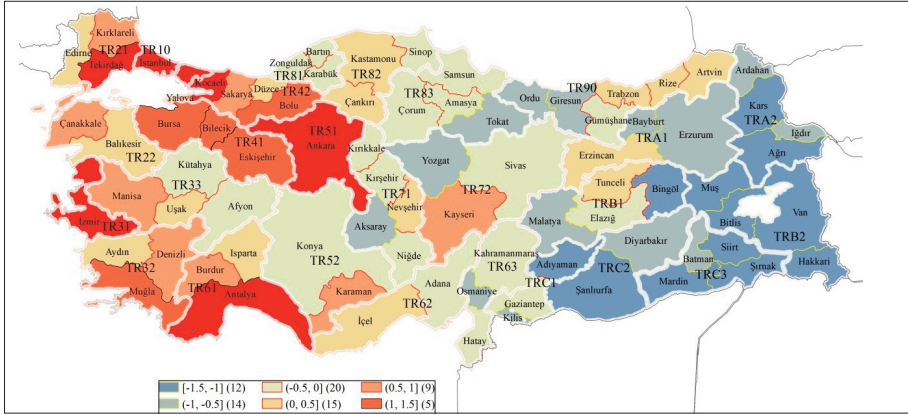
olmak üzere on alt bileşen belirlenmiştir.

Niceliksel yöntem kullanılan bu çalışmada, kişi başına gelir dağılımları, haritalarla mekansallaştırılmış ve betimsel analizler ile ön tespitler yapılmıştır. Ardından ekonometrik analizler kullanılarak Mekânsal Otokorelasyon, En Küçük Kareler Kukla Değişken Panel Regresyonu, Gürbüz Lagrange Çarpanı ve Mekansal Durbin Modelleri test edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Mekânsal Keşifçi Analizler

Gelir eşitsizliğinin ne yönde değiştiğine bakmadan önce, on yıllık bir dönem için kişi başına GSYİH'nin Türkiye illeri arasındaki değişimleri mekansallaştırılıp kıyaslanmıştır. Haritalar ArcGIS ortamında hazırlanmıştır. Harita üzerinde hem il hem de bölge sınırları ve isimleri yer almaktadır. Bölge sınırları kalın beyaz çizgi ile, il sınırları ise kırmızı çizgi ile belirtilmiştir. Gelir dağılımında ülke ortalamasının altında kalan iller, yeşilin tonları ile, ortalama üzerinde kalan iller sarının tonları ile temsil edilmiştir. Ayrıca, gösterim 7 ve 8'li gruplar halinde düzenlenmiştir. Her bir grup, bir önceki grubun 0,5 standart sapma üzerindeki aralık için tanımlanmıştır.

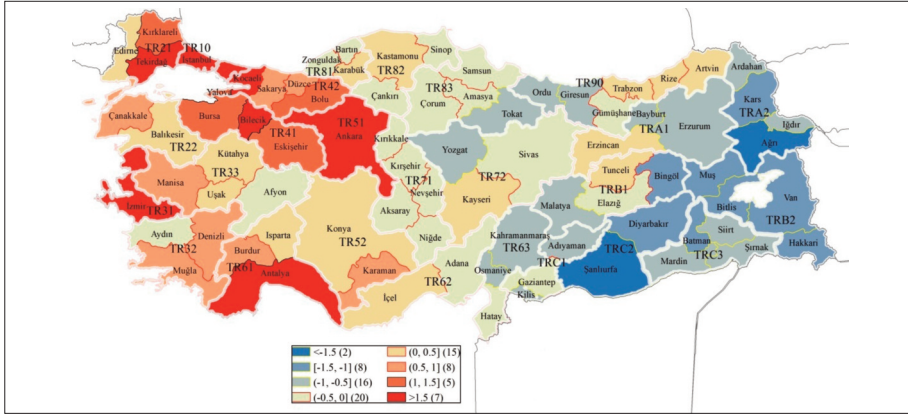

Şekil 1: 2004 yılı il düzeyinde kişi başına GSYİH dağılımı.

Şekil 1’de 2004 yılı için GSYİH’nin dağılımı görülmektedir. 2004 için Türkiye ortalaması 5.839, standart sapması ise 2.267 TL’dir. En düşük GSYİH değerine sahip il 2.534 TL ile Ağrı’dır, sırasıyla Van, Bitlis, Siirt, Bingöl ve Muş takip etmektedir. En yüksek kişi başına GSYİH değeri ile (13.337 TL) İstanbul’u, Ankara, Kocaeli, Antalya, Tekirdağ, İzmir, Bolu, Bursa ve Bilecik takip etmektedir. Dağılıma göre, ülke ortalamasının altında 46 il bulunmaktadır ve temsili olarak ortalamaya en yakın gelir Konya’ya aittir, medyan il ise 5.419 TL ile Gümüşhane’dir. Yani, ortalama medyan değer in üstündedir ve sağa çarpık bir dağılımdır.

2014 yılında, 2004’e benzer şekilde en düşük gelir seviyesine sahip olan - 3.379 TL ile- Ağrı’yı Şanlıurfa, Van, Hakkâri, Muş, Bitlis, Kars ve Diyarbakır takip etmektedir. En yüksek gelire 17.628 TL ile yine İstanbul sahip olurken, ardından Kocaeli, Ankara, Tekirdağ, Bilecik, İzmir, Antalya, Bolu ve Bursa gelmektedir. 2014 ile 2004 yıllarındaki gibi, en yüksek gelirli dokuz ilin sıralaması kısmen değişse de yerlerini korumuşlardır. Öte taraftan düşük gelirli iller açısından sıralamada Siirt, Bingöl ve Şırnak birkaç basamak yükselirken, Mardin gelirini %86 artırmıştır. Ülke ortalamasına en yakın il Kütahya iken, medyan il ise Kütahya’nın gerisinde kalan Amasya’dır. 2004’de olduğu gibi, ülke ortalamasının altında 46 il bulunmaktadır. Bu dağılım da, on yıl önceki dağılımı gibi sağa çarpıktır.

On yıl içinde, ortalama gelir yaklaşık % 41 oranında artmıştır. Şekil 1 ve 2 kıyaslandığında gelirin dağılımında bir değişim yaşanmamıştır. Yani bu artış illerin gelir dağılımı bakımından, düşük gelirli illerin yüksek gelirli illeri yakalamasında, çok etkili olamamıştır.

Şekil 2: 2014 yılı il düzeyinde kişi başına GSYİH dağılımı.

2004 yılı ile kıyaslandığında, 2014 dağılımı; Ankara ve Eskişehir ile birleşen İstanbul'un art bölgesindeki sanayi aksının ve İzmir-Antalya kıyı kentleri kuşağının gelir dağılımında iki güçlü aks olarak korunduğunu göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri ise gelir dağılımında alt sıralarda yer almaya devam etmektedir.

ı işgal etmeyi sürdürmektedir. Bu on yıllık dönem boyunca kişi başına GSYİH açısından, illerin gelir eşitsizliği aynen korunmuştur ve yazında süregiden doğu-batı ikiliğini de net bir biçimde göstermektedir. Borluk'un (2014) ifade ettiği kişi başına gelirin coğrafi dağılımı kuzeybatı-güneydoğu yönlü bir kutuplaşma 2014 yılı dağılımı için görülmektedir.

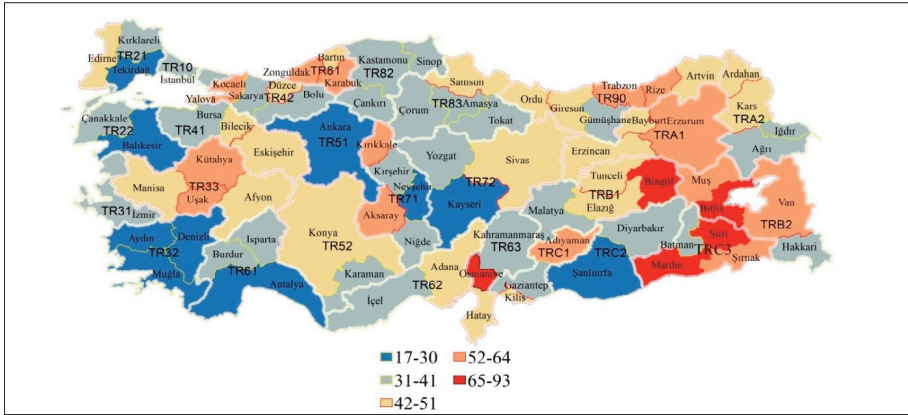
Gelir dağılımının on yıl süresince görece korunduğu tespit edilmiştir. Aynı dönem için il düzeyinde kişi başına GSYİH'deki büyüme oranları da mekansallaştırılmıştır. Bu haritada 5 eşit grup kullanılmıştır. Değer aralığı %16,8- %92,5 arasında değişmektedir. Gösterimde mavi ve açık tonları büyüme oranı görece düşük, sarı ve koyu tonları ise görece yüksek büyüme oranına sahip illeri temsil etmektedir.

Şekil 3'te gösterilen büyüme oranları haritasında ilk iki şekilden farklı bir görünüm dikkati çeker. İlk bakışta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerin oluşturduğu bir küme ile İstanbul havzası, İzmir ve Ankara çevresindeki kümeler dikkat çekmektedir.

Büyüme oranları sıralamasına baktığımızda, en düşük büyüme oranı %16,8 ile Antalya ve ardından Ankara, Şanlıurfa, Aydın ve Tekirdağ gelmektedir.

Öte yandan, büyüme oranı en yüksek olan il %92,5 ile Şanlıurfa olurken, ardından sırasıyla Mardin, Osmaniye, Bitlis, Bingöl, Zonguldak, Karabük ve Şırnak gelmektedir. Doğuda bir büyüme kümesi olduğu görülmektedir. Yüksek büyüme oranı kaydeden iller, Diyarbakır, Gaziantep ve Adana gibi endüstri odaklarının komşu illeri olurken, büyüme oranı görece düşük kalan iller İstanbul, Ankara ve İzmir’in çevresinde oluşmuştur.

Kocaeli, Trabzon, Van ve Erzurum gibi büyük kentler %50’nin üzerinde büyüme kaydetmişlerdir. Buna ek olarak, Kütahya ve Uşak Manisa’nın, Kocaeli İstanbul’un, Kırıkkale ve Aksaray Ankara’nın olumlu taşma etkisi altında kalarak büyüme kaydetmişlerdir.

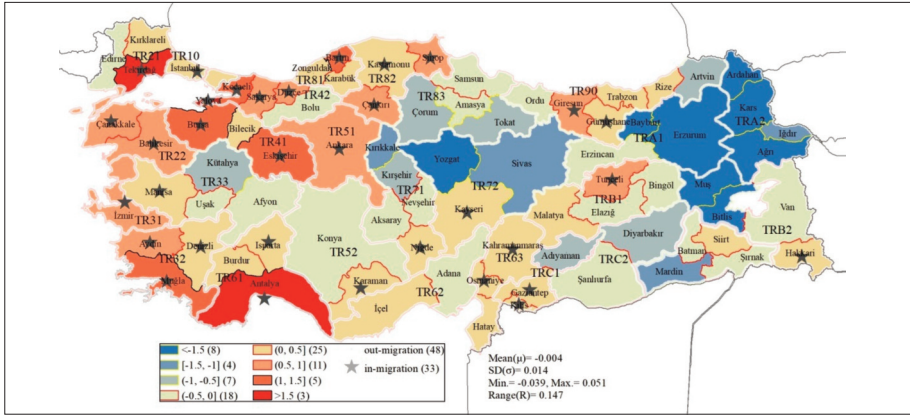

Şekil 3: 2004-2014 arasında il düzeyinde kişi başına GSYİH’de büyüme oranları (%).

Gelir dağılımları arasındaki on yıllık farkın gözlemlendiği Şekil 1-2 ile gelirdeki büyüme oranlarının gösterildiği Şekil 3 birlikte değerlendirildiğinde, doğu illerinde büyüme oranlarının yüksek olmasına rağmen, gelir dağılımındaki sıralamada illerin konumları korunmuştur. Ayrıca 2014’e gelindiğinde halen güçlü iki aks olarak İstanbul sanayi koridorunda sadece Kocaeli %50’nin üzerinde büyürken, İzmir-Antalya kıyı aksındaki illerdeki büyüme oranı %40’ın altındadır. Kaydedilen bu büyüme oranları, batı illerinin görece düşük büyüme oranları (%50’nin altında), doğu illeri ile aralarındaki gelir eşitsizliğinin kapanmasında etkin olamamıştır denebilir.

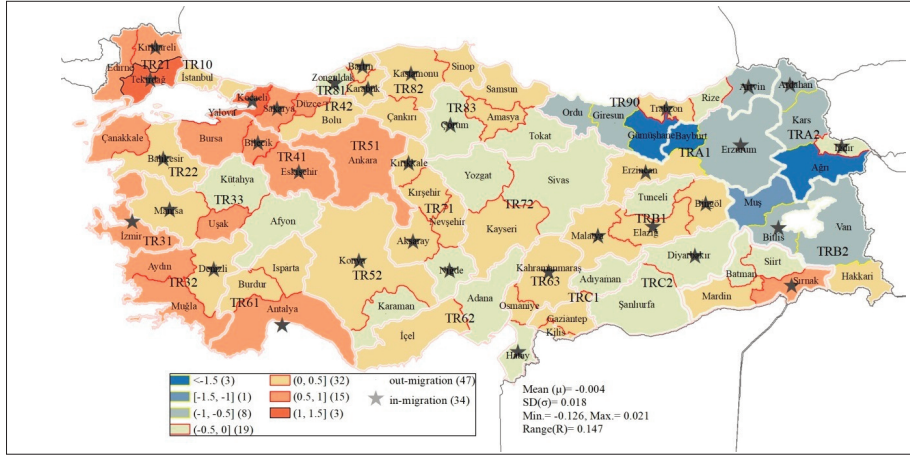
Gelir verisinin ardından, net göç oranları dağılımının zaman içindeki değişimini görmek için, göçe ilişkin paylaşılan verilerin ilk ve son yıl değerleri kullanılmıştır. Net göç hızı her 1000 kişide göç edebilecek nüfus miktarını ifade eder.

Şekil 4 ve 5'te, gelir verisi haritalarında olduğu gibi il ve Düzey II bölge sınırları ve isimleri yazılıdır. Gösterimde 7'li ve 8'li gruplar halinde ortalamadan 0,5, 1, 1,5 ve üstü (/altı) standart sapma aralıkları belirlenmiştir. Mavi ve yeşil tonları ortalamanın altında kalan illeri, sarı ve turuncu tonları ise ortalamanın üstündeki illeri temsil eder. Parantez içindeki sayılar, o gruba ait olan il sayısını belirtmektedir. 0 değeri ülke ortalamasını temsil eder. Gelir haritalarından farklı olarak, göç haritalarına göç alan ve veren iller de eklenmiştir. Üzerinde yıldız sembolü olan iller göç alan illerdir. Ek olarak, ortalama, standart sapma, serinin minimum/ maksimum değerleri ve aralık değeri de verilmiştir.

Şekil 4. 2008'de illerin net göç hızları dağılımı.

Şekil 4'e göre, medyan değeri ortalamanın altındadır. Ortanca il Bilecik'tir. En çok göç veren iller sırasıyla Muş, Erzurum, Yozgat, Ağrı, Kars, Bitlis, Bayburt ve Ardahan'dır. Muş'ta her 1000 kişiden 38'i, Ardahan'da ise 25'i göç etme eğilimindedir. İlk bakışta, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde göç veren bir küme dikkati çekmektedir. Bir başka göç veren küme ise ülkenin merkezinde Yozgat ve çevresinde görülmektedir. Öte yandan, bu iki göç veren kümenin komşusu niteliğinde üç göç alan küme de oluşmuştur. Bunlardan ilki Giresun, Gümüşhane, Tunceli'nin oluşturduğu küme, ikincisi Kayseri ve güneyinde Gaziantep ve çevresinde oluşmuş bir küme ve üçüncüsü ise Ankara ve çevresinde Eskişehir- Sinop aksını kapsayan doğrusal bir kümedir. Marmara'nın doğusunu da kapsayan İstanbul ve geniş art bölgesi ile İzmir-Antalya kıyı kuşağı iller de göç alan konumundadır. Net göç hızı yüksek olan iller ise sırasıyla Yalova, Tekirdağ, Antalya, Kocaeli ve Bursa'dır.

Şekil 5. 2017’de illerin net göç hızları dağılımı.

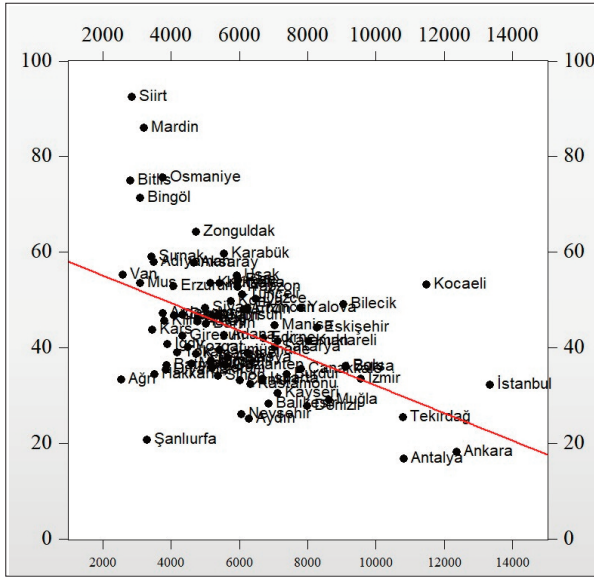
2008 yılı dağılımına göre farklılaşan 2017 dağılımında, illerin ait olduğu gruplar kısmen değişmiştir. En çok göç alan illerin ortalamaya göre konumları gerilerken, 33 göç alan ilden 21’i göç alan il statüsünü korumuştur. Öte yandan, 2008’de göç veren iller de kısmen göç vermeye devam etmişlerdir (Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ardahan, Artvin, Batman, Bayburt, Bitlis, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Hatay, Iğdır, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Mardin, Mersin, Muş, Nevşehir, Rize, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Van, Yozgat, Zonguldak).

On yıllık dönem içinde önemli değişimlerin başında İstanbul göç alan bir il iken, göç veren bir il konuma gelir. Şaşırtıcı olarak, 2008’de en çok göç veren illerin oluşturduğu Kuzeydoğu Anadolu kümesi ise göç alan iller kümesine dönmüştür (Artvin, Ardahan, Erzurum, Iğdır, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır). Ayrıca, 2008’de ülke ortalamasının üstündeki 44 ilden 33’ü göç alan iller iken, 2017’de ortalamasının üstündeki 50 ilden 34’ü göç alan il olmuştur.

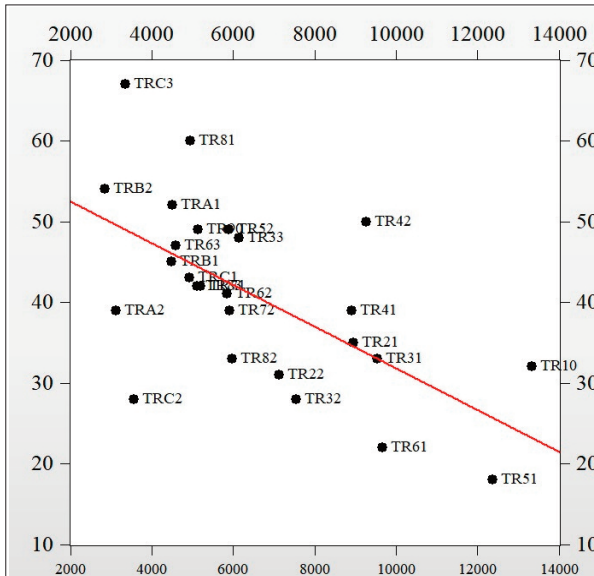
3.2. Beta Yakınsaması

Beta-yakınsama analizinde, illerin belirli bir dönemdeki büyüme oranları ile başlangıç yılı kişi başına GSYİH arasındaki ilişkinin şekline bakılır. Eğer ilişkinin yönü negatif ise, bu yakınsamanın gerçekleştiğinin göstergesi olarak kullanılır. Şekil 6 ve 7’de gösterilen dağılım grafikleri EViews6 programında hazırlanmıştır. Buna göre, yatay eksen, başlangıç kişi başına GSYİH değerini,

düşey eksen ise kişi başına GSYİH'deki büyümeyi (%) ifade eder. On yıllık dönem içinde, ilk gelirine göre ne kadar büyüme kaydettiğine göre konumlanan illere bakıldığında, sol üst köşede yığılan illerin, düşük ilk gelire sahip olup yüksek büyüme oranı kaydettiği, sağ alt köşede yığılan illerin ise yüksek ilk gelire sahip olup düşük büyüme oranı kaydettiği görülür.

Şekil 6: 2004-2014 arasında il düzeyinde başlangıç gelirine göre GSYİH'deki büyümenin değişimi.

Şekil 7: 2004-2014 arasında Düzey II bölge düzeyinde başlangıç gelirine göre GSYİH'deki büyümenin değişimi.

Şekil 6’ya göre, büyüme oranları ile başlangıç yılı kişi başına GSYİH arasında negatif bir ilişki vardır. Şekil 3’teki haritanın, grafik dağılımının görüldüğü Şekil 6, ilişkinin yönü itibariyle iller arası gelir büyüme oranı dağılımının zaman içindeki değişimini göstermektedir. Bu açıdan negatif ilişki, 2004-2014 arası dönem için Beta yakınsamasının olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiye benzer olarak, bölgesel büyüme oranının nasıl değiştiği ise Şekil 7 ile görülmektedir. 26 Düzey II bölgesinin gözlendiği dağılım grafiğinde bazı uçdeğer bölgelerin olduğu gözlenmektedir. TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt), TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) ve TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgeleri yüksek büyüme oranları kaydederken, TR51 (Ankara), TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) ve TR10 (İstanbul) ise düşük büyüme oranları kaydetmiştir.

Şekil 6 ve 7 kıyaslandığında, büyüme oranları değişim aralıkları farklıdır. İllerin gelir büyüme oranları (%75), bölgesel büyümeye (%50) kıyasla daha geniş bir aralıkta seyretmiştir. Her iki şekilde de görüldüğü gibi iller ve bölgeler arası Beta yakınsaması gerçekleşmiştir.

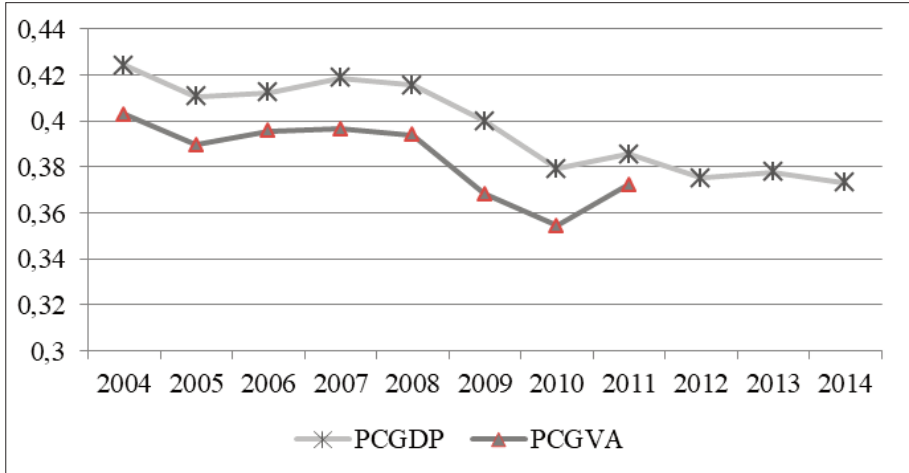
3.3. Değişim Katsayısı

2000 sonrasına dair beta yakınsaması için kullanılan kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla verisine ek olarak, kişi başına gayrisafi yurtiçi katma değer verisi de 2004-2011 arası dönem için açıklanmıştır. Her yıl için il ya da bölgelerin gelirlerinin standart sapmasının ortalamaya oranı, o yıl için ülke ölçeğinde bir değişim katsayısı sunar. Bu katsayı serideki veri noktalarının, ortalama çevresinde nasıl dağıldığını gösteren bir istatistiksel ölçümdür. Bu katsayıların zaman içindeki değişimi negatif yönlü ise, il ya da bölgelerin aralarındaki gelir eşitsizliğinin azaldığı söylenebilir. Bu katsayıya ek olarak, Ağırlıklı Değişim Katsayısı ve Theil Endeksi de sık kullanılan yöntemlerdir.

Kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla ve katma değer verilerine ilişkin değişim katsayılarının zaman içindeki izleği Şekil 8’deki çizgi grafikte görülmektedir. Grafikte yıldızla gösterilen yurtiçi hâsıla verisi iken, üçgenle gösterilen katma değer verisidir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, iki gelir verisi doğası gereği ve farklı hesaplama yöntemlerinden dolayı farklı durumları yansıtmaktadırlar. Buna ek olarak, yurtiçi hâsıla verisi bu analizde il düzeyinde, katma değer verisi ise

paylaşıldığı düzey olan Düzey II bölgesinde analiz edilmektedir. Bu sebeple, bölge düzeyinde gerçekleşen bir iyileşme bölge içindeki tüm illeri temsil etmeyebilir, bölge düzeyi illerin kapasitelerine ilişkin kimi yanları saklayabilir.

Şekil 8: İller arası Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın 2004-2014 arası ve kişi başına gayrisafi katma değerin 2004-2011 arası değişim katsayıları izleği

Yurtiçi hâsıla değişim katsayısı on yıl içinde 0,42'den 0,37'ye düşerken, katma değer katsayısı ise yurtiçi hâsıla değerinin altında izleyerek yedi yıl içinde 0,40'tan 0,37 değerine düşmektedir. En alt değer 2008 ekonomik krizi sonrası 2009 yılında gerçekleşmiştir. Neredeyse her iki izlek de birbirine yakın rotalar izlemiştir. 2010 yılında katma değer yaratmada bir hamle yaşandığı söylenebilir.

3.4. Ekonometrik Analizler

Kişi başına GSYİH'deki büyümenin bağımlı değişken olarak alındığı regresyon modelinin üç ana açıklayıcı olarak önceki yılın (zaman ayağı) gelir değeri, sanayide tüketilen elektrik ve üniversite mezunu (ve üstü dereceler) oranları kullanılmıştır. Göç verisinin 2008 yılından başlaması nedeniyle, bu analiz 2009-2011 arası dönem için Düzey II bölgeleri arasında yapılmıştır. t zamanı $t = 2009, 2010, 2011$, ve i bölgeleri $i = 1, \dots, 26$ temsil eder ve böylece analiz için 78 gözlem bulunmaktadır.

3.4.1. Kukla Değişkenli En Az Kareler Regresyon Analizi

Anaakım yakınsama analizlerine göre, oldukça kısa zaman patikası ile sınırlandırılmasına rağmen, bu analizin değerlendirilmesinde temel nokta, değişkenlerin etki büyüklüklerinden ziyade etkisinin işareti önem kazanmaktadır. Aşağıdaki denklem ile yapılan yakınsama analizinin sonucu Tablo 1’de verilmiştir.

$$B_GSYİH_{i,t} = \alpha + \beta_1 GSYİH_{i,(t-1)} + \beta_2 E_{i,t} + \beta_3 \ddot{U}_{i,t} + \rho W B_GSYİH_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$\varepsilon_{i,t} = \lambda W \varepsilon_{jt} \quad (2)$$

Tablo 1, kişi başına GSYİH yakınsamasına ilişkin sonuçları vermektedir. Buna göre; gelirdeki değişimin -büyümenin (B_GSYİH)- bağımlı değişken olduğu analizde, zaman gecikmeli GSYİH ve üniversite mezunu değişkenleri binde 1’de istatistiki anlamlıdır. Önceki gelirin ve sanayideki elektrik tüketiminin büyüme üzerindeki etkisi olumsuz iken, üniversite düzeyindeki eğitim derecesine sahiplik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Tablo 1. Kişi başına GSYİH’deki Büyüme için Yakınsama Analizi.

	B_ GSYİH
sabit	5.97***
Gec_ GSYİH	-0.65***
E	-0.03.
Ü	0.16***
ρ (rho)	0.82***
λ (lambda)	0.50*
(Not: ***, **, * ve . sırasıyla %01, %,1, %5 ve %10’da anlamlılığı belirtir.)	

Üniversite mezunu oranındaki %1’lik bir artış gelir büyümesini %0,16 artırmaktadır. Benzer şekilde, ilk gelirdeki %1’lik bir artış, gelir büyümesinde %0,65 azalışa sebep olmaktadır. Bu sonuçlara göre, eğitim düzeyi büyümeyi olumlu etkilerken, ilk gelirin yüksek olması ve sanayideki elektrik tüketimi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Önceki geliri ve sanayileşme oranı görece yüksek olan bölgelerin büyüme oranları daha düşük olacaktır.

Tablo 2. Küresel Moran I Testi.

		Endeks	
Değişkenler		2009	2011
	GSYİH	0.26***	0.27***
	B_GSYİH	0.08***	0.07***
	Gec_GSYİH	0.27***	0.26***
	E	0.19***	0.20***
	Ü	0.20***	0.18***
	G	0.18***	0.14***
Yaş	G_Ç	0.19***	0.15***
	G_Ö	0.11***	0.08***
	G_GY	0.19***	0.13***
	G_OY	0.001	0.02**
	G_EM	-0.07	-0.03
Cinsiyet	G_K	0.17***	0.13***
	G_E	0.19***	0.15***
Eğitim Düzeyi	G_DE	0.14***	0.17***
	G_OE	0.07***	0.04
	G_YE	0.001	0.03
(Not: ***, **, * ve . sırasıyla %1, %,1, %5 ve %10'da anlamlılığı belirtir).			

Her ne kadar, haritalar üzerinden kişi başına gelirin ve büyüme oranlarının dağılımı incelenmiş olmasına rağmen, mekânsal bağımlılığın olup olmadığı test edilmemiştir. Birbirine yakın konumlardaki veriler, uzak olan verilere göre daha fazla benzerlik gösterir ve bu da mekânsal bağımlılığa neden olur. Mekânsal kümelenmelerin varlığında, gözlemlerin bağımsızlığı varsayımı geçerli değildir. Mekânsal istatistik ve ekonometrinin gelişmesinin ardında verilerin konum etkilerinin ölçülmesine duyulan ihtiyaç yatmaktadır. Anselin (1992) gelir seviyesi düşük olan bir bölgenin yakınındaki bölgelerde de gelir oranının düşük çıkabileceğini ifade eder.

Yakınsamanın Lagrange Çarpanı testleriyle analiz edildiği mekânsal testlerle (mekânsal hata ve gecikme) binde 1 anlamlılıkta mekânsal otokorelasyon sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu desteklemek için, Tablo 2'de sonuçları verilen Küresel Moran I testi de yapılmıştır.

2009 ve 2011 yılları için hesaplanan Küresel Moran I testine göre (Tablo 2) göç, bütüncül ele alındığı zaman da mekânsal otokorelasyonu vardır. Öte

yandan yaş gruplarından çocuk (G_Ç), öğrenci (G_Ö) ve genç yetişkin (G_GY) göçleri ile kadın (G_K) ve erkek (G_E), ve düşük (G_DE) ve orta-
eğitilmiş (G_OE) göçleri mekânsal bağımlıdır.

Tablo 3. Kişi Başına GSYİH’deki Büyümenin Mekansal Gecikme Modeli.

B_GSYİH	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	M11
s	3.05 ***	3.20 ***	3.05 ***	3.07 ***	3.04 ***	3.04 ***	3.06 ***	3.04 ***	7.43 ***	7.33 ***	7.60 ***
Gec_ GSYİH	-0.35 ***	-0.36 ***	-0.35 ***	-0.35 ***	-0.35 ***	-0.35 ***	-0.35 ***	-0.35 ***	-0.77 ***	-0.76 ***	-0.77 ***
E	-0.01	-0.02	-0.008	-0.01	-0.01	-0.01	-0.01	-0.01	-0.09**	-0.08*	-0.12 ***
Ü	0.04*	0.05**	0.04*	0.04	0.04	0.04*	0.04	0.04*	0.31 ***	0.30 ***	0.35 ***
G	2.63										
G_Ç		-73.21									
G_Ö			48.98								
G_GY				1.49							
G_OY					72.84						
G_EM						87.98					
G_K							1.80				
G_E								9.99			
G_DE									1.93		
G_OE										114.22.	
G_YE											11.73
Gec_ GSYİH:G ^a	-0.28	8.75	-5.54	-0.11	-8.34	-11.13	-0.14	-1.13	-0.06	-13.07.	-3.12
λ	0.88 ***	0.87	0.88	0.87	0.87	0.88	0.88	0.87	0.65	0.65	0.62
p-değeri	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	2.2e- 16 ***	9.434e- 14 ***	1.095e- 13 ***	4.89e- 14 ***
^a Bu satırda iterasyon ile göçün alt bileşenleri ile gelir büyümesi arasındaki etkileşim değerleri ve yönleri elde edilmiştir. (Not: ***, **, * ve . sırasıyla %1, %1, %5 ve %10’da anlamlılığı belirtir).											

Tablo 3’e göre, ilk gelir ve sanayide elektrik tüketimi büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, yüksek eğitim düzeyi gelir büyümesini olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre ilk geliri ve sanayide elektrik tüketimi yüksek olan iller daha az büyüme kaydederler. Bu bulgu, gelişmiş bölgelerin daha az gelişmiş bölgelere ve zengin bölgelerin fakir bölgelere göre daha az büyüdüğü anlamına gelir ki, bu da yakınsamanın gerçekleştiği anlamına gelmektedir.

Göç ve bileşenlerinin büyüme üzerindeki etkileri yüksek parametreler verdiği için, tablonun son satırında, ilk gelir ile göç verileriyle karşılıklı

etkileşim değerleri de hesaplanmıştır. Bu değerler, göç verilerinin tekil etkilerine kıyasla tutarlı ve daha anlamlı sonuçlar vermiştir. Buna göre, çocuk göçü hariç diğer tüm göç verileri büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Yani net göç hızı artan, göç alan bölgelerde büyüme daha yavaştır. Bu bulgu, yakınsama göç ilişkisine dair temel hipotezi desteklemektedir. Göç hareketleri, bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini giderici bir role sahiptir. Orta-eğitilmiş, emekli ve orta-yetişkin yaştaki göç alan bölgelerde büyüme oranı olumsuz etkilenir. Düşük-eğitilmiş ve kadın göçü ise büyümeyi en az etkilemektedir. Kadın ve erkek göçleri kıyaslandığında, erkek göçü gittiği yerdeki büyümeyi daha çok etkilemektedir. Göç yönü, gelişmekte olan bölgelerden gelişmiş bölgelere doğruysa, göç alan bölgeler veren bölgelere göre daha yavaş büyürler; bu da bölgelerin birbirine yaklaştığının göstergesidir.

Bu tablo değerlendirilirken, etkinin işareti ve parametreden bahsedilmiş fakat istatistiki anlamlılığı ikinci planda kalmıştır. Bunun sebebi de, 3 yıllık bir zaman dilimi için yapılan analizin, anlamlılığının yüksek çıkması beklenmemektedir. Bu noktada, ilişkinin ne ölçüde etkili olduğu daha önemlidir. Fakat %10'da anlamlı olan tek göç değişkeni orta eğitimli göçüdür. Orta eğitimli göçü büyüme üzerinde anlamlı ve en yüksek etkiye sahiptir. Bunun ardında, bu göç grubunun bölgeler arası daha hareketli olma eğilimi ve işgücüne dahil olma kapasitesinin yüksek olması olabilir. Orta eğitimli göçü alan bölgelerin büyümeleri görece daha düşüktür. Ayrıca, orta eğitimli göç veren bölgelerin kaybetmiş olduğu bu nüfus grubunun yarattığı etki, nihai varış yerinde yarattığı etkiden daha büyük olmalıdır ki, nüfusun terk ettiği bölgede görece bir iyileşme meydana gelmiştir ve bölge gelirleri birbirine yakınlaşmıştır.

Mekânsal hata modeli sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. İlk gelir büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahipken, sanayide elektrik tüketimi ve üniversite mezunu oranı büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Mekânsal gecikme modelinde olduğu gibi, Tablo 4'te de gelir ve göç verilerinin karşılıklı etkileşiminin verildiği son satırda, genç yetişkin, düşük ve yüksek eğitimli göçler hariç tüm göç verileri, büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Göç alan bölgelerin büyümesi görece daha yavaş olacaktır. Etkileşim parametrelerine değinmek gerekirse, emekli, orta yetişkin yaş grubu ve orta eğitimli göçleri büyüme üzerinde olumsuz ve en çok etkiye sahiptir. Bu göçleri alan bölgelerin büyüme oranları görece düşük olacaktır. Bunun sebebi, bu tür

göçleri alan bölgelerde, bu nüfusun istihdam edilme esnekliği düşük olabilir ya da terk ettikleri bölgelerde bu nüfusu kaybetmenin yarattığı bir iyileşme söz konusu olabilir.

Tablo 4. Kişi Başına GSYİH’deki Büyümenin Mekansal Hata Modeli.

B_GSYİH											
	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	M11
s	0.26	0.25	0.36	0.25	0.42*	0.43*	0.28	0.25	0.30	0.40	4.6333e-01
Gec_GSYİH	-0.02	-0.02	-0.03	-0.02	-0.04*	-0.04*	-0.03	-0.02	-0.03	-0.04	-4.7799e-02.
E	0.005	0.006	0.003	0.005	0.004	0.005	0.004	0.005	0.006	0.004	6.5445e-03
Ü	0.007	0.008	0.009	0.005	0.01	0.01	0.007	0.006	0.003	-0.002	-4.2054e-04
G	2.75										
G_Ç		15.44									
G_Ö			13.10								
G_GY				-6.10							
G_OY					33.68						
G_EM						166.44					
G_K							6.08				
G_E								5.11			
G_DE									-4.81		
G_OE										36.88	
G_YE											-1.8929e+02*
Gec_GSYİH:G ^a	-0.38	-2.12	-1.50	0.49	-3.89	-19.05	-0.81	-0.74	0.38	-3.91	2.1435e+01*
p	0.91	0.91	0.91	0.91	0.91	0.91	0.91	0.91	0.92	0.92	0.92
p-değeri	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***	2.2e-16 ***

Sonuç

Bu çalışmada, 2000 sonrası dönem için, Türkiye’de bölgesel gelir eşitsizliklerinin değişimini ve iç göç hareketlerinin bölgesel gelir eşitsizliklerini ne yönde etkilediğini ortaya çıkarmak, iç göçün gelir yakınsaması üzerinde etkilerini göçün alt bileşenlerini dâhil ederek analiz etmek amaçlanmıştır.

Araştırma ile Türkiye’de iller arası gelir dağılımının nasıl değiştiği ortaya konmuştur. Buna göre, gelir dağılımında illerin konumları görece korunmuş olsa da, kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla değişim katsayısı açısından gelir eşitsizliğinin azaldığı görülmüştür. Eşitsizlikler azalıyor olsa da bu azalmanın,

illerin göreceli konumlarını pek de değiştirmediği söylenebilir. Bu değişime sebep olan illerin gelir büyümesi oranları değerlendirildiğinde ise, doğu illerinin büyüme oranlarının ortalamanın epey üstünde seyrettiği gözlenmiştir. Fakat on yıllık dönem içinde, klasik doğu-batı gelir farkı söyleminin korunduğu, doğu illerinde büyüme kat edilmesine rağmen batı illeri ile aralarındaki farkı kapatacak bir nitelikte olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Net g hızları dağılımında, İstanbul g alan bir il iken, güç veren bir il konumuna gelmiştir. 2008’de en çok güç veren illerin oluşturduğu Kuzeydoğu Anadolu kümesi ise g alan iller kümesine dönüşmüştür (Artvin, Ardahan, Erzurum, İğdir, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır).

İlk gelire göre zaman içinde büyüme oranının değişiminin seyrinin gözlendiği Beta yakınsaması 2004-2014 arası dönem için iller ve bölgeler arası kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla için gerçekleşmiştir. İlişkinin negatif yönde oluşması aralarındaki gelir açısından illerin aralarındaki eşişsizliklerin azaldığının bir göstergesidir.

İ gten bağımsız, 2009-2011 arası dönem için bölgesel düzey için kurulan regresyon modelinde, kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla büyümesi, yüksek eğitim düzeyinden olumlu etkilenirken, ilk gelirin yüksek olması ve sanayideki elektrik tüketimi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Buradan şu sonuçları çıkarmak mümkün olabilir; ilk gelir ve sanayideki elektrik tüketimi, sanayide üretimindeki gelişmişlik seviyesini temsil etmektedir, dolayısıyla görece gelişmiş bölgelerin büyümesi gelişmekte olan bölgelere göre daha yavaştır. Öte yandan, bölgenin eğitim düzeyi arttıa büyüme hızı da artar, bu da eğitimli g alan bölgelerin büyüme için kapasitesini artırdığını göstermektedir.

Türkiye’de 2000 sonrası dönem için yapılan gelir yakınsaması çalışmalarında; kuvvetli iraksama (Borluk, 2014), sigma yakınsama (Kindap, 2016), kuvvetli gelir yakınsaması (Gündem, 2017) ve bölgeler arası sigma yakınsaması (Gömleksiz ve diğerleri, 2017) tespit edilirken, bu araştırmanın bulgularından biri de 2009-2011 dönemi için bölgelerarası yakınsama olmuştur.

İ g meselesinin ekonomik büyüme ile ilişkisine odaklanan bu araştırmanın özgün katkılarında biri de, i g bölgesel eşişsizlikleri azaltıcı etkisinin olduğunun tespit edilmiş olmasıdır. ocuk g hariç tüm güç bileşenleri büyümeyi olumsuz etkiler, diğer bir deyişle, g alan

bölgelerde büyüme, daha yavaştır. Göç alan bölgeler verenlere göre daha yavaş büyürler, bu durum da aralarındaki eşitsizlikleri azaltıcı etkiye sahiptir.

Başka bir ifadeyle, daha gelişmiş ve gelir düzeyi daha yüksek olan bölgeler daha çok iç göç almaktadır ve görece gelir düzeyi daha düşük olan bölgelere göre, ekonomisi daha yavaş büyümektedir. Kısaca iç göç hareketleri bölgesel gelir eşitsizliklerinin dengeye kavuşmasına yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın zaman dönemi dar olduğu için, çalışmanın daha geniş zaman aralığında elde edilen verilerle yenilenmesi ve gelir eşitsizliğinin ne yönde değiştiğine dair yeni durumun tespit edilmesi gerekecektir. Fakat, bu haliyle araştırma, 2000 sonrasına ilişkin gelir dağılımı, göç hareketleri deseni ve gelir büyümesi üzerinde iç göçün etkilerinin tespit edildiği ilk çalışma olması nedeniyle literatüre katkı koymaktadır.

Türkiye bölgesel gelir eşitsizliği yazınına üç temel katkı yapan bu araştırma, 2000 sonrası ülkedeki eşitsizliklerin zaman içindeki değişimini ortaya koyarak, doğu-batı ayrımının halen devam ettiğini, iç göç hareketlerinin doğrultusunu ve hacmini göstererek beşeri sermayenin ülke içinde nasıl hareket ettiğini ve bu hareketliliğin, gelir büyümesini nasıl etkilediğini açıklığa kavuşturmuştur. Bu çalışma, ilerleyen yıllarda zaman periyodu genişletilerek tekrarlandığında yakınsamaya ilişkin daha hassas bilgiler sunacaktır. Ayrıca Türkiye’ye devam eden mülteci göçü yeni iç göç çalışmalarına dâhil edilmelidir. Bu nüfusun iller arası hareketliliğinin, illerin ekonomisinde ve iller ve bölgeler arası gelir dağılımında ne tür değişimler yarattığını tespit etmek bölgesel ekonomik politikaların yönlendirilmesinde önemlidir.

Kaynakça

- Anselin, L. (1992). Spatial Data Analysis with GIS: An Introduction to Application in the Social Sciences. National Center for Geographic Information and Analysis, University of California, Santa Barbara, Technical Report92/10.
- Artelaris, P. vd.(2010) Regional Inequalities and Convergence Clubs in the European Union New Member-states. *Eastern Journal of European Studies*, 1(1): 113-132.
- Badinger, H., W., G., Müller ve G., Tondl (2002) Regional Convergence in the European Union (1985-1999): A Spatial Dynamic Panel Analysis. *HWWA Discussion Paper*, 210.
- Baumol, W. J. (1986) Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show. *The American Economic Review*, 76(5):1072-1085.
- Baypınar, M. B. ve G., Erkut. (2011) Ekonomik Küreselleşme ve Türkiye’de Bölgesel Üretkenlik Düzeylerinde Yakınsama. *İTÜ Dergisi/A Mimarlık*, 10(1): 61-70.
- Barro, R., J. (1997) Determinants of Economic Growth: A Cross-country Empirical Study, The MIT Press, Cambridge, England.
- Barro, R. J. ve X., Sala-i Martin (1992) Convergence. *The Journal of Political Economy*, 100(2): 223-251.
- Berber, M., R., Yamak, ve S., Artan (2000) Türkiye’de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine bir Çalışma: 1975–1997. 9. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bildirileri, Trabzon.
- Borluk, S. (2014) Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı Yakınsama ve Iraksama Dinamikleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Caselli, F. vd. (1996) Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross Country Growth Empirics. *Journal of Economic Growth*, 1(3): 363-89.
- Doğruel, F., ve A., S., Doğruel (2003) Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme. Köse, A., H., vd. (der.) *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav’a Armağan* içinde; 287-318.
- Gündem, F. (2017) Türkiye’de İBBS 2 Bölgeleri Arasında Gelir Yakınsaması Var mıdır? Mekânsal Ekonometrik Bir Katkı. *Sosyoekonomi*, 25(34): 145-160.
- Filiztekin, A. (1999) Convergence Across Turkish Provinces and Sectoral Dynamics. Koç University, İstanbul.
- Filiztekin, A. ve A., Gökhan (2008). The Determinants of Internal Migration in Turkey. *International Conference on Policy Modelling*. EcoMod: 1-28.
- Filiztekin, A. ve M., A., Çelik (2010) Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği. *Megaron*, 5(3): 116-127.

Garofalo, G., A., ve S., Yamarik (2002) Regional Convergence: Evidence From a New State-by-state Capital Stock Series. *Review of Economics and Statistics*, 84(2): 316-323.

Gezici F. ve G., J., Hewings (2007) Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey. *European Planning Studies*, 15(3): 383-403.

Gömlüksiz, M., A., Şahbaz ve B., Mercan (2017) Regional Economic Convergence in Turkey: Does the Government Really Matter for? *Economies, MDPI, Open Access Journal*, 5(3): 1-16.

Gündem, F. (2017) Türkiye’de İBBS 2 Bölgeleri Arasında Gelir Yakınsaması Var mıdır? Mekânsal Ekonometrik Bir Katkı. *Sosyoekonomi*, 25(34): 145-160.

Halaç, U., ve Y., Kuştepeli (2008) Türkiye’de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül University Department of Economics Discussion Paper Series*, 8(1)

İslam N. (1995) Growth empirics: A Panel Data Approach. *Quarterly Journal of Economics*, 110(4):1127-1170.

Karaca, O. (2004) Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı? *Türkiye Ekonomi Kurumu*.

Kılıçaslan, Y. ve G., Özatağan (2007) Impact of Relative Population Change on Regional Income Convergence: Evidence From Turkey. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 19(3): 210-223.

Kindap, A. (2016) Regional Inequalities and Economic Convergence in Turkey. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara.

Kırdar, M., G. ve D., Ş., Saracoğlu (2008) Migration and Regional Convergence: An Empirical Investigation for Turkey. *Papers in Regional Science*, 87(4):545-566.

Kırdar, M. G., ve D., Ş., Saracoğlu (2012) İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*.

Kocenda, E. (2001) Macroeconomic Convergence in Transition Countries. *Journal of Comparative Economics*, 29(1): 1-23.

Kuştepeli, Y. ve U. Halaç (2004) Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4): 143-160.

Lall, S., ve S. Yılmaz (2001) Regional Economic Convergence: Do Policy Instruments Make a Difference? *Annals of Regional Science*, 35(1):151-166.

Lucas, R. E. (1988) On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.

Mankiw, N. G., D. Romer ve D. N. Weil (1992) A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2): 409-437.

- North, D., C. (1991) Institutions. *Journal of Economic Perspectives*,5: 97-112.
- Romer, P., M. (1986) Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5): 1002-1037.
- Sala-i-Martin, X. (1996) Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence. *European Economic Review*, 40(6): 1325-1352.
- Shin, I. (2012) Income Inequality and Economic Growth. *Economic Modelling*, 29(5): 2049-2057.
- Solow, R. M. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1): 65-94.
- Tansel, A. ve N., D. Güngör (1997) The Educational Attainment of Turkey's Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time. *METU Studies in Development*, 24(4): 531-547.
- Tansel, A. ve N. Güngör (1999). Economic Growth and Convergence An Application to the Provinces of Turkey, 1975-1995. *Economic Research Forum, Working Papers*.
- Temkin, L. (1993) Inequality. England: Oxford University Press.
- Terrasi, M. (1999) Convergence and Divergence Across Italian Regions. *Annals of Regional Science*, 33: 491-510.
- Quah, D. T. (1996) Twin Peaks: Growth and Convergence in Models of Distribution Dynamics. *The Economic Journal*, 106(437): 1045-1055.
- Yamak, N. ve R. Yamak (1999) Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç. Dokuz Eylül Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 16-28.

İNGİLTERE’DE SANAYİSİZLEŞME VE TÜRKİYELİ GÖÇMENLER: AİDİYET, DAYANIŞMA, TOPLUMSAL CİNSİYET

Dr. Öğr. Üyesi **Olgu KARAN**

Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Özet

Bu çalışma Londra’da yaşayan Kürtlerin ve Türklerin değişen aidiyet tanımlamalarına, dayanışma ağlarına ve toplumsal cinsiyet rollerine odaklanmaktadır. Araştırmanın sorusu, 1990’ların ortalarına kadar Londra’da tekstil sektöründe ücretli işçi olarak çalışan Kürt ve Türk göçmenlerin sanayisizleşmeyle beraber esnaflaşmasının göçmenleri nasıl etkilediğidir. Araştırmanın yöntemini niteliksel derinlemesine görüşmeler oluşturmaktadır. Bu amaçla Kürt ve Türk göçmenleri temsil eden göçmen kuruluşlarından temsilcilerle, restoran, bakkal, market, toptancı, dönerci, cafe sahiplerinden oluşan, toplam 65 kişiyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre İngiltere’de yaşayan Kürtlerin ve Türklerin ortak çıkarlar etrafında bir araya gelmeleri ve çıkarların uyuşması Türkiye’de olmayan dayanışma ağlarını, yeni etnik bağların ortaya çıkmasını, yeni aidiyet tanımlamaların yaygın kullanımını desteklemiş ve son olarak Türkiye’deki toplumsal cinsiyet rollerinin tekrar katılaşmasına neden olmuştur. Bu kültürel ve yapısal değişiklikler Kürt ve Türk işletme sahibi erkeklerin çeşitli sorunlarla mücadele etmesini kolaylaştırdığı saptanmıştır.

Yazı dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde küreselleşme bağlamında İngiliz politik ekonomisi ile Kürt ve Türk esnaflaşmasındaki ortak çıkarları ve deneyimleri tartışılacaktır. İkinci bölümde göçmen esnaflar literatürü değerlendirilip özcü olmayan, dinamik, dönüşümlere ışık tutabilen teorik bir bakış açısının gerekliliği tartışılacaktır. Üçüncü bölüm deneysel bulguları sunacaktır. Yazının araştırmacılara ve politika yapıcılarına yönelik temel bulguları sonuç bölümünde tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmenler, sanayisizleşme, dayanışma, toplumsal cinsiyet rolleri

1. Göçmen Esnaflaşmasının Politik Ekonomisi: Sanayide Ücretli İşçilikten Küçük İşletme Sahipliğine

1950'lerin ortalarında Birleşik Krallık dünya tarihindeki en sanayileşmiş ülke idi. Gelgelelim 1983'te her sanayi işçisine karşılık servis sektöründe çalışan iki işçi vardı (Turner, 1995, s.3).

18. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Birleşik Krallık "dünyanın atölyesi" olarak görülmüştür. Bu tabir, Birleşik Krallığın dünya çapında imalat sanayisinin merkezi olduğunu vurgulamak için kullanılırdı. İmalat sanayisinin yoğunlaştığı bölgelerdeki sanayisizleşme nedeniyle İngiltere'nin tanımlayıcı niteliği "dünyanın atölyesi" olmaktan çıktı. Örneğin, "İngiliz şirketlerinin imalat sanayisindeki ihracatı otuz yıl içerisinde yarı yarıya düşüp 1960'da %16.3 iken 1990'da 8.4'e gerilemiştir (Turner, 1995, s.1). İmalat sanayisindeki istihdam oranı da yüzde elliden fazla düşmüştür. 1966'da 8.5 milyon kişiye imalat sanayisinde istihdam sağlanırken, bu sayı 1994'de 4 milyon kişiye düşmüştür (Turner, 1995).

1980'lerde Thatcher dönemiyle beraber sanayisizleşen ve deregüle edilen İngiltere ekonomisi, işsizliğin artışıyla beraber ücretli işçilerin esnaflaşmasına şahit olur. Küçük işletmeler bakanı Nigel Griffiths'e göre toplumdaki en girişimci kesim etnik azınlık işletmeleridir. Daha açıkça belirtmek gerekirse, Londra Kalkınma Ajansının verilerine göre, Londra'daki 100,000 civarındaki işletmenin 800,000 civarında kişiye istihdam sağlaması, İngiltere'deki bütün etnik azınlık işletmelerinin neredeyse yarısına denk gelmektedir (London Chamber of Commerce and Industry, 2003). Dahası, Londra İşveren Araştırmasına (1999) göre etnik azınlıklar özel sektör işletmelerinin %17'sine sahiptir. Benzer şekilde, The Progressive Policy Think Tank [IPPR] (2007) adlı düşünce kuruluşunun 2005-2006 Yıllık Nüfus Araştırması sonuçlarına göre, Kıbrıslı Türkler hesaplanmadığında Türkiye doğumlu çalışma çağındaki nüfusun %35'i kendi hesabına çalışırken bu oran İngiltere'nin toplam nüfusuyla karşılaştırıldığında %13'e düşer. Sermayenin kar oranlarını arttırma stratejisi göçmenlerin iş hayatlarındaki fırsat yapılarını etkilemektedir. İmalat sanayisinin İngiltere dışına taşınmasıyla eski sanayi şehirlerinde hizmet sektöründe istihdam yaygınlaşmıştır. Bu bakımdan iş piyasasına değişimleri ve göçmenlerin iş piyasasına eklenmelerindeki yeni yolları anlamak öneml arzeder. İş piyasasındaki dönüşümler göçmen girişimciliğinin itici gücü olabilmektedir.

Göçmenler geçim derdiyle kendilerine ait işletmeleri kurup kendi hesaplarına çalışarak dönüşüme cevap vermektedirler. Thatcher dönemine damga vuran deregülasyon ve sanayisizleşme, kendi hesabına çalışma kültürünü destekleyen hükümet politikalarının başlangıcı olmuştur. Bu dönem, ücretli işçi kitlelerinin kendi hesabına çalışan işletme sahibi olmalarıyla sonuçlanmıştır.

Bütün bu veriler göz önüne alındığında akademik çalışmalarda kendi hesabına çalışan en yüksek oranlı topluluklar olmasına rağmen Kürt ve Türk göçmen işletme sahibi sayısının artışına çok az ilgi gösterilmiştir (Dedeoğlu, 2014, s. 52-53).

İngiltere’deki Kıbrıslı Türkler hakkındaki çalışmalar bir elin parmaklarını geçmez (örn, Berk, 1972; Bhatti, 1981; Canefe, 2002; Ladbury, 1979; 84; King and Bridal, 1982; Oakley, 1970). Dahası, İngiltere’de yaşayan Türkiye kökenli Kürt ve Türk nüfus hakkında birkaç çalışma bulunmaktadır. Kayda değer çalışmalar da yok değildir (örn, Dedeoglu, 2014; Düvell, 2010; Enneli, Modood, & Bradley, 2005; Erdemir and Vasta, 2007; Karan, 2017, Kesici, 2015; and Strüder, 2003). Bunun sebebi bir bakıma Kürtlerin ve Türklerin İngiltere’deki varlıklarının diğer göçmen gruplarına göre daha yakın zamana denk gelmesidir. Bu açıdan Kürt ve Türk göçmen toplulukları etnik çeşitlilik çalışmalarında göreceli olarak görünmezler (Great London Authority [GLA], 2009).

1.1. İngiltereye Kürt ve Türk Göçleri

İngiltereye Türkiye kökenli Türk göçü 1960’ların sonlarında başlamıştır. Bu büyük oranda 1950’de iktidara gelen partinin politikalarının sonucudur. Tarımsal üretimde artan makinalaşma ve rasyonel üretim tekniklerin uygulamaya konulması emek yoğun tarımsal üretim ihtiyacını azaltmıştır. 1948’de 2000 civarında olan traktör sayısı 1954’e gelindiğinde 40,000’e çıkmıştır (Gitmez, 1979). Tarımsal üretim modelleri radikal değişikliğe uğramıştır. Bu gelişmeler küçük ölçekli tarımdan geçim sağlamayı zorlaştırıp istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere iç göçü tetiklemiştir. Türkiye’den İngiltereye ekonomik nedenlerle göç edenler daha önce Türkiye içinde göç etmişlerdir.

1980 askeri darbesi İngiltereye sığınma talebinde bulunan ikinci dalga Türk göçmenlerinin İngiltereye yerleşmesine neden olmuştur. Bu sefer

Türkiye’den gelen göçmenler, tarım işçileri yerine entelektüeller, öğrenciler, sendikacılar, aktivistler ve farklı alanlarda meslek sahibi olan şehir kökenlilerden oluşmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kıta Avrupası ülkelerine emek göçünün aksine Kıbrıs’tan ve Türkiye’den İngiltereye göç ne hükümetler tarafından organize edilmiştir ne de düzenlenmiştir. Bunun yerine göç sosyal ağlar tarafından organize edilmiştir (Change Institute, 2009, s.25). Türkiye’den Kürtlerin göçü PKK ile Türkiye hükümeti arasındaki çatışma sebebiyle 1980’lerin sonuna doğru artan bir ivme kazanmıştır. Çatışmanın yoğunlaşması Doğu’da ve Güneydoğu’da yaşayan binlerce Kürdün yerinden edilmesiyle sonuçlanmıştır (King, Thomson, Mai & Keles, 2008).

İngiltereye göç eden Kürtler halihazırda var olan dayanışma ağlarına eklenerek yeni ortamlarında karşılaştıkları barınma ve entegrasyon sorunlarının üstesinden geldiler. Kendilerinden önce göç eden Kıbrıslı Türkler ve Türkiye kökenli Türkler gibi aynı stratejileri uyguladılar. Bu büyük oranda İngiltere devletinin etnik azınlıklara yönelik iskân politikalarının sonucudur. Başka bir deyişle, göçmenlerin İngiltere’de karşılaştıkları çeşitli sorunları hafifletmek amacıyla İngiltere devleti göçmen derneklerinden ve sosyal ağlardan faydalanmıştır (Wahlbeck, 1998). Barınma ihtiyacı soydaşların yaşadığı mahallelerde karşılandı. Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye Türklerinin hâlihazırda geliştirdikleri ekonomi ve var olan göçmen dernekleri, Kürtlerin var olan ekonomik ağlara eklenmesini kolaylaştırmış, yeni bir ülkeye adapte olmalarındaki zorlukları hafifletmiştir. Göçmen kuruluşları üyelerine ve ‘hemşerilerine’ çok çeşitli hizmetler sağlamıştır. Kuruluşların aktiviteleri sosyal yardımlardan barınmaya, sığınma konularında tavsiyeden tercümanlık hizmetlerine, dil ve eğitim kurslarından sosyal kültürel aktivitelere kadar çok çeşitli hizmete uzanmıştır (Griffiths, 2000; Wahlbeck, 1998).

1.2. İngiltere’de Türklerin ve Kürtlerin İstihdamı

1960’ların sonunda ve 1970’lerin başında, Türkiye’den binlerce erkek işçi tekstil sektöründe çalışmak için İngiltereye göç etmiş ve daha sonra aileleriyle birleşmiştir. 1973-1974 petrol krizine müteakip ucuz işçi gücü bölgelerine taşınan sendikalı işçilerin çalıştığı imalat sanayilerinin aksine tekstil ve giysi sanayileri taşeronlaşma ve belgesiz işçi gücünün istihdam

edilmesiyle 1990’lara kadar ayakta kalmayı başarabilmiştir (Atay, 2010; Phizacklea, 1988). Belgesiz işçilerin istihdamı atölye sahiplerinin sendikası işgücü çalıştırmasına ve Türkiye kökenli işçileri sömürmesinen fırsat sağlamıştır (Phizacklea, 1988). İşçilerin, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücret artışına yönelik talepleri işyeri sahiplerinin işçileri sınır dışı etme ve işten atma tehditleriyle karşılık bulmuştur. Sovyetler Birliğinin çöküşü, 1990’larda Doğu Avrupa işçi piyasalarını tekstil sektöründe çalışacak ucuz işgücüne açmıştır (Strüder, 2003, s.23). Bunun sonucunda, tekstil şirketleri üretimlerini Romanya, Bulgaristan ve Türkiye’ye kaydırmıştır. İngiltere’de Kürtlerin ve Türklerin istihdam sağladığı tekstil ve hazır giyim sektörleri 1990’ların ortasında çökmüştür. Tekstil sektörünün çöküşü sonucunda Kürt ve Türk göçmenler kendi hesaplarına çalıştıkları çeşitli ticari faaliyetlere girerek iş sahibi olmuştur. Bu ticari faaliyetlerin başında perakendecilik ve yiyecek içecek sektörü gelmektedir.

Thatcher dönemi öncesinde büyük oranda tekstil işçisi olarak çalışan Kürtlerin ve Türklerin 1975’te sahip olduğu küçük işletme sayısı 200’ü aşmaz iken bu sayı 2001’de 15,000’i bulmuştur (Turkish Catering News, 2002). Kürtler ve Türkler sanayisizleşme politikalarına bağlı olarak imalat sanayisinin ucuz işgücünün olduğu bölgelere kaydırılması sonucu işsiz kalmış ve Kürt ve Türk göçmen toplulukları yeni geçim kaynakları aramaya başlamıştır.

İngiltereye göç eden Kürtlerin ve Türklerin göç süreçleri, nedenleri ve bu grupların toplumsal altyapıları birçok açıdan birbirlerinden farklı olsa da iş piyasasına katılımlarında ve yeni ülkelerinde karşılaştıkları zorluklarla mücadele etme yöntemlerinde benzerlik olduğunu söylemek mümkündür.

2. Özcü Olmayan Göçmen Literatürüne Doğru

Yukarıda kısaca açıklanan bağlamda, Kürtlerin ve Türklerin ortak çıkarları dayanışma ağlarını ve araçsal etnik bağları aktive etmiştir. Ekonomik çıkarlar ve dayanışma ağları birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirirler. Etnik ağlar, etnik işletmelerin kurulmasında ve gelişiminde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla, göç edilen ülkede ortaya çıkan çıkarlar Türkiye’de yaygın kullanımda olmayan araçsal etnik kimliklerin ve bağların oluşumunda ve güçlenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Göç ettikleri ülkelerde paylaşılan ortak çıkarlar araçsal etnik kimlikleri teşvik ederek ana vatanda kullanımda

olmayan etnik bağları geliştirebilir. Aşağıdaki bölümde, 1990'ların ortalarına kadar Londra'da tekstil sektöründe ücretli işçi olarak çalışan Türkiyeli göçmenlerin esnaflaşma süreçlerinde ortaya çıkan sorunların ve çıkarların kültürel pratikleri, toplumsal cinsiyet rollerini ve aidiyet tanımlamalarını nasıl değişime uğrattığı tartışılacaktır.

Anaakım göçmen esnaflık literatürüne baktığımızda, göçmenlerin ana vatanlarından getirdikleri değerlerin iş yaşamındaki başarı ve başarısızlığı belirleyen faktör olduğu tartışıldığını ve kültürel pratiklerin, aidiyet tanımlarının sabit, verili, değişmeden kaldığını görürüz (örn., Altınay, 2008; Altınay & Altınay, 2006; Basu & Altınay, 2002; Basu, 1998; McEvoy & Hafeez, 2007; Srinivasan, 1995; Werbner, 1984, 1990). Kültürelci teoriler göçmen girişimcilerin kişisel özelliklerine odaklanırlar. Dolayısıyla, göçmenlerin entegrasyonunda, göç edilen topluma uyumunda yaşanan sorunların sorumlusu göçmenlerin taşıdıkları değerler ve kültürleri olarak görülür. Her göçmen topluluğunun "toplucu programlanmış zihin" (Hofstede, 1991) dünyasına sahip homojen gruplar olduğu varsayılır. Etnik grupların iş yaşamında başarılı bir şekilde rekabet etmelerini sağlayan tutumluluk, sıkı akrabalık bağları, göçmen ağıları, güven ve fedakarlık gibi özellik ve değerlerin öneminin altını çizerler. Werbner'in (1984, s.169) İngiltere'deki Pakistanlı iş yeri sahipleriyle olan çalışmasında, "özveri, sıkı çalışma ve tutumluluk (kısaca, "Protestan ahlakı) ... Pakistanlıların ruhunu karakterize etmektedir" şeklinde ifade edilir. Ancak, tartışmanın öteki ucunda, Ram (1992), sanayisizleşme ve yüksek işsizliğin yaşandığı bir dönemde Asyalıları küçük işletme sahipliğine çeken itkinin ayakta kalma mücadelesi ile daha iyi açıklanabileceği vurgusunu yapar. Kültürelci perspektifle yazılan "ticari büyümeyi etkileyen faktörler: Türk girişimciliğinin Birleşik Krallık'taki yükselişi" başlıklı çalışmasında Altınay (2008, s.33), "İngiltere'deki Türk etnik azınlık girişimciliğine baktığımızda ... küçük işletme sahiplerinin etnik kümelenmenin dışına çıkmayı ve İslam hakimiyetindeki geleneksel Türk kültüründen uzaklaşmayı başarmışlardır" demektedir. Dolayısıyla, "İslam hakimiyetindeki geleneksel Türk kültüründen uzaklaşmak" ile ticari başarı arasında pozitif bağıntı kurulmaktadır. Başka bir deyişle, Altınay, İslami değerlerle modern kapitalizmin uyumsuz olduğunu düşünmektedir.

Ayrıca, Waldinger ve diğerleri (1990, s.3) göçmen girişimciliğinin "ortak ulusal geçmiş veya göç deneyimi paylaşan kişilerin düzenli ilişki örüntüsüne

ve belirli bağlantılara” dayandığını ifade etmektedir. Ancak burada gözden kaçırılan gerçek, göçmen girişimciliğinin ille de ortak ulusal geçmişten kaynaklanan belirli bağlantılara veya benzer göç deneyimi paylaşan kişilerin düzenli ilişkisine dayanmadığıdır. Tersine, göç edilen ülkenin iş yaşamında karşılaşılan benzer zorluklar, ortak deneyimler ve hatta göç deneyimleri farklı zamanlara denk gelmesine rağmen, farklı göçmen gruplarının ortak çıkarları, iş kurulumu için oluşan ağlardan faydalanan yeni işbirliklerine ve kimlik inşaalarına neden olabilmektedir. Waldinger ve diğerleri, etnik aidiyet, kimlik oluşumunun ve çözülüşünün dinamiklerini gözden kaçırmaktadır. Ortak ulusal geçmişe sahip olan göçmenlerin iletişim kurması ve işbirliği oluşturmaları için önceden belirlenmiş bir zorunluluk, gereklilik olmadığı gibi farklı etnik, dinsel aidiyetlere mensup göçmenler ortaklaşa işyeri açmak için kaynaklarını seferber edebilmektedir.

Yukarıda tartışılan göçmen esnaflaşmasına dair kültürelci görüşler, göçmenlerin kültürel pratiklerini, aidiyet tanımlamalarını sabit, değişmeyen örüntüler olarak görürler. Bu sabitleme kültürel göstergeleri temel alarak, farklılığı damgalayan kültürel ırkçılığın literatürde üretilmesine kadar varır. Bu nedenle bu çalışma etnik kimliğe dair ilkçi (primordialist) kavramsallaştırmalara karşı çıktığı gibi, göçmenlerin esnaflaşması hakkındaki özcü kültür kavramsallaştırmalarına inşaacı bakış açısını merkeze alarak karşı çıkmaktadır. Craig Calhoun (1997, s.18) belirttiği üzere;

Özcülük bir popülasyondaki farklılıkları tanımlayıcı “öz”e ve tek bir ayırıcı özelliğe indirgeyerek farklılıkları tanımlayan “öz”ü ve en önemli kültürel karakter özellikleri oluşturarak adlandırır. Bu kültürel kategorilerin gerçekten varolan ve teşhis edilebilir farklı kümelenmiş insanları işaretlediği yaygın bir varsayımdır.

Ayrıca, ilkçilik kavramı “kimliklerin, bağların ‘verili’, apriori, türetilmemiş, deneyimi ve etkileşimi önceleyen – aslında, bütün etkileşimin başlangıçtan beri var olan gerçeklikler içinde deneyimlendiğini varsayar” (Eller ve Coughlan, 1996, s.45). Bu iddianın karşısında bu çalışma kültür ve kimlik tartışmalarında inşaacı teorik bakış açısının iddialarını savunmaktadır. Bu yazı Londra’da yaşayan Kürtlerin ve Türklerin değişen aidiyet tanımlamalarına, toplumsal cinsiyet rollerine ve dayanışmacı kültürel pratiklerine odaklanmaktadır. **Çalışmanın araştırma sorusu, İngiliz politik ekonomisinde meydana gelen dönüşümlerin, Londra’da yaşayan Kürt ve Türk göçmenlerin yeni aidiyet tanımlamalarına nasıl yol açtığını,**

Türkiye’deki kültürel pratiklerin finans kapitalin merkezi Londra’ya nasıl aktarıldığı, ve son olarak ana vatandan taşınan toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl da çözülüp tekrar katılaştığıdır. Dolayısıyla bu çalışma, İngiliz şehirlerinde meydana gelen yapısal dönüşümlere ve Kürtler ile Türklerin grup yapısına, Türkiye’deki kültürel pratiklerin çözülüp tekrar kemikleşmesine ve Londra’ya aktarılıp yeniden ortaya çıkmasına odaklanmaktadır.

3. Yöntem ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Veriler pilot ve ana alan çalışmasında Kürt ve Türk küçük işletme sahipleriyle, toplum kuruluşlarıyla –kültürel, inanç ve politik- işletme sahipleriyle kendi dillerinde danışmanlık hizmeti veren şirketlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde toplanmıştır (bkz, Karan, 2015). Alan çalışması Londra’da gerçekleştirilen 65 yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmeden oluşmaktadır. Görüşmelerin 25’i servis sektöründe faaliyette bulunan çeşitli küçük işletme sahipleriyle pilot alan çalışması esnasında berberlerle, taksicilerle, restoran sahipleriyle, çiçekçilerle ve kitapçılarla gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmasının bu ilk kısmı 2010 yılının yaz aylarında yapılmıştır. Pilot görüşmelerin yapısı, işletme sahiplerinin genel demografik özelliklerini, çalışma koşullarını, işletmeleri nasıl açtıklarını, işlettiklerini, işletmeler için nasıl kaynak oluşturduklarını ve son olarak toplumsal ağlarını nasıl kullandıklarını anlamak için tasarlanmıştır.

Pilot alan çalışmasından elde edilen veriler daha da derinlemesine araştırılacak kategorilerin oluşması için kullanılmıştır. Oluşturulan kategoriler dört genel başlık altında toplanmıştır. Bunlar, çıkarlar, ağlar, mobilizasyon ve fırsatların yapısıdır. İlk olarak *çıkartlar* kategorisi başlığı altında incelenen kodlar şunlardır: Kürtlerin ve Türklerin göç etmelerinin sebepleri, sanayisizleşmeyle beraber değişen çıkarların yapısı, etnisite ve kültüre dair inşaatçı perspektifin çıkarlarla olan ilişkisi ve son olarak çıkarların ortaklaşmasıdır. İki, *ağlar* kategorisi resmi ve gayriresmi ağları içermektedir. Üç, mobilizasyon kategorisi, bilgiye erişim, ekonomik sermaye temini, eğitim ve beceri kazanımı, işçi bulma ve yönetimi, uyumsuzluk çözümü, güvenlik ve karar verici yapılara baskıda bulunmayı içermektedir. Son olarak, *fırsatların yapısı* kategorisi ekonomik yapılardaki değişiklikleri,

yasal düzenleyici çerçeveyi, rekabeti, ırkçı tutum ve saldırılarla mücadeleyi ve işin yoğunlaşması gibi kodları içermektedir.

Pilot alan çalışması Kürt ve Türk topluluklarının temel niteliklerinin anlaşılmasını sağladığı gibi tümevarımsal bilgi oluşturarak araştırma sorularının netleşmesini sağlamıştır. Amacı, pilot görüşmelerde elde edilen ilk verilerde ortaya çıkan temaların ana saha çalışmasında daha derinlemesine araştırmaktır. Temaların analizinde kullanılan kodların belirlenmesi pilot görüşmelerde elde edilen veriler ekseninde belirlenmiştir. Pilot çalışmada ortaya çıkan temalar daha ayrıntılı bir şekilde saha çalışmasında araştırılmıştır. Daha sonra her deşifre metni enine boyuna kodlanarak temalar belirlenmiş ve açıklık kazandırılmıştır. Bu aşamada tümevarımsal yöntem, tümdengelim yöntem ile sentezlenerek teorik bir bakış açısı üretmek amacıyla ilk veriler test edilmiştir. Saha çalışması restoran, bakkal, dönerci, cafe, market sahipleri, toptancılar ve çeşitli göçmen kuruluşlarından oluşan toplam 40 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2011 yılında yapılmıştır. Kürt, Türk ve Kıbrıslı Türk işyeri sahipleriyle yapılan görüşme sayısı sırasıyla oniki, sekiz ve altıdır. Kilit bilgi kaynağı esnaf danışmanlık firması yöneticisi ve göçmen sivil toplum kuruluşu başkanlarının sayısı ondörttür.

4. Bulgular ve Tartışma

Aşağıdaki bölümler çalışmanın bulgularını tartışacaktır. İngiltere ekonomisinde meydana gelen yapısal değişikliklerle kültürel pratikler arasındaki etkileşim üzerinde durulacaktır. İlk olarak Kürt ve Türk toplumunun İngiltere’de oluşan ortak çıkarlarının ve benzer yaşam deneyimlerin sonucunda araçsal olarak ortaya çıkan aidiyet tanımlaması *Türkiyeli* olmak tartışılacaktır. İkinci bulgu, üretim ilişkilerinin yapılandığı ataerkil ilişkilerin çözülüp tekrar katılaştığı üzerinde durulacaktır. Üçüncü tartışma konusu ise köy ölçekli kolektif dayanışma kültürü imece/zibare’nin Kürtlerin ve Türklerin ücretli işçi olarak çalıştığı tekstil sanayisi günlerinde büyük oranda işlevsizleşmesidir. Sanayisizleşmeyle beraber işsiz kalan tekstil işlerinin bu pratiği tekrar yaşam mücadelelerinde aktifleştirmesi diğer bir tartışma başlığıdır.

Araştırma genel olarak Londra’da yaşayan Kürtlerin ve Türklerin ortak çıkar tanımlama ve inşa etme süreçlerinde çıkarlar etrafında örgütlenerek

şemsiye aidiyet tanımlamaları oluşturdıklarını ve politik ekonomideki yapısal dönüşümler sonucunda benzer çıkarlar etrafında mobilize olan Kürtlerin ve Türklerin ana vatandan İngiltere'ye taşıdıkları kültürel pratiklerin çözülmesini ve katılaşmasını deneyimlediklerini iddia etmektedir.

4.1. Bir aidiyet tanımlaması olarak “Türkiyeli”

Bu bölümün amacı, Kürtlerin ve Türklerin ortak çıkar ve deneyimlerinin Türkiyeli aidiyet tanımlamasına yol açtığını ortaya koymaktadır. Ana vatandan taşınan aidiyet tanımlamaları kimliklerin sabit olmayıp kimlik ve aidiyet tanımlamalarının inşa edildiği ve yeni aidiyet tanımlamalara açık olduğu tartışılmaktadır.

Önceki bölümlerde belirtildiği üzere, Londra’da yaşayan Kürt ve Türk göçmenler çok büyük oranda 1970’lerden 1990’ların ortalarına kadar tekstil sektöründe çalışmışlardır. Ancak, sanayişizleşme ile beraber İngiliz ekonomisinde meydana gelen yapısal değişiklikler, Kürt ve Türk göçmenlerin hayatlarında ani bir işsizlik deneyimiyle sonuçlanmıştır. Bir görüşmecinin aktardığı üzere “bir haftada 1500 tekstil atölyesi kapandı. Bu atölyelerde çalışanlar işsiz kaldı” (Papatya, restoran sahibi). Bu dönemde işsizlik oranında artış görülen Kürt ve Türk göçmen topluluklarına endişe, kaygı gibi duygular hakim olmuş ve iş olanakları hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Şeker’in aşağıdaki ifadeleri Kürt ve Türk göçmen topluluklarında esnaflaşmaya yönelik *çıkarların ortaklaşması* olarak kavramsallaştırmaya bir örnektir. Bir dükkan açmaktaki çıkarlar ve olası faydalar, soydaşlar ve akrabalarla beraber hesaplanmıştır. Küçük işletme açmanın uygulanabilir bir geçim aracı olduğu toplumsal olarak inşa edilmiş ve ağların mikro seferberliği sayesinde değerlendirilmiştir. Bu süreçten görüşmecilerin tamamı geçmiştir. Şeker’in belirttiği üzere:

Tekstil sektörünün çökmesinden sonra ne yaparım ederim diye düşünmeye başladım. Ayakta kalmak için hayatını kazanmak zorundasın. Sana söyledikleri ve önerdikleri şeyleri kafanda değerlendiriyorsun. Sana uygun olan seçeneğe değerlendiriyorsun, koşullarına uygun olanı...Akrabaların sana yön veriyor. Bir dernekte sosyalleşiyorduk, orada arkadaşlarla görüşüyorduk. Dernekten arkadaşlar bu dükkani önerdi. Bu dükkanın satılık olduğunu bana arkadaşlarım söyledi (Şeker, bakkal sahibi).

Etnik gruplar bağlarını kimlerle işbirliği yapacaklarına göre stratejik olarak yeniden tanımlarlar (Bonacich and Modell, 1980, s.3). Benzer sorunlarla karşılaşan ve yaşam koşulları hakkında benzer görüşler paylaşan ve tanımlamalar yapan Kürt ve Türk toplulukları ortak hedeflere ulaşmak için stratejik etnik bağlar oluştururlar. Bu bakış Kürt ve Türk topluluklarının güçlenme ve çıkarlarını gerçekleştirme stratejilerine yönelik işlevsel “Türkiyeli” etnik aidiyet tanımlamasını öne çıkarması sebebi ile etnik kimliklerin doğuştan verili olmayıp inşa edildiğinin altını çizer.

Ortak sorunlar, çıkarlar ve deneyimler Kürtlerin ve Türklerin günlük hayatlarında sürekli ilişki kurmalarına neden olmaktadır. Tekstil sektörünün ayakta olduğu yıllarda, Kıbrıslı Türklerin ve Türklerin varolan işyerleri ve topluluk odaklı kuruluşları Kürtlerin ekonomik ağlara eklenmesini kolaylaştırdığı gibi, yeni yerleşilen ülkeye adaptasyon süreçlerinde karşılaşılan zorlukları hafifletmiştir. Duruma bağlı çıkarlar ve Kürt ve Türk topluluklarının ortak deneyimleri her iki toplulukta da kolektif bilinç oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Görüşmeler esnasında İngiltere’de yaşayan Kürt ve Türk topluluklarına istinaden “bizim insanlarımız” veya “Türkiyeli” ifadeleri sıklıkla kullanılmıştır. Bir katılımcının ifadelerinde belirttiği üzere yaşam koşullarına dair problemler, dertler ve çıkarların nasıl da toplumsal inşaacı bir ortak kimliğe ve dayanışma ağlarına zemin hazırlamaktadır. Kendi ifadesiyle:

Kürt ve Türk topluluklarını birleştiren, birbirine bağlayan bir çok neden vardır. Kürt milliyetçisi bir ailenin çocuğu ile Türk milliyetçisi bir ailenin çocuğu aynı okula gidiyor. İkisi de aynı sorunları yaşıyor. Birbirleriyle yakınlaşıyorlar. Örneğin ;

Bir görüşmecim Kürtlerin ve Türklerin kurdukları dayanışma ağlarını şöyle açıklamaktadır:

Kürt ve Türkleri birleştiren bir çok neden var. Kürt bir ailenin çocuğu ve Türk bir ailenin çocuğu aynı okula gidiyor. Kürt milliyetçisi bir ailenin çocuğu ile Türk milliyetçisi bir ailenin çocuğu aynı okula gidiyor. Bu insanların her ikisi de aynı sorunları yaşıyorlar. Yakınlaşıyorlar.Örneğin, hem Kürtler hem de Türkler İngiltere’de yaşamak için oturma izni almak zorundalar. Aynı danışmanlık ve tercüme servislerinden yararlanmak zorunda kalıyorlar. Mahallelerinde bilgi alış-verişi yapıyorlar. Aynı gettolarda yaşıyorlar. Her iki grubunda adaptasyon sorunu var. Çocukların eğitim başarılarının seviyesi düşük. Okul hayatında gelecek göremeyen çocuklar başka alanlara

yöneliyorlar. Başlıları çetelere katılıyor. Kürtler ve Türkler hastahanelerde ve her yerde benzer sorunlarla karşılaşılıyorlar. Farklı geçmişlerine rağmen bu insanlar yan yana oturduklarında birbirlerini destekliyorlar. Başka bir örnek Londra isyanları. Bütün kürtler ve Türkler isyanlarda mahallelerini korumak için birbirlerini destekledi. Türkiye’de Kürtler ve Türkler arasında politik anlaşmazlık var. Kürtler ve Türkler arasındaki ayrışma Türkiye’deki bir problem. Burada ise paylaşılan ortak sorunlar insanları bir araya getiriyor (Kekik, restoran sahibi).

Erdemir ve Vasta (2007, p.7)’nin Kürt ve Türk toplumlarının üyeleriyle yaptıkları alan çalışmalarında gözlemlediği üzere katılımcıların kendilik tanımlamalarının Türkiye’de yaygın olarak kullanılmayan “Türkiyeli” terimi olduğunu bulgulamışlardır. Türkiyeli terimi 1980’lerden beri Türkiye’de bazı liberal akademisyenlerce din ve etnik kimlik gözetmeksizin herkesi “Türk” diye tanımlayan ulusalcı söyleme alternatif olarak ortaya atılmıştır. Türkiyeli terimi şemsiye bir kimlik sunarak Türk etnik kimliği merkezli ulusalcı ideolojinin dışında bütün etnik, dini kimlikleri kapsamaktadır. “Türkiyeli” terimi Kürt ve Türk toplulukları tarafından Türkiye’de yaygın olarak kullanılmamasına rağmen Londra’da yaptığım alan çalışmasına katılan Kürt ve Türk görüşmeciler kendi topluluklarını tanımlamak için “Türkiyeli” terimini kullanmışlardır. Türkiyeli aidiyet tanımlamasının yaygın kullanımı Alevi, sünni, Kürt, Türk, Kürt-Alevi, Alevi-Kürt veya Türk-Alevi gibi alt etnik ve dini aidiyetlerin aşındığı anlamına gelmediği de not düşülmelidir. Alan çalışmamın bulguları, önceki çalışmalardaki bulguları onaylar nitelikte Türkiyeli kendilik tanımlaması Türkiye’den farklı olarak Londra’da stratejik olarak inşa edilmekte ve ortak hedeflere ulaşmak amacıyla işbirliği ve dayanışma ağları oluşturulmaktadır.

Anavatanda temel çatışma konusu olan ideolojik, dini ve etnik farklılıklar İngiltere’de ender görülür. İngiltere’de ortaya çıkan çıkarlar farklı kimlikleri bir araya getirir. Kürt ve Türkler ortaklıklarında inşa edilen araçsal kimlikler seküler-dini göçmen kimliklerde de görülür. Örneğin, dinsiz Türk bir toptancı, dindar Kürt bir girişimci ile iş ortaklığı yaparak et ürünleri üreten bir toptancı açmıştır. Anavatanda etnik ve inanca dair kimlikleri potansiyel bir çatışma sebebi olan iki girişimci adayının ortaklaşa işyeri açma konusunda çıkarları uyuşmuştur. Anavatandaki gerilimler İngiltere’deki topluluk ilişkilerini etkilememektedir. Etnik ve inançsal hassasiyetler iş ortaklıklarını etkilememektedir.

Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Yunanlılar arasındaki ilişkiler de benzer bir çalışma alanı ortaya koymaktadır. Patlıcan, Kıbrıslı Türk bir katılımcı, 1970’lerde Londra’da yaşayan Yunan ve Türk Kıbrıslıların birbirleriyle olan ilişkilerinin 1974 Kıbrıs Harekâtına rağmen barışçıl, dosthane ve birbirlerine karşı yardımsever olduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Kürtlerle Türklerin günümüzdeki ilişkileri dostanedir. Bir zamanlar anavatanlarında çatışan iki topluluk göç ettikleri ülkedeki ortak sorunlar ve çıkarlar nedeniyle dostane ilişkiler kurmaktadır. Yeni gelen göçmenlere İngiliz devlet kurumlarının ve geniş toplumun sosyal güvenlik ağı sağlayamaması, müşterek sorunların ve çıkarların oluşturduğu temel motif hayatta kalma amaçlı işbirliği bağlarının kurulmasında neden olur. Böylece, Yunanistan ve Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki anlaşmazlığı ve Türkiye’deki Kürtlerle Türkler arasındaki gerilim İngiltere’de Kıbrıslı Türkler ve Yunanlılar, Kürtlerle Türkler arasında gerilim ve çatışma sebebi olmaz. Kendi ifadesiyle:

1974 yılında Yunan ve Türk Kıbrıslılar arasında savaş vardı. Taraflar arasında siyasi soğukluk vardı. Bu siyasi gerilime rağmen, İngiltere’de Kıbrıslı Yunanlılarla ilişkilerimiz (Kıbrıslı Türklerin) Türk ve Yunan Kıbrıslıların Kıbrıstaki ilişkileri gibi değildi. Londra’da seçilmiş olan Yunan Kıbrıslı yerel belediye meclisi üyelerinin bize çok büyük katkıları oldu. İngiltere’de paylaşımadıkları bir şey yok. Kıbrıslı Yunanlıların bize (Kıbrıslı Türkler) iş bulmada, istihdam, günlük hayat gibi çeşitli konularda faydaları oldu. 1970’lerde İngiltere’de yaşayan Kıbrıslı Türkler ve Yunanlılar arasındaki bu dosthane ilişkiler Kürtler ve Türkler arasındaki ilişkilere benzemektedir (Patlıcan, topluluk odaklı kuruluş başkanı).

İdeolojik eğilimleri çatışan Kürt ve Türklerin İngiltere’de işbirliği yaptığı görülmektedir. İşyeri açmak için gerekli olan ekonomik sermayenin temini ve iflas riskini azaltmak için iş ortaklıkları araçsal bir öneme sahiptir. Kürt ve Türk, dinsiz ve dindar kişiler arasındaki çıkar uyumu yeni etnik ve inanç bağ formlarının oluşmasına neden olmuştur. Daha önceden anavatanda birbiriyle çatışan kimliklere sahip bireylerin inşa ettiği bağlar araçsal ve koşullara bağlı oluşmakla birlikte, Türkiye kökenli topluluklarla sınırlı kalmaz. Deniz’in belirttiği üzere:

Çok büyük bir sosyal ağıımız var. Hintlilerle, İranlılarla, Filipinlilerle ve Türklerle çalışmayı tercih ediyoruz. Genel olarak onlarla çalışmayı tercih ediyoruz. Çünkü, aynı kadar paylaşıyoruz. Bütün göçmenlere Türkmüş gibi

davranıyoruz. Aynı koşulların içinde yaşıyoruz, aynı hayatı paylaşıyoruz, aynı durumdayız. İngiliz devleti onlara nasıl davranıyorsa bize de aynı şekilde davranıyor. Onları nasıl sömürüyorsa bizi de aynı şekilde sömürüyorlar. Ayırım gözetmeksizin sömürüyorlarsa biz de ayırım gözetmeksizin birleşmeliyiz (Deniz, süpermarket sahibi).

Yeni etnik bağ çeşitleri ve çıkar uyuşması Türkiye kökenli topluluklarla sınırlı değildir. Aynı zamanda farklı etnik gruplar arasında da görülmektedir. Bunun sebebi çeşitli etnik grupların kendi hayat koşullarına ortak anlamlar yüklemeleri ve ortak tanımlar vermeleridir. Birçok etnik grup arasındaki durumsal çıkar uyuşması, karşılaştıkları benzer problemlerden ve yaşadıkları ortak sınıfsal deneyimden kaynaklanmaktadır.

4.2. Ücretli İşçilikten Küçük İşletme Sahipliğine Değişen Toplumsal Cinsiyet Roller

Eşlerinin küçük işletmelerinde çalışan Kürt ve Türk kadınlar aile işletmelerine katkıda bulunduklarını düşünürler (Westwood ve Bhachu, 1998, s.43; Change Institute, 2009, s.44). Westwood ve Bhachu'nun belirttiği üzere, resmi olarak küçük işletmeler erkeklerin üzerine kayıtlı olmakla birlikte bazı örneklerde kadın erkeğin çalışanı olarak kayıtlıdır (a.g.e., s.43) Yani, işletme evin sosyal bir uzantısı olarak görülmüştür. Hatta bu durum fiziksel olarak da doğrudur. Çünkü, işletmenin üst katı ailenin evidir. Aile, göçmenlerin sahip olduğu işletmelerde çalışacak ücretli emeğin sağlandığı ekonomik bir birimdir. Göçmen işletmelerin bu özelliği anaakım yerli zincir işletmelere karşı ayakta kalmalarını sağlayan rekabet avantajını oluşturan faktördür. Westwood ve Bhachu (a.g.e.; s.22) tartışmalarını daha da öteye taşıyarak “iş dünyasında diğer gruplara göre başarılı olan etnik grupların karakteristik özelliğinin ataeril kontrol mekanizmaları tarafından baskılanarak kadın emeğine erişimi kolaylaştıran sosyal yapılara sahip olduklarını” belirtmektedirler. Dolayısıyla, aile içindeki sosyal ilişkileri belirleyen işletmelerdeki maddi temel ataerildir, yani erkeğin kadın emeği üzerinde kontrolü vardır. Göçmen işletmelerin rekabet avantajı kazanmaya yönelik benzer sonuçlardan birisi bazı ebeveynlerin zorunlu eğitim sonrası çocuklarının üniversite eğitimi almak yönündeki isteklerini teşvik etmemeleridir. Tam aksine göçmenlerin sahip oldukları işletmelerde aktif sorumluk taşımalarını desteklemektedirler (Change Institute, 2009, s.8).

Türkiye’de tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan kır kökenli göçmenlerin Londra’da tekstil sektöründe çalışmalarıyla beraber aynı işi yapan kadın ve erkekler evdeki toplumsal cinsiyet rollerinde daha eşitlikçi ilişkiler kurmuştur. Erkekler bulaşık, yemek yapımı gibi işleri üstlenmiştir. Eşit ücret alan kadın ve erkekler söz konusu olduğundan, kadınlar kendi kazandıkları paranın nereye harcanacağı konusunda söz sahibi olmuşlardır. Kadınların aile içindeki roller ve pozisyonları ücretli işçi olarak iş bulmalarıyla beraber daha eşitlikçi bir hal almıştır. Bu yapısal değişiklik kadınların bireysel güçlerini ve güvenlerini arttırmaktadır (Karacaoğlu ve Ökten, 2012). İngiltere ekonomisinde meydana gelen yapısal değişiklikler sonucunda tekstil sektöründe ücretli işçilikten aile işletmelerine geçen Kürt ve Türk topluluklarındaki kadın üyeleri etkilemiştir. Kültürel pratikler değişmeyen sabit, durağan, değişmeyen örüntüler değildir. Küçük aile işletmelerinin kurulmasıyla birlikte işletmenin sahibi genellikle erkek olduğundan bütçe konusunda kadınların söz hakkı ortadan kalkmış, kadınlar aile işletmelerinde görünmez işçiler olarak çalışmaya başlamışlardır. Böylece, kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Ev işlerinde de cinsiyetçi iş bölümü tekrar ortaya çıkmıştır. Tekstil sektöründe buharlaşan ataerkil ilişkiler küçük işletmelere geçişle beraber tekrar katılmıştır. Dolayısıyla, Marx ve Engels (2004)’den alıntıyla “katı olan herşey buharlaşıyor” ifadesine ek olarak buharlaşmış olan şeyin tekrar katılması da mümkündür diyebiliriz. Daha somut bir ifadeyle, Politik ekonomide meydana gelen yapısal değişiklikler sonucunda zamanla çözülen memleket pratikleri tekrar yeniden üretilebilmektedir. Cornell ve Hartman (2007, s.61)’ın belirttiği üzere “kimlikler ve eylemler bireylerin içinde bulundukları koşullar ve bağlam tarafından belirlenmese bile dolaylı olarak etkilenirler”. Kültürelci teorilerin iddia ettiği üzere kültürel pratikler sabit ve durağan değildir. Aksine, üretim biçimi, üretim ilişkilerini ve kültürel pratikleri etkilemektedir. Ayrıca, yeni ülkede yeniden inşaa edilen kültürel pratiklerin de üretim araçları ve ilişkileri üzerinde - sermaye, enformasyon, emek gücü, pazar erişimine ve toplumsal cinsiyet rollerine - etkisi vardır.

Sonuç olarak, etnik kolektif kimliğin ve kültürel pratiklerin görünürlüğü ve sürekliliği İngiliz şehirlerinde yaşanan yapısal dönüşümlere ve toplulukların yapısına bağlıdır. Hatta Türkiye’deki köy hayatında görülen değerler, pratikler ve köy halkının işbirliği sanayi sonrası Londra’da kötü hayat koşullarıyla baş etmek için yeniden üretilmiştir.

4.3. Dayanışma Biçimi Olarak İmece veya Zibare

Kürt ve Türk göçmen topluluklarının İngiltere'ye göçünden sonra yeniden aktive olan en önemli geleneklerden birisi imece/zibaredir. Zibare, imeceye kürtçe verilen addır. Bu çalışmada elde edilen bulgular Türkiye'deki köy ölçekli imece/zibare gibi kültürel pratiklerin ve çeşitli dayanışma biçimlerinin İngiltereye aktarıldığını savunmaktadır.

Köylere özel kültürel bir pratik olan imece/zibare küçük işletmelerin kurulması ve faaliyeti süreçlerinde tekrar aktive edilmiştir. Alan araştırmasına katılan bir çok görüşmeci, imece/ zibare geleneğinin, Londra'da işletmenin açılmasında gerekli olan finanssal kaynağın oluşturulmasında, işletmenin fiziki mekanının gerektirdiği inşaat işçiliğinin sağlanmasında, işletmenin ve mahallenin güvenliğinin sağlanmasında, ücretsiz işçilik bulmada, bilgiye ulaşmada, becerilerin ve işin öğrenilmesinde Türkiye'den taşınan bir gelenek olduğunu belirtmiştir (Armut, Türkiyeli esnaflar derneği başkanı ve toptancı; Gorki, restaurant sahibi; Kılıç, esnaf danışmanı; Lotus, işletme tasarımcısı; Balık, restorant sahibi).

İmece/Zibare gönüllülük esasına dayanan bir kültürel pratik olmasına rağmen yazılı olmayan kuralları ve yaptırımları vardır. Özellikle, topluluk üyelerinden karşılıklılık beklenir (Erginkaya, 2012, p.10).

İngiliz ekonomisinde meydana gelen yapısal dönüşümler Kürt ve Türk göçmen topluluklarının uykuda olan memleket geleneklerini aktive ettiğinden dayanışmanın temel kaynağı İngiltere'deki hayat koşulları tarafından belirlenir. Kültürel pratiklerin İngiltere'deki görünürlülüğü ve yeni göç edilen bağlama aktarımı kendiliğinden gelişmediği gibi genellikle yapısal koşulların bir sonucudur denebilir. Bu açıdan bunlar yeni boy gösteren örüntülerdir (Portes ve Sensenbrenner, 1993). Dolayısıyla, köy ölçekli dayanışmacı ekonomilerin bir kültürel pratiği olan imece/zibare Londra'da tekrar toplulukların hayatına eklenerek yeniden üretilmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere, bu kolektif pratikler belirli konularda yaşam koşullarını iyileştirmek ve varolan sorunlara çözüm üretmek amacıyla, araçsal olarak hayat koşullarına göre aktive edilirler. Armut, Türkiyeli Esnaflar Birliği Başkanı ve toptancı bir katılımcının sözleriyle:

Buraya sosyal dayanışma yolu ile geldik. Toplumun nasıl işlediği hakkında hiç bir bilgimiz yoktu; banka hesabı açamıyorduk. Oturma iznimiz yoktu.

Dolayısı ile iş kurmak için banka kredisine başvuramıyorduk. Sermaye oluşturmamızın bir yolu Anadolu geleneği olan İmece/Zibare oldu. Bu yolla işyerleri kuruldu. Eğer birisi iş yeri açmak istediğinde ellerindeki kaynak işyeri açmaya yeterli değildi. Akrabalarının, arkadaşlarının, hemşehrilerinin, tanıdıklarının yardımlarıyla yeterli finanssal sermayeyi topladılar. Zamanla, para toplayıp işyeri açan kişiler para kazanıp kendi etrafındaki kişileri finance ettiler (Armut, Türkiyeli Esnaflar Birliği Başkanı ve toptancı).

Yukarıdaki alıntı her ne kadar İmece/Zibare’yi ekonomik sermaye temini konusunda sınırlasa da İmece/Zibare geleneğinin yeniden active edilmesi bu konu ile sınırlı değildir. Kürt ve Türk göçmen toplulukları İngiltere’de yaşayan yapısal dönüşümde ayakta kalmak ve uyum sağlamak için kültürel reportuarın yeniden aktivizasyonuna mükemmel bir örneklerden birisidir. Başka bir deyişle, Köy ölçekli dayanışmacı üretimin kültürel bir reportuar olan İmece/Zibare Türkiye’den Londra’ya taşınmıştır. İmece/Zibare’nin yeni bağlama aktarımı sermaye temini ile sınırlı kalmaz, dahası bilgi paylaşımı, işyeri sınırlarının güvenliği, işletmede ücretsiz çalışacak işçi temininde, eğitim ve becerilerin kazanılması konularında işlev görür, topluluk üyelerinin birbirleriyle dayanışma zemini oluşturur. İmece/ Zibare’nin yazılı olmayan kanunu karşılıklı bağımlılık, mütekabiliyet, karşılılık, bazı yaptırım tehditleriyle desteklenir. İmece/zibare geleneğinin Londra’da tekrar kültürel pratik olarak uygulanması etnik kimliğin bimi özelliklerinin zamana ve yere göre değişebildiği ve koşullara bağlı olarak duruma göre şekillendiğini öne süren inşacı kültür kuramına bir örnektir. Kürt ve Türk toplulukları Türkiye’de ayrılmış oldukları ve bazı durumlarda sürmekte olan silahlı çatışma sebebiyle gergin ilişkileri olması Türkiye politikasıyla ilgili konular İngiltere’de kutuplaşmaya sebep olmadığı önemli bir konu olarak not düşülmelidir. Ayrımcılık gerçeği ve azınlık statüsü dayanışmanın temel kaynağını oluşturup toplulukların günlük ihtiyaçları tarafından şekillenir. Dolayısı ile durumsaldır ve sınırlı dayanışmayı aktive eder (Portes ve Sensenbrenner, 1993, s. 1330).

Daha önce belirtildiği gibi, imece/zibare kültürel pratiği birçok sorunun çözümü için kolektif mobilizasyon ve eylem anlamına gelmektedir. Türkiye’de imece/zibare pratiğinin bir amacı köyün koyun otlatma alanlarının komşu köye karşı güvenliğinin sağlanmasıdır. Koyun otlatılan arazilerin güvenliği sebebiyle olmasa da bu kültürel pratik göç edilen ülke Londra’ya aktarılmıştır. Örneğin, 2011 senesinin Ağustos ayında İngiltere

genelinde dört gün süren isyanda polis küçük işletme sahiplerinin malını canını korumaya yönelik hiçbir varlık gösterememiştir (bknz 9 Ağustos 2011, Hackney Citizen; 10 Ağustos 2011, Guardian). 2011 Londra isyanlarında da görüldüğü üzere bir imece pratiği olan köy sınırlarının korunması pratiği Londra'daki isyan günleri boyunca yeniden aktive edilmiş ve Kürtlerin ve Türklerin nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı Kuzey Londra'daki işletmeler yağmadan, talandan korunmuştur. Kürt ve Türk topluluklarının mahallelerdeki ortak sosyal sermayesi aktive edilerek Kürt ve Türk işletme sahiplerinin ekonomik çıkarları korunmuştur. Kürt ve Türk göçmenler için mahallenin sınırları bir yönetim biriminden çok daha fazlasıdır. Mahalle ekonomik çıkarların realize ediliği Kürt ve Türk göçmen topluluklarının kimliğini sembolize eder. Kürtlerin ve Türklerin ekonomik çıkarları mahallede vucüt bulur, mahalleye bağımlıdır. İşletmelere yönelik isyancıların herhangi bir saldırısı Kürtlerin ve Türklerin ekonomik çıkarlarına ve hatta kimliğine dolaylı olarak saldırı anlamına gelmektedir. Kürt ve Türklerin sahip olduğu işletmelerinin faaliyet gösterdiği bölgeyi korumak üzere kolektif mobilizasyonu yağma ve talan gibi olayların yaşandığı Londra isyanlarına özgü duruma bağlılık içerir. Olası saldırılardan bölgeyi koruma amaçlı ortak çıkarlar ve çıkarların uyuşması Kürt ve Türk göçmen topluluk üyelerini birleştirerek kolektif eylemi mümkün kılmıştır. Mahallede yaşayan insanlar arasındaki tartışma ve anlaşmazlıklara rağmen bölge korunmuştur. Ortak çıkarların Kürtlerin ve Türklerin ortak bir şemsiye kimlik altında biraraya gelmelerini ve birleştirici bir yapıyı teşvik ettiğini söylemek mümkündür. Kürt ve Türk göçmen topluluk üyelerinin polis korumasından faydalanamaması yaşanan en büyük sorunlardan birisi olarak ifade edilmiştir.

Daha önce belirtildiği üzere, Kürtlerin ve Türklerin büyük bir oranı tekstil sektöründe ücretli işçiydir. Sanayisizleşme ve İngiliz ekonomisinde meydana gelen büyük yapısal dönüşümler ortak şemsiye bir kimliğe, kolektif kaynak mobilizasyonuna, imece/zibare gibi dayanışmacı kültürel pratiklerin göç edilen ülkeye aktarımına yol açmıştır.

5. Sonuç

Bu çalışmanın araştırma sorusu, İngiltere politik ekonomisindeki yapısal dönüşümlerin Kürtlerin ve Türklerin yeni kimlik inşasını, Türkiye kaynaklı

dayanışmacı kültürel pratiklerin Londra’ya aktarımını ve son olarak Türkiye’den aktarılan toplumsal cinsiyet rollerinin çözülüşünü ve yeniden katılmasını nasıl etkilediği

İngiliz politik ekonomisinde meydana gelen sanayisizleşme gibi yapısal dönüşümler, Kürt ve Türk göçmen topluluklarında ekonomik alternatif geçim kaynaklarında arayışa neden olmuştur.

Kürt ve Türk göçmen odaklı kuruluşlarda, mahalle işletmelerinde düzenli olarak buluşan Kürt ve Türk göçmenler yeni geçim kaynakları konusunda fikir alış verişini yapmıştır. Bu mikro mobilizasyon sayesinde gerçekleştirilebilir geçim kaynaklarının neler olabileceğini tartışmış, üyeler birbirlerine tavsiyelerde bulunmuş ve alternatif geçim kaynakları konusunda bilgi paylaşmışlardır. Etnik ağların bu mikro mobilizasyonu küçük işletme açma konusundaki çıkar uyuşmasına dair bir süreçtir. Daha önce esnafılık deneyimi olmayan Kürt ve Türk göçmen topluluklarının üyeleri, yaşanan bu süreç ile küçük işletme açmanın alternatif bir geçim yolu olabileceği konusunda ikna olmuşlardır. Bu mikro mobilizasyon sürecinin yaşanmamasının muhtemel bir sonucu Kürt ve Türk göçmenlerin küçük restoran, yiyecek içecek, toptancılık gibi sektörlere girmemeleri olabilir. Durumlara bağlı çıkarlar ve Kürtlerin ve Türklerin İngiltere’deki benzer deneyimleri kolektif bilince sahip olmaları ile sonuçlanmıştır.

Ortak sorunlar etrafında bir araya gelen Kürt ve Türk göçmenlerin, Türkiye topraklarına özgü imece/zibare kültürel pratiğini İngiltere’de aktive ettikleri, kaynak mobilizasyonu süreçlerinde kendilerini Türkiyeli kimliği altında tanımladıkları gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak, Kürt ve Türk göçmenlerin ataerkil toplumsal ilişkilerinin tekstil sektöründe çalışmalarıyla beraber kısmen de olsa buharlaştığı, sanayisizleşmenin ardından açılan küçük işletmelerle beraber ise tekrar katılaştığı bulgulanmıştır.

Son olarak, Kürt ve Türk göçmenlerin Türkiye’den taşıdıkları kültürel pratikler, kimlikler, toplumsal ilişkilerin göç edilen ülkenin toplumsal yapısıyla etkileşime girerek değiştiği görülmüştür. Göçmenlerin, göç edilen ülkeye taşıdıkları niteliklerin değişmeyen, sabit örüntüler olduğunu ya da göç edilen ülkede yapısal dönüşümler sebebiyle inşa edilen toplumsal ilişkilerin göçmenlerin özünden kaynaklandığını varsaymak kültürel ırkçı anlayışları beslemektedir. Örneğin, ataerkil ilişkilerin tekstil sektöründe çalışan Kürtler ve Türkler nezninde kısmen buharlaşması ve esnaflaşma ile

beraber tekrar katılması göçmenlerin özü ile, taşıdıkları değerlerle ilişkili olmaktan çok İngiltere politik ekonomisinde meydana gelen yapısal dönüşümle ilişkilidir. Dolayısıyla göçmen esnaflaşmasının dinamiklerini belirleyen etkenler incelenirken göçmen grubun yapısı ile göç edilen ülkenin toplumsal yapısının nasıl etkileşime girdiğini çok katmanlı bir yaklaşımla çalışmak gerekmektedir.

Kaynakça

- Altınay, L. (2008). The relationship between an entrepreneur's culture and the entrepreneurial behaviour of the firm. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15 (1), 111-129.
- Altınay, L. & Altınay, E. (2006). Determinants of Ethnic Minority Entrepreneurial Growth in the Catering Sector. *The Service Industries Journal*, 26 (2), 203-221.
- Basu, A. (1998). An Exploration of Entrepreneurial Activity Among Asian Small Businesses in Britain. *Small Business Economics*, 10, 313-326
- Basu, A. & Altınay, E. (2002). The Interaction Between Culture and Entrepreneurship in London's Immigrant Business. *International Small Business Journal*, 20 (4), 371-394.
- Berk, F. (1972). *A Study of the Turkish Cypriot community in Haringey, with particular reference to its background, its structure and changes taking place within it*, MPhil thesis, York: Department of Social Policy, University of York.
- Bhatti, F. M. (1981). *Turkish Cypriots in London*. Birmingham: Centre for the Study of Islam and Christian Relations.
- Bonacich, Edna & John Modell. (1980). *The Economic Basis of Ethnic Solidarity: Small Business in the Japanese American Community*. Berkeley: University of California Press.
- Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. Buckingham: Open University Press
- Canefe, N. (2002). Markers of Turkish Cypriot history in the diaspora. *Rethinking History*, 6(1), 57-76.
- Carling, J., Bivand E. M. & Ezzati, R. (2014). Beyond the insider-outsider divide in Migration Research. *Migration Studies*, 2(1), 36-54.

Cornell, S & Hartmann, D. (2007). *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*. London: Sage Publications.

Düvell, F. (2010). *Turkish migration to the UK*.

Erişim: http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Reports/6_Turks_UK.pdf

Eller, J. & Coughlan, R. (1996). The Poverty of Primordialism. In J. Hutchinson & A.D. Smith (Eds.), *Ethnicity*, (pp. 45-51). Oxford: Oxford University Press.

Enneli, P., Modood, T., & Bradley, H. (2005). *Young Turks and Kurds: A Set of ‘Invisible’ Disadvantaged Groups*. York: Joseph Roundtree Foundation.

Erdemir, A & Vasta, E. (2007). Differentiating irregularity and solidarity: Turkish Immigrants at Work in London. *COMPAS Working Paper Series*, WS-07-42.

Erginkaya, C.K. (2012). *Housing cooperatives as a tool of urban development in Adana*. A MA thesis. Middle East Technical University: Ankara

Great London Authority (GLA). (2009). *Turkish, Kurdish and Turkish Cypriot Communities in London*. London: Greater London Authority.

Griffiths, D.J. (2000). Fragmentation and consolidation: The contrasting cases of Somali and Kurdish refugees in London. *Journal of Refugee Studies*, 13(3), 281-302.

Guardian. (2011). *London riots: ‘People are fighting back. It’s their neighbourhoods at stake’*.

<http://www.theguardian.com/uk/2011/aug/09/london-riots-fighting-neighbourhoods>

Hackney Citizen. (2011). *Turkish shopkeepers stand firm against rioters in Dalston. Hackney*. <http://hackneycitizen.co.uk/2011/08/09/turkish-shopkeepers-stand-firm-rioters-dalston-hackney/>

Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the mind*. London: McGraw-Hill

Holgate, J., Keles, J., Pollert, A., & Kumarappen, L. (2012). Workplace Problems Among Kurdish Workers in London: Experiences of an ‘Invisible’ Community and the Role of Community Organisations as Support Networks. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38, (4), 595-612

Home Office. (1997). *Asylum Statistics. United Kingdom 1997*. Home Office Statistical Bulletin, Government Statistical Office.

Inal, G. (2007). Why do minorities launch businesses in Britain? *International Journal of Business and Globalisation*, 1(1), 51-59.

Inal, G. (2007b). *A comparative study of the reasons for and means of setting-up a small business: the case of Turkish Cypriot restaurateurs and lawyers in North Cyprus and Britain*. Ph.D. diss., Queen Mary, University of London.

Inal, G. & Karatas-Ozkan, M. (2009). A Comparative Study on Career Choice Influences of Turkish Cypriot Restaurateurs in North Cyprus and the UK. In M. F. Ozbilgin, & A. Malach-Pines (Eds.), *Career Choice in Management and Entrepreneurship* (pp.484-508). Cheltenham: Edward Elgar.

Inal, G & Karatas-Ozkan, M. (2011). Multi-layered analysis of Turkish Cypriot female solicitors' career trajectory in North London. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 30, 6, 510 – 523.

Inal, G., & Yasin, N. (2010). Minority in a Minority: A Case Study of a Female Turkish Cypriot Entrepreneur in Britain. *Kadin/Woman2000*, 11 (2), 1-40.

Karan, O. (2015). *Collective Resource Mobilisation for Economic Survival within the Turkish Speaking Communities in London*. Ph.D. Dissertation. London Metropolitan University.

Karaoglan, D., & Okten, C. (2012). Labor Force Participation of Married Women in Turkey: Is There an Added or a Discouraged Worker Effect?. *IZA Discussion Paper*, 6616.

King, A.D. (1990). *Global Cities: post-imperialism and the internationalization of London*. London: Routledge

King, R. & Bridal, J. (1982). The changing distribution of Cypriots in London. *Etudes Migrants*, 19(65), 93-121.

King, R., Thomson, M., Mai, N., & Keles Y. (2008). 'Turks' in London: Shades of Invisibility and the Shifting Relevance of Policy in the Migration Process. *Sussex: University of Sussex Working Paper*, 51.

Ladbury, S. (1979). *Turkish Cypriots in London: Economy, Society, Culture and Change*. PhD thesis. London: University of London.

Ladbury, S. (1984). Choice, chance or no alternative? Turkish Cypriots in London. In R. Ward, & R. Jenkins (Eds.), *Ethnic Communities in Business: Strategies for Economic Survival* (pp.105-263). Cambridge: Cambridge University Press.

London Medya. (2003). *London Medya Business Guide 2003*. London

- Marx, K. (1852). *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*.
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1852/18th-brumaire/ch01.htm>
- Massey, D. (2007). *World City*. Cambridge: Polity Press
- McEvoy, D., & Hafeez, K. (2009). Ethnic enclaves or middleman minority?: Regional Patterns of Ethnic Minority Entrepreneurship in Britain. *International Journal of Business and Globalisation*, 3, (1), 94 -110.
- Merriam, S. B., Johnson-Bailey, J., Lee, M.-Y., Kee, Y., Ntseane, G., & Muhamad, M. (2001). Power and positionality: Negotiating insider/outsider status within and across cultures. *International Journal of Lifelong Education*, 20 (5), 405-416.
- Oakley, R. (1970). The Cypriots in Britain. *Race Today*, 2, 99-102
- Pécoud, A. (2000). Thinking and Rethinking Ethnic Economies. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 9 (3), 439-462
- Phizacklea, Annie. (1988). Entrepreneurship, Ethnicity and Gender. In S. Westwood & P. Bhachu (Eds), *Enterprising Women* (pp, 20-33). London and New York: Routledge.
- Portes, A. & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology*, 98, 1320 – 1350.
- Ram, M. (1992) Coping with Racism: Asian Employers in the Inner-City. *Work, Employment and Society*, 6, (4), 601-618.
- Refugee Council. (1996). *Asylum Statistics 1986-1996*. London: Refugee Council
- Sassen S. (2001). *Global Cities: London, New York, Tokyo*. Princeton: Princeton University.
- Sirkeci, I., Bilecen, T., Coştu, Y., Dedeoğlu, S., Kesici, M.R., Şeker, B.D., Tilbe, F., Unutulmaz, K.O. (2016). *Little Turkey in Great Britain*. London: Transnational Press London.
- Srinivasan, S. (1995). The South Asian Petite Bourgeoisie in Britain. Aldershot: Avebury. *Ethnic Communities in Business: Strategies for Economic Survival*
- Stirling, P. (1994). *Turkish Village*. London: Weidenfeld and Nicolson
- Strüder, I. (2001). *Migrant self-employment in a European global city – the importance of gendered power relations and performances of belonging for Turkish women in London*.
<http://www.lse.ac.uk/geographyAndEnvironment/research/Researchpapers/rp74.pdf>

Strüder, I. (2003). Do Concepts of Ethnic Economies Explain Existing Minority Enterprises? The Turkish Speaking Economies in London. *Research papers in Environmental and Spatial Analysis Series*, 88, 1-34.

Tasiran, H. (2008). *Emigration, Work and Identity: Emigrant women from Turkey at work in Gothenburg and London*. Incomplete Ph.D. Thesis. Cardiff University: U.K.

The Progressive Policy Think Tank. (2007). Britain's Immigrants: An Economic Profile. <http://www.ippr.org/publication/55/1598/Britain's-immigrants-an-economic-profile> (Date of access: 11/10/2012).

Turkish Catering News. (2002). İngiltere'de Kebab Ticareti

Turner, R. (1995). *The British Economy in Transition: From the Old to the New?* London: Routledge.

Volary, T. (2007). Ethnic entrepreneurship: a theoretical framework. In Dana, L.-P. (Ed.), *Handbook of Research on Ethnic Entrepreneurship: A Co-Evolutionary View on Resource Management*. Edward Elgar Publishing, Northampton, MA, 30-41.

Wahlbeck, Ö. (1998). Community Work and Exile Politics: Kurdish Refugee Associations in London. *Journal of Refugee Studies*, 2 (3), 215-230.

Werbner, P. (1984). Business on trust: Pakistani entrepreneurship in the Manchester garment trade. In Ward, R. and Jenkins, R. (Eds.) *Ethnic Communities in Business: Strategies for Economic Survival* (pp. 166-188). Cambridge: Cambridge University Press.

Werbner, P. (1990). Renewing an industrial past: British Pakistani entrepreneurship in Manchester. *Migration*, 8, 17-41.

Westwood, S. & Bhachu, P. (Eds). (1988). *Enterprising Women: Ethnicity, Economy, and Gender Relations*. London: Routledge.

Wills, J., Datta, K., Evans, Y., Herbert, J., May, J., & McIlwaine, C. (2009). *Global Cities at Work: New Migrant Divisions of Labour*. London: Pluto Press.

KİTLESEL GÖÇ HAREKETLERİ VE KÜLTÜREL MİRAS İLİŞKİSİNİN TARİHİ KENTSEL PEYZAJ YAKLAŞIMI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi **Hicran TOPÇU CAMPAGNA**

Bahçeşehir Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Mehmet Gökhan BERK

Yüksek Mimar

Özet

İkinci Dünya savaşı sonrasında başlayan, 1960 ve 1970’li yıllarda gelişen çevre duyarlılığı, sürdürülebilir kalkınma kavramı, habitat, küresel yoksullukla mücadele gibi kavramlar etrafında oluşan uluslararası girişimler kavramsal ve teorik düzeyde kalmış, uygulama alanına yeterince geçememiştir. Günümüzde yaşanan kitlesel göç gerçeği aslında bu alanlarda atılması düşünülen adımların zamanında ve yetkin olarak gerçekleştirilememiş olması ile yakından ilgilidir. 2015 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Zirvesi sonucunda, Gündem 2030 başlığı altında “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” olarak ortaya konan metin ve yaklaşımda hem bir kapsam genişlemesi hem de bir paradigma değişikliği göze çarpmaktadır. Bu süreçteki yaklaşımda, yalnızca gelişmekte olan ülkelere değil, gelişmiş ülkelere de düşen görevler ele alınmış, yalnızca devletler değil özel sektör ve sivil toplum örgütleri de çözümün parçaları olarak değerlendirilmiş, kolektif girişimlere verilen önem daha da artmıştır. Önceki zirve metinlerinden farklı olarak BM 2030 gündeminde, kentsel çevrelerin ve bu bağlamda kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinin önemi de vurgulanmıştır. BM 2030 gündemi, kitlesel göç ve kültürel miras konularına aynı metinde vurgulayarak atıfta bulunan ilk zirve sonuç

bildirgesidir. Bu noktada, sürdürülebilir ve çevreye duyarlı kalkınma, iklim değişikliği ile mücadele, insan yerleşimlerinin niteliği ve küresel yoksullukla mücadele gibi temel uluslararası kavramların, kültürel miras ve koruma anlayışları ile görece daha yakın bir konuma geldiği görülmektedir.

Kültürel miras ve koruma konusunda da 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen yaklaşımların geldiği noktada, uluslararası çerçevede, kültürel mirasın tanımlanması, korunması ve değerlendirilmesi anlayışlarına getirilen son ve en önemli katkılardan birisi Tarihi Kentsel Peyzaj (Historic Urban Landscape - HUL) kavramıdır. Tarihi Kentsel Peyzaj kavramının başlıca ayrıcalığı kültürel mirasın somut ve soyut bağlamına yapılan vurgu ile koruma politikalarında ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel etmenlerin karmaşık ilişkileri ve sistematik eşgüdümü konusunda ortaya konan yeni yaklaşımlardır. Tarihi kentsel peyzaj kavramı ile kültürel miras tanımı, kentsel alanın tarihi süreç içinde doğal ve kültürel değerlerin de katmanlaştığı ve kültürel mirasın bağlamını, salt yakın coğrafi çevresinde değil, bunun daha da ötesinde ele almanın gerekliliğini ortaya koyan bir şekilde genişletilmiştir. Kitlesele göç gerçeğinin giderek kentsel gündeme oturacağını, alınan tavsiye kararları içinde zikreden, Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı, koruma girişimlerinin, fiziksel yapı çevre ile doğal çevrede, insan yaşam çevresinin niteliği, kentsel alanın üretkenliği ve sosyo-ekonomik gelişimi ile dengeli ve sürdürülebilir şekilde ilişkilendirilmek suretiyle ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu değerlendirmelerle, günümüzün büyük kentlerinde, tarihi kentsel peyzaj kavramı altında koruma yaklaşımları ile kitlesele göçün kentler üzerindeki baskısı birlikte ele alınarak her iki sorunun da çözümüne katkı sağlayacak yaklaşımlar geliştirilebilir.

Evaluation of the relation between the Mass Migration movements and Cultural Heritage under the notion of Historic Urban Landscape

Abstract

Initiatives at international level emerging around concepts such as the sensitivity towards environmental concerns, sustainable development, habitat and fight against poverty have started after the World War II, continued and developed along the years of 1960's and 1970's, but remained at rhetoric and theoretical levels and have not found adequate response at practical fields. The fact of mass migration we face nowadays, are closely related to the inadequacy in terms of timing and efficiency of the steps anticipated to be taken especially for above highlighted concepts. The text produced under the name of The 2030 Agenda for "Sustainable Development Goals" after the United Nations Summit of 2015 and respective approach provides an enlargement of scope and also a paradigm shift. The reflected approach at this continuum seems to entrust tasks not only for developing countries but also to developed countries, targets not only the states but also the private sector and civilian society organizations as solution providers, importance attached to the collective actions is increased. Diversely from the outcome texts of former similar summits, the UN 2030 Agenda accentuates the importance of the urban context and the priority of the preservation and development of the common cultural heritage. The UN 2030 Agenda is the first summit text attributing both to the notion of mass migration and cultural heritage at the same time. At this point basic internationally recognized concepts such as sustainable and environmentally friendly development, fight against climate change, quality of human settlements and fight against global poverty are elaborated in a relatively closer context with the notions of cultural heritage and conservation.

The notion of 'Historic Urban Landscape' (HUL) is the latest and one of the most important contributions to the international debate concerning the identification, preservation and valorization of the urban cultural heritage. The main distinction of the Historic Urban Landscape concept is its referring to the material and immaterial components of the cultural heritage and new approaches brought to the systematic coordination of the complex relations of the economic, social, environmental and cultural aspects of the

conservation policies. The definition of the cultural heritage has been enlarged with the notion of historic urban landscape with the integration of the necessity of perceiving the urban context not only with its close geographical setting but beyond with consideration of multilayered natural and cultural values within its historical perspective. The concept of historic urban landscape, the respective recommendations of which have aforesaid alerted the mass migration issue to occupy public agenda advocated the necessity of perceiving the conservation initiatives within the built and natural environment with due consideration and establishing relations between the quality of the living environment, the productivity of the urban areas and socio-economic development in a balanced and sustainable manner.

With reference to these evaluations, for today's large cities, it may be possible to generate approaches that can provide contribution to the solution of both issues by mutual consideration of conservation initiatives and the pressure of the mass migration effects under the notion of historic urban landscape.

Giriş

Kitlesel göç, günümüzde kentlerin maruz kaldığı baskı ve zorluklar arasında en fazla öne çıkan unsurlardan birisi haline gelmiştir. İstatistik veriler, çoğunlukla iklim değişikliği ile ilişkilendirilen doğal afetlerin küresel ölçekte artan sıklığı ve büyüklüğü, artan siyasi karışıklık ve çatışmalar, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki siyasi, ekonomik ve toplumsal bozukluklar, gelir dağılımında giderek artan eşitsizlikler gibi nedenlere bağlı olarak yerleşim alanlarını kaybeden veya yeni yaşam olanakları arayışında olan kitlelerin sayısında önemli bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.

Gönüllü olarak, zorunlu nedenlerle veya zorla yerinden edilme ile yaşam alanlarını terk ederek yeni yaşam ve yerleşim alanları arayan toplulukların sayısındaki artışın ve bunlara sebep olan küresel sorunların uluslararası ölçekte dikkat çekmeye başlaması yeni bir olgu değildir. “Sürdürülebilir kalkınma” anlayışının temel unsurlarının olduğu 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı, sonraki aşamalarda, küresel sorunların uluslararası ölçekte ele alınması yöntemleri açısından yol gösterici bir etkinlik olmuş, çevre sorunları ile birlikte, dünyada insanların “yaşam ortamı (habitat)” kavramının ortaya konması ile de öncü ve önemli bir toplantı olarak değerlendirilmiştir.

Stockholm Konferansı sonrasında, BM tarafından 1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1970’li yıllardan itibaren ele alınmaya başlanan “sürdürülebilir kalkınma” kavramını 1987 yılında yayınlanmış bulunan “Ortak Geleceğimiz” isimli rapor (Brundtland Raporu) [1] ile küresel politika alanına taşımıştır. Brundtland Raporunda sürdürülebilir kalkınma, “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini riske atmaksızın karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmaktadır. Brundtland Raporunda üzerinde durulan önemli noktalardan birisi yoksulların ihtiyaçlarının karşılamasına öncelik verilmesi gereğidir. Raporda gelişmekte olan ülkelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamada teknolojik ilerlemelerindeki yetersizlik ve toplumsal örgütlenmelerdeki zaaflar nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklara ve kısıtlara değinilmiştir. Ülkeler arası gelişmişlik ve gelir farklarına vurgu yapan raporda, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk ve eşitsizlik, çevre ve yerleşim sorunlarının temel nedenleri olarak gösterilmiştir.

Bu süreç sonrasında 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde, Stockholm Konferansında ortaya çıkan prensipler üzerinden hareketle gündemi belirlenen ve 172 ülkenin katılımıyla toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında kabul edilen BM Çevre ve Kalkınma Rio Bildirisi ilk maddesi aşağıdaki gibidir [2]:

“İnsanlar sürdürülebilir kalkınma kavramının merkezindedir. Herkesin doğa ile uyumlu, sağlıklı ve üretken bir yaşama hakkı bulunmaktadır”.

Rio Konferansında, Rio Bildirisi ve bir eylem planı olarak hazırlanan “Gündem 21” kapsamında ortaya konan ilkeler, tüm ülkeler tarafından çevre ile uyumlu insan yerleşimleri ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili benimsenmesi ve uygulamaya konması tavsiye edilen yaklaşımların çerçevesini çizmiştir. Konferans sırasında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi de imzaya açılmıştır. Sonrasında, 2000 yılında gerçekleştirilen BM Binyıl Zirvesinde, 2015 yılını hedefleyen Binyıl Bildirisi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri, insanlığın ortak geleceği için, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusların politika ve programları ile uyumlu hale getirilmesi ve çevresel kaynakların kaybının önlenmesi için gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle işbirliği içinde çalışmasına ilişkin prensipleri ortaya koymayı amaçlamıştır. 2002 yılında, Güney Afrika'da Johannesburg'da düzenlenen “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” kapsamında da ilk olarak Rio Konferansında ortaya çıkan sonuçların takibi ve ülkeler tarafından yürütülen politika ve programların Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşma açısından uyumlu hale getirilmesi ele alınmıştır. 2012'de Rio+20 adıyla yine Rio de Janeiro'da düzenlenen Zirvede, sürdürülebilir kalkınma teması üzerinde “İstedığımız Gelecek” başlıklı sonuç bildirgesi ülkelerin kalkınması için bir yol haritası olarak ortaya konmuştur [3].

Küresel sorunların sürdürülebilir kalkınma kavramı temelinde ele alındığı bu bir dizi zirve ve konferansta ortaya konan ilke ve prensiplerin uygulama alanına ne ölçüde aktarılabilirdiği bu süreçte çeşitli araştırmacılar tarafından sorgulanmıştır. Redclift (1993), sürdürülebilir kalkınma söyleminin tüm kesimler tarafından benimsenmesi kaçınılmaz olmakla birlikte müphem ve karmaşık bir kavram olduğunu ve çoğu zaman istenen politik hedeflerin gerçekleştirilmesi için arkasına sığınılmak üzere kullanıldığını ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı etrafında gelişen bu uluslararası girişimlerin niyet ve hedefleri Lélé (1991) tarafından da eleştirel bir

değerlendirme ile ele alınmıştır. Buna göre, sürecin sonraki aşamalarında, çevre ve insan yerleşimi sorunlarına karşı öngörülen uluslararası işbirliği söylemi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin farklı ihtiyaçları; farklı siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak işbirliği yerine, küresel sorunları daha da derinleştiren çatışmalar ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilir kalkınma tanımı, küresel ölçekte yoksulluk ve çevre sorunlarını tanımlamakta yetersiz kalmış, ekonomik gelişme ile sürdürülebilirlik ve katılımcılık yaklaşımlarının rollerini ve ilişkilerini ortaya koyamamıştır. Bu eksiklik ve belirsizlikler, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel çatışma konularından birisini oluşturan (yoksullukla mücadele için) ekonomik kalkınma ve çevre sorunlarına duyarlılık ikilemini bir karşıtlık olarak ortaya çıkarmıştır (Lélé, 1991). Barbak ve Memişoğlu (2017), sürdürülebilir kalkınma kavramının, kalkınma-çevre ikilemini politika düzeyinde çözmeye çalışan bir yaklaşım değişikliğini ifade etmekte olduğunu, ancak sürdürülebilir kalkınma politikasının, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlar ortaya çıkardığını öne sürmektedir. Bunun temelinde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin başta teknoloji seviyeleri olmak üzere siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullarındaki farklılıklar ve bunların küresel sistem içerisindeki dezavantajlı konumu yer almıştır.

Son olarak, 2015 yılında New York'ta, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin devamı niteliğinde 17 ana hedef ve 169 alt hedeften oluşan "Gündem 2030" metni "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" öncekilere göre çok daha geniş ve kapsamlı bir çerçeve olarak kabul edilmiştir. Bu metinde önceki konferans ve zirvelere göre daha farklı bir yaklaşımın ortaya konduğu ve önceki paradigmanın değiştiğinden bahsedilebilir. Kabul edilen metinde özellikle, istikrar, kalkınma, büyüme, küresel siyasal ve ekonomik güç yapıları ile uluslararası kalkınma politikası öncelikleri konusunda önceki yaklaşımlara göre önemli farklılıklar bulunmaktadır. Osborn vd., (2015) yeni paradigmada sadece gelişmekte olan ülkeleri değil artık gelişmiş ülkeleri de ele alan, devletler yanında özel sektör ve sivil toplum örgütlerini politika sürecine dâhil eden bir yaklaşıma geçildiğini ifade etmekte ve uluslararası kalkınma politikasının öncelikli ve merkezi meselelerinin değişmiş ve politika gündeminde de bu yönde değişiklik öngörüldüğünü ortaya koymaktadır. BM 2030 Gündeminde bu anlayışla, Binyıl Kalkınma Hedeflerinde vurgu yapılan aşırı yoksulluk ve başta sağlık olmak üzere

toplumsal kalkınma konuları yerine iklim değişimi, çevresel bozulma, küresel refah ve güvenlik konularına daha çok öncelik verilmiştir. Uluslararası kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma politikalarındaki bu dönüşüm, yardımların aktarılmasına odaklanan bir yaklaşımdan küresel ölçekli kolektif eylemlere geçiş olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkelerin bir taraftan kendilerinin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde kendi siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarını dönüştürmeleri hem de gelişmekte olan ülkelerdeki dönüşümü hızlandırmak için oluşturulan küresel çabalara daha fazla katkı sağlamaları istenmektedir (IRF, 2015).

Küresel bir Gerçeklik olarak Kitlesele Göç Olgusu

Yukarıda özetlenen uluslararası girişimlerin ve bunları destekleyerek kavramsal çerçevesini çizen yazın doğrultusunda aslında çok önceden bugün karşılaşılan sorunlara yönelik eylem planlarının belirlendiği, ancak katılım yetersizliği, uygulamadaki eksiklikler ve/veya uluslararası güç odaklarının önceliklerinin farklı yönlerde gelişmesinin günümüzde küresel toplumu daha derin sorunlarla karşı karşıya bırakmış olduğu tespiti yanıltıcı olmaz. 1970’li yıllardan itibaren çevre sorunları konusundaki kaygılarla bağlantılı olarak, günümüzde özellikle küresel iklim değişikliği ile bağlantılı görülen doğal afetler, yaşam alanlarının ve konut yapılarının güvenli, sağlıklı ve bu türden afetlere hazırlıklı olarak oluşmadığı az gelişmiş bölgeleri ve toplumun dar gelirli, korunmasız kesimlerini etkilemektedir. Sağlıksız ve tehlikeye açık çevrelerde yaşayan, toplumsal ve ekonomik sorunların mağdur bıraktığı kesimlerin, görece daha gelişmiş bölge ve ülkelere doğru kitlesele göçlerle yer değiştirmesi, kitlesele göç olgusunun sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri değil, gelişmiş ülkeleri de etkileyen küresel bir sorun olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

2015 yılında dünya genelinde yaklaşık 244 milyon kişi olarak tahmin edilen (UNFPA, 2016) göçmen nüfusunun 2050 yılına kadar yaklaşık 200 milyon kişi daha artacağı öngörülmekte olması (UNDESA, 2015), bu durumun geçici bir kriz olmaktan çok yeni bir gerçekliğin başlangıcı olarak kabul edilmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Dünyada 2009 yılından beri her bir saniyede en az bir insan çeşitli nedenlerle yaşam alanını kaybetmektedir. Verilere göre 2014 yılında toplam 100 ülkede 19,3 milyon

insan, 2016 yılında 24,2 milyon kişi yalnızca doğal afetler nedeniyle evlerini kaybetmiştir (IDMC, 2015). 2008-2017 yılları arasında 170 ayrı ülkede 3.800 doğal afet olayı kayda geçmiştir (IDMC, 2017).

Genellikle az gelişmişlik, gelir adaletsizliği ve bunların doğurduğu sonuçlarla ilişkilendirilen savaş ve çatışmalar da başlıca göç nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. 2014 yılı verilerine göre dünyada 40 farklı aktif savaş veya silahlı çatışma vardır. Bu rakam 2013 yılında 34 olarak tespit edilmiştir ve 1999 yılından beri tespit edilen en yüksek değerdir. İstatistikler çatışma ve savaş sayıları ile savaş nedeni ölümler ve yine göçlerde artış olduğunu, yıllık ortalamaların son dönemde soğuk savaş dönemi sonrası en yüksek değerler olarak kayda geçtiği belirtilmektedir [4].

Küresel gelir dağılımındaki bozukluk ve gelir adaletsizliğine ilişkin periyodik istatistikler yayınlayan OXFAM, 2017 Küresel Gelir Adaletsizliği Raporuna göre son 25 yılda dünyada varlıklı ilk %1 dilimine giren nüfusun gelir artışı son %50'deki toplam nüfustan daha fazladır. Dünya nüfusunun alt gelir seviyesinde bulunan %50'nin sahip olduğu zenginlik üst sıradaki sadece 85 kişi ile eşittir. 2016 yılında en fakir %50'lik grubun toplam zenginlik içindeki payı %0,7 iken, 2017 yılında %0,2'ye düşmüştür. Birleşmiş Milletler 2017 verilerine göre, dünyada din ve mezhepsel, etnik temelli, sosyal, siyasal ayrımcılık, ırkçı, kabileci, milliyetçi ve sömürgeci politikalar, sınıf ve kast sistemi siyasetleri son 100 yılda 62 milyondan fazla insanın ölümüne sebep olmuştur. Bugün, dünya genelinde 22 milyondan fazla insan sadece ayrımcılık ve insan hakları ihlallerine bağlı olarak yaşam çevrelerini terk ederek, kendilerini daha güvende hissedecekleri bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır [5].

Göç nedenlerinden bağımsız olarak, göç eden bireylerin birçoğunun nihai varış ve yerleşim yerleri büyük kentler olmaktadır. Kentlerde yaşayan göçmenlerin (mültecilerin) desteklenmesi ve korunmasına yönelik ilk sistematik girişim UNHCR (BMMYK-Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) tarafından 1997 yılında yayınlanan raporda ortaya konmuştur (UNHCR, 1997). Kentlerde yaşayan göçmenler için kullanılan "kent mültecileri (urban refugees) tanımı ile kamplarda yaşayanların aksine kent mültecilerinin bağımsız olarak yaşayabileceği, kendi geleceklerini kurabileceği ve daha iyi bir gelecek için daha fazla şansları olduğuna vurgu yapılmıştır. Ancak kent mültecilerinin kamplardaki durumun aksine

barınma, giyim, gıda gibi temel ihtiyaçları güvence altında olmayıp bunlarla birlikte istismar, tutuklanma veya gözaltına alınma, düşük ücretle çalıştırılma vb. gibi tehlikelere de açık halde bulundukları ifade edilmektedir. Kendilerini daha iyi hissedecekleri güvenli bir ortam ve ekonomik bağımsızlık bulma umuduyla kentlere gelen mülteciler, uyum sağlamaya çalıştıkları kentin kendi yoksullarının karşılaştıkları sorunların tümüyle yüz yüze gelmektedir. Yoksul yerlinin risklerine ek olarak kent mültecileri, mülteci statüsünden kaynaklı birçok diğer zorluklarla da yüzleşmektedir. Yapılan araştırmalar ve uluslararası raporlara göre tüm dünyada kent mültecileri sıklıkla olumsuz barınma koşulları (kalabalık haneler ve sağlıksız koşullar), ciddi sağlık sorunları (sağlık hakkına erişmeme), korunmasız ve savunmasız yaşam koşulları (taciz, ayrımcılık, eşitsizlik, cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet, insan kaçakçılığı ve ticareti) ve ayrıca statü temelli olarak korunmasızlık (geri gönderilme, tutuklanma, gözaltına alınma), enformel istihdama katılım (yoğun emek sömürüsü) gibi geniş bir yelpazede yer alan risklerle yüzleşmektedir. (UNHCR, 2012).

Göçmenler, kentlerde yerleşim arayışları sonucunda genellikle ya kentlerin dış çeperlerinde, yasal olmayan yerleşim alanlarında, ya da kent merkezinde terkedilmiş, boş, bakımsız durumda olan, kentsel kültürel mirasın ekonomik ve yasal engellerle koruma veya yenileme faaliyetlerinden yararlanamayan yapı ve mahallelerine yönelmektedir. Bu ilişki, göç alan kentlerde, göçmenler ve kentin genellikle bakımsız ve çöküntü alanı haline gelmiş mahalleleri, tarihi alanları ve yapıları kültürel mirası ile bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır.

Kitlesel Göç ve Kültürel Miras İlişkisi

Kitlesel göç ve kültürel miras kavramlarının her ikisini de ele alan, Sürdürülebilir Kalkınma için Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi (UN, 2015), kapsamında belirlenen 17 hedeften birisi, Hedef 10 başlığı “Ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılması” olarak tanımlanmış, hedef içinde göç hareketleri konusunda aşağıda alıntılanan yaklaşım ortaya konmuş bulunmaktadır:

“Göçmenlerin kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınmaya olan müspet katkısını tanıyoruz. Aynı zamanda, uluslararası göçü de,

uyumlu ve kapsayıcı yaklaşımlarla göçün kaynaklandığı, geçiş yapılan ve nihai varış yeri olan ülkelerin kalkınmasıyla önemli derecede ilişkilendirilebilir olan çok boyutlu bir gerçek olarak tanıyoruz”.

Aynı başlık altında madde 10.7, “planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasıyla insanların sistemli, güvenli, düzenli ve sorumlu göçlerinin ve yer değiştirmelerinin kolaylaştırılması” yönünde tavsiyede bulunmaktadır. Gündemde Hedef 11 başlığı “Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları” olup bu başlık altında “şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması” hedefi ortaya konmuştur. Tavsiyeler arasında, 11.4 maddesinde “dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunması ve gözetilmesi çabalarının artırılması” da yer almaktadır.

Bu iki konu, yani “göç hareketleri” ve “kültürel miras” arasındaki bağlantı ve ilişkiler, özellikle, yoğun göç hareketleri ile hızlı kentsel ve sosyal değişime uğrayan kentler ve kentsel kültürel mirasın göçmen yerleşimleri ile maruz kaldığı etkiler bağlamında çeşitli araştırmalarda ele alınmış olmasına rağmen, yazında görece az incelenmiş ve araştırılmış bir konudur.

2030 Gündemi Zirvesi sonrasında yapılan ilk Birleşmiş Milletler Küresel Zirvesi olan Habitat III Zirvesinde bu iki konunun bağlantı ve ilişkileri açısından ipuçları sunabilecek yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Yirmi yılda bir düzenlenen ve ikincisi 1996 yılında İstanbul’da yapılan, “Habitat”, Birleşmiş Milletler Konut ve Sürdürülebilir Kentleşme Konferanslarının üçüncüsü Ekim 2016’da Ekvador’un Quino şehrinde gerçekleştirilmiştir. Zirve sonrası yayınlanan Yeni Kentsel Gündem Metninin [6] kültürel miras ve koruma alanında çalışanlar açısından en önemli yanlarından birisi, kültürel mirasın, tarihi kentlerin ve yerleşimlerin, sürdürülebilir kalkınma açısından yaşayan bir örnek olduğu yaklaşımının ortaya konması oldu. Bu anlamda tarihi kentsel alanlar farklı işlevlerin bir arada nasıl bulunabileceğini, insan ölçeğini, yoğun olsa da kullanışlı mekânsal düzenlemeler yapılabileceğinin kanıtlarını sunmaktadır. Bu alanlar, kuşaklar boyunca aynı veya farklı amaçlar için kullanılmış, değerini koruyarak her yeniden kullanımda daha da zenginleşmiş, zaman içindeki tüm katmanların özelliklerini yansıtan, tarih boyunca insanların ve toplumun yaşamlarına dair izler taşıyan ve kentsel alanlara gerçek değerini veren mekanlar olarak değerlendirilmiştir. Yeni Kentsel Gündem, kültürel mirası, toplumsal birliktelik ve kaynaşmayı, kapsayıcı ve eşitlikçi toplumsal yaklaşımları

kolaylaştıracak bir alan olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım da, kent mültecilerinin, göçmenlerin kente ve yerli topluma adaptasyon ve entegrasyon sorunlarında kültürel mirasın kilit bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Göç ile gelişen toplumsal hareketlerin kent ve kentsel kültür mirası bağlamındaki etkileri aşağıda özetlendiği gibi, fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik olmak üzere üç ayrı boyutta ele alınabilir.

Sürecin fiziksel boyutu değerlendirildiğinde, kitlesel göç hareketlerinin nüfus artışı, hızlı kentleşme gibi etkileri yapısal fiziksel çevrede kentsel altyapı, konut ve ulaşım ihtiyaçlarını artırmakta, bunun sonucu olarak kentlerin giderek yayılmakta ve büyümekte olduğu izlenmektedir. Yoğun yapılaşma ve özellikle çok katlı yapı gelişimi kentsel tarihi peyzaj alanlarında görsel ve işlevsel bütünlüğü tehdit eden en olumsuz gelişmelerden birisidir. Kent nüfusunun artması, yapı stoğundaki artış ve çeşitlenme ile iskan davranışlarının değişmesi ve yerleşim hareketliliğinin artması, kent merkezinde demografik yapının değişmesi, mevcut yapıların eskimesi, bakımsız ve boş kalması ile çöküntü alanları oluşumunu hızlandırmaktadır. Bunlarla birlikte kentin kaynaklarının artan nüfus ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılması, kentin sahip olduğu kültürel mirasa ilişkin değerlerin bakım ve onarımı konularının göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Göç hareketlerinin kentsel tarihi çevrelere olan etkilerinin sosyo-kültürel boyutunda aşağıdaki sonuçlar izlenebilmektedir:

- kentin çoklu, çok kültürlü, çok kimlikli ve heterojen bir sosyal yapıya dönüşmesi; ortak değerlerin azalması, aidiyet duygusunun azalması,
- yaşam biçimlerinde çeşitlenme, dinsel, sosyal, geleneksel pratiklerin bazen birbiri ile de çatışacak şekilde aynı kentsel mekanlarda yaşanmasındaki zorluklar,
- hızlı değişim, geçicilik ve geçici kullanımın yaygınlaşması, korumaya ilişkin düşünsel kavramsal temellerin yıpranması,
- yaşam kalitesinde azalma, suç oranlarındaki artış ve güvensizlik duygusunun yaygınlaşması

Ekonomik boyut ele alındığında, hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin en belirgin sonuçları kentin emlak piyasasındaki etkiler olarak ortaya

çıkılmaktadır. Kentlerde rant alanları oluşması, ekonomik temelli kentsel dönüşüm hareketleri, mutenalaştırma veya yıkım yoluyla tarihi alanların kaybını tetikleyen etkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Göç alan kentlerde ucuz iş gücündeki artışa bağlı olarak, kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması, düşük çalışma standartları ve iş güvenliği nedeniyle iş gücü piyasasındaki dengelerin değişmesi sürecin ekonomik sonuçlarından birisi olarak görülmelidir. Bunlarla birlikte enformel ticaret ve uğraşlar, ilgili sektörlerin yoğunluğuna göre mekânsal tercih ve ihtiyaçları etkilemektedir. Göç hareketlerine bağlı yeni iş ve ekonomi alanları ile bunların kentsel mekana etkileri de ekonomik boyut kapsamında değerlendirilmelidir.

Her üç boyutta, kitlesel göç hareketleri ile kentin ve kentsel tarihi çevrenin dönüşümü kentin toplumsal yapısının değişimi ve çok kültürlülük ile kent ve kentli kimliklerinde farklılaşmaya yol açmaktadır. Kentin geleneksel kullanım modellerine göre inşa edilmiş yapıları fiziksel çevresinde işlev değişiklikleri, kamusal ve özel alanların bu işlev değişikliğine adaptasyon sorunlarını da birlikte getirmektedir. Bu şekilde tarihsel süreç içinde yerel, geleneksel değerlerin biçimlendirdiği kentsel kültürel miras, çoklu ve farklı kültürel değişimlere açık hale gelmektedir.

Günümüzde, özellikle kentsel ekonomik, politik ve demografik nedenlerle hızlı değişim süreçlerinin yaşandığı kentlerde, kentsel kültürel mirasın korunması bağlamındaki zorluklar ve tehditler farklı boyutlarıyla çeşitli araştırmalarda ele alınmış, yakın gelecekte giderek artması beklenen göç hareketleri ile kentlerin ihtiyaç duyacağı altyapı, barınma ve diğer hizmetlerin yeterliğini ele almak zorunluluğu ortaya konmuştur. Göç hareketlerinin tarihi kent merkezlerine yönelmesi, kentlerde kültürel mirasın ve tarihi mahallelerin korunmasına ilişkin büyük zorluklar içeren ve çoğu zaman yetersiz kalan çabaları daha da güçleştirmekte ve hatta etkisiz kılmaktadır. Bu doğrultuda kitlesel göç hareketlerine bağlı yerleşim eğilimlerinin tarihi kentsel alanlardaki etkilerinin bu bakış açısı altında değerlendirilmesi ve ele alınmasını içeren farklı koruma yaklaşımlarına olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Kültürel miras ve koruma alanında da geçen zaman içinde bu anlamda yaklaşım ve anlayışlar farklılaşmış, münferit eserlerin ele alınmasından, kırsal, kentsel ve bölgesel olarak insan ve yaşam boyutunu da dışlamayan, tarihi kentsel peyzaj olarak adlandırılan kavrama doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Koruma Kavramının Gelişimi ve Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramı

Kültürel mirasın korunması alanında başlıca uluslararası kavram ve yaklaşımlar özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan düşünceler ve oluşturulan kurumsal yapılar aracılığıyla gelişmiştir. Günümüze kadar gelen bu süreçte, başlangıçta yaygın olan anlayışın, kültürel mirasın ve tarihi eserlerin tek bir bina veya münferit bir eser ölçeğinde ele alınmasından daha geniş kentsel ve kırsal bölgeleri içermek üzere tanımlamak üzere değişime uğradığı görülmektedir. 1945 yılında kurulan UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) katkılarıyla ve 1950’li ve 1960’lı yıllarda uluslararası düzlemde yürütülen kampanyalar ile koruma bilinci ve girişimleri hız kazanmış, ICOMOS, ICOM, ICCROM gibi organizasyonlar kurumsal yapıları ile sürece önemli değerler sunmuşlardır. Koruma kavramının bu şekilde, uluslararası tüzük, anlaşmalar ve ilkeler ile belirli bir eşgüdüm ve kavramsal çerçevede ele alınma olanağı bulunmuştur (Bandarin ve Van Oers, 2012).

Koruma anlayışının gelişiminde belki de en önemli belgelerden birisi olan 1964 tarihli “Tarihi Yapıların ve Alanların Korunması ve Restorasyonu Tüzüğü (Venedik Tüzüğü)”, insanlığın ortak kültürel mirası sayılan yapıların ve bunların bulunduğu fiziksel çevrelerin otantik, özgün niteliklerinin korunmasına ilişkin başlıca prensipleri ortaya koymuştur. Venedik Tüzüğü her ne kadar mimari koruma kavramına odaklanmış olsa da, “tarihi eser” tanımı içinde “belli bir medeniyetten kalanlara ilişkin kanıtlar veya tarihi bir olayın gerçekleştiği ve kentsel ve kırsal alanlar” tanımlamasını da içererek zamanına göre oldukça ileri bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Venedik Tüzüğü doğrultusunda ortaya konan koruma prensipleri bugün halen önemini ve geçerliliğini yitirmemiştir.

1972 yılında UNESCO öncülüğünde hazırlanarak kabul edilen “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına dair Sözleşme” sonrasında uluslararası “Dünya Mirası Komitesi” kurulmuş ve “Dünya Mirası Listesi”, “üstün evrensel değer” kavramı altında küresel ölçekte korunması gerekli kültürel mirasın tanımlanması ve belirlenmesi için esasları ortaya koymuştur. Bundan kısa bir süre sonra, 1976 yılında yine UNESCO tarafından “Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü Konusunda Tavsiye” adı altında yayımlanan belge, koruma konusuna bütüncül yaklaşımı, tarihi alanların korunması ve geliştirilmesi için halkın katılımını vurgulayarak otuz

yıl sonrasını “tarihi kentsel peyzaj” yaklaşımına ilk kavramsal açılımları sağlamıştır. Buna göre tarihi alanların çevresi ile birlikte ele alınması yaklaşımı ortaya konmuş, “tarihi alanların bütüncül olarak, dengesi ve kendine özgü doğasının, onu oluşturan parçaların birleşiminden meydana geldiği uyumlu bir bütün halinde ve yapılar kadar insan faaliyetlerini de içerecek bir şekilde” ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Jokilehto, 2010).

1975 yılında yayınlanan “Amsterdam Deklarasyonu” ile 1987 yılında yayımlanan ve aynı zamanda Washington Deklarasyonu olarak da bilinen “ICOMOS Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” de, tarihi yapıyı çevrenin korunması ve geliştirilmesi için bütüncül yaklaşımların önemine yapılan vurgu bakımından yirminci yüzyılın ikinci yarısının önemli belgeleri olarak sayılmalıdır.

Koruma alanına 2000’li yıllarda eklenen iki yeni kavramdan birincisi koruma sürecinde güvenilirlik, kapasite geliştirme ve iletişim gibi kavramların önemine işaret edilen Budapeşte Deklarasyonu; ikincisi ise korumanın kapsamını kültürel çeşitlilik ile birlikte ele alan Faro Sözleşmesidir. UNESCO Dünya Miras Komitesi’nin tüm Taraf Devletleri kabul etmeye davet ettiği ve 4C olarak tanımlanan bu hedefler, varlıkların Güvenilirliğini (Credibility) güçlendirmek; etkin Korunmasından (Conservation) emin olmak; etkili Kapasite Oluşturmak (Capacity-building); kamu bilincini artırmak ve bunu iletişim (Communication) aracılığıyla genişletmek olarak özetlenmektedir. Bu dört kritere 2007 yılında beşinci olarak Topluluk (Community) ilave edilmiş ve diğer dört kriterin gerçekleştirilmesi için toplulukların özelliklerinin dikkate alınmasının önemi vurgulanmıştır (Dinçer, 2013).

“Tarihi Kentsel Peyzaj” kavramı, uluslararası çerçevede, kültürel mirasın tanımlanması, korunması ve değerlendirilmesi anlayışlarına getirilen son ve en önemli katkılardan birisidir. 2005 yılına Viyana Memorandumu ile kabul edilen bu kavramın başlıca ayrıcalığı kültürel mirasın somut ve soyut bağlamına yapılan vurgu ile koruma politikalarında ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel etmenlerin karmaşık ilişkileri ve sistematik eşgüdümü konusunda ortaya konan ve sonraki süreçlerde 2011 yılındaki UNESCO Tavsiyesinin de temel eksenini oluşturan yeni yaklaşımlardır. Tarihi kentsel peyzaj kavramı ile kültürel miras tanımı, kentsel alanın tarihi süreç içinde doğal ve kültürel değerlerin de katmanlaştığı ve kültürel mirasın bağlamını, salt yakın coğrafi çevresinde değil, bunun daha da ötesinde ele almanın gerekliliğini ortaya koyan bir şekilde genişletilmiştir (Jokilehto, 2010).

Bu şekilde, koruma girişimleri, fiziksel yapıyı çevre ile doğal çevrede, insan yaşam çevresinin niteliği, kentsel alanın üretkenliği ve sosyo-ekonomik gelişimi ile dengeli ve sürdürülebilir şekilde ilişkilendirilmek suretiyle ele alınmaktadır. Yukarıda özetlenen öncül yaklaşımların birikimiyle oluşturulan Tarihi Kentsel Peyzaj kavramı, tarihi kentin ele alınması ve değerlendirilmesi konusunda uzun entelektüel süreçlerin bir sonucudur. Bu yaklaşım, değişimin sürekliliğini bir kentin geleneksel yapısının bir parçası olarak kabul eder ve tarihi kentsel alanları, uzun zamandır süregelen ve halen de devam eden dinamiklerin ürünü olarak değerlendirmeyi öngörür (Bandarin ve Van Oers, 2014) . Uzun dönemli bir vizyon geliştirilmesi, toplumların kapsayıcı bir şekilde sürece dahil olması ve hızlı gelişimin olumsuz etkilerinin bu yaklaşımla giderilmesi Viyana Memorandumunda da altı çizilen, gelişimin yönetilmesine ilişkin diğer önemli temel unsurlardır.

Tarihi Kentsel Peyzaj kavramı ile önerilen kapsamlı yaklaşımda, kentsel alanların toplumsal boyutu önceliklidir. Kent sakinlerinin, yaşam, çalışma ve dinlenme ortamlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile “yaşam kalitesinin” artması, tarihi kentsel alanların geliştirilmesi süreçlerinin temel amaçlarından birisi olarak kabul edilir (Viyana Memorandumu, Madde 17). Yerli ve uluslararası toplumların kültürel çeşitliliği, yaratıcılığı, gelenekleri, algı ve değerleri, kentsel alanın toplumsal ve fiziki değişiminin yönetilmesinde başlıca unsurlar olarak kabul edilir (Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi Madde 12).

Kitlesel Göç ve Kültürel Miras İlişkisinde Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramı

Kentsel alanların, toplumsal, işlevsel ve fiziki değişiminin esaslı yönlendiricilerinden birisi olarak, göç konusu da, tarihi kentsel alanların geliştirilmesi ve yönetiminde, Tarihi Kentsel Peyzaj kavramının çoğulculuk, çok katmanlılık, dinamik ve kapsayıcı boyutları açısından önemli görülmüştür. 2011 yılında yayımlanan Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi, aslında göç konusuna özel bir önem atfetmiş ve giriş kısmındaki ilk maddede aşağıda alıntılanan metne yer verilmiştir:

“Bizim zamanımız, tarihteki en büyük insan göçünün şahididir. Bugün, dünya nüfusunun yarısından fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Kentsel alanların; büyüme motorları, girişimcilik ve yaratıcılık merkezleri olarak önemi her geçen gün artmaktadır.

Kentler, istihdam ve eğitim fırsatları sağlamakta, insanların gelişen ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap vermektedirler”.

Bütün bu yaklaşım ve değerlendirmeler, tarihi kentsel peyzaj kavramı kapsamında, göç hareketleriyle etkileşim halinde büyüyen ve değişen kentsel alanların ve tarihi çevrelerin yönetim süreçlerine bağlı olarak değer kaybedebileceği gibi, göçle değişen toplum yapısının çoğulcu, çok katmanlı ve çok kültürlü etkileri ile değer kazanabileceğini de göstermektedir. Bundan daha da önemlisi bu anlayışla yürütülen tarihi kentsel alanların yönetim süreçleri, kitlesel göçün kentsel yaşama olumsuz etkilerini azaltabilir, toplumsal bütünleşme ve kapsayıcı politikaların hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Göç etkilerinin tarihi kentsel peyzaj içinde en görünür sonuçlarından birisi, büyük kentlere gelen göçmenlerin özellikle kentlerin tarihi alanlarında bakımsız, boş, terkedilmiş tarihi yapıları işgal yoluyla barınma sorunlarını çözmeye girişimleridir.

Türkiye’deki koşullar ele alındığında, savaş, iç çatışma ve yoksulluk gibi nedenlerle ülkelerini terk ederek, genellikle Avrupa’da başka bir ülkeye gitmek umudundaki göçmenlerin uğradığı ilk şehirlerden birisi İstanbul olmaktadır. Başta Suriye olmak üzere, en fazla Nijerya, Senegal, Afganistan, Irak, Suriye, Somali ve Filistin gibi ülkelere gelen göçmenler buldukları yaşam imkanlarına bağlı olarak çoğu zaman Avrupa’ya gitmek yerine İstanbul’da kalmayı tercih etmektedir. İstanbul şehri, kitlesel göç ve kültürel miras ilişkisinin ele alınması anlamında en hassas ve dikkate değer kentsel alanları içeren şehirlerden birisidir. Türkiye’de bulunan göçmen nüfusun yaklaşık 1/3 oranındaki kısmı İstanbul’da yaşamaktadır. Başka şehirlerde kayıtlı olmakla birlikte, İstanbul’da iş, çalışma ve yerleşme imkanlarına daha kolay erişim sağlayarak kayıt dışı yer değiştiren kesimlerin varlığı da bilindiğinden bu oranın gerçekte tespit edilenden çok daha yüksek olduğu dikkate alınmalıdır. 2016 yılında İstanbul’daki göçmen nüfusu yaklaşık bir milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu rakamın en az yarısı 2011 yılından beri derinleşerek artan Suriye krizinden kaçan mültecilerden oluşmaktadır. Göç İdaresinin 20 Aralık 2018 tarihli verilerine göre 557.694 kişi ile İstanbul, Türkiye’de en çok Suriyeli göçmen barındıran şehirdir. Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin ve Kilis bölgesel yakınlık nedeniyle İstanbul’dan sonra en çok Suriyeli göçmen barındıran şehirler

olmakla birlikte, bu şehirleri de yine Bursa, İzmir ve Konya gibi büyük kentler takip etmektedir [7]. Göçmenlerin İstanbul'da yoğun olarak yaşadığı yerler arasında Esenyurt, Başakşehir, Sultangazi, Küçükçekmece ve Bağcılar gibi kentin dış çeperlerindeki yoğun gecekondü ve enformel yerleşim alanları içeren semtler bulunmakla birlikte, özellikle kent merkezinde enformel ticaret imkanlarına yakınlık ve boş, terkedilmiş, tarihi binaların mevcudiyeti nedeniyle Fatih, Zeyrek ve Süleymaniye Mahalleleri ve Beyoğlu, Tarlabası bölgeleri gibi tarihi kent merkezleri de göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır (Erdoğan, 2017).

1985 yılında, Süleymaniye, Zeyrek, Topkapı Arkeolojik Parkı ve Kara Surları olmak üzere başlıca dört bölge ele alınarak, UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi doğrultusunda "İstanbul'un Tarihi Alanları" adıyla, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kaydedilen İstanbul kenti için kültürel miras alanlarının farklı boyutta bir hassasiyeti bulunmaktadır. UNESCO tavsiyeleri doğrultusunda, tarihi alanların ve özellikle Dünya Mirası kabul edilen bölgelerin kısa, orta ve uzun vadeli planlarla koruma amaçlı olarak ele alınması gereklidir. Bu amaçla, İstanbul için hazırlanan "İstanbul Tarihi Alanları (Tarihi Yarımada) Yönetim Planı", İstanbul'un korunması gerekli tarihi kentsel alanlarının Dünya Miras Listesine dahil edilmesinden yaklaşık 27 yıl sonra Ekim 2011 yılında hazırlanmıştır. Tarihi Yarımada içinde Dünya Miras Komitesi tarafından Dünya Miras Listesine alınan başlıca dört bölgede;

- (1) Topkapı Sarayı, Sultan Ahmet Camii, Ayasofya ve arkeolojik park içinde bilinen yapılar,
- (2) Kapalı çarşılar ve Süleymaniye Camii'ni de içeren Süleymaniye Mahallesi,
- (3) Zeyrek Camii ve önemli diğer Bizans eserleri ile birlikte Zeyrek Mahallesi ve
- (4) İstanbul kara surları bulunmaktadır.

İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetim Planı içinde bulunan yapı ve yerleşimler (en yenisi 2010 tarihli) ilgili plan ve raporlara göre; %47 mesken, %33 ticari ve %20 diğer tesisler olmak üzere tespit edilen bir işlevsel dağılıma sahiptir. Bu bilgiye göre tarihi alanın yaklaşık yarısı iskan amaçlı işlevler barındırmaktadır. Tarihi kentsel alan yönetimi, İstanbul'da bu haliyle

önemli ölçüde sosyal yapıya ve kentsel toplumsal kompozisyona bağlıdır. Yönetim Planı dahilinde verilen bilgilere göre, İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetim Planı içinde bulunan yapıların yaklaşık %60'ı, İstanbul'da tampon bölgeler de dahil tüm tarihi alan içindeki yapıların %70'i, tarihi geleneksel yapı dokusu en hassas ve korunması gerekli değerlerden birisi olarak görülen Zeyrek mahallesinde ise yapıların %75'i özel mülkiyete aittir (İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2011).

Süleymaniye ve Zeyrek mahallelerinde bulunan geleneksel, tarihi, çoğunlukla ahşap konut yapıları ve bunlardan oluşan mahalleler, Dünya Miras Listesine alınma kriterlerinden (iii) numaralı kriteri, “eşsiz evrensel değer” tanımı altında, özellikle son dönem Osmanlı kentsel mimarisi bağlamında “yaşayan ya da kaybolmuş bir medeniyete veya kültürel geleneğe ait eşsiz ya da en azından ayırt edici kanıtlar taşıması” durumu dolayısıyla dünya kültür mirası sayılmaktadır. Suriye krizi gibi yoğun kentsel toplumsal dinamikleri etkileri henüz görülmeden yapılan istatistiklere göre, son 25 yılda; Süleymaniye bölgesindeki geleneksel yapıların dörtte biri, Zeyrek mahallesindeki geleneksel yapıların ise üçte biri tamamen ortadan kalkarak kaybedilmiştir.

İstanbul Alan Yönetim Planı (2011) içinde özellikle geleneksel yerleşim alanlarında özellikle iç göçün etkilerine ve demografisine sıkça değinilmiş, Planın hazırlandığı tarihten kısa bir süre önce başlayan Suriye krizi ve buna ilişkin göç hareketleri henüz etkileri görülmediği için dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte Süleymaniye ve Fatih Mahallelerinde yasadışı göçmenlerin yerleşimine ilişkin tespitler rapora dahil edilmiştir. Planda, çeşitli tarihi dokuya sahip mahallelerin “..*mülk sahipleri tarafından terk edilmiş ve köhnemekte olan binalara göçle gelen yoksul nüfusun yerleşmesi sonucunda bu durumun getirdiği sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim ve koruma gibi sosyal ve kültürel ağırlıklı sorunların mevcudiyetinden*” bahsedilmiştir. Süleymaniye Bölgesi için “..*yaşayanların büyük çoğunluğunun göçle gelmeleri ve bunun yarattığı sosyal, ekonomik, kültürel ve korumaya ilişkin sorunlar ile yaşam kalitesini artırmak için gerekli sosyal, ekonomik ve kültürel projelerin yeterince gelişmemiş olması..*” şeklinde göçe bağlı sorun tespitleri de yapılmıştır. “Göç” ve “değişken nüfus”, Planda bölge için olası tehditlerden birisi olarak tanımlanmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalara ilişkin olarak da Avrupa Birliği tarafından desteklenen İGEP (İç Göç Entegrasyon Projesi), tam adıyla “Önemli Göç Alan Kentler

Olarak İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa'nın Ekonomik ve Sosyal Entegrasyon Problemlerinin Çözümüne Destek Projesi örnek olarak gösterilmiştir [8].

2011 tarihli İstanbul Alan Yönetim Planı, Mayıs 2018 tarihinde güncellenerek yayınlanmıştır. Bu güncellemede Suriye krizi etkilerine de değinilmiş ve aşağıdaki ifadelerle yer verilmiştir:

“Suriyeli göçmenlerin yaşam koşullarının zorluğu ve kalitesizliği, koruma ve kullanma bilincinin eksikliği, bilinçsiz müdahaleleri düşünüldüğünde, toplumun güvenliği ve tarihi-kültürel değerlerin tahribatı açısından ciddi risk oluşturabilecekleri gözlenmektedir. Ayrıca, karmaşık mülkiyet sorunu, denetimsizlik, hukuksal boşluklar ve yetersizlikler, ilçede fiziki ve sosyal köhnemeyi hızlandırmaktadır”.

Tarihi kent merkezlerinin göç hareketleri ile karşılaştıkları sorunlar ve baskılar ile kentsel alanlar ve tarihi, terkedilmiş, bakımsız yapıların göçmenler tarafından işgali örneklerine dünyanın diğer büyük şehirlerinde de sıkça rastlanmaktadır. Kimi örneklerde yerel halkın ve yönetimlerin tepkisi ile müdahale edilerek gerginlik ve çatışmanın tırmandığı görülmektedir. İtalya, Roma'da Salaam Palace olarak da bilinen, Roma Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesinin eski binaları, San Basilio eski ilaç fabrikası ve tarihi kent merkezinde, sıkça yer değiştirildiği, dolup, boşaldığı için takip edilemeyecek kadar çok sayıda eski yapı, benzer şekilde göçmenler tarafından işgal edilmiştir. Göçmenler tarafından işgal edilen ve polis gücüyle boşaltılana kadar özellikle Afrikalı göçmenler için bir güvenlik alanı ve referans noktası olan “Hotel Africa” uluslararası basında yer aldığı için bu anlamda tanınmış örneklerden birisidir.

Ancak işgal ile başlayan bazı göçmen yerleşim hareketleri de yerel toplumun desteği, göçmenlerin kendi çalışmaları ve bazı sivil toplum örgütlerinin de destekleriyle tüm taraflar açısından kabul edilen düzenlemelere dönüşmektedir. Yine Roma'da başka bir örnekte sivil toplum örgütlerinin katılımı ve göçmenlerin kolektif çalışmasıyla düzenlenerek 450 göçmene ev sahipliği yapan Tiburtina tren istasyonunun kullanılmayan hangarları, göçmenler için barınak sağlamanın yanı sıra ticaret, ibadet ve yemekhane işlevleri ile tam bir yaşam alanına dönüşmüştür (Giecilio, 2015).

Benzer şekilde Yunanistan, Atina'da, tarihi kent merkezinde Viktorya Meydanında, yaklaşık yedi yıldır kullanılmamakla birlikte içindeki ekipman

ve tefrişatı ile boş halde bulunan yedi katlı eski City Plaza Otelı “Ekonomik ve Politik Mülteci Dayanışma İnisiyatifi” hareketi tarafından işgal edilmiş ve Mayıs 2016 ayında Türkiye’den Yunanistan’a geçen 400 kadar göçmene ev sahipliği yapmaya başlamıştır [9].

Başlangıçta göçmenlerin temel olarak barınma sorununa çözüm olarak başlattıkları bu türden işgal eylemleri, yerel ve merkezi yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin ve yerel halkının sahiplenmesi, desteği ve katılımı ile birlikte, göçmenlerin uyum ve entegrasyonuna yönelik toplumsal kazanımlarla ve bununla birlikte işgale uğrayan yapıların ve tarihi çevrenin işlevlendirilmesi ve yaşama kazandırılması gibi olumlu süreçlere dönüşebilmektedir. Aslında tarihi kentsel peyzaj kavramı altında tavsiyede bulunulan yaklaşım bu ve benzeri girişimlerdir. Tarihi kentsel peyzaj alanı içinde, kamusal ve özel mekanların kullanıcılarının yaşam kalitesinin artırılması, kültürel çeşitlilik, çok katmanlı ve işlev kazandırılarak toplumsal yaşama katılan tarihi alanlar böylece toplumsal birlikteliğin de güvencesi haline gelecektir. Sosyal birliktelik ve entegrasyonu hedefleyen dünyadan diğer örnekler, bu türden girişimlerin yalnızca yapısal fiziksel çevredeki mekânsal düzenlemeler olarak değil, sosyal, kültürel, ticari, ekonomik bileşenleri ile de kurgulandığı zaman başarılı olduğunu göstermektedir.

Toplumsal Birliktelik ve Entegrasyon

Göçmenlerin entegrasyonu mevcut bir sosyal sisteme yeni bireylerin uyumlu bir şekilde katılması anlamına gelmektedir. Yapısal fiziksel çevrede bu katılım sosyal dokunun ve yerleşik topluluğun demografik, kültürel ve ekonomik niteliklerinin çeşitlenerek değişmesine yol açmaktadır. Vermeulen ve Penninx (2000), entegrasyonu çok boyutlu bir kavram olarak nitelendirmiş, bu kavram içinde yapısal entegrasyon ve sosyo-ekonomik özelliklerin eğitim, istihdam ve kültürel boyutları ile yerli toplum ve göçmenler arasındaki sosyal irtibat, paylaşılan değerler ve her iki tarafın kültürel değişimleri ile irtibatlı olduğunu aktarmıştır. Entegrasyonun sağlanmasında en önemli faktörlerden birisi olarak görülen konu ekonomik entegrasyon ve göçmenlerin istihdamıdır. Ekonomi, ticaret ve istihdam karşılıklı etkileşimin düzeyini ve niteliğini belirlemekte, yerel dil ve kültürün öğrenilmesini kolaylaştırmakta ve karşılıklı güven ilişkisi içinde ortak bir

gelecek kurulması yönündeki beklenti ve algıları güçlendirmektedir (Phillimore ve Goodson, 2006).

Göçmenlerin özelliklerine uygun işlerde istihdamı veya kendi ticari faaliyetlerini geliştirmeleri için tanınan fırsatlar veya verilen destekler, bir çok örnekte başarılı entegrasyon girişimlerinin temelini oluşturmuştur. Zhuang ve Chen (2017) Kanada’da etnik perakende ticareti ve etnik alışveriş merkezlerinin, yoğun göçmen nüfusu barındıran bölgelerde giderek gelişen bir girişim türü olduğundan bahsetmektedir. Etnik ticaret, kentin en eski bölgelerinden, en gözde alışveriş merkezlerine kadar, çeşitli ölçeklerde kurulabilen dinamik ve etkin bir ticari faaliyet olarak görülmektedir. Toronto’da özellikle düşük gelir grubundan göçmenlerin yaşadığı ve giderek çöküntü alanı haline gelen bazı bölgelerin etnik ticaret ile yeniden canlandığını ve kentsel mekanın geri kazanımında bu faaliyetlerin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımla etnik ticaret ve buna ilişkin mekan üretiminin değer kaybına uğramış kentsel alanlar için üzerinde durulabilecek bir fırsat olduğu görüşü ifade edilmektedir.

Bir başka önemli örnek, ABD’de, Boston Şehrinde 2001 yılından beri yürütülen “Arka Sokaklar (Back Streets)” Programıdır. Program, kent merkezinde kentsel dönüşüm ile yerlerinden olan ve özellikle göçmenler tarafından yürütülen küçük ve orta ölçekli işletmeleri, bu işletmelerin göçmen yaşamları için olan önemi dolayısıyla korunması amacıyla mekânsal, işgücü, işletme ve diğer destekleri sağlamayı amaçlayan bir girişimdir. Boston şehrinde sayıları dört bini bulan, hafif endüstri ve ticaretle uğraşan küçük ve orta ölçekli işletmeler tekstil, gıda, yedek parça, elektronik vb. birçok sektörde toplam yaklaşık yüz bin kişiye istihdam sağlamakta (şehirdeki toplam istihdamın yaklaşık beşte biri) ve toplam yıllık vergi tutarı 30 milyon ABD dolarını bulmaktadır [10].

Roma’da önceden önemli bir ticari merkez ve yerleşim alanı olan Esquiline bölgesi, 1950’li yıllardan itibaren büyük işletmelerin bu alandan kentin dışına taşınması nedeniyle değerini kaybetmeye başlamış, sonrasında da giderek bir çöküntü alanına dönüşmeye başladığı 1960’lardan itibaren göçmenlerin yoğun olarak yerleştikleri bir bölge haline gelmiştir. Bu alandaki eski işletmelere ait yapılar işgal edilerek göçmenlerin tekstilden, gıdaya, mücevherat ve döviz işlerine kadar bir dizi yasal ve yasal olmayan alanlarda faaliyet gösterdikleri işletmeler haline gelmiştir. Tarihi kent

merkezinin içinde, şehrin ana demiryolu istasyonunun ve üniversitenin hemen yanı başında olan bu alanda, mevcut heterojen ve çok kültürlü yapı, Esquiline Meydanını sosyal, kültürel, gastronomik çeşitliliği ile kent halkı ve turistler için giderek bir çekim merkezi haline getirmiştir.

Ekonomi temelli yaklaşımların yanı sıra, sosyal ve kültürel temelli etkinliklerin de toplumsal birliktelik ve entegrasyonu sağlamada önemli rolü bulunmaktadır. Başarılı bir toplumsal birliktelik ve entegrasyon hem göçmenler hem de onları kabul eden toplulukların esnekliği, hoşgörüsü, iyi niyet ve cömertliğini gerektirir. Kent yaşamının ve kültürünün esasında “yabancıların birlikteliği” bulunduğunu ifade eden Young (1990), kentlerin bu şekilde farklı kültürlerin karşılaştığı, bir arada rol üstlenerek kaynaştığı bir sahne olduğu benzetmesini yapmaktadır. Bu tanımlamadan hareketle kentin kültürünün temelini oluşturan tarihi peyzajın da sahnede önemli bir bileşen olduğunu vurgulamak gerekir.

Tarihi kentsel peyzaj içinde, entegrasyon amacıyla gerçekleştirilen sosyal ve kültürel etkinliklere başka bir örnek, Kanada, Toronto’da “Topluluk (Cemaat) ve İnanç Yürüyüşleri – Community and Faith Walks” adıyla, Toronto Şehri Okul Yönetim Kurulu (Toronto District School Board) tarafından düzenlenen etkinliklerdir. Bu etkinliklerde öğrencileri göçmen topluluklarıyla buluşturma, yerel halkın ve göçmenlerin kullandığı cami, kilise ve sinagoglar gibi dini mekanları ziyaret etme ve buradaki cemaatlerle görüşme gibi etkinliklerle, özellikle öğrencilere yönelik olarak yerel nüfus ile göçmenler arasında toplumsal birlik sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülmektedir [11]. Benzer etkinlikler yerel yönetim veya sivil toplum örgütleri inisiyatifleri ile Hague (Hollanda), Wellington ve Auckland (Yeni Zelanda), Köln (Almanya) ve Kopenhag (Danimarka) gibi çok farklı kentlerde aynı amaca yönelik olarak yürütülmektedir [12]. Bu etkileşimde farklı inanç ve kültürlerden gelen toplulukların diğerlerinin kutsal ve önemli saydığı fiziksel çevreleri, yerel halkın hassasiyet gösterdiği tarihi yapıların tanıtılması, benimsetilmesi ve tüm kent halkının ortak değerleri olarak algılanması sağlanmaktadır.

Göçmen toplulukları ile yerel halkı bir araya getiren kültürel ve sportif faaliyetler de toplumsal birliktelik ve entegrasyonun kentsel mekanlarda sağlanabileceğini gösteren etkinliklerdir. Göçmenlerin kendi kültürlerini yansıtarak katıldıkları, kamusal alanlarda düzenlenen çok kültürlü

festivallerin örnekleri yaygınlaşmaktadır. Sportif faaliyetler alanında, İtalya, Roma’da önemli bir örnek her Pazar günü göçmenlerin bir araya gelerek düzenledikleri ve “Coppa Colosseo” olarak adlandırılan futbol turnuvasıdır. Bölgede çoğunlukta olan Ekvador’lu göçmenlerin başlattığı turnuva giderek hem yerli halkın hem de diğer göçmenlerin yoğun olarak katıldıkları bir faaliyet haline gelmiştir. Roma tarihi kent merkezi içinde Colosseum ve Domus alanları arasında bulunan boş bir kentsel alan bu faaliyet ile yeniden yaşam bulmuş ve yerel yönetim ve sivil toplum inisiyatifleriyle burada yapılan çevre düzenlemesi sayesinde etkinlik desteklenmiştir (Gregari, 2005; Casciu, 2016). Benzer şekilde Roma’da en büyük meydanlardan birisi olan Piazza Vittorio, dünyanın dört bir yanından gelen binlerce renk ve tat içeren açık pazarı ve 10 farklı etnik kültürden gelen orkestrası ile Roma’da göçmenlerin kente ve topluma entegrasyonuna sembolik bir örnek oluşturmaktadır. Kent mekanı, çok kültürlülük ve çoğulculuğun örneklerini sergileyen bir alan olmakla birlikte, belli bir ölçüde çatışma, yasa dışı işler ve karmaşayı da içermektedir (Lucciarini, 2017; Mudu, 2000).

Bütün bu örnekler, “Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramına İlişkin Tavsiye Kararı” metninde, belirlenen ilkelerin hayata geçirilmesi için tanımlanan (uygulama) araçları ile uyumludur. Tavsiye kararında, kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için tanımlanan bu araçlar; sivil inisiyatif ve katılımın sağlanması, kültürel çeşitlilik ve anlam bağlamında bilgi ve planlama girişimlerinin artırılması, yerel koşullar, kültür ve gelenekle uyumlu mevzuat düzenlemeleri ve kapasite geliştirme ile gelir getirici faaliyetleri destekleyen finansal araçlar oluşturulmasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya genelinde kitlesel göç hareketlerinin sebep ve sonuçları ile de yakından ilişkili olan bir dizi olumsuz gelişmenin kültürel mirasın maruz kaldığı baskıları ve koruma zorluklarını da artırmakta olduğu bilinmektedir. Tarihi Kentsel Peyzaj kavramına ilişkin tavsiye kararlarında ve ilgili yazında, koruma alanında geline bu aşama ile kentsel kültürel mirasın, kamu politikalarının önemli bir konusu ve bileşeni olduğu benimsenmektedir. Bu yaklaşım ile kamu ve özel sektör girişimlerinin, insan çevresinin kalitesinin korunması ve geliştirilmesine yönelik ve bunun da sürdürülebilir kalkınmanın ana hedefleriyle bütünleşik olması gerektiğini belirtmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının kentsel alanlarda hayata geçirilmesinin önemli kolaylaştırıcılarından birisi, kentin tarihi, toplumsal ve kültürel geçmişi ile birlikte ele almaktır. Bu anlamda kent formu aslında somut ve somut olmayan mirası da ortaya çıkaran bir tarihsel yaşantının fiziksel birikimi olarak görülebilir. Tarihi alanların belirlenmesi, korunması ve yönetilmesi için daha geniş bir kentsel bağlam içinde fiziksel formlar, mekânsal organizasyonlar ve bağlantılar, doğal özellikler ve konumlar ile sosyal, kültürel ve ekonomik değerler arasındaki ilişkileri dikkate alan bir “peyzaj” yaklaşımı bu açıdan önemlidir.

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, kentsel gelişim sürecindeki yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası kamu ve özel aktörler de dahil olmak üzere, çeşitli paydaşların katıldığı politika, idare ve yönetim konularını içermekte ve “bütüncül koruma” yaklaşımını geliştirmektedir. Batı toplumlarında ve özellikle Avrupa Birliği içinde, ülkeler, öncelikle ortak miras olarak insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı konularını kabul etmektedirler. Bu ortak miras üzerinde idealleri, ilkeleri korumak ve geliştirmek, insanı ve insani değerleri çok disiplinli kültür mirası kavramının merkezine yerleştirmek öncelikli olarak görülmektedir (Dinçer ve Enil, 2012).

Bu yaklaşım tüm kültür miraslarına eşit değer vermek, kültürler ve dinler arasında karşılıklı anlayışı destekleyen miras politikalarına yönelmek, barışçıl, demokratik ve kültürel çeşitliliği sürdürülebilir bir toplum yaratmada kültür mirasının rolünün öne çıkarılması ile toplumsal birliği destekleyen bir koruma düşüncesi geliştirmektedir. Göçmenlerin geldikleri toplumla ve çevreyle bütünleşmesi ve entegrasyonu, dinamik, iki yönlü bir süreçtir; hem göçle gelenler hem de yerel halk bir diğerinin durum ve değerlerini anlamalı ve saygı göstermelidir. Bu durum ve değerlerin anlaşılması dilin, tarihin, geleneklerin ve kültürün tanınması, korunması ve geliştirilmesi ile daha da kolay hale gelecektir. Bu anlamda kültürel mirasın bu sürecin bir parçası olarak ele alınması istenen hedeflere varılmasında kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

Bandarin, F., Van Oers, R. (2012) *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*. John Wiley and Sons.

Bandarin, F., Van Oers, R. (2014) *Reconnecting the City: The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*. John Wiley and Sons.

Barbak, A., Memişoğlu, D. (2017) Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi nasıl bir Kamu Yönetimi İstiyor? Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 1 Sayı 4

Casciu, M. (2016) *Il vuoto (urbano). Topos and Progetto: Il vuoto*. Gangemi Editore. 2016. P.30-31.

Dinçer, İ. (2013) *Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek "Tarihi Kentsel*

Dinçer, İ.; Enlil, Z. (2012). *Kültür Mirasının Değişen Kapsamı ve 'Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri Faro Sözleşmesi'nin Algılanması: Türkiye İçin Bir Ön Araştırma*. *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2011, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, ss. 47-56.

Peyzaj Kavramının Sunduğu Olanaklar, *ICONARP (International Journal of Architecture and Planning) Volume 1, Issue 1*, p.22-40.

Erdoğan, M. (2017) *Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği, Marmara Belediyeler Birliği, İstanbul*.

Gregari, A. (2005) *Rituali collettivi come percorsi di radicamento. L'uso sociale di Campo della Polveriera al Colle Oppio. La città Eventuale. Pratiche sociali e spazio urbani dell'immigrazione a Roma*. Ed. Giecilio, L. Quodlibet. Pp.56-63.

IDMC (October 2017) *International Displacement Monitoring Center) Global Disaster Displacement Risk, A Baseline for Future Work October 2017*

IDMC (2015) *"Global Estimates 2015, People Displaced by Disasters"* Internal Displacement Monitoring Center, Norwegian Refugee Council, Geneva.

IRF 2015 (2013), *Post-2015: Framing a New Approach to Sustainable Development*, IRF, USA.

İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı (Mayıs 2018)

İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı (Ekim 2011)

Jokilehto, J. (2010) Notes on the definition and safeguarding of HUL. *City & Time*, 4(3): 4. Pp.41-51.

Lélé, S. M. (1991) Sustainable Development: A Critical Review, *World Development* Volume 19 No 6 (607-621).

Lucciarini, S. (2005) Lo Spazio della sedimentazione. Il rione Esquilino, tra stabilità e temporaneità. La città Eventuale. Pratiche sociali e spazio urbani dell'immigrazione a Roma. Ed. Giecilio, L. Quodlibet. PP- 84-91.

Mudu, P. (2003) Gli esquilini: contributi al dibattito sulle trasformazioni nel rione Esquilino dagli anni settanta al duemila. I territori di Roma, Ed. Morelli R., Sonnino E., Travaglino M. Università di Roma "La Sapienza", Roma, 2003, pp. 641-680.

Osborn, D., Cutter, A., Ulah, F. (2015), Universal Sustainable Development Goals: Understanding The Transformational Challenge For Developed Countries, Stakeholder Forum, London.

OXFAM (2017) "Oxfam Briefing Report: An Economy for the 99%"

Phillimore, J. & Goodson, L. (2006). Problem or Opportunity? As Asylum Seekers, Refugees, Employment and Social Exclusion in Deprived Urban Areas. *Urban Studies*, 43(10),1715-1736.

Redclift, M. (1993) Sustainable Development: Needs, Values, Rights. *Environmental Values*, 2, 1 p3-20.

UN (2015), United Nations, "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development"

UNDESA (2015), United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. "World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables." UN. 2015.

UNFPA (2016) "The State of World Population 2016" United Nations Population Fund, New York.

Vermeulen H., Penninx, R. (2000) Immigrant Integration: The Dutch Case, Transaction Publishers, Amsterdam.

Young, I. M. (1990). Justice and the Politics of Difference. Princeton: Princeton University Press. p.240.

Zhuang, Z. C., Chen, A. X. (2017) The role of ethnic retailing in retrofitting suburbia: case studies from Toronto, Canada, *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, Volume 10 / 3 p.275-295.

İnternet Kaynakları

- [1] http://mom.gov.af/Content/files/Bruntland_Report.pdf
- [2] http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF
- [3] http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/06/Future_We_Want.pdf
- [4] <https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=1373&type=publicationfile>
- [5] UN International Migration Report 2017
http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf
- [6] <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Turkish.pdf?v=2>
- [7] <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- [8] https://www.ab.gov.tr/_46071.html
- [9] <https://theconversation.com/welcome-to-city-plaza-athens-a-new-approach-to-housing-refugees-63904>
- [10] http://citiesofmigration.ca/good_idea/from-boston-s-back-streets-to-mainstream-success-boston-usa/
- [11] http://citiesofmigration.ca/good_idea/taking-teachers-on-community-and-faith-walks/
- [12] <http://citiesofmigration.ca/living-together/>

SERMAYENİN YENİ MEKÂN ARAYIŞLARI: İZMİR İNŞAAT SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Dr. Dalya HAZAR

Pamukkale Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. S. Pelin ÖZKAN

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. Mehmet ÖZYİĞİT

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Arben AKTAŞ

Wilhelm Wolff Toplum Araştırmaları Derneği

Ali ÇELİK

Wilhelm Wolff Toplum Araştırmaları Derneği

Özet

Bu çalışma, sermayenin ulus içi mekânsal hareketine odaklanmakta ve bunu durumu İzmir'deki inşaat sektörü ve bu sektöre bağlı sermaye hareketliliği üzerinden incelemektedir. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkışından bu yana, sermaye, toplumsal alanları içermekte ve dönüştürmektedir. Sermaye hareketiyle birlikte üretim ilişkisinin bileşenleri de harekete geçer ve bunların başında emek gücünün hareketi gelmektedir. Çalışma, sermayenin dönüştürücü etkileri çeşitli sosyo-ekonomik, sosyo-mekânsal değişkenlerle analiz ederken; kentteki mekânsal yeniden yapılanmayı, rayiç ve piyasa bedelleri üzerinden incelemekte; İzmir'deki yatırımların sektörel dağılımları ve yer seçimlerini, literatür taraması, istatistik ve medya analizi yöntemleriyle araştırmakta ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığıyla mekansallaştırmaktadır. Çalışma, sermaye hareketlerinin inşaat sektörü eliyle neden olduğu sosyo-mekânsal eşitsizliklerin ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Göç, Mekan, Siyaset, Sermaye Hareketliliği, İzmir

Abstract

This study focuses on the national spatial mobility of capital and investigates this phenomenon on construction sector and its capital mobility in İzmir. Since the emergence of the capitalist mode of production, capital involves and changes the social spheres. Components of the production relations moves as well as the capital and the mobility of labor power is the primary. This study analyzes the transformative impacts of the capital by several socio-economic and socio-spatial variables; the reconstruction of the city by the current and market prices; and the sectoral distribution and location choices of the investments in İzmir by literature review, statistical data, media analysis; and spatializes them by ArcGIS tool. This study aims to reveal the socio-spatial inequalities due to construction sector by favor of the capital mobility.

Keywords: *Migration, Space, Politics, Capital Mobility, İzmir*

Giriş

Kendisini genişleten bir değer olarak sermaye, yalnızca sınıf ilişkilerini değil, emeğin, ücretli emek biçiminde var olmasına dayanan belirli nitelikte toplumsal ilişkileri de gerektirmektedir. Sermaye, çeşitli aşamalardan geçen, biçim değiştiren bir süreçtir ve farklı birikim rejimlerini (Fordist, Post-Fordist vb.) içermektedir. Bu nedenle sermaye, durağan bir kavramsallaştırma olarak değil; ancak bir hareket olarak ele alınabilir. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkışından bu yana, sermaye, bir üretim ilişkisi olarak, bütün toplumsal alanları içermekte ve dönüştürmektedir. Azami kar amacıyla gerçekleştirilen üretim, sermayeyi yeni kar olanaklarına ve alanlarına yöneltmektedir. Küresel olarak ele alındığında İtalyan Kent Devletlerinden, Hollanda'ya; oradan Birleşik Krallığa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne ve hatta kısmen spekülâtif olmakla birlikte günümüzde Çin'e yönelik hareket, bu kar arayışlarının bir sonucudur. Diğer taraftan ulus içinde çeşitli üretim alanları ve mekanlar arasındaki hareket yine aynı azami kar güdüsünün neden olduğu bir süreçtir (Arrighi, 2000). Sermaye kendi hareketiyle birlikte üretim ilişkisinin zorunlu bileşenlerini de harekete geçirir. Bunların başında emek gücünün hareketi gelmektedir. Kapitalist üretim biçimi altında, sermayenin üretimi ya da yeniden üretimi, emek gücünün üretimi ve yeniden üretimini gerektirir. Sermayenin yapısındaki değişimler tüm bu altüst oluşlar faal emek ordusunun da yapısında değişimlere yol açar. İşçi sınıfının emeğini sürekli yeniden üretme gereksinimi, sermayenin değişimine bağlı olarak doğar. Emek gücü, meta pazarında alıcı bulmak için, sermayenin bu değişimine ayak uydurmak zorundadır. Sermaye, emek gücünü kendi hareketinin türevi olarak hareketlendirirken; aynı zamanda kendisi de emek gücünün bol ve/veya ucuz olduğu yerlere doğru hareket eder. Artı değer ve sömürünün artması amacıyla kapitalist, sermaye hareketinin önündeki tüm engelleri yıkar. Aynı şekilde, emeğin de sermayenin hareketine uyumlu olması amacıyla, emek pazarındaki tüm engelleri yıkarak arzuladığı düzenlemeleri gerçekleştirir. Dolayısıyla sermayeye sağlanan hareket serbestisi aynı şekilde emek gücü için de sağlanmış olur.

1980 sonrası sermaye birikim rejimindeki paradigma değişimi, toplumun bütün hücrelerine nüfuz ettiği gibi kentleşme sürecini de etkisi altına

almıştır.¹ Bu değişim, büyük ölçekli mekânsal dönüşümlerden, kurumsal yeniden yapılanmalardan ve sosyal hareketlerden hem etkilenmiş ve hem de bunları etkilemiştir. Kentsel yeniden yapılanma kavramsallaştırması da bu değişimlerden oluşmuştur. Geçtiğimiz 30 yılda dünya kentlerinin geçmekte olduğu bu süreçleri anlamak ve kavramsallaştırmak için birçok çalışma yapılmıştır. Brenner (2013), Brenner ve Schmid (2015), kapitalist sanayileşme dönemindeki çağdaş kentleşme sürecinin, dünya çapındaki küresel şehirler ağı veya “megapolisler” yerine gezegensel ölçekte gerçekleştiğini iddia etmektedir. Dahası, kentleşmenin gezegensel hale geldiğini (*planetary urbanism*) vurgulamaktadır. Gezegensel kentleşme olgusunun oluşumu, 1980’leri takiben, Fordist-Keynesçi ve ulusal kalkınma rejimlerinin bozulmasıyla ortaya çıkan küresel yeniden yapılanma sürecini takip etmektedir. Bu sosyo-metabolik dönüşüm, tarım-sanayi bölgelerinde büyük bir genişlemeyi, yatırımlarda küresel ölçekte büyük bir genişlemeyi ve uzun mesafe taşımacılığındaki ve iletişimdeki gelişmeleri içermektedir.

Brenner and Schmid (2015), herhangi bir kentsel bölgenin; metalaşma, sermaye dolaşımı, sermaye birikimi ve ilgili yasal düzenlemeler gibi kapitalizmin çelişkili sosyo-mekânsal ilişkilerini yaşadığını ifade etmektedir. Hem coğrafi yayılım hem de coğrafi yoğunlaşma, sermaye birikimi için yeni olanaklar yaratma çabasının sonuçlarıdır. Kapitalizmin hizmetinde yaratılmış yapı fiziki çevre, toplumsal zenginliğin, doğrudan bir üretim aracı olarak hizmet etmek yerine, ulaşım ve iletişim araçlarına ve işletilmeleri için gereken sabit ve dolaşan sermayeye yatırılan kısmının büyümesi anlamına gelmektedir (Marx, [1867]2004; Harvey, 1975). Benzer mekânsal hareketliliklerin ve dönüşümlerin kent üzerindeki etkilerinin İzmir ili üzerinden gözlemlenmesi çalışmayı sermaye-mekan ilişkilerini, sosyo-ekonomik değişkenlerle bütünsel bir ilişki içinde ele alan bir odağa itmiştir.

Kent doğasının üretimini politik açıdan ele alan Heynen, Kaika ve Swyngedouw (2006), küresel sermayenin çoğu zaman gelişigüzel hareketinin, aslında küresel iklim değişikliğinin, yerel güç mücadelelerinin

1 1980 sonrası süreç, Fordist dönemin “sosyal devlet” anlayışını erozyona uğratarak, emek örgütlenmelerini parçalamıştır. Toplumsal aktörlerin serbest piyasa ekonomisi içerisinde bir dengeye ulaşacağı varsayılmıştır. Ancak gerçekte devlet, ekonomik yaşamdan bütünüyle çekilmemiş, aksine yalnızca toplumsal fayda sağlayan kamusal malların yeniden üretimindeki işlevini sınırlamıştır. Buna karşın sermayeye çeşitli “teşvikler” sunmaya devam etmiş ve sermaye dengesinin, emek aleyhine bir dengeleşmeye dönüşmesiyle karakterize olmuştur (Aslan, 2012: 167).

ve sosyo-ekolojik durumların etkileri ile belirlendiğinden bahsetmektedirler. Kentler, yerel ve küresel, sosyal ve fiziksel, kültürel ve organik yoğun biçimde iç içe geçmiş sosyo-mekânsal ağlardır ve kentlerde yaşayan insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak, çevre politikacıları, iktisatçılar ve plancılar, kapitalist kentleşme süreçleri ve sosyo-mekânsal adaletsizlikleri ilişkilendirmek konusunda bugüne kadar yetersiz kalmışlardır. 19. yüzyılın ekolojik duyarlı kentleşme anlayışına karşın 20. yüzyıldaki kentsel sosyal ve çevre teorileri, kentleşmenin çevre üzerinde bir baskı faktörü oluşturduğunu ve kentlerin sosyo-çevresel problemlerin merkezi olduğunu göz ardı etmişlerdir. Kentsel Politik Ekoloji kavramı ise, kentteki sosyo-ekolojik değişimlere sebep olan politikaları odağına almaktadır. Sermaye birikim rejimindeki paradigma değişimi, kentleşme sürecindeki dönüşümü beraberinde getirmektedir. Türkiye özelinde bu dönüşüm, inşaat sektörüne bağlı bir birikim stratejisinin ülkenin sermaye birikim dinamiklerinde geniş ve önemli bir yere oturması ile açıklanabilir. Buna paralel olarak, bugün Türkiye'deki kent politikaları ve yasal düzenlemeler, sermayenin inşaat sektörü başta olmak üzere doğada ve kırsalda yeni mekan arayışlarının, doğanın ve kırsalın metalaştırılmasının ve kırsal soylulaştırmanın önünü açmaktadır.

2000'li yıllarla birlikte Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri içinde inşaat sektörü önemli bir etkiye sahip olmaya başlamış ve konut inşaatına dayalı bir büyüme stratejisi uygulamaya konulmuştur. Yaklaşık yedi yıl içinde inşaat sektöründeki büyüme, milli gelirin toplam büyümesinin üçte birini kendi başına sağlayacak etkiye sahip olmuştur. Bu dönemde inşaat sektörünün milli gelir içindeki payı %8,6'ya yükselmiştir. Aynı dönemde işsizlik oranları, ücretler gibi temel toplumsal göstergelerde ciddi bir iyileşmenin ortaya çıkmaması hem mekânsal olarak hem de büyüme stratejisi bağlamında bu dönemin toplumsal/sınıfsal ilişkilerini ele almayı zorunlu kılmaktadır. 2008 yılından beri küresel bir krizin içinde olan dünya ekonomisi göz önünde bulundurulduğunda, sermayenin yarattığı bu dönüşümlerin toplumsal nitelikleri, sürecin kavranmasında önemli yer tutmaktadır. Ayrıca bu dönemde İzmir, sermayenin yeni büyüme stratejisi olan inşaat yatırımlarına bağlı yeni mekan arayışlarının önemli alanlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle yapılan çalışma, İzmir'e yönelik sermaye hareketliliklerini, inşaat sektörü özelinde ve diğer makro-ekonomik verilerle ilişkili olarak analiz etmeyi amaçlamıştır.

Çalışma, sermayenin ulus içi mekânsal hareketine odaklanmaktadır. Bunu Türkiye özelinde, İzmir ili üzerinden inşaat sektörü ve bu sektöre bağlı sermaye hareketliliği ile incelemektedir. Sermayenin dönüştürücü etkilerini çeşitli sosyo-ekonomik ve sosyo-mekânsal değişkenlerle, kent merkezi ve çeperlerine odaklanarak analiz etmektedir. Çalışmada, İzmir'deki sermaye hareketliliğine, arazi fiyatlarındaki mekânsal farklılaşmalara, ulaşım projeleriyle ilişkili yer seçiminde bulunan yeni "mega projelere" ve "kentsel dönüşüm alanı" ilan edilen bölgelere odaklanılmıştır. Kentteki mekânsal yeniden yapılanma, rayiç ve piyasa bedelleri üzerinden incelenmiştir. Böylelikle, sermaye hareketlerinin inşaat sektörü eliyle neden olduğu sosyo-mekânsal eşitsizliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır. İzmir'deki sermaye hareketlerinin ve yatırımların sektörel dağılımları ve yer seçimleri, literatür taraması, istatistik veriler ve medya analizi yöntemleriyle araştırılmış ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığıyla mekansallaştırılmıştır. Sermaye hareketleri ve göçle değişen nüfus yapısının birçok yerde olduğu gibi, İzmir'de de sosyo-mekânsal eşitsizliğe sebep olduğu düşünülmektedir. Sosyo-mekânsal eşitsizlikle beraber gelen kutuplaşma ve soylulaştırma girişimleri, çoğu zaman devlet/kamu kuruluşları destekli sermaye eliyle olmaktadır.

1. Sermaye Kavramsallaştırmasına Kuramsal Bakış

Sermaye gerek klasik iktisat içinde gerekse neo-klasik teoride emek ve toprak gibi bir üretim faktörü, bütün ekonomi biçimlerinde ve tarihsel dönemlerde var olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Piyasa ekonomisi altında, bu faktörlerin piyasa aracılığıyla bir araya getirilmesiyle üretimin gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Böylece üretim faktörlerinin üretime katkıları sonucunda elde ettikleri sermayenin kârı, emeğin ücreti ya da toprağın rantı, belirli bir üretim faktörünün getirisi olarak eşdeğer görülmektedir (Ghosh, 2012: 51). Diğer taraftan, klasik iktisatta kimi zaman servet ile sermaye ayrımı birbirine karıştırılmaktadır. Servet, elde edilen artığın, üretken olmayan bir biçimde, yani değer üretmeyen bir biçimde harcanması ya da istiflenmesidir. Sermaye ise üretken biçimde yatırım yapmayı, yani değer üretmesini, aktarılmasını, korunmasını ve yeniden üretimin gerçekleştirilmesini hedefler. Emeğin durumunda olduğu gibi, kapitalizm öncesi üretim biçimindeki üretim aracı ile kapitalizmdeki üretim aracı aynı tarihsel ve toplumsal anlama sahip değildir.

Sermayeyi oluşturan üretim araçları, emek aletleri, hammaddeler, emek gücü belli toplumsal koşullar altında, belirli toplumsal ilişkiler içinde sermaye niteliğine bürünürler. Sermaye kapitalist üretim ilişkisidir. Kendi işini yapan bir terzinin harcamış olduğu emek ve sahip olduğu makine sermaye niteliğine sahip değildir. Ancak bir tekstil işçisi olarak çalışırsa, kapitaliste kâr sağlamak için emek harcar. Bu üretim sürecinde, ücret, üretim araçları, hammadde ve yardımcı maddeler sermayenin birer parçası olarak işlev görür. Kapitalist üretimin gerçekleşmesini sağlayan ve sermayede cisimleşen şey, üretim araçları mülkiyetine sahip olanlar ile mülksüzler; ya da kapitalistler ile işçiler arasındaki ilişkiye dayalı toplumsal biçimdir. Bu toplumsal düzen, emek gücünden başka satacak bir metaı olmayan, kendi üretim araçları bulunmayan ve bir meta olarak kendi emek gücü üzerinde tasarruf hakkı bulunan kişi olarak işçinin özgürleşmesini gerektirmektedir (Marx, [1867]2004).

Kapitalist üretim ve kapitalist özel mülkiyet, emek gücünün üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bu durum, sözde ilkel birikim süreciyle gerçekleştirilir. Böylece sermaye, eşit koşullar altında faaliyet gösteren bir dizi üretim faktöründen biri olarak değerlendirilen anlayıştan farklı bir anlam kazanır. Sermaye, bir sınıfın üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete bağlı kontrolü sayesinde mülksüzleştirilmiş sınıfların emek gücüyle geçimini sağlayan bir sınıflı toplum ilişkisinin ifadesidir. Bu nedenle nesneleri sermayeye çeviren süreç nitelikleri değil, içinden geçtikleri tarihsel ve toplumsal koşullardır (Ghosh, 2012).

Bu süreçte değişen ve değişmeyen sermaye ayrımı önemlidir. Değişen sermaye (d), emek gücünün karşılığı olarak işçiye ödenen ücrettir. Mülkiyet ilişkisine bağlı olarak belirlenen sınıfsal pozisyon, bu değer karşılığının ücret veya değişen sermaye olarak nitelendirilmesine yol açar. İşçi için ücret olarak tanımlanan değer bileşimi, sermaye için değişen sermaye yatırımı olarak işlev görür. Değişmeyen sermaye (s) ise, kapitalistlerin üretim araçları, hammadde, yardımcı madde gibi üretim öğelerine yatırdıkları değer bileşimi olarak ifade edilebilir. Değişmeyen sermaye öğeleri, üretim sürecinde herhangi bir yeni değer üretmez. Ancak önceki üretim sürecinde içerilmiş olan değeri bir sonraki üretim aşamasında yeni üretilen ürüne aktarırlar. Diğer taraftan, özellikle ana akım iktisatçılar tarafından karıştırılan sabit ve döner sermaye ayrımı da sermayenin tanımlanmasında

ve anlaşılmasında önemlidir. Sermayenin sabit ve döner biçimde ayrımı üretimin belli bir ögesinin, içinde yer aldığı üretim çevrimiyle sınıflandırılır. Metalar sermayenin üretim çevriminde değerini tek bir seferde nihai ürüne aktarıyorsa döner sermaye; değerini aşınma ve yıpranma payı oranında, nihai ürüne parça parça aktarıyorsa sabit sermaye olarak tanımlanmaktadır (Marx, [1867]2004; Fine ve Filho, 2012: 66).

Toplumsal yeniden üretim sürecinde sermayenin hareketi aynı zamanda kesimler ve iş kolları arasında da gerçekleşmektedir. Sermayenin hareketinin temeli, tekil sermayeler arasında rekabet ile azami kar arayışıdır. Toplumsal üretimin iki kesimi içindeki iş kolları arasında faaliyet gösteren her bir sermaye, rekabetin baskısıyla, ortalama kâr oranı üzerinde azami kâr elde etme mücadelesine girer. Bu mücadele, aynı zamanda sermayelerin kesimler ve iş kolları arasındaki hareketinin de temelini oluşturmaktadır (Shaikh, 2018: 238). Sermaye hareketliliği, iş kolları arasında bir ortalama kâr oranının oluşmasına neden olur. Ortalama kâr oranı bir kez sonuç olarak ortaya çıktıktan sonra, sermayeler açısından artık rekabet, bu genel kâr oranından büyüklükleri ile orantılı olarak pay alma mücadelesine dönüşmektedir (Marx, [1894]2003: 185).

Sermayenin ve onun hareketinin analizi rantın analizi ile tamamlanmaktadır. Rant kuramı, klasik iktisatta her ne kadar tarımsal üretim alanında ortaya çıkan artı-kârın toprak rantına dönüşmesini ele almış olsa da günümüzde özellikle Türkiye’de sermaye birikim süreçlerinin merkezine oturan (kentsel) mekanın yeniden üretimini kavrarken kullanılan temel kavramlardan biridir. Adam Smith ve David Ricardo değeri belirleyen olgular ile toprağın konumu ve verimliliği arasındaki ilişkileri incelemiş, ayrıca Ricardo tarafından ileri sürülen farklılık rantı kavramı 18 yy. iktisadının rant kuramını şekillendirmiştir. Marx, değer yasası temelinde rantın biçimlerini ve rant kuramını olgunlaştırmıştır. Marx’ın rant kuramı; her ne kadar kentsel mekan üzerine yoğunlaşmış olmasa da mekan-emek-sermaye çelişkisini tartışmak adına yeterli bir çerçeve sunmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin sermayenin denetimi altına girmesiyle, toplumun tüm sınai alanlarında yeniden üretim ve bölüşüm ilişkileri kapitalist üretim tarzına uygun biçimde gerçekleşmeye başlamıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin toplumun yeniden üretiminde tarımsal alana egemen olmasıyla ortaya çıkan kapitalist rant, temelde tarımsal alanda sermaye tarafından

üretileen artı değerin toprak sahibinin payına düşen kısmını ifade etmektedir. Toprak sahiplerinin, üretileen toplam toplumsal artı değerdan pay talepleri toprak üzerindeki özel mülkiyetlerine dayandırılır. Toprağın bu “tekel hakkı” sanayi alanında gördüğümüz sermayenin sınır tanımaz hareketini sekteye uğratmaktadır. Temelini doğanın emek üretkenliğinde ortaya çıkardığı istisnai bir artıştan alan rant; kaynağını da bir sermaye ilişkisi içinde gerçekleştirilen bu tarımsal üretimin niteliği dolayısıyla ortaya çıkan bir artı kâr bulmaktadır. Sermaye, yaşamsal ihtiyaçların karşılanması için geçimlik olarak yürütölen tarımsal faaliyetin geleneksel biçimini, toprak sahipliği ile toprak arasındaki bağın yalnızca toprağın özel mülkiyetine indirgendiği yeni bir biçime dönüştürür ve toprak, bir yatırım alanı haline gelir. Sermayenin toprağa yatırılmasıyla bu alanda da kapitalist meta üretimi gerçekleşmeye başlar. Tarımsal üretim, artık *artı değer* yaratma ve azami kâr elde etmek amacıyla üretken bir faaliyet olarak gerçekleştirilmektedir. Doğanın belli bir kısmını toprak sahibinin irade alanı olarak ilan etmeye olanak veren toprağın özel mülkiyeti bu artı kârın rant biçimine dönüşerek, kapitalist çiftçiden toprak sahibinin cebine gitmesini olanaklı kılmaktadır (Marx, [1894]2003).

Toprak sahibinin, toprak üzerindeki tekel hakkında meşruluğunu bulan, toplumun yeniden üretim biçimine bağlı, temelde iki farklı rant biçimi söz konusudur: farklılık rantı ve mutlak rant. Farklılık rantı, rantın miktarını; farklı toprak parçalarının verimliliklerindeki farklılıklardan ileri gelen daha az ya da çok rant miktarını ifade etmektedir. Farklılık rantında özel mülkiyetten çok, üretken faaliyette bulunulan toprakların verimlilikleri ve koşulları arasındaki farklar ile sermaye miktarı belirleyicidir. Ayrı kapitalist çiftçilerin (üreticilerin) ürünlerinin fiyatları ile en kötü verimlilikteki toprakta üretim yapan kapitalist çiftçinin üretim fiyatı (bu aynı zamanda piyasa fiyatına denktir) arasındaki fiyat farklılıklarını belirleyen, niceliksel bir olgudur. Mutlak rant ise, özü itibariyle temelini doğanın belli bir parçasını irade alanı olarak ilan etmekten, yani, salt toprağın özel mülkiyetinden alan; üzerinde üretim yapılan toprağın verimliliğinden ya da üretim yapan sermayenin miktarından bağımsız olarak, rantın maddi temelini oluşturan niteliksel bir olgudur.

Ancak, toprağın özel mülkiyeti, sermayenin azami kâr güdüsü ve sınırsız büyümesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Toprağın özel mülkiyetinden arındırılmasıyla farklılık rantı biçiminde üretileen artı kâr,

toprak rantına dönüştürülemez. Sermayenin önünde bir engel olarak toprak mülkiyeti ortadan kaldırılsa da farklı verimlilikler ve farklı konumlardan kaynaklanan avantajlar devam edeceğinden, bir artı kâr üretilmeye devam edilecektir. Ancak bu artı kârın rant biçimine dönüşmesini olanaklı kılacak ve kapitalist çiftçinin cebinden toprak sahibinin cebine aktaracak maddi koşullar ortadan kalktığı için toprak rantı da ortadan kalkacaktır (Marx, [1894]2003).

Marx ([1894]2003), Kapital'in üçüncü cildinin arsa rantına ilişkin bölümünde; *"Nerede bir rant varsa, orada her zaman farklılık rantı ortaya çıkar ve tarımsal farklılık rantı gibi, aynı yasalarla yönetilir. Nerede doğal güçler tekel altına alınabiliyor ve onları kullanan sanayici kapitaliste bir artı-kâr güvencesi veriyorsa, ister çağlayanlar, zengin madenler, balıkla dolu sular, ister daha elverişli bir yerde bulunan bir arsa olsun, burada, yeryüzünün bir bölümüne tasarruf nedeniyle bu doğal nesnelerin sahibi haline gelmiş olan kişi, bu artı-kârı, rant biçiminde, işlev yapmakta olan sermayeden çekip alacaktır."* şeklinde ifade eder. Toprağın kentsel ve tarımsal kullanımlarında gerçekleşen ve artı değer bir kısmını oluşturan rant biçimlerinin farksız olduğunu belirtmektedir. Tarımsal ya da kentsel rant; kendini farklılık rantı ve mutlak rant biçiminde ortaya koyar.

Tarım topraklarında farklılık rantı, toprağın doğal verimliliğindeki farklardan ve toprağın sermaye yatırımlarıyla iyileştirilmesi ile sağlanan verimlilik farkından kaynaklanmaktadır. Farklılık rantını belirleyen etkenlerden biri olarak verimlilik farkına kentsel toprak açısından bakıldığında, kentsel toprakta verimliliği belirleyen etkenler farklılaşmakta ve toprağın kullanım biçimlerine göre farklılık rantı oluşturmaktadır (Harvey, 2015). Kentsel toprağa sahip olma eğilimindeki sermaye için en verimsiz olarak tanımlanabilecek olan bir alan, örneğin kentsel yeşil alanların imara açılması ile sermaye açısından verimli alanlara dönüştürülmesi mümkündür. Toprağın konumu farklılık rantı getirmesinde belirleyici olmakla birlikte, ulaşım avantajları önemlidir. *Konutlar* için işyerlerine, kamusal hizmet binalarına, alışveriş merkezlerine ve eğlence merkezlerine göre konumlanmak; *çalışma alanları* için ilişki içinde olduğu diğer çalışma alanları, işgücü, hammadde kaynakları, pazar, idare ve finans merkezleri gibi etkenlere göre konumlanmak ulaşılabilirlik avantajıdır. Çalışma ve konut alanlarının ulaşım avantajı, ulaşım sistemlerinin gelişmesiyle belirlenmektedir. Kentsel servisler ile üretim ve dolaşım faaliyetlerinin

yoğunlaştığı kent merkezine olan uzaklığa göre toprağın rant getirisi değişmektedir. Kent merkezinden çeperlere doğru azalan bir rant değişimi gözlenmektedir.

Tarım topraklarında olduğu gibi; kentsel toprağa olan talep arttıkça, çeperdeki tarım topraklarının kentsel toprak olarak açılması ya da kent içerisindeki kentsel toprakların kullanım fonksiyonu değiştirilerek imara açılması yoluyla, kentsel mekanda gerçekleşen genişleme de farklılık rantına neden olmaktadır. Kentsel mekan üzerinde yer alan toprakların tümünün kullanıma açılması çabası da benzer bir rant arayışının ürünüdür. Çünkü kentsel rantı konum açısından yüksek olan alanların, göreceli verimliliği arttıkça, kentsel mekanın genişlemesi ile yaratılacak olan ranttan daha yüksek bir rant değeri toplamı elde edilmektedir.

Yeniden üretilmesi mümkün olmayan kıt bir kaynak olarak, kentsel toprağın göreceli konumu; daha düşük ulaşım harcamaları ve daha düşük maliyet avantajları ile daha hızlı sermaye devri gibi özelliklere sahip olduğu yerlerde, sermaye açısından daha verimli bir niteliğe kavuşmaktadır. *“Sermayesini daha hızlı devrettirmesini sağlayan koşulların kendileri, eğer elverişli bir dükkan yeri gibi satılık şeyler ise, bunun için fazladan bir rant ödeyebilir, yani artı-kârın bir kısmını toprak rantına çevirebilir”* (Marx, [1894]2013.) Fakat kentsel mekanda yaşanacak genişlemeler, yeni kent merkezlerinin ve alt merkezlerin oluşmasıyla toprağın kent içindeki konumu sürekli değişir. Bu nedenle konumdan ve ulaşım olanaklarından doğan avantajı (verimliliği) değişmek zorunda kalır. Bu değişim kentin yeni geliştiği ve yapıların yoğunlaştığı alanları daha merkezi bir konuma getirerek rantını arttırırken, yeni kent merkezlerinin ortaya çıkması ile ulaşım ve konum avantajını yitiren kimi alanlarda rantın artmaması, hatta düşmesi görülmektedir.

Farklılık rantının, ulaşım ve kentsel servis olanaklarının kentin tüm konut ve çalışma alanları için eşit olduğu bir anda ortadan kalkacağı söylenebilir mi? Toprağın, manzara, doğal güzellik, deniz kenarı olma gibi değişen özellikleri kimi zaman konumsal avantajını sürdürebilmesini sağlarken, kimi zaman da elverişsiz topografik yapısı ulaşım avantajı olsa bile rant getirememesine sebep olabilir. Toprağa yatırılan sermayenin farklı verimlilikte olması, tarım topraklarında olduğu gibi kentsel topraklar için de farklılık rantı yaratır. Sermayenin bir alanda yoğunlaşması ile altyapı olanaklarının gelişmesi,

birim alanda iletişim ve ulaşım olanaklarının artması, kentsel servislerin çoğalması gibi koşullar farklılık rantına neden olur. Mutlak rant, kentsel toprak söz konusu olduğunda, tarım topraklarında olduğu gibi, sermayenin belli mekânlara yatırılmasının önüne engeller konulmasından kaynaklanır. Bu anlamda mutlak rantın başlıca koşulu, özel mülkiyet sahibine sağladığı tekel ayrıcalığıdır. Kiralama ya da satış fiyatının artması, sermayenin kentsel toprak talebinin artması, imar haklarının artması gibi beklentilerle toprağın arz dışında tutulması, mutlak rantın ortaya çıkmasının bir etkenidir.

Engels'in Konut Sorunu (1872, 1992) adlı çalışmasında; merkezdeki fiyat artışları ile kötü durumda olan işçi konutlarının mutlak rant karşısında direnemediği ve fiyat düşüren bu konutların yıkılarak yerlerine ticari yapılaşmanın geldiğini aktarmaktadır. Toprak sahibinin bir alandan elde ettiği rantı arttırmak üzere, onu daha çok rant elde edeceği bir fonksiyona ayıracığı açıktır. Kentsel topraktan daha fazla mutlak rant elde etmek adına, emekçilerin kent dışına sürülmesi (soylulaştırma) dün olduğu kadar bugün de konusudur.

Ortaya çıkan temel olgu; azami kâr arayışı içerisinde özel mülkiyetin korkunç gücü ve rant peşindeki sermaye ile iş günü ve ücret savaşlarıyla uğraşırken, yeryüzünden dahi sürülebilir veya oturma izni için kendilerinden haraç alınan emekçilerin derinleşen çelişkisidir. Sermayenin toprak üzerine nüfuz etmesi kapitalist üretim biçiminin ayırt edici niteliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kapitalist rant, kendinden önceki üretim biçimlerine içkin olan rant biçimlerinden ayrılmaktadır. Genelleşmiş meta üretimi olan kapitalizm, toprak ve emek gücü dahil bütün alanları değişim yasasına tabi kılmakta ve sermayenin hareket sürecini teşvik etmektedir. Ancak toprak mülkiyeti tekeline sahip olma durumu, sermayenin arzu ettiği tam hareketlilik koşullarını sekteye uğratan nedenlerden biri olarak hala güncelliğini korumaktadır.

2. Türkiye’de Sermaye Hareketliliği ve İnşaat Sektörü

Türkiye’de inşaat alanındaki ilk atılımlar 1920’li yıllarda Ankara’da, genellikle yerel malzemeler kullanılarak üretilen geleneksel yapılarla ve sanayi, tarım ve ulaşım yatırımları ile başlamıştır. 1923-1950 yılları arasında nispeten yavaş olan nüfus ve kentleşme hızı sebebiyle altyapı ve bayındırlık inşaatları başı çekmiş, devlet desteği ile DSİ, T.C. Karayolları vb. teşkilatlar kurulmuştur.

Sanayileşmeyle birlikte meydana gelen kırdan kente göç ile birlikte konut açığı ortaya çıkmıştır. İnşaat sektörü içerisinde konut inşaatlarının rolü artmış ve mevcut konut sunum biçimleri yetersiz hale gelmiştir. Bu dönemde plansız, denetimsiz ve kalitesiz yapı stokları konut üretiminde yaygınlaşmıştır. Özellikle 1965 sonrasında yapsatçı ve gecekondu üretimi artmış; yüksek yoğunluklu ve çarpık kentler meydana getirmiştir. 1970’li yıllarda toplu konutlar görülmeye başlanmış, ancak kurumsallaşamadığı için konut üretimini yapı kooperatifleri üstlenmiştir (Çelik, 2007).

1980’li yıllarda kentlerde ve toplumsal yaşamda meydana gelen değişiklikler ve uluslararası rekabetçi dış piyasalara kayma beraberinde yeni sorunlar getirmiştir. Gecekonduyun niteliği değişmiş, kaçak ve çok katlı yapılar artmıştır. Toplu Konut İdaresi kredileri yapı kooperatiflerini teşvik etmiş ve bu süreçte konut üretimi kent dışına taşmıştır. Bunun sonucunda, 1984 yılında 3194 sayılı “İmar Kanunu” çıkarılmıştır. 1990’lı yıllarda, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde başlayan terör olayları sonucu yaşanan kitlesel göç, acil konut stokuna ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. 1990’lar sonrasında gecekondu alanlarının rant amaçlı yapılmaya başlandığı gözlemlenmiştir. Kentlerde arazi mafyası ve kayıt dışı arazi yönetimi ortaya çıkmıştır. Hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç, çarpık kentleşmeyi arttırmıştır (Görücü, 2013). 2000’li yıllarda ortaya konan kamu/özel sektör ortaklığı üzerinden TOKİ aracılığı ile konut üretim stratejisi de bu geniş inşaat sürecinin bir finansman aracı olarak tercih edilmiştir. Kredilere dayalı destekleme biçimi konut ihtiyacının karşılanmasından ziyade, konut üreticilerinin desteklenmesine hizmet etmiştir (Çamur, 2014)².

İnşaat sektörünün, emek yoğun ve görece daha az nitelikli emek gücüne ihtiyaç duyan bir sektör olması ve yerli sanayiye dayanması, sektörü “Türkiye ekonomisinin lokomotif” haline getirmiştir. 1980’lerin sonuna doğru Türkiye konut yatırımlarının GSMH içindeki payı artmıştır. İkinci büyüme dönemi 2001 ekonomik krizi ve 2008 küresel ekonomik krizi arasında yaşanmıştır. Bu iki dönemde de ekonomi inşaat sektörü aracılığıyla canlandırmaya çalışılmıştır (Görücü, 2013).

2 Gayrimenkul raporlarına göre, son yıllarda ciddi büyüme gösteren Türkiye inşaat sektöründeki en önemli payın %80’lik bir oranla konut inşaatlarındadır. Ancak, Türkiye’de birçok yapı iskansız ve yönetmeliklere aykırıdır. İstanbul depremi ve Van depremi ardından düzenlenen kriterler ve çıkarılan yasalara rağmen kaçak yapılaşmanın önüne geçilememiştir (Çelik, 2007). Nitelikli konut sorunu ciddi boyuttadır ve son olarak “İmar Barışı” (2018) adı altındaki imar affıyla birlikte bu sorun git gide daha da derinleşmektedir.

Tablo 1: Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)

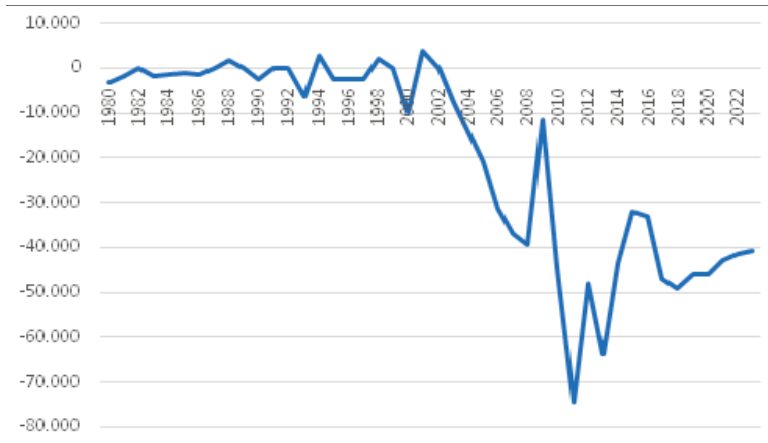
(Kaynak: TCMB, 2018)

Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)					
Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (net)	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
2000	9610	112	1055	4276	4200
2001	-13760	2855	-4479	-1130	-11006
2002	1172	939	-551	395	389
2003	7162	1222	2498	-848	4290
2004	17702	2005	8048	171	7478
2005	42685	8967	13457	14318	5943
2006	42689	19261	7415	17363	-1350
2007	49287	19941	833	26367	2146
2008	34761	17302	-5014	18670	3803
2009	9879	7032	227	7309	-4782
2010	60099	7617	16083	21136	15263
2011	67146	13812	22204	19957	11173
2012	72666	9638	41029	14206	7793
2013	73460	9927	24020	19965	19548
2014	42127	6069	20170	11963	3925
2015	10543	12906	-15687	32991	-19667
2016	22958	10196	6300	8106	-1644
2017	38347	8189	24476	-5617	11299

1980'li yıllarda başlayan neo-liberal politikaların etkisiyle hem ideolojik hem de politik alanda sermayenin egemenliği, ekonomik sistemde önemli değişikliklere sebep olmuş ve sermaye hareketliliğinin önündeki tüm engeller kaldırılmaya başlanmıştır. 1990'lardan sonra para sermaye ya da finansal piyasalar önemli derecede ilerleme kaydetmişlerdir. Üretici güçlerin gelişimiyle birlikte hem sermayenin küresel anlamda bilgi edinme imkanları, hem de elde ettiği verilere dayalı olarak hareket edebilme yetisi çok gelişmiştir. Böylece küresel sermaye dünyada yaşanan her türlü olaya karşı daha esnek hale gelmiştir. Banka odaklı ve piyasa merkezli bir yapılanmaya yönelen finansal piyasalar, kendilerine daha yüksek kâr elde edebilecekleri yeni alanlar yaratmışlardır. Türkiye ekonomisi, uluslararası pazara entegrasyonunu tamamlamak için sermaye hareketlerini serbestleştirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma hedefleri için gerekli olan yurt içi kaynakların yetersizliği nedeniyle, yabancı fonları bir finansman aracı olarak değerlendirmişlerdir. Ancak gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketinin, en ufak risk karşısında ülkeyi hızla terk eden istikrarsız

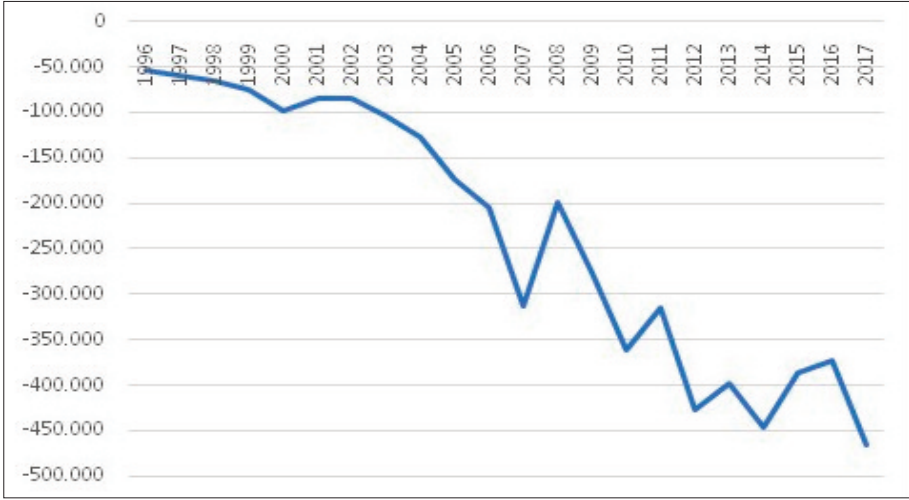
sıcak para hareketlerinden oluşması çeşitli makro ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Kısa vadeli fonlar gittikleri ülkelerde enflasyonist baskı yaratabilmekte, döviz kurlarında aşırı değerlenmelere yol açarak, cari işlemler açığına neden olabilmektedir. Ek olarak yurt içi yatırım ve tasarruf düzeyleri üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Türkiye ekonomisi açısından süreç tam da bu şekilde gerçekleşmiştir. 1980’li yıllardan bugüne sürekli krizler yaşayan ekonomi, uluslararası sermaye hareketlerinin yarattığı varsayılan faydalardan yararlanmaktan uzak kalmıştır.

2000 yılı sonrası Türkiye’ye yönelen yabancı sermaye düzeyine bakıldığında, 2001 yılında Türkiye ekonomisinin maruz kaldığı ekonomik krizin etkisinin belirleyici nitelikte olduğu görülmektedir. 2001 yılında 2 milyar 855 milyon doğrudan yabancı sermaye girişi olmasına rağmen, 13 milyar 760 milyon dolar toplam sermaye çıkışı olmuştur. IMF’nin krizden çıkışa yönelik uyguladığı güçlü ekonomiye geçiş programıyla beraber uluslararası sermayenin güvenini tekrar kazanan Türkiye ekonomisi, toplam net sermaye hareketleri açısından 2008 krizine kadar önemli artışlar sergilemiştir. Özellikle merkez kapitalist ülkelerin krizden çıkış amacıyla uyguladıkları genişletici para politikası, Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere ucuz ve bol sermaye sağlamıştır. 2009 yılında 9 milyar 879 milyon dolar düzeyinde olan toplam net sermaye hareketi miktarı, 2013 yılında 73 milyar 460 milyon dolar düzeyine kadar yükselmiştir. 2013 yılı itibariyle tekrar sıkılaştırıcı para politikasını önüne koyan merkez kapitalist ülkeler dünyaya yolladıkları ucuz fonları tekrar geri çağırmışlardır. Bu durum gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışına ve döviz kurlarının yükselmesine yol açmıştır.

Şekil 1: Cari İşlemler Dengesi, Türkiye (1980-2023)
(Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database)

Şekil 1, 1980 sonrası ödemeler dengesinin seyrini göstermektedir. Türkiye ekonomisi açısından 1980 sonrasında kriz yılları dışında fazla açık vermediği görülmektedir. 2001 ve ardından 2008 krizi ile Türkiye ekonomisinin cari işlemler dengesi tarihsel seviyelerde açık vermektedir. 2011 yılında cari işlemler dengesi yaklaşık 74,5 milyar dolar açık vererek tarihsel olarak en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 2017 yılında ise açık yaklaşık 47 milyar ABD doları seviyelerinde gerçekleşmiştir.

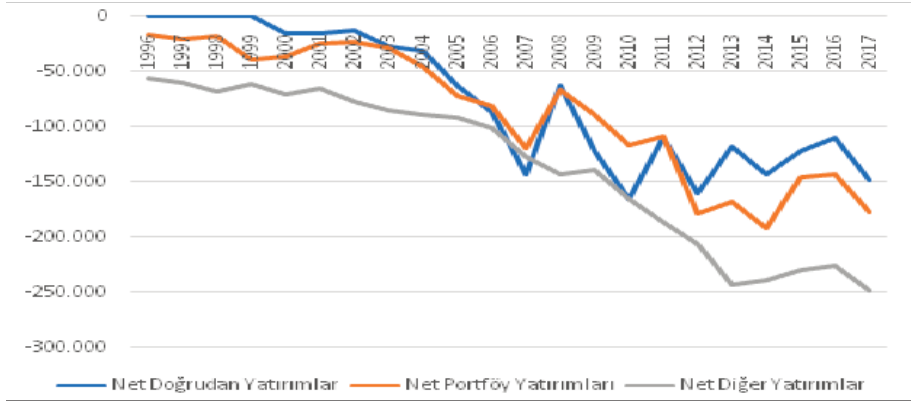

Şekil 2: Uluslararası Yatırım Pozisyonu, (1996-2017, Milyar ABD \$) (Kaynak: TCMB)

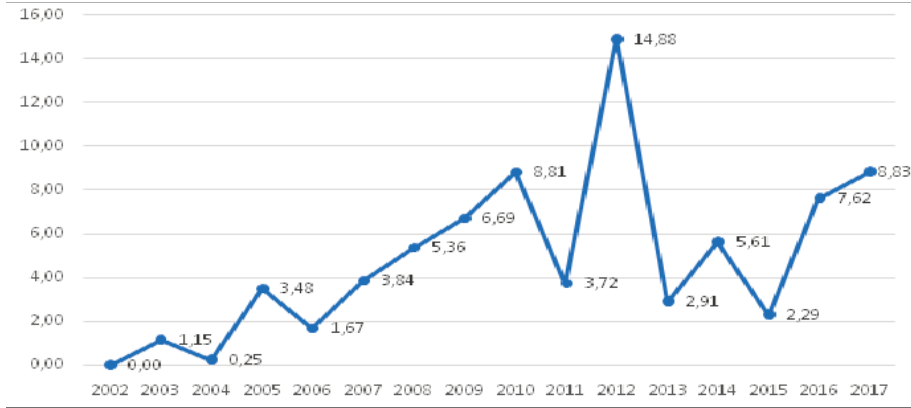
Şekil 2, uluslararası yatırım pozisyonunu göstermektedir. Buna göre Türkiye'nin 2017 yılı sonu itibarıyla net uluslararası yatırım pozisyonu 465,7 milyar ABD doları açık vermektedir. Bu rakam 2018 Temmuz itibarıyla 390,7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. UYP aynı zamanda bir ülkenin net döviz varlıklarının da göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonu temel alt kalemleri açısından değerlendirildiğinde ise 2017 yılında doğrudan yatırım kaleminde 148 milyar dolar, portföy yatırımlarında 176,5 milyar dolar ve diğer yatırımlar kaleminde 248,7 milyar dolar açık vermektedir. Özellikle "diğer yatırımlar" kalemi altında bankaların ve işletmelerin yurt dışından aldıkları kısa ya da uzun vadeli kredilerin bulunması bu kalemdeki büyüklüğün temel sebebidir. Bu durum aynı zamanda ülkenin karşı karşıya kaldığı döviz riskinin nedenlerini de ortaya koymaktadır. Türkiye, sermaye hareketleri açısından sürekli açık veren bir ülke görünümündedir.

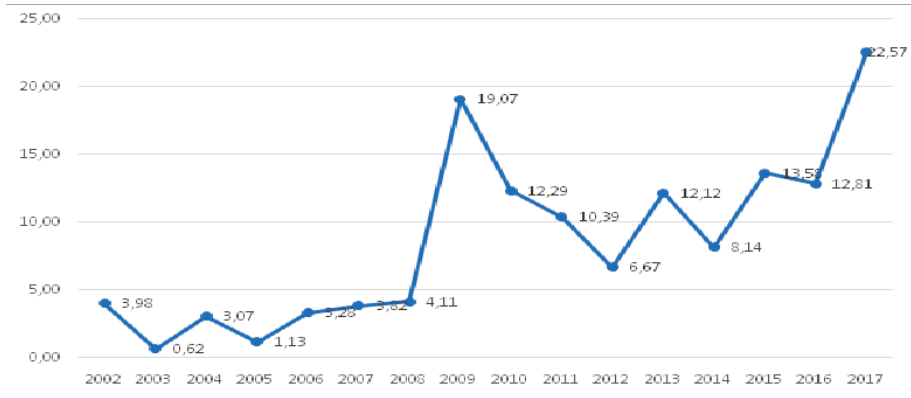
Sermayenin Yeni Mekân Arayışları: İzmir İnşaat Sektörü Örneği

Şekil 3: Temel alt Kalemler açısından UYP (1996-2018, Milyar ABD \$)(Kaynak: TCMB)

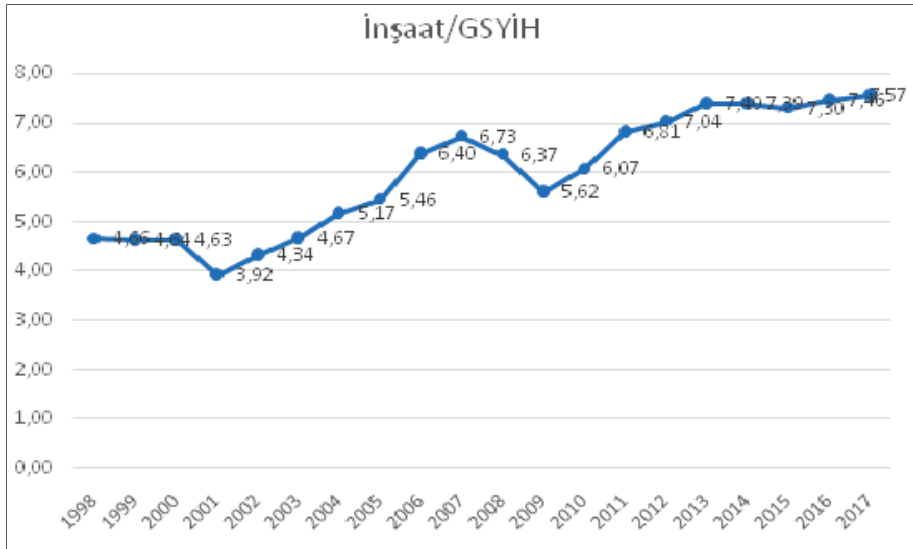

Şekil 4: Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki İnşaat ve Gayrimenkul Hizmetlerine Doğrudan Yatırımlar içindeki Payı (Kaynak: TCMB, Ödemeler Bilançosu İstatistikleri)

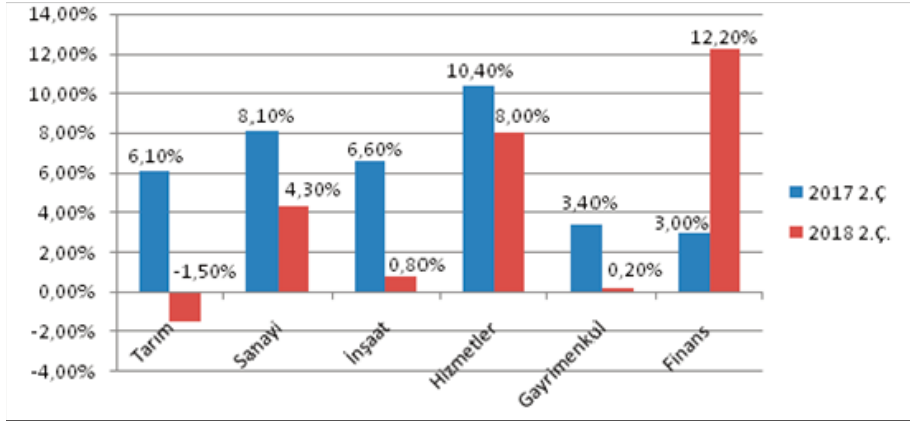
Şekil 5: Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Yurtdışındaki İnşaat ve Gayrimenkul Hizmetlerine Doğrudan Yatırımlar içindeki Payı (Kaynak: TCMB, Ödemeler Bilançosu İstatistikleri)

Yukarıdaki grafiklerden hareketle 2004-2013 yılları arasında Türkiye ekonomisi inşaat ve gayrimenkul sektörlerine yurt dışından net doğrudan yatırım çeken bir ülke iken bu ilişki 2013 ve sonrasında dalgalı bir seyir izlemeye başlamaktadır. İnşaat sektörünün özellikle büyüme sürecinde anahtar bir sektör olarak belirlendiği göz önünde bulundurulduğunda 2013 ve sonrası yıllarda 2015 ve 2017’de Türkiye net doğrudan yatırım açısından yurt dışına sermaye çıkışıyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca hacim olarak incelendiğinde, 2017 yılı itibariyle yurtdışında yaşayan kişilerin yurt içine yaptıkları inşaat yatırımlarında ciddi bir azalma gözlenirken, yurt içinde yaşayan kişilerin yurt dışında yaptıkları inşaat yatırımlarında bir artış gözlenmektedir.

Şekil 6: GSYİH içinde İnşaat Sektörünün Payı (Kaynak: TÜİK, Gayrisafi yurtiçi hasıla, iktisadi faaliyet kollarına (A21) göre zincirlenmiş hacim, endeks ve değişim oranları, 1998-2017)

Yıllar itibariyle değerlendirildiğinde inşaat sektörü GSYİH içindeki payını 2001 ve 2009 gibi kriz yılları dışında düzenli olarak artırmıştır. 2017 yılında inşaat kesiminin toplam hacmi yaklaşık 128 milyar TL düzeyine ulaşırken aynı yıl GSYİH alıcı fiyatları ile yaklaşık 1,7 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2017 yılında inşaat kesiminin toplam GSYİH içindeki payı %7,57 olmaktadır. TÜİK (2018) verilerine göre, 2018 yılı inşaat sektörü bir önceki yıla oranla toplam katma değer oranında yaklaşık %5’lik bir azalma göstermiştir.

Şekil 7: Üretim Yöntemiyle Hesaplanan GSYİH'ye Göre İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Katma Değerdeki Bir Önceki Yılın aynı Çeyreğine Göre Değişimi (%) (Kaynak: TÜİK, 2018)

Grafikten anlaşıldığı üzere özellikle 2018 yılına gelindiğinde, makro-ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle kurlarda yaşanan ciddi artışların da etkisi, konut inşa maliyetlerini de önemli oranda arttırmıştır. Bu bağlamda inşaat sektörü hükümet tarafından kamu özel iş birlikleri ile ve kamu bankaları aracılığıyla sağlanan düşük maliyetli krediler ile desteklenmeye çalışılmıştır.

İnşaat sektörünün, ülke ekonomisinin %30'luk bir kısmıyla doğrudan ve dolaylı ilişki içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, ülkenin iktisadi yapısıyla inşaat sektörü karşılıklı etkileşim içerisinde (Görücü, 2013). Sektörde yaşanan dalgalanmaların ülkenin iktisadi yapısı üzerinde ciddi etkileri olabileceği de öngörülmektedir. 2008 yılından itibaren devam eden küresel krizin Türkiye açısından ülke ekonomisine bağlı özgün dinamiklerin etkisiyle, ulusal açıdan krizin etkilerinin derinleşmesinde konut piyasasındaki sektörel kriz ve inşaat sektöründeki dalgalanmalar oldukça etkilidir. Buna ek olarak ekonomi ve siyaset de birbiriyile bağlantılıdır. Siyaset aynı zamanda yasa koyucu bir unsur olarak, değişen vergi, teşvik, faiz oranları vb. ile inşaat sektörünü doğrudan etkileyebilir.

İnşaat sektörü her ne kadar Türkiye'nin lokomotif sektörü olarak tanımlansa da ülke ekonomisindeki her türlü dalgalanmadan etkilenen kırılgan bir sektördür (ör. hammadde fiyatları). İnşaat sektörüne sağlanan geçici teşvikler, konut kampanyaları ve finansman kolaylıkları bu dalgalanmaların olumsuz etkileri azaltmış ve inşaat sektörünün milli gelir

içindeki payını %8,7'ye yükselmiştir. Ancak uluslararası politikalar ve siyasi gerginlikler özellikle yabancı sermaye yatırımlarını zedelemekte, büyüme dinamiklerini zayıflatmakta, işsizlik, enflasyon ve cari açığa artış meydana getirmektedir (Türk Yapı Sektörü Raporu, 2016).

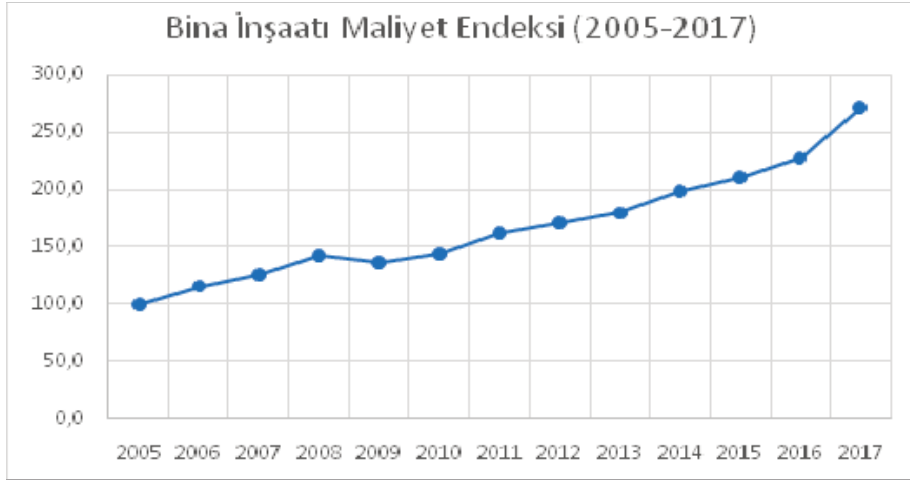
Tablo 2: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı (Nace Rev.2) (Kaynak: TÜİK, 2018)

Yıllar	Bin kişi					(Bin kişi, 15+ yaş)				
						Yüzde (%)				
	TOPLAM	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	TOPLAM	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2004	19 632	5 713	3 929	967	9 023	100,0	29,1	20,0	4,9	46,0
2005	20 067	5 154	4 183	1 107	9 623	100,0	25,7	20,8	5,5	48,0
2006	20 423	4 907	4 283	1 196	10 037	100,0	24,0	21,0	5,9	49,1
2007	20 738	4 867	4 314	1 231	10 326	100,0	23,5	20,8	5,9	49,8
2008	21 194	5 016	4 440	1 242	10 495	100,0	23,7	20,9	5,9	49,5
2009	21 277	5 240	4 079	1 306	10 650	100,0	24,6	19,2	6,1	50,1
2010	22 594	5 683	4 496	1 431	10 986	100,0	25,2	19,9	6,3	48,6
2011	24 110	6 143	4 704	1 676	11 586	100,0	25,5	19,5	7,0	48,1
2012	24 821	6 097	4 751	1 709	12 266	100,0	24,6	19,1	6,9	49,4
2013	25 524	6 015	4 956	1 782	12 771	100,0	23,6	19,4	7,0	50,0
2014	25 933	5 470	5 315	1 912	13 234	100,0	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	26 621	5 483	5 331	1 914	13 892	100,0	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	27 205	5 305	5 297	1 987	14 616	100,0	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	28 189	5 464	5 383	2 095	15 247	100,0	19,4	19,1	7,4	54,1
2018 (1)	29 314	5 624	5 736	2 110	15 843	100,0	19,2	19,6	7,2	54,0

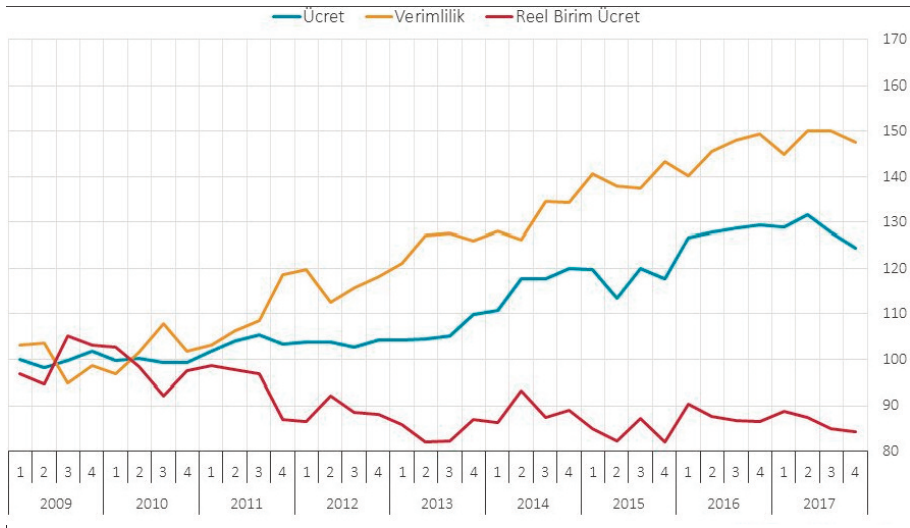
Not: (1) 2018 yılı verileri Haziran ayı itibariyle gerçekleşen rakamlardır. (2) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

İstihdamın sektörel yapısı incelendiğinde, hizmetler ve inşaat sektörlerinin temel istihdam alanları olduğu görülebilmektedir. Sanayi görece durağan bir süreç izlerken tarımdan ayrılan nüfus özellikle hizmetler kesiminin düşük nitelik gerektiren alanlarıyla inşaat kesiminde istihdam edilmektedir. 2004-2017 yılları arasında inşaat kesiminin toplam istihdam içindeki payı önemli oranda artarak %4,9'dan %7,2 düzeyine yükselmiştir.

İnşaat kesiminin, büyüme dinamiği açısından Türkiye ekonomisinin temel alanlarından biri olarak belirlendiği döneme odaklanıldığında, maliyetlerin son derece yüksek oranlarda arttığı görülebilmektedir. Bu aynı zamanda sektörün ülkenin ekonomik refahına beklenen katkısı yapmasını engelleyen faktörlerden biri olarak görülebilir.

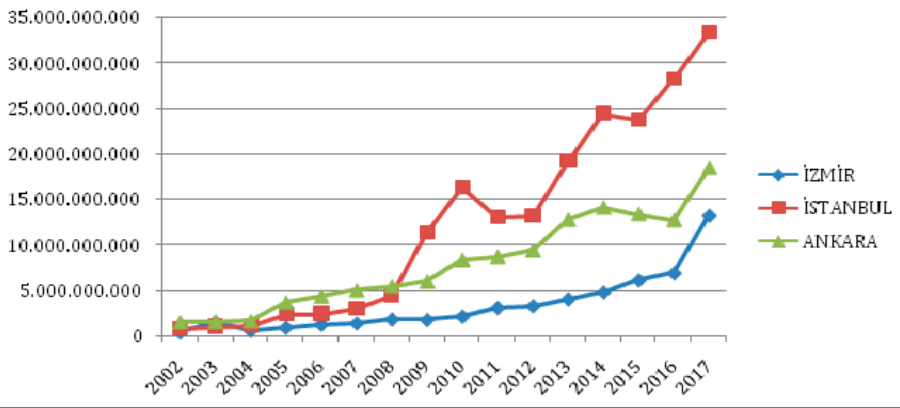
Şekil 8: Bina İnşaatı Maliyet Endeksi (2005-2017) (Kaynak: TÜİK, İnşaat Maliyet Endeksi Verileri)

Şekil 9: Ücret, Verimlilik ve Reel Birim Ücret Endeksleri (2009-2017) (Kaynak: TCMB, İnşaat, Mevsimsellikten arındırılmış, 2009=100)

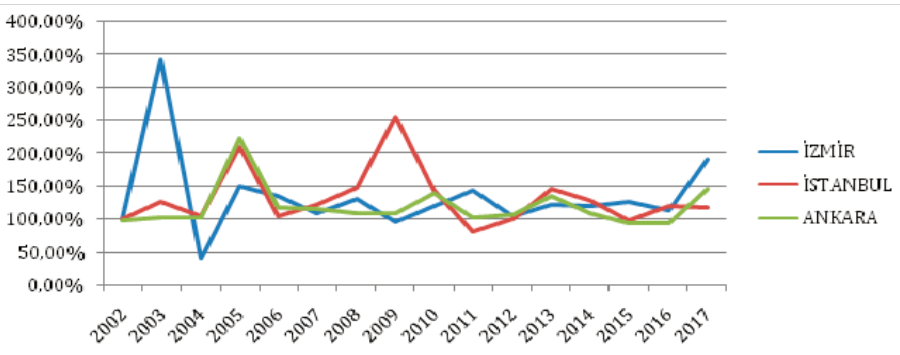
Aynı dönemde kurlar ve ithal girdi maliyetlerindeki artışlar da göz önünde bulundurulduğunda konut fiyatlarında hem spekülâtif hem de maliyet bazlı artışların gerçekleşmesi kaçınılmaz görülmektedir. Şekil 9, bu açıdan bina inşaatı maliyetindeki artışın kaynağını daha yalın biçimde göstermektedir. Bina inşaat maliyetlerinde artış olmasına rağmen reel birim ücretler, verimlilikteki artışa karşın düşmüştür. Bu durum, maliyet minimizasyonunu

2002-2017 yılları arasında Türkiye'nin üç büyük ili olan; İstanbul, Ankara ve İzmir bölgelerinde Yapı İzin Belgesi almış inşaat yatırımlarının TL cinsinden değerini incelediğimizde, İstanbul ve Ankara'nın aksine İzmir'de düzenli olarak artan bir yatırım hacmi gözlenmektedir (Şekil 11).

Şekil 11: TL Cinsinden Yapı İzin Belgesi Yatırım Miktarı (2002-2017) (Kaynak: TÜİK, Yapı İzin İstatistikleri)

Yapı izin belgeli yatırım oranlarına göre, 2013 yılı itibari ile İstanbul'da inşaat yatırım oranlarının geride kalan yıllara göre daha az artış gösterdiği gözlenmektedir. Diğer taraftan özellikle İzmir'in 2016 ve 2017 yılları itibari ile inşaat yatırım oranları diğer yıllara göre ortalamanın üzerinde artış göstermektedir. Yatırım Miktarı ve Yatırım Oranlarına göre İstanbul ve Ankara dalgalı bir grafik çizerken, İzmir'de 2012 yılı itibari ile istikrarlı bir şekilde inşaat yatırımlarının arttığı ve son yıllarda ortalamanın üzerinde seyrettiği görülmektedir (Şekil 12).

Şekil 12: Yapı İzin Belgeli Yatırım Oranları (2002-2017) (Kaynak: TÜİK, Yapı İzin İstatistikleri)

İzmir ilinde son birkaç yılda, İnşaat Yatırım Miktarı ve İnşaat Yatırım Oranları geride kalan yıllara göre görece artarken, İstanbul için bu değerlerin görece olarak durağan olmasına ilişkin veriler, sermaye hareketliliğinin İstanbul ve Ankara'dan sonra İzmir'e de yöneldiğine ilişkin iddiamıza niceliksel kanıtlar sunmaktadır. Buna göre, henüz sermaye doygunluğuna erişmemiş bir pazar olarak İzmir, inşaat yatırımları açısından azami kâr arayışlarının ve artı-değerden rant elde etmenin cazibeli alanı haline gelmiştir.

TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu'nun EGEÇEP ve Doğa Derneği ile plan ve sit alanı değişikliklerine dair hazırlamış olduğu rapora göre, ranta dayalı ekonomi politikaları sebebiyle kırsal ve kentsel müştereklerimiz, doğal alanlarımız yapılaşmaya açılmakta ve kaybedilmektedir. İzmir'de artan nüfus ve plansız kentleşme, tükenen su kaynakları, doğal afet riski, hava kirliliği gibi sorunların göz ardı edilerek, yasa ve yönetmelikler yardımıyla İzmir'de toprak rantına dayalı politikalar teşvik edilmektedir. Bu bağlamda, 1/100.000 Ölçekli İzmir- Manisa Çevre Düzeni Planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından son 1,5 yıl içerisinde 3 defa değiştirilerek onaylanmıştır. Plan projeksiyonunun 2025 yılı nüfusunun (5.471.343 kişi), TÜİK'in illere ve bölgelere göre ortalama nüfus artış oranlarının üstünde olduğu dikkati çekmekte ve bu planın, nitelikli tarım arazileri, zeytinlik alanlar, orman alanları, su havzaları gibi korunması gerekli doğal alanların yok olmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Plan aracılığıyla kentsel saçaklanmanın desteklenmesi geri dönülemez kayıplara işaret etmektedir. Planda spekülasyon ve noktasal değişikliklerin yapıldığı ve bu değişikliklerin içinde dava ile iptal edilen bazı plan kararlarının olduğu tespit edilmiştir (TMMOB, 2017).

Sit statüleri değiştirilerek, doğal alanlarının yapılaşmaya açılması riski ortaya çıkmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda belirlenen sit alanlarının sınırlarında endemik kuş ve bitki türleri belirlenmiş olup; nesli tehlike altında olan Akdeniz foku ve önemli fauna ve flora alanlarında yapılaşma riski sonucunda ciddi tehlikelerin oluşabileceğinin altı çizilmiştir. İzmir'deki 1. Derece Doğal Sit alanlarının büyük çoğunluğu "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" ve "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanma Alanı"na dönüştürülmüştür ve bu alanların kamu yararına, bilime ve koruma esaslarına aykırı biçimde kaybedilme riski ortaya çıkmıştır.

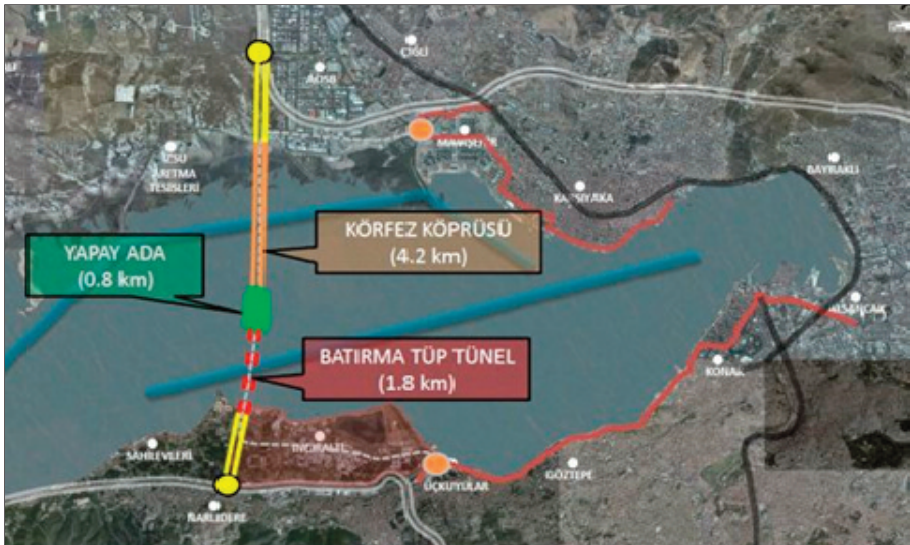

Şekil 13: İzmir Eski Doğal Sit Alanı Dereceleri (Kaynak: TMMOB, 2017)

Şekil 14: İzmir Yeni Doğal Sit Alanı Dereceleri (Kaynak: TMMOB, 2017)

İzmir'in kuzeyinde bulunan Gediz Deltası sulak alanı, sulak alan sınırlarının değiştirilmesi paralelinde İzmir Körfez Geçişi Projesi tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. 1/100.000 Çevre Düzeni Planında tarım alanlarının yapılaşmaya açılması, aşırı nüfus artışı ve doğal sit derecelerindeki ve Gediz Deltası sulak alan sınırlarına ilişkin değişiklik kararlarının projeye bağlantılı olduğu; doğal alanların üst ölçek plan kararlarıyla yapılaşmaya açılmasının gerçekçi olmayan nüfus projeksiyonlarıyla desteklendiği ve bu değişiklikler paralelinde, özellikle Urla-Çeşme-Karaburun Yarımadasında yapılaşma baskısının artacağına dair görüşler bulunmaktadır.

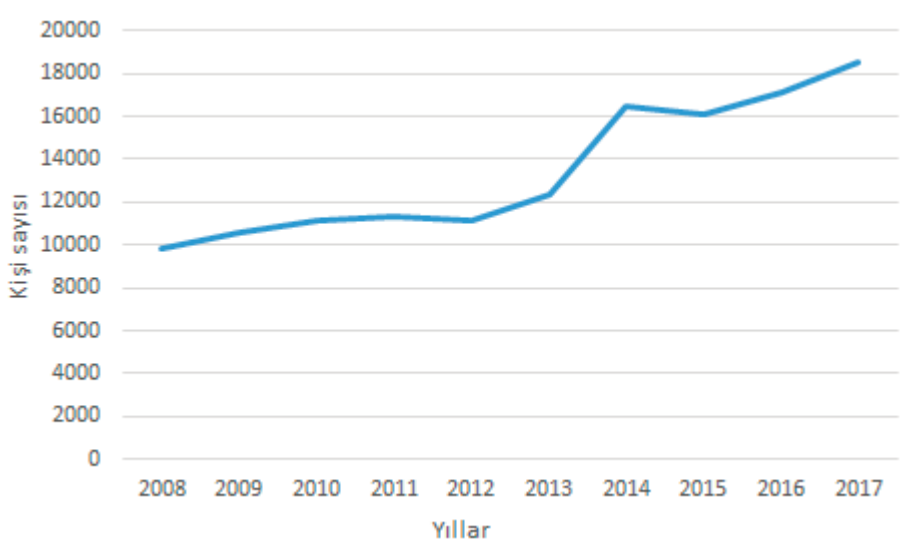

Şekil 15: Körfez Geçiş Projesi (Kaynak: TMMOB, 2017)

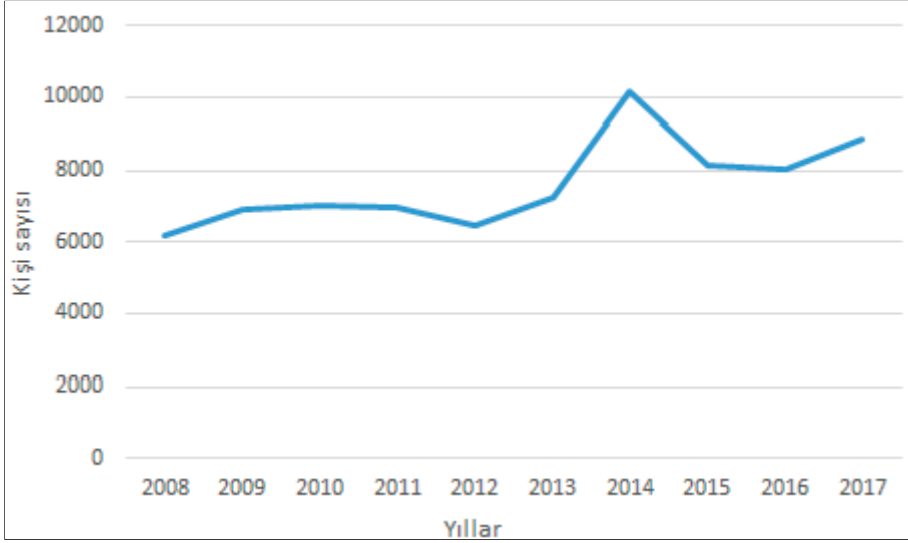
Söz konusu projeler, sermayenin yeni mekan arayışları sonucunda kentsel ve kırsal kamusal alanların ve müştereklerin metalaştırılmasının ve sermayeye tahsisinin önünü açmaktadır. Bu süreçte görülmektedir ki sit derecesi değişiklikleri ve üst ölçek plan kararları ile İzmir'in doğal yapısına ve ekolojik sürdürülebilirliğine zarar verecek kentsel rant artışlarının önünü açan bir durum söz konusudur. Dava süreçleri devam eden sit derecesi değişiklikleri, sit alanlarının (ör. İnciraltı-Özdilek) ve kamusal alanların (ör. Üçkuyular Pazar Yeri, Kültürpark) bilimsel veriler ve kamu yararı gözetmeden alınan kararlarla hukuksuzca özelleştirilmesi, sınırsız büyüme arayışındaki sermayenin, Türkiye'nin motor sektörü olduğu iddia edilen inşaat sektörü eliyle İzmir'e gelişini teşvik etmektedir.

Gayrimenkul değerlendirme firmalarının İzmir’deki inşaat ve gayrimenkul yatırımlarına dair hazırladığı raporlar ve basında çıkan haberler, İzmir’e yönelen inşaat sektörünün üç temel motivasyonu olduğunu ifade etmektedir: (1) Eski yapı stokunun çokluğu ve yeni yapılara olan talep, (2) Konut ve ofis talebi, (3) İstanbul-İzmir otobanının yaratacağı düşünülen talep. Emlak ve Ekonomi dergilerinde İzmir’e dair gayrimenkul haberlerinde son yıllarda *“İzmir markalı konutta cazibe merkezi oldu”, “Altın Yarımada”, “İzmir’de ulaşım yatırımları hızlandı, arazi fiyatları ikiye katlandı”* vb. başlıkla dikkat çekmektedir. Bu haberlere göre özellikle Bayraklı yeni kent merkezi, Konak, Mavişehir, Bornova, Buca ve Narlıdere metrekare fiyatlarıyla öne çıkmaktadır (Akkaya, 2017).

İzmir’e dair hazırlanan gayrimenkul raporlarında İstanbul-İzmir Çanakkale köprüsünün, İstanbul-Bursa-İzmir otoyol çalışmalarının ve Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Tren Projesi’nin İzmir’e olan talebi arttırdığı ifade edilmektedir. Buna ek olarak, kentsel dönüşüm ve ada bazlı riskli yapı dönüşümleri İzmir kent merkezine ve merkez ilçelere inşaat sektörünün ilgisini arttırmıştır. Sahil ilçeleri Urla, Çeşme, Seferihisar ve Güzelbahçe’de yapılarda değer artışı olduğu; özellikle Çeşme-Urla-Güzelbahçe ilçelerinde son bir yılda %30-35 civarında değer artışı gözlemlendiği ifade edilmektedir (Akkaya, 2017).

Şekil 16: İstanbul’dan gelen göçün yıllara göre değişimi (Kaynak: TÜİK, 2018).

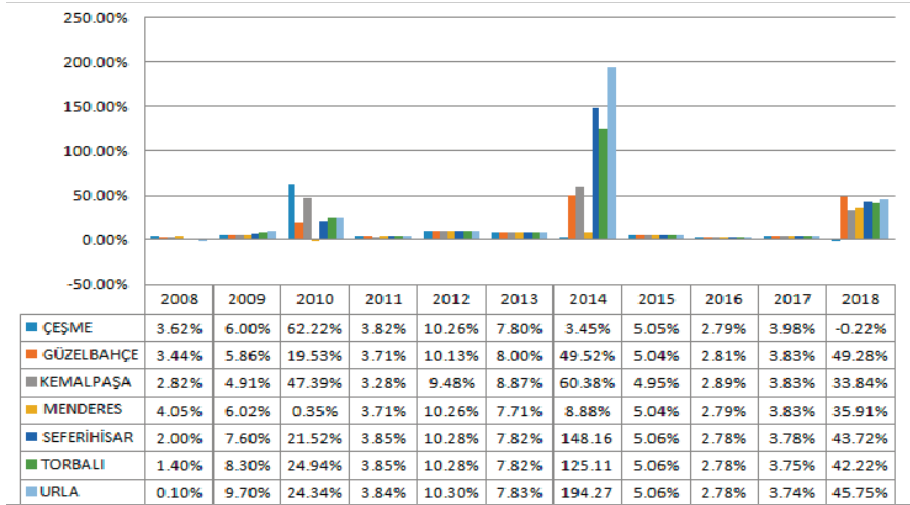
Şekil 17: Ankara'dan gelen göçün yıllara göre değişimi (Kaynak: TÜİK, 2018).

TÜİK'ten alınan verilere göre, 2017 yılında İstanbul'dan İzmir'e gelen göç, İzmir'den İstanbul'a giden göçten 4690 kişi; Ankara'dan İzmir'e gelen göç ise, İzmir'den Ankara'ya giden göçten 1483 kişi fazladır. Türkiye'nin en büyük iki kentinden İzmir'e gelen göçlerin 2014 yılında ani bir artış gösterip daha sonra azalarak, uzun dönemde artış eğilimini koruduğu tespit edilmiştir.

İzmir'e dair hazırlanmış olan gayrimenkul raporlarında, arsa yatırımı yapılan ilçelerin başında Çeşme, Urla, Güzelbahçe, Karaburun, Kemalpaşa, Torbalı, Menemen ve Seferihisar gelmektedir. Ayrıca, 2020 yılı içinde tamamlanması planlanan Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Tren Projesi sebebiyle, tren yolu hattında, Manisa, Menemen ve Kemalpaşa ilçelerinde fiyat artışı mevcuttur. Buna ek olarak, İstanbul-İzmir otobanının Kemalpaşa'dan İzmir'e bağlanması ve Kemalpaşa-Torbalı bağlantısının açılması sebebiyle Kemalpaşa ilçesindeki arazilerde son bir yılda %30 ve üzerinde fiyat artışları görülmüştür (Akkaya, 2017)³.

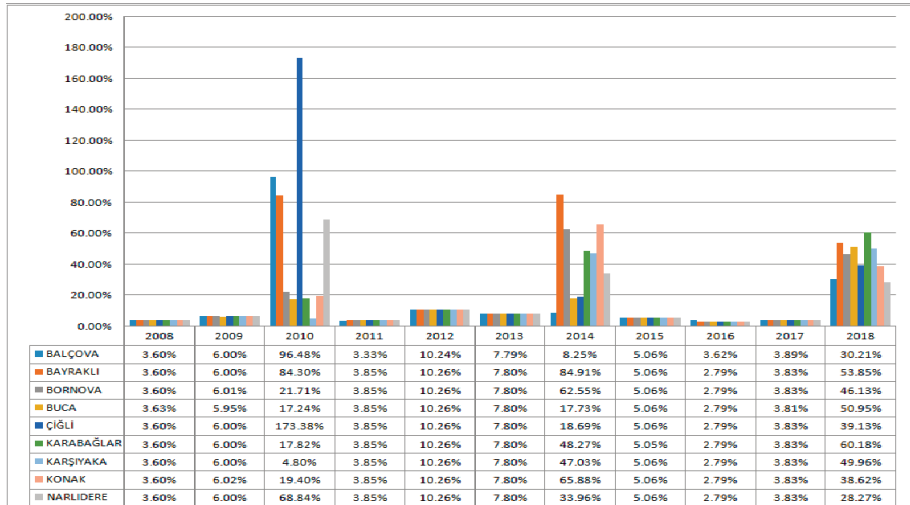
3 İzmir kent merkezinden sonra Yarımada tercih edilmektedir. Plan kararları, İZBAN erişimi ve sanayi bölgelerine yapılan yatırımların artması sebebiyle, İzmir'de yaşayan orta gelir grubu son yıllarda Menemen ve Torbalı ilçelerini tercih etmeye başladığı ve bu bölgelerde orta gelir grubuna yönelik konut projelerinin arttığı ifade edilmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ile kısa vadede Bayraklı-Bornova-Karşıyaka ilçelerinde ciddi değişimler yaşanmasını beklemekte; özellikle Bayraklı-Salhane-Turan aksı ile İzmir-Ankara karayolu üzerindeki yatırımların hız kazanacağını öngörmektedir (Akkaya, 2017).

Sermayenin Yeni Mekân Arayışları: İzmir İnşaat Sektörü Örneği

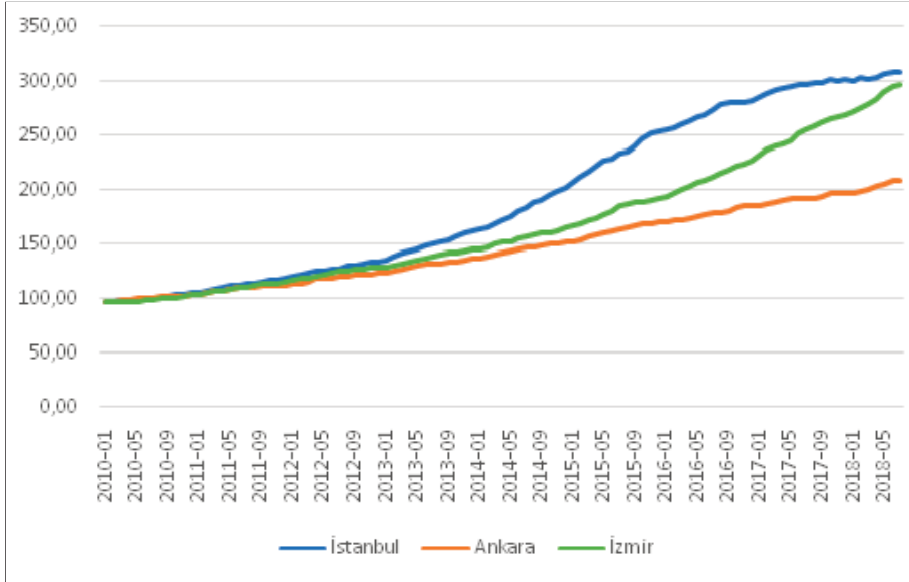
Şekil 18: Çeşme, Güzelbahçe, Kemalpaşa, Menderes, Seferihisar, Torbalı ve Urla ilçelerinde arsa rayiç bedeli artış oranları (2008-2018)

Son yıllarda Çeşme ilçesi başta olmak üzere, Urla ve Seferihisar ilçelerindeki ikincil konutlar yaz-kış kullanılmaya başlanmıştır. İzmir'in kuzey sahil yerleşimi olan Dikili ilçesinde ise ikincil konuttan apartman dairesi tipinde birincil konuta bir geçiş olduğunun gözlemlendiği ifade edilmiştir (Akkaya, 2018).

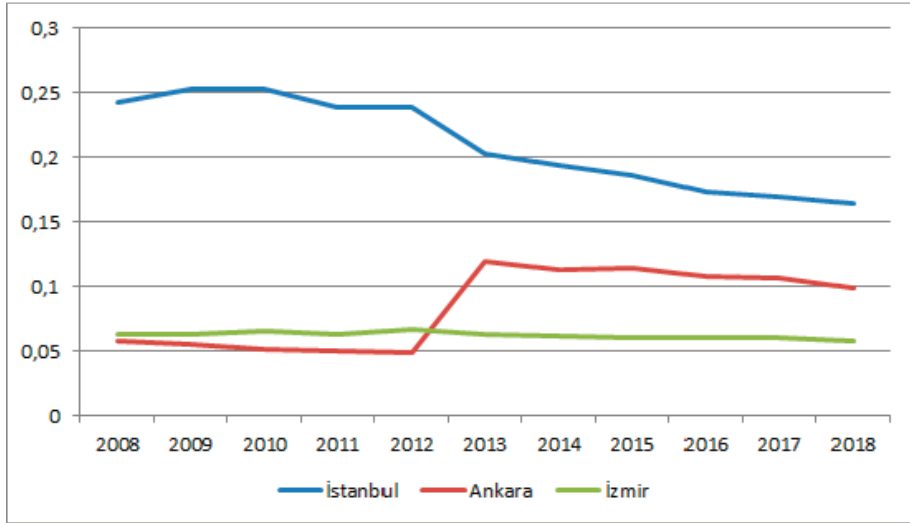
Şekil 19: Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Karabağlar, Karşıyaka, Konak ve Narlıdere ilçelerinde arsa rayiç bedeli artış oranları (2008-2018).

Basında çıkan haberlere ve gayrimenkul raporlarına göre, Urla ve Karaburun ilçelerinde İzmir–Çeşme otoyolunun ulaşım için sağladığı kolaylıklar ve üniversitenin varlığı sebebiyle son iki yılda birincil ve ikincil konut talebinde ve konut değerlerinde artış gözlemlenmiştir (Akkaya, 2018). Bütün bu gelişmelere bağlı olarak artmakta olan arsa fiyatlarının durumu Şekil 20’de gösterilmiştir.

Şekil 20: İstanbul, Ankara ve İzmir Konut Fiyat Endeksi (2010-2018, Aylık) (Kaynak: TCMB, EVDS)

Grafiğe göre, 2010-2018 Konut Fiyat Endeksi verilerine göre İzmir’deki konut fiyatları artan bir seyir izlemektedir. Buna karşın İstanbul için endeks artışı durağanlaşmakta ve Ankara açısından konut fiyatlarının artışında durağan bir artış gözlenmektedir. Dolayısıyla üç büyük il içinde İzmir’in konut fiyatlarındaki artış nedeniyle daha cazip bir il haline dönüştüğü söylenebilir. Bu sonuç aynı zamanda büyük illerden İzmir’e yönelik orta ve üst gelir grubundan gelen göç verileriyle de uyumludur. TÜİK 2018 verilerine göre, İzmir ili için toplam konut satış oranı istikrarlı bir seyir izlerken, Ankara ili 2012 yılında bir sıçrama ve ardından düşme eğilimi; İstanbul ili için konut satış oranında da 2012 yılı sonrası bir düşme eğilimi gözlemlenmiştir (Şekil 21).

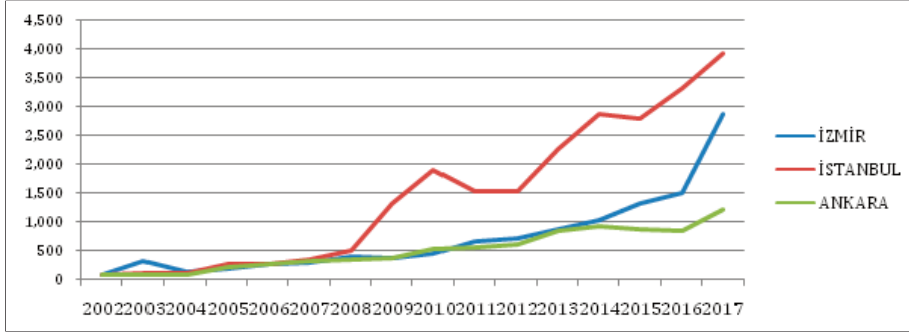
Şekil 21: İstanbul, Ankara ve İzmir İlleri Toplam Konut Satış Oranları (Kaynak: TÜİK, 2018)

Yukarıda verilen örnekler göstermektedir ki, durmaksızın büyümek ve daha fazla artı değer/rant elde etmek isteyen sermaye ve inşaat sektörünün rant politikalarının en kritik aracı imar planı değişiklikleridir. Bu sebeple, kentlerin, şehircilik ilke ve esaslarından, planlama etiğinden ödün vermeden yapılacak imar planı değişikliklerine ve kamu yararından ödün vermeyen güçlü yerel yönetimlere ihtiyacı vardır.

4. Sermaye Hareketliliğinin Mekânsal Örüntüsü

Tarihsel süreç içerisinde İzmir'in bir liman kenti olması, ticaret kenti olmasını da beraberinde getirmiş ve bunu destekleyen hizmet alanları ağırlıklı kent merkezinde konumlanmıştır. Yeni Kent Merkezi bölgesi, limana yakın oluşu, kentin geçmişindeki mekânsal özellikleri ile günümüzdeki gereksinimler dikkate alınarak kentin merkezi olarak işlevlendirilmesi üzere yeni bir kent merkezi olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda, planlarda, İzmir Limanının mevcut işlevini sürdürmesi öngörülmüş ve ticaret alanlarının, hizmet alanları ile desteklenmesi sağlanmıştır. "Hizmet Merkezi" planda MİA (Merkezi İş Alanı) olarak tanımlanmıştır. Bu alanlar özellikle ticaret ve turizm alt sektörlerini içermektedir.

İzmir ili belirtildiği gibi önemli sanayi, ulaşım, tarım, ticaret ve turizm noktalarının kesişiminde bulunmaktadır. Bu nedenle, 4.223.545 kişi Türkiye'nin üçüncü en büyük ili olan İzmir'in, son yıllarda sürekli artış gösteren bir nüfus yapısı vardır. İzmir ayrıca, Türkiye'de en çok göç alan üçüncü il olmuştur: 2016-2017 yılları arasında 127.389 kişi göç almış, 102.776 kişi İzmir'den göç etmiştir. Net göç hızı ise 2015 yılında %5,6 iken, 2016 yılında %5,8 seviyesine yükselmiştir. İzmir, Türkiye'nin illeri net göç sıralamasında, 2016 yılı nüfus istatistiklerine göre, (%) 5,8 göç oranı ile 17. sıradadır (TÜİK, 2016). Bu artışın inşaat sektörü özelinde sermayenin İzmir'e olan ilgisinin artması ile birbirini besleyen bir ilişkisi vardır. Önceki bölümde de belirtilen mekânsal ve demografik artış, inşaat sektörünün İzmir'e kaymasında büyük etkisi olan motivasyonlar olmuştur.

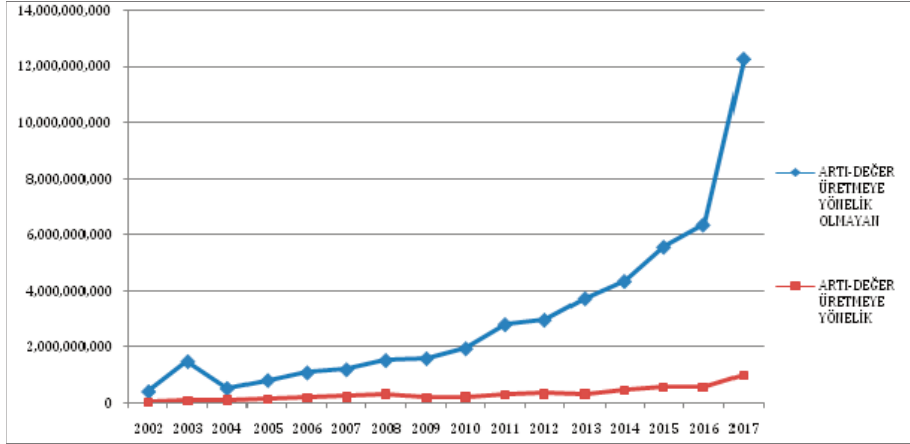

Sekil 22: İzmir, İstanbul ve Ankara İl Bazında İnşaat Yatırımları Endeksi (2002=100, 2002-2017)

İstanbul, Ankara ve İzmir bölgelerinde, 2002-2017 yılları arasında gerçekleşmiş, 2002 Yılı = 100 Endeks alınarak hesaplanan Yapı İzin Belgesi almış inşaat yatırımlarını incelediğimizde, İzmir'de yatırım hızının son iki yılda İstanbul ve Ankara'ya göre daha hızlı arttığı gözlenmektedir.

İzmir'de inşaat yatırımları; Artı-Değer Üretmeye Yönelik ve Artı-Değer Üretmeye Yönelik Olmayan olarak ayrılarak, 2002-2017 arasındaki yatırımlar TL değer cinsinden incelenmiştir. İkamet amaçlı konut, toptan ve perakende ticaret yapıları, kamu eğlence-eğitim-hastane yapıları ve halka açık ikamet yapı yatırımları; Artı-Değer Üretmeye Yönelik Olmayan yatırımlar olarak değerlendirilirken; otel, ofis vb. işyeri yapıları ve sanayi-depolama yapıları genel olarak Artı-Değer Üretmeye Yönelik yatırımlar olarak değerlendirilmiştir. İzmir'de inşaat yatırımları 2002 yılı itibari ile her yıl ortalama 855.000.000 TL artarak, 2017 yılında 13.300.000.000 TL

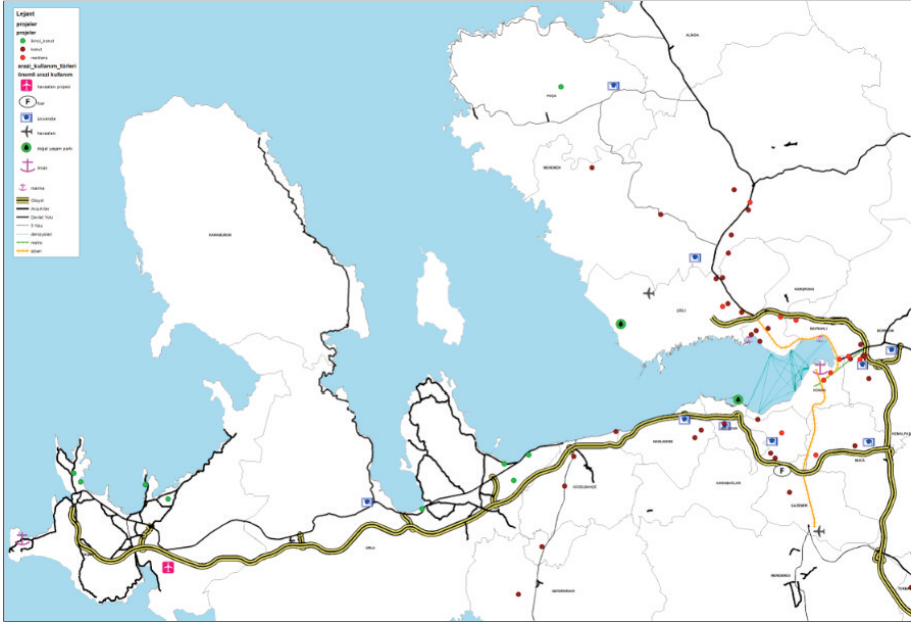
civarına ulaşmıştır. Her yıl bu yatırımların, ortalama %88'i Artı-Değer Üretmeye Yönelik Olmayan alanlara; ortalama %76'sı ise konut amaçlı yapılara yatırılmıştır.

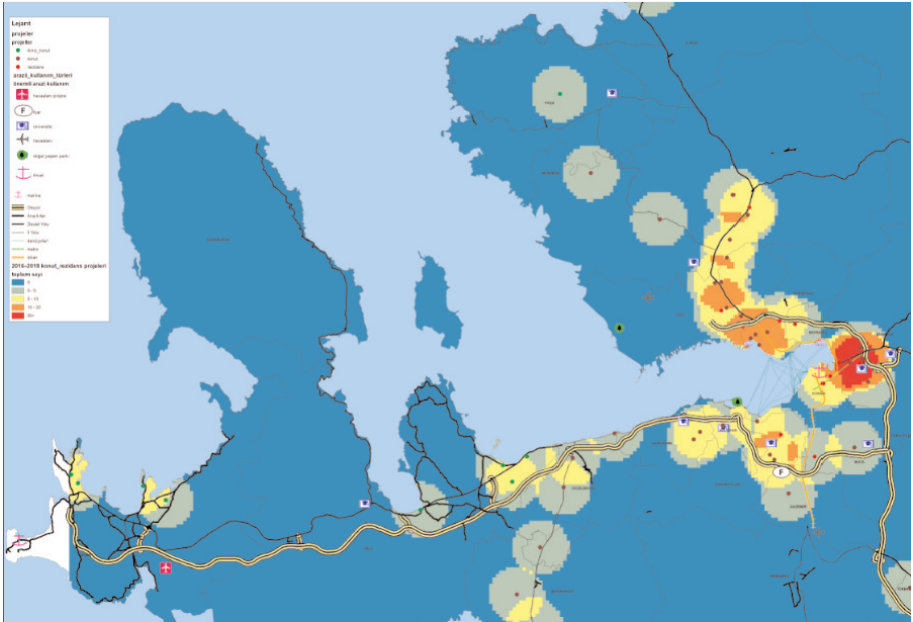
Şekil 23: İzmir’de TL cinsinden Yapı İzin Belgeli Yatırım Miktarı (2002-2017)
(Kaynak: TÜİK, Yapı İzin İstatistikleri)

İzmir bağlamında nüfus hareketliliği ve artan inşaat yatırımları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla, İzmir kent bütününde 2016-2018 yılları arasındaki konut, ikinci konut ve rezidans projelerinin (toplamda 56 proje) konum ve fiyat bilgisi CBS’de mekansallaştırılmış olup; proje sayı yoğunluk analizi ve inşaat fiyatı yoğunluk analizi yapılmıştır. Projelerin ortalama piyasa değerlerine bakıldığında, en düşük değer 165.000 TL, en yüksek değer 8.500.000 TL ve ortalama değer yaklaşık 1.120.000 TL olarak gözlemlenmiştir.

İnşaat projelerinin en çok Bayraklı ve Bornova’da yoğunlaştığı, fakat ortalama en yüksek fiyatın Bayraklı, Çeşme ve Urla’da olduğu görülmektedir. Bu projelerin türlerine baktığımızda ise, Çeşme ve Urla’da ikinci konut; Bayraklı ve Bornova’da rezidans (karma kullanım); Çiğli, Menemen, Güzelbahçe, Seferihisar, Narlıdere ve Karabağlar ilçelerinde ise konut projelerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir (Şekil 24-26).

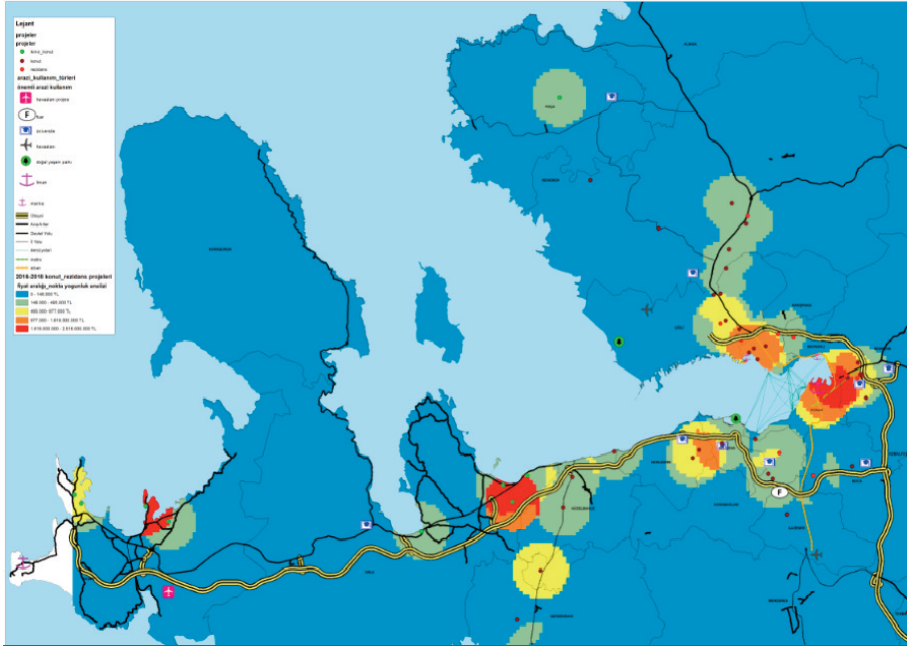

Şekil 24: 2016-2018 yılları arası İzmir'deki konut, ikinci konut ve rezidans projeleri.

Şekil 25: İzmir'deki inşaat projelerinin sayı yoğunluk analizi.

Projelerin mekânsal dağılımının, ulaşım ve kent merkezine dair yapılmış ve yapılmakta olan plan değişiklikleri ile mekânsal olarak örtüştüğü söylenebilir. İstanbul-İzmir Otobanı projesinin etkilerinin Çeşme, Urla - Zeytinalanı ve Kekliktepe, Seferihisar ve Güzelbahçe’de; İZBAN hattı ve sanayi bölgelerine artan yatırımların, Menemen ve Torbalı ilçelerinde; kentsel dönüşüm projelerinin Karşıyaka, Karabağlar ve Bornova’da; ve yeni kent merkezi girişimlerinin Bayraklı, Bornova ve Konak - Alsancak bölgelerindeki artan inşaat proje taleplerinin faktörleri olduğunu söylenebilir.

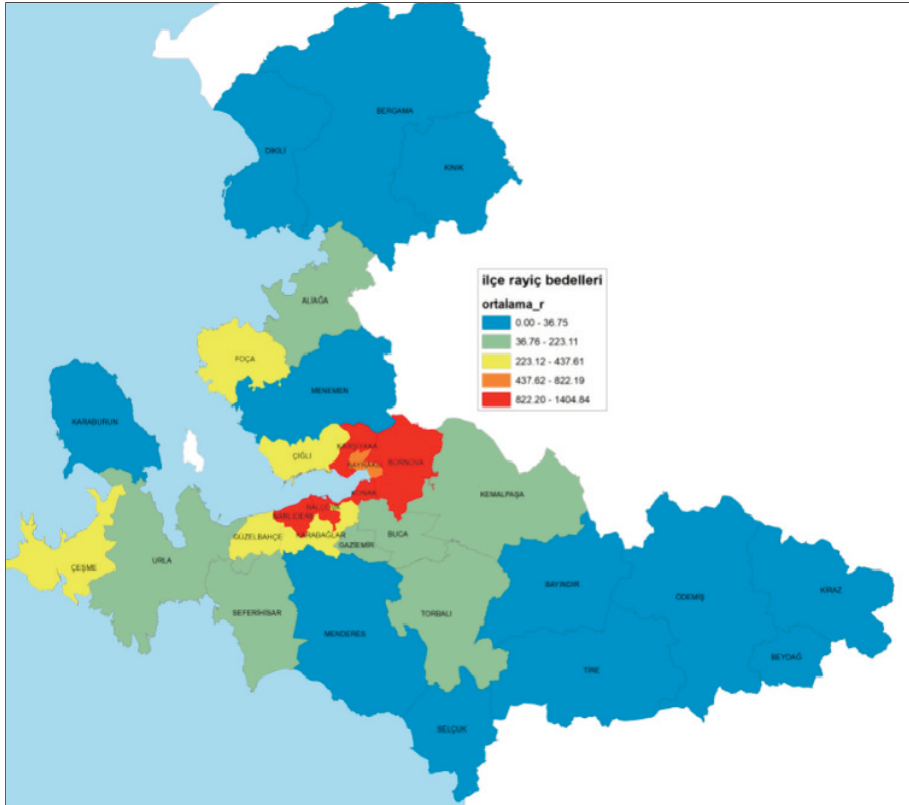

Şekil 26: İzmir’deki inşaat projelerinin fiyat-yoğunluk analizi.

Nüfus hareketliliği, inşaat alanına yatırılan sermaye miktarında görece artış ve arsa rayiç bedellerindeki artışın mekânsal dağılımı; İzmir’de sermaye hareketlerinin eşitsiz mekânsal örüntüsünü ortaya koymaktadır. Özellikle 2000’li yıllar itibari ile benimsenen inşaat sektörüne bağlı birikim stratejisi modeli kapsamında, İzmir’de arsa rayiç bedellerinin yıllara göre değişimi incelenmiştir. İzmir’de 30 İlçe Belediyesi’nden 19’unun yayınladığı yıllık arsa rayiç bedelleri analiz edilerek 2000-2018 yılları arasında ilçe bazında ortalama arsa rayiç bedelleri hesaplanmıştır. Ortalama rayiç bedeller

hesaplanırken, cadde bazında derlenen veriler önce mahalle ortalamalarına ve sonra da ilçe ortalamalarına dönüştürülmüştür. Her ilçeye ait veriye ulaşılamamıştır.

Önemli ulaşım yatırımlarının bulunduğu veya noktasal yatırımlarının gerçekleştiği caddelerin arsa rayiç değerlerinin ilçenin genelinden yüksek olduğu gözlenmiştir. İlçe bazında ortalama eğilimler hesaplanarak; söz konusu sermaye yatırımlarının bölgenin genel rayiç bedellerine yaptığı etkinin dağılımını ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Böylelikle bir noktaya yapılmış ve kamuoyu tarafından bilinen bir yatırımın o bölgenin geneline etkisi ile niceliksel olarak daha fazla yatırım alan bölgelerin arasındaki farkların da ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu ilçeler, merkez ilçeler başta olmak üzere; Alağa, Çeşme, Foça, Kemalpaşa, Menderes, Seferihisar, Torbalı ve Urla ilçelerinden oluşmaktadır (Şekil 27).

Şekil 27: İlçe Rayiç Bedelleri (Kaynak: İlçe verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır).

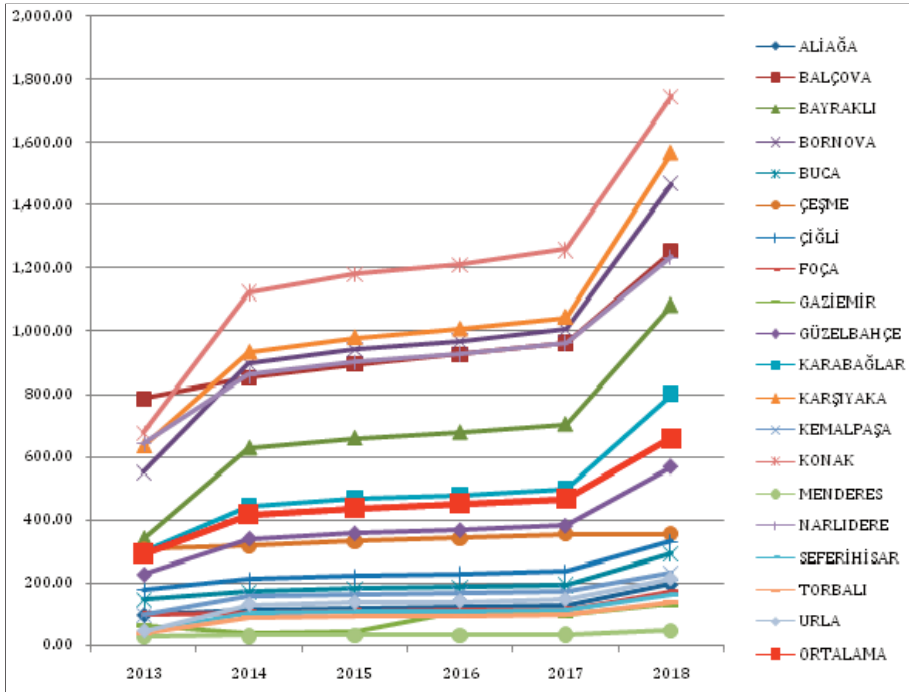
Tablo 3: İzmir İlçeler Bazında Ortalama Arsa Rayiç Bedelleri (2008-2018)

İLÇELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ALİAĞA	28.07	29.56	77.89	82.03	90.57	97.67	111.92	117.81	121.33	126.05	195.95
BALÇOVA	307.44	325.89	640.33	661.67	729.42	786.22	851.08	894.11	926.45	962.52	1,253.28
BAYRAKLI	140.90	149.35	275.25	285.85	315.18	339.76	628.24	660.00	678.42	704.40	1,083.74
BORNOVA	345.50	366.26	445.76	462.92	510.41	550.22	894.40	939.66	965.88	1,002.87	1,465.48
BUCA	95.25	100.92	118.32	122.87	135.48	146.04	171.93	180.62	185.66	192.74	290.93
ÇEŞME	143.84	152.47	247.34	256.78	283.13	305.21	315.74	331.70	340.96	354.52	353.72
ÇİĞLİ	49.81	52.80	144.34	149.90	165.28	178.18	211.47	222.16	228.36	237.11	329.90
FOÇA	62.43	66.17	80.78	83.88	92.49	99.71	104.14	109.41	112.46	116.40	174.57
GAZİEMİR	58.22	61.32	69.42	71.92	28.44	62.55	38.00	40.44	106.99	94.95	130.05
GÜZELBAHÇE	145.17	153.68	183.69	190.51	209.80	226.59	338.81	355.89	365.87	379.88	567.08
KARABAĞLAR	194.24	205.90	242.59	251.93	277.78	299.45	443.99	466.44	479.45	497.82	797.38
KARŞIYAKA	462.67	490.43	513.96	533.75	588.49	634.39	932.75	979.97	1,007.31	1,045.88	1,568.42
KEMALPAŞA	50.22	52.69	77.65	80.20	87.80	95.59	153.31	160.90	165.55	171.88	230.04
KONAK	432.94	459.01	548.06	569.16	627.56	676.51	1,122.20	1,179.02	1,211.91	1,258.33	1,744.28
MENDERES	20.74	21.99	22.07	22.89	25.24	27.18	29.60	31.09	31.96	33.18	45.10
NARLIDERE	290.22	307.64	519.43	539.43	594.77	641.17	858.88	902.30	927.48	963.00	1,235.22
SEFERİHİSAR	25.39	27.32	33.20	34.48	38.03	41.00	101.74	106.89	109.86	114.01	163.85
TORBALI	23.11	25.03	31.27	32.48	35.82	38.62	86.93	91.33	93.86	97.39	138.51
URLA	26.34	28.90	35.93	37.31	41.15	44.38	130.58	137.19	141.00	146.27	213.20

Dünya finans ve emlak sektörünün krize girdiği ve Türkiye'nin %0,8 ile en düşük büyüme oranına ve ertesi yıl negatif (%-4.7) büyüme oranına sahip olduğu 2008 yılı karşılaştırmamızın başlangıç yılı seçilmiştir. İlçelerin 2008 yılı ortalama arsa rayiç bedelleri karşılaştırıldığında; 462.67 TL/m² birim fiyatıyla Karşıyaka en yüksek değere sahiptir. Karşıyaka ilçesini; 432.94 TL/m² birim fiyatı ile Konak, 345.50 TL/m² Bornova, 307.44 TL/m² Balçova ve 290.22 TL/m² Narlıdere ilçeleri izlemektedir. Merkez Kent'in çeperinde yer alan Menderes, Torbalı, Seferihisar, Urla, Aliağa ve Kemalpaşa ise 50 TL/m² ve altında ortalama arsa rayiç bedellerine sahiptir.

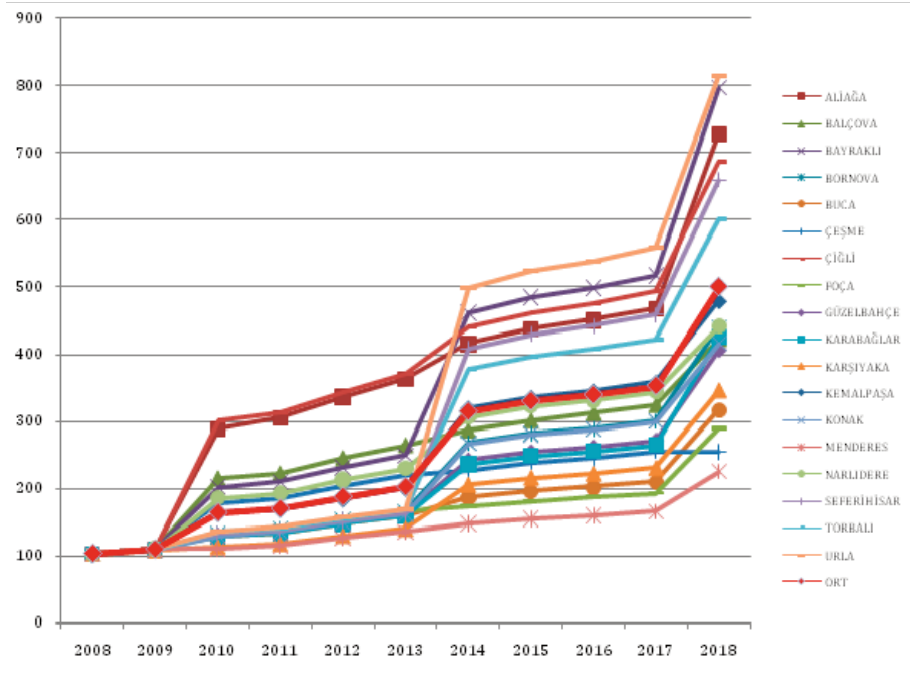
Türkiye'de büyüme oranlarının düşme eğilimine girdiği ve İzmir'de yeni kent merkezi yatırımlarının hız kazandığı (Folkart - 2013-2014) 2013 yılı ortalama arsa rayiç bedelleri karşılaştırıldığında; TL/m² birim fiyatı 500TL'nin üzerindeki 5 ilçe sırasıyla Balçova, Konak, Narlıdere, Karşıyaka ve Bornova ilçeleridir. Bayraklı (339.76TL/m²), Karabağlar (299.45TL/m²) ve Güzelbahçe (226.59TL/m²) ise Merkez Kent içerisinde yer alıp 500TL'ye yaklaşan ilçelerdir. Yeni Kent Merkezi; rezidans ve konut yatırımları ile Metro-İZBAN yatırımlarının bu bölgelerde arsa rayiç fiyatlarını etkilediği söylenebilir.

Geçen beş yılın ardından 2018 yılına gelindiğinde; Konak 1744.28 TL/m² birim fiyatı ile en yüksek ortalama arsa rayiç bedeline sahip ilçedir. Konak ilçesini; 1568.42 TL/m² birim fiyatı ile Karşıyaka, 1465.48 TL/m² Bornova, 1253.28 TL/m² Balçova, 1235.22 TL/m² Narlıdere ve 1083.74 TL/m² Bayraklı ilçeleri izlemektedir. Merkez Kent'in çevresinde Kemalpaşa, Urla, Aliğa, Foça, Torbalı ve Menderes ise 250 TL/m² ve altında ortalama arsa rayiç bedellerine sahiptir.

Şekil 28: İzmir ilçeler bazında arsa rayiç bedelleri (2013-2018)

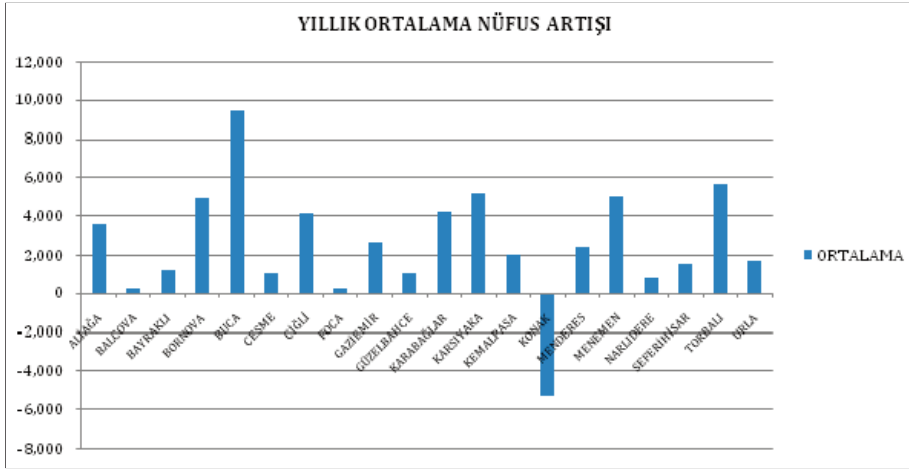
İzmir'in büyük sermaye yatırımlarından biri olan ve 2013-2014 yıllarında yapımı tamamlanan Folkart Towers ile birlikte Merkez Kent; rezidans, AVM ve konut yatırımlarının yoğunlaştığı bir alan haline gelmeye başlamıştır. Folkart'ı, Mistiral Towers ve Ege Perla gibi büyük yatırımlar takip etmiştir. Bu yıllardan itibaren; Bayraklı, Konak, Bornova, Karşıyaka ilçelerinde rayiç bedellerinin İzmir ilçeleri ortalamasının çok üzerinde seyrettiği gözlenmektedir.

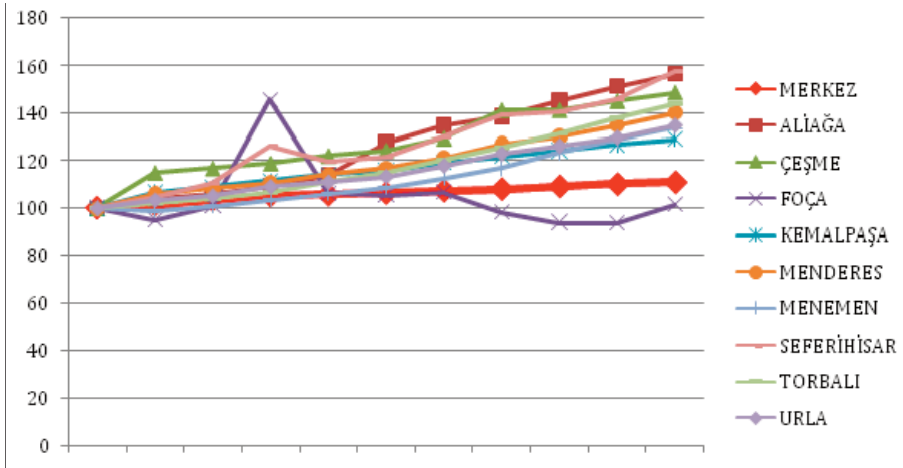
Şekil 29: İzmir İlçeler Bazında Ortalama Arsa Rayiç Bedel Endeksi (2007=100, 2007-2018)

İzmir’de 2007 yılı 100 endeksi baz alınarak 2008-2018 yılları arasında ilçelerin ortalama arsa rayiç bedellerinin değişimi incelendiğinde; 2007 yılı 100 puanından en çok uzaklaşan ilçe ise 814 puan ile Urla’dır. Urla ilçesini; Bayraklı, Aliaga, Çiğli, Seferihisar, Torbalı ve Kemalpaşa ilçeleri izlemektedir. Beklenenin aksine Konak, Karşıyaka, Bornova, Balçova ve Narlıdere gibi arsa rayiç bedelleri yüksek ilçelerde daha az değişim gözlenmektedir. Bu ilçelerde gerek ortalama arsa rayiç bedelleri gerek piyasa fiyatları mutlak olarak diğer ilçelerden yüksektir. Diğer taraftan bu inceleme; beyan edilen arsa rayiç fiyatları ile gerçekleşen piyasa fiyatları arasında neden böyle geniş bir makas olduğu sorusunu ortaya koymaktadır.

Nüfus hareketliliğini gözlemlemek adına; ilçelerin 2007-2017 yılları arasında yıllık ortalama nüfus değişimleri incelenmiştir. Buca ilçesi, yıllık ortalama nüfus artışı en yüksek olan ilçedir. Buca ilçesini; Torbalı, Karşıyaka, Menemen, Bornova ve Karabağlar ilçeleri izlemektedir. Konak ilçesi nüfusunun azaldığı gözlenmektedir.

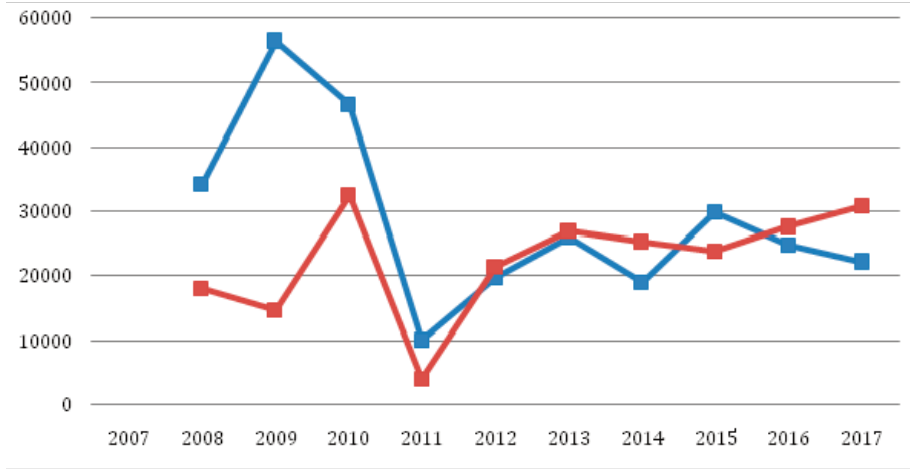

Şekil 30: Yıllık Ortalama Nüfus Artışı (2007-2017, TÜİK)

Şekil 31: İzmir Merkez Kent ve İlçeler Nüfus Endeksi (2007=100, 2007-2017, TÜİK).

İlçelerin nüfus değişimlerine ilişkin yapılan incelemede ise; merkez ilçeleri toplam nüfusunun %10'luk bir değişim gösterdiği gözlenirken, Foça dışındaki tüm çeper ilçelerin merkez ilçelerden daha hızlı bir nüfus artış eğilimi gösterdiği izlenmiştir. Aliağa ilçesi 2010 yılı itibari ile en çok düzenli olarak nüfus artış eğilimi gösteren ilçedir. Aliağa ilçesini; Seferihisar, Çeşme, Torbalı, Urla ve Kemalpaşa ilçeleri izlemektedir.

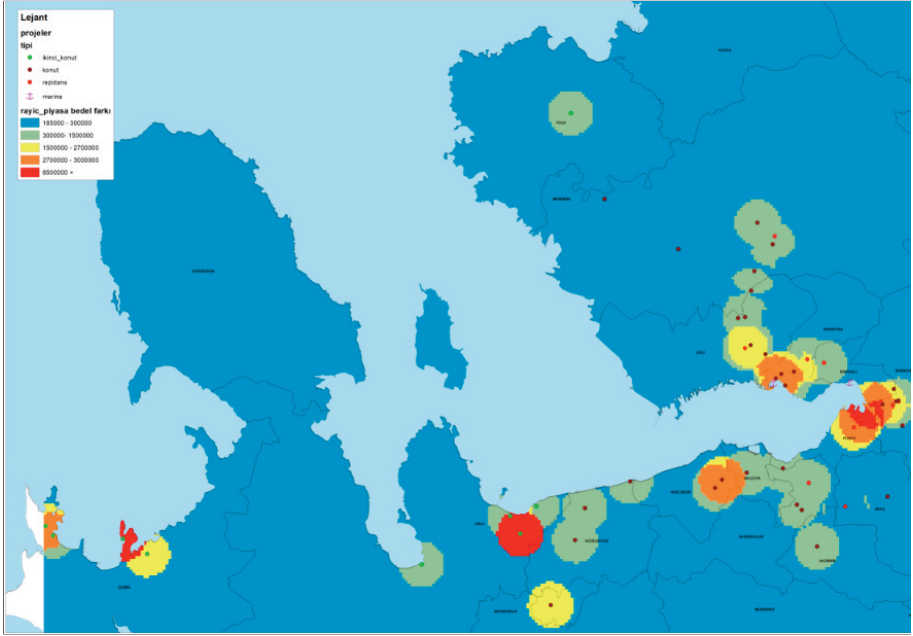
Şekil 32: İzmir Merkez Kent ve Merkez Kent Çeperi Yıllık Nüfus Artışı (2007-2017, TÜİK).

İzmir’i ticari-konut ve ofis-işyeri-rezidans aktivitelerinin yoğun olduğu Merkez Kent ve Konut-İkincil Konut-Sanayi Alanı aktivitelerinin yoğunlaştığı Merkez Kent Çeperi olarak bölgeleyip nüfus hareketleri incelenmiştir. Özellikle 2015 yılı itibari ile Merkez Kent Çeperinin, Merkez Kente göre daha hızlı nüfus artış eğilimine girdiği gözlenmiştir.

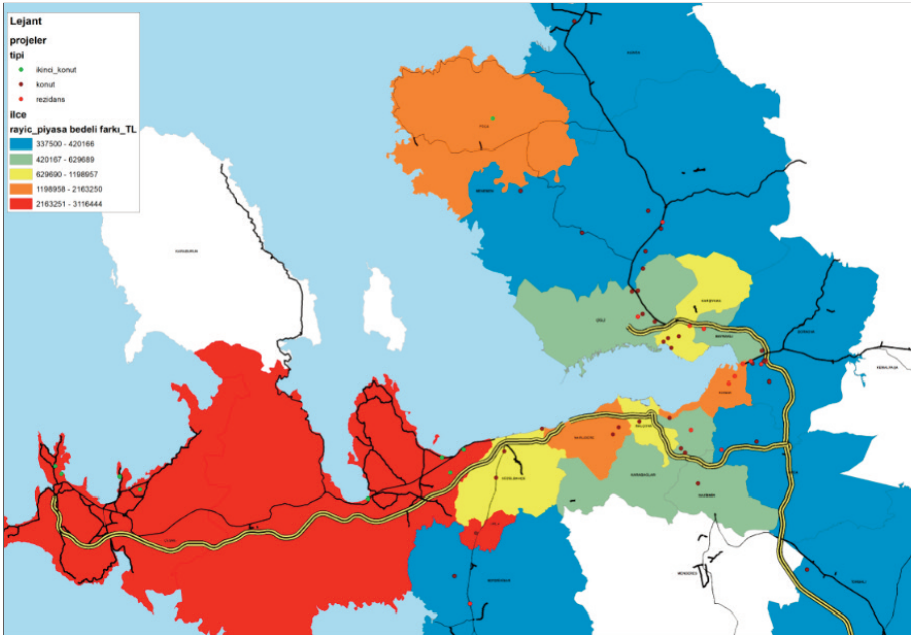
İzmir ilçelerinin yıllara göre nüfus ve rayiç bedel değişimleri, İzmir’e göç eden sermaye ve etkiledikleri arsa bedelleri ile mekânsal olarak ilişkilendirilmiştir (Şekil 33-34).

İzmir’deki 2016-2018 yılları arasında yapılmış inşaat projeleri, konum bilgileri baz alınarak sayısallaştırılmış; projelerin piyasa değerleri ve bulundukları mahallelerin rayiç bedelleri arasındaki fark, CBS tabanlı nokta yoğunluk analizi ile kent bütününde mekansallaştırılmıştır. Bu analiz yöntemi ile, ilçeler üzerinden yapılan kıyaslamalardan bir sonuç harita üretilmiştir.

Haritalara göre, mahalle/ilçe rayiç bedelleri ile inşaat piyasa bedelleri arasındaki farkın en yüksek olduğu yerler merkezde Bayraklı, Konak-Alsancak, çeperde ise Urla ve Çeşme ilçeleridir. Bu ilçeleri Karşıyaka, Narlıdere, Güzelbahçe ve Bornova ilçelerinin takip ettiği görülmektedir.

Şekil 33: İzmir nokta yoğunluk analizi ile rayiç ve piyasa bedelleri farkı.

Şekil 34: İzmir ilçeler bazında rayiç ve piyasa bedelleri farkı.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye özelinde son yıllarda inşaat sektörüne bağlı birikim stratejisinin sermaye dinamiklerinde geniş yer tutmakta olduğu görülmektedir. Bu süreçte İzmir, inşaat yatırımlarına bağlı yeni mekan arayışlarının önemli alanlarından biri haline gelmiştir. İnşaat sektörü ülke ekonomisindeki her türlü dalgalanmadan etkilenen kırılgan bir sektördür. İnşaat sektörüne sağlanan geçici teşvikler, konut kampanyaları ve finansman kolaylıkları bu dalgalanmaların olumsuz etkileri azaltmış ve inşaat sektörünün milli gelir içindeki payını %8,7'ye yükseltmiştir. Ancak uluslararası politikalar ve siyasi gerginlikler özellikle yabancı sermaye yatırımlarını zedelemekte, büyüme dinamiklerini zayıflatmakta, işsizlik, enflasyon ve cari açığa artış meydana getirmektedir. Yine 2004-2013 yılları arasında Türkiye ekonomisi inşaat ve gayrimenkul sektörlerine yurtdışından net doğrudan yatırım çeken bir ülke iken, bu ilişki 2013 ve sonrasında dalgalı bir seyir izlemeye başlamaktadır. İnşaat sektörünün özellikle büyüme sürecinde anahtar bir sektör olarak belirlendiği göz önünde bulundurulduğunda 2013, 2015 ve 2017'de Türkiye net doğrudan yatırım açısından yurt dışına sermaye çıkışı ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca hacim olarak incelendiğinde, 2017 yılı itibariyle yurtdışında yaşayan kişilerin yurt içine yaptıkları inşaat yatırımlarında ciddi bir azalma gözlenirken, yurt içinde yaşayan kişilerin yurt dışında yaptıkları inşaat yatırımlarında ise bir artış gözlenmektedir.

Kendini genişletmek amacıyla hareket eden sermaye, ulusal ve uluslararası düzlemde yüksek kâr oranlarını takip etmektedir. Bu bağlamda, toprak üzerindeki bireysel temellük hakkı, sit alanları, kamu arazileri, rant alanına çevrilemeyen ortak alanlar gibi kendini sınırlayan bütün engelleri ortadan kaldırmak ister. Devletler ise çoğu zaman sermayenin talepleri doğrultusunda yasal düzenlemeler yapabilir (sit derecesi değişiklikleri, ayrıcalıklı imar hakları, imar affı vb.). Tarım arazilerinde olduğu gibi, kentsel araziye olan talep arttıkça; çeperdeki kırsal alanların kentleşmesi ya da kent merkezindeki kentsel arazilerin kullanım fonksiyonunun değiştirilerek imara açılması yoluyla, kentsel mekanda gerçekleşen genişleme de "farklılık rantına" neden olmaktadır. Kentsel mekânın üzerinde yer aldığı arazinin tümünün kullanıma açılma çabası da benzer bir rant arayışının ürünüdür. Çünkü kentsel arazi üzerinde rantı konum açısından yüksek olan alanların, göreceli verimliliği arttıkça, kentsel mekânın genişlemesi ile yaratılacak olan ranttan daha yüksek bir rant değeri toplamı elde edilmektedir.

Çalışmada, İzmir'e yönelik inşaat sektörü ekseninde sermaye hareketlerinin toplumsal-mekânsal yansıması analiz edilmiştir. Çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılarak mekansallaştırılan inşaat yatırımlarının türü ve yer seçimlerine göre, İzmir'de başı çeken inşaat yatırımları, ikinci konut, rezidans ve konut projeleridir. Ancak sermaye hareketlerinin birçok yerde olduğu gibi, İzmir'de de mekânsal eşitsizlik ürettiği düşünülmektedir. Rayiç bedel ve piyasa bedeli arasındaki uçurumun en yüksek olduğu ilçelerin Bayraklı, Çeşme ve Urla olduğu ve yine inşaat sektörünün mekânsal olarak en çok Bayraklı, Karşıyaka ve Çiğli ilçelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Fakat nüfus hareketliliği bazında, nüfusu en hızlı artan ilçeler, merkez ilçeler (Buca, Bornova, Karşıyaka vb.) ve çalışma alanlarının olduğu çeper ilçeler (Torbalı, Aliağa vb.) olmuştur. Nüfusun daha yavaş arttığı ve istihdam olanaklarının düşük olduğu yerlere ise inşaat sektörünün yığıldığı gözlenmektedir ve bu yığılma birkaç yatırımcıda birikerek bir tür mekânsal eşitsizlik üretmektedir. Bu bağlamda, sermayenin spekülasyon olarak arsa bedellerinin şişirildiği yerlerden kazanç sağlama niyetinde olduğunu ve artı-değer üretimine katkı sağlayacak yatırım türlerinin azınlıkta olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de olduğu gibi İzmir'de de yatırım maliyetleri artarken, reel ücretin düşmekte olduğu; sermaye yatırımlarının tarım ve sanayi sektörlerinden uzaklaşarak inşaat ve hizmet sektörlerine yöneldiği gözlenmektedir. Diğer taraftan, ulaşım yatırımları ve konut-rezidans, AVM vb. inşaat yatırımları ile birlikte arsa, konut, dükkan fiyatlarının ve buna bağlı olarak kiraların artan oranlarda yükseldiği niceliksel olarak ortaya konulmuştur. Toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ücretli çalışanların; yükselen enflasyon ve düşen reel ücretler yörüngesinde kentin görece düşük fiyatlı çeperlerine (Aliağa, Torbalı, Kemalpaşa vb.) ya da merkez kentin çeperlerine (Buca, Çiğli vb.) doğru hareket ettiği gözlenmiştir. Bu hareket aynı zamanda bu bölgelerde talebi etkileyerek yeni rant arayışlarını tetiklemiş; sermayenin ilgisini de kendine çekmiştir. İstanbul ve Ankara ile İzmir arasında ulaşım olanaklarının gelişmesi aynı zamanda bu illerden İzmir'e olan net göçü de tetiklemiştir. Birikim stratejilerine paralel bir şekilde; Çeşme, Urla gibi alanlarda turizm, ikincil konut alanları ve Bayraklı, Konak, Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde rezidans, konut, AVM projelerinin üretiminin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, İzmir ili sermaye açısından daha kârlı bir alan haline getirilmiştir.

Sonuç olarak, sermayenin İzmir’de tespit edilen söz konusu bölgelere yöneldiği; kentin ise, farklı toplumsal sınıfların karşılıklı hareketlerine sahne olurken, sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretildiği gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Akkaya, F. (2017). *İzmir’de Gayrimenkul Piyasası*. Eva Gayrimenkul Değerleme Danışmanlık AŞ. İnşaat Noktası. Rapor.
- Akkaya, F. (2018). *Ege Yazlık Konut Piyasası*. Eva Gayrimenkul Değerleme Danışmanlık AŞ. Rapor.
- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl*. 1. Baskı, (çev. Recep Boztemur), İmge Yayınları, Ankara.
- Aslan, O. E. (2012). *Devlet Bürokrasisi ve Kamu Personel Rejimi*. 2. Baskı, İmge Yayınları, Ankara.
- Brenner, N. (2013). *Theses on Urbanization*. Public Culture, 25:1, 85-114.
- Brenner, N., ve Schmid, C. (2015). *Towards a new epistemology of the urban?*. City, Volume 19, Issue 2-3, 151-182.
- Çamur, A. (2014). *Kamu Özel Sektör Ortaklığı: Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı Uygulaması*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çelik, Ş. (2007). *Türk İnşaat Sektörü ve İnşaat Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Etkilerinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Engels, F. (1992). *Konut Sorunu*. Sol Yayınları, çev. Güneş Özduval, Ankara.
- Fine, B., ve Filho, A. S. (2012). *Marx’ın Kapitali*. Çev. Nail Satlıgan, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Ghosh, J. (2012). *Sermaye*. Marksist İktisat Kılavuzu içinde, ed. Fine, B. ve Filho, A. S., Dipnot Yayınları, Ankara.
- Görücü, S. (2013). *Türkiye İnşaat Sektöründe Ulusal Çevre Faktörleri: Sektördeki Belirleyici Değişkenlerin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin Sınırları*. Birinci Baskı, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı.
- Marx, K. (1867). *Kapital, Birinci Cilt*. Yedinci Baskı. Ankara: Sol Yayınları (2004).

- Marx, K. (1885). *Kapital, İkinci Cilt*. Yedinci Baskı. Ankara: Sol Yayınları (2004).
- Marx, K. (1894). *Kapital, Üçüncü Cilt*. Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları (2003).
- Marx, K. (1849). *Ücretli Emek ve Sermaye-Ücret, Fiyat ve Kâr*. Çev: Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları (2012).
- Minqi L., (2017). *Çin ve 21. Yüzyıl Krizi*. Yazılama Yayınları, Birinci Basım, çev. Tulga Buğra Işık, İstanbul.
- Özdemir, S. (2018). *İmar Barışı Mı, İmar Affı Mı? Paneli*. TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi, İzmir.
- Schumpeter, A. J. (1954). *History of Economic Analysis*. Routledge, London.
- Shaikh, A. (2018). *Kapitalizm, Rekabet, Çatışma, Bunalımlar*. Çev: Ümit Şenesen, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Sraffa, P. (2010). *Malların Mallarla Üretimi, İktisat Kuramını Eleştiriye Açış*. Çev: Ümit Şenesen, İstanbul Yordam Kitap.
- TMMOB İKK, EGEÇEP ve Doğa Derneği, (2017). *İzmir ve Bölgemizde Planlanan Rant Projeleri Hakkında Rapor*. İzmir.
- Türk Yapı Sektörü Raporu (2016).
<http://www.yapi.com.tr/TurkYapiSektoruRaporu2016/files/assets/basic-html/index.html#1>.
- YÖK Ulusal Tez Merkezi (2018). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

